

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

H' 6.92

Zinzerling (alt)

1909-10-10

1894

6074

IODOCI SINCERI
ITINERARIUM
GALLIÆ.

AMSTELÆDAMI
Apud IODOCUM IANSONIUM
M DC XLIX.

JODOCI SINCERI ITINERARIUM GALLIÆ,

Ita accommodatum,

UT EJUS DUCTU MEDIOCRI
TEMPORE TOTA GALLIA OBIRI,
Anglia & Belgium adiri possint : nec bis tēve ad
eadem loca rediri oporteat : notatis cujus-
cunque loci, quas vocant,

DELICIAS:

Cum Appendice,

DE BURDIGALA,

*Ac Iconibus Urbium præcipuarum Illu-
stratum.*

AMSTELODAMI
Apud JODOCUM JANSONIUM.

M DC XLIX.

111000

ILL. ET GENEOSO DN.

DN. ALEXANDRO

SIGISMUNDO LIB.

BARONI à ZEDLITZ

*Newkirch, & Reichenwaldaw, Dynastæ
in Grosleslaw, Logaw, Lesch, Seedorff,
Guntersdorff, &c.* Domino suo gratioso:

IO D. SINCERVS CVM

obsequio, S.

DUM reditum, visis hominum moribus & urbibus, Illustris & Generosissime Domine, in patriam paras, ecce quam tibi, non infauftam opinor, adsternuo ominationem! Magnam terrarum, quas obisti, partem penicillo meo, rudi quidem, at infucato delineatam: exiguo volumini complicatam manui tuæ infero, uti, cùm oculorum aciem impendere illi libuerit, animo tuo multis millibus relictæ jam terræ resistantur, Vlyssorumque tuorum laborum domi cum secura voluptate tibi in mentem redeat. Fastidissne levidense hoc, & tuo culmini, in quo Deus & Majorum tuorum virtus te constituerunt, tua te conservat, vix (ut mollissimè loquar) competens ? Non persuaserit hoc mihi ipsa Suada. Nec

A 3

enim

enim ingenuus ille dulcor tuus, tranquilla illo dico animi morumque temperies, illa gravitati mixta modestia, &, si ita fari licet, generosa humilitas, quam in te qui animadverterunt, omnes suspexere, ferat, ut vel minimum tui cultum à minimo spernas. Adderem lubens me humanitate & beneficio debitorem tibi adquisitum, memorem ejus animum harum chartarum nominis tui splendore in fronte illustratarum in difficulitate testari voluisse, sed quisquiliis meis hoc prætexere vereor. Quòd si tamen hoc unum per eas adsequor, ut, cum nequiverim, saltem voluisse me adgnoscas, liquido futurus sum animo, votoque meo quo satisfiat nil restare profitebor. **V A L E**, Domine generosissime, & feliciter olim profectus, foelicissimè revertere.

LECTO-

LECTORI S.

ITinerum per Galliam, terrasque vicinas indicem tibi promo, amice Lector, alterius ab iis qui haftenus prodiere, generis. Illi enim ferè auctororum suorum sola itinera notant: non quæ ego & quomodo suscepi; sed quæ & modo suscipienda fuerant, describit: candidatis itinerum & peregrinationum meam alicubi peccatis. Scopus ad quem collimo hic: ut inprimis inserviam illis, qui paullo plus annuum huic peregrinationi indulgere, linguam iam Gallicanam juxta alia exercitia addiscere cupiunt. Illis ferè quinque diversa itinera ex mea delineatione suscipienda sunt. Primum in adventu in hoc regnum ex Germania, quod Aureliæ aut Biturigibus finit: Secundum, per accolæ Ligens populos Nannetas usque, inde Rupellam, Burdigalam, & reflexa profectio Pictaviam: Tertium per Lemovices, Petrocorios, Vasconiam, Galliam Narbonensem, Provinciam, Delphinatum, Lugdunensem terram, Burgundiam, Parisios usque: Quartum in Angliam & Belgium, abeundo per Normanniam, redeundo per Picardiam, Quintum per aliam Burgundiæ partem, Lugdunum, inde per Sabaudiam & Helvetios in Germaniam. Lutetia & Lugdunum bis accedenda tibi, tum etiam propter navigandi commoditatem.

A 4

dita-

ditatem Aurelia. Ad alia loca ut sapiùs revertaris ex mea delineatione non est. Tempora his itinerebus ita definivi : Finge te primi anni æstate aut etiam auctumno primum absoluisse ; Aureliæ, Biturigibus & Molinis omne impendisse tempus usque ad extremum Majam secundi anni : Quinque sequentes menses oportet de secundo itinere, interjungasque ex libitu tuo aliquoties in amœnioribus tractûs Ligerini urbibus ; Pictavii hibernes ; Æstatem tertii teras in vicinia : Auctumno ejusdem quartum iter conficias ; hibernes Parisiis : Primo vere quarti anni in Angliam & Belgium abeas, redeasque : sub auctumnus ejusdem quinto revertaris in patriam. Quod si igitur primo primi anni vere exiisti, & extremo auctumno quarti redis, tribus annis & dimidio peregrinatio tua per hæc regna, respublicas, principatus, constabit. Atque hæc ita notavi illis, quos non finis aliquis particularis ad certa loca ducit : qui tantum temporis huic peregrinationi indulgere & possunt & volunt. Qui necesse habent breviori tempore hunc cursum conficere, secundum & tertium conjungere, quartum aut totum aut ex parte recidere possunt. Quin & quibus aliâ, putà per Helvetios introitur, adverso itinere ductricibus ferè his iisdem pagellis ferri possunt. Nec dubito, si quis inaccessa loca quedam relinquere necesse habeat, vel ideo eas ipsi gratas futuras, quòd vel animo quò pedibus nequit, ipsarum ductu evagari possit.

Verùm agè, quia per Galliam in hoc libello circumduceris, nec præ negotiis licuit primum, ceu desti-

destinâram, librum, qui de ea in genere tractatus erat, vel attingere; habe tibi paucissimis verbis, eorum quæ prolixius hanc in rem Paulus Merula part. 2. Cosmogr. lib. 3. capitibus aliquam multis scribit, epitomen.

GALLIÆ & Gallorum nomen, sive à γαλα quod lac notat, sive à Galatâ Herculis filiâ, sive aliunde ductum sit, jam est per antiquum. Antiquius tamen insuper Celtarum & Celticæ vocabulum, quod Galliæ speciatim tributum, imò tandem ejus uni ex tribus parti, olim toti serè Europæ competiit. Ephorus enim apud Strabonem Orbem in quatuor partes diducens, eam, quæ versus Austrum ab Æthiopibus, quæ ad Aquilonem à Scythiis, quæ in Occidentem vergit, à Celtis habitari dixit. Francia à Francis Germaniæ populis qui Gallias insederunt & antiquis incolis se miscuerunt, hodie vernaculo Gallorum magis, quàm Galliæ nomine venit? Ab Occidente habet Pyrenæos montes, & Oceanum Aquitanicum; à Septentrione, Oceanum Britannicum; Caletas usque; hinc versus Ortum, Flandros, Artesios, Hannonios, Leuceburgas, Lotharingos, Comitatum Burgundiæ, Helvetios, Sabaudos Pedemontios habet vicinos mediterraneos: ad Meridiem alluitur mari mediterraneo, quod Gallicum vocant. Atque hi termini ejus antiquitus iidem fuerunt, excepto, quòd versus Ortum ad Rhenum usque, montem Iuram, & Alpes protensa, Belgii potiore partem, Lotharingiam, Sabaudiam, tractumque cis-Rhenanum comprehendebat. Sita est inter 41. & 52. latitudinis; 20. & 38. longitudinis

A 5

dinis gradus. Adeoque ea est regni hujus ampli-
 tudo, ut licet non nomine, reipsa tamen complura
 in se comprehendat regna. De divisione ejus in
 Bracatam & Comasam, hujusque in Belgicam,
 Celticam, & Aquitanicam ago cap. 1. de Burdi-
 gala. De alia Augusti in XVII. provincias: vide
 Mer. Cosm. part. 2. lib. 3. cap. 19. Aëris est tem-
 peratissimi & saluberrimi. Raræ contagiones
 pestiles ipsam infestant. Cui commodat fortè
 quòd & cibo & potu delicatiori salubriorique cor-
 pus infusa etiam plebs nutrit, quam aliæ gentes
 frequentius hoc malo adfectæ. Fertilissima hodie-
 que, perinde ac Cæsaris temporibus, hominum ge-
 nitrix. Vber terræ habet pinguißimum. Adeoq; fi-
 deliter custodit cognomina sua à Polybio ipsi data,
 ut sit πολύχλωρον & σιτοφόρον. Vbi enim feracius
 frumenti arvum invenias Pißonio, Santonio, Bi-
 turicensi tractu Burgundia, Picardia, Norman-
 nia, Belsia, Linum & cannabem magnâ copiâ
 producit. Nec alia est regio quæ tantum ejus suffi-
 ciat rudentibus & velis navigiorum. Arboribus
 pomiferis Normannia, Picardia, Britannia in-
 primis, (ubi ob vini defectum potum ex pomis sibi
 exprimunt) amygdalis, nucibus, ficis, oleis, Aurai-
 cis, Granatis, Australior Gallia abundat. Sylvas
 castaneiferas in Lemovicibus, Petrocoriis, Arver-
 nis & confinib. habet. Vina in pleraque Gallia
 nascuntur generosissima. Britannia, Normman-
 nia, & Picardia, trigæ provinciarum nobilissi-
 mæ, ea aeris frigiditas negat. Vix credi potest
 quantum vini Garumna, Carantono, Ligeri effe-
 ratur ad Anglos, Belgas, Germanos Septentriona-
 les.

les. Centies mille circiter dolia Burdigalâ solâ quotannis efferrî solita retulerunt mihi. Pabula passim saltusque videas nutriendis gregib. & armentis. Hinc carniû, lactis, butyri, casei, lanæ tanta copia. Volatilibus abundat. Tantum caponum, gallinarum, pullorum quotidie passim assumitur, ut si in aliis regionibus unico anno perinde fiat, metuendum sit ne species intereat. Gallinæ Numidicæ gregatim pascuntur. Lepores, cuniculi, perdices, turdi nusquam frequentiores. In Pictonio complures sunt sylvæ, quas si transeas cuniculorum numerum, ac si gregatim pascerentur, circum lustrare non levi oculorum voluptate persusus conspicias. Equos in Britannia, & Vasconia generosos producit Gallia graciliores tamen & sessoribus magis idoneos quàm trahendis plaustris & carris: cui usui ex Germania haut pauci adducuntur. Venationes cervorum, capreolorum, aprorum passim habet, quibus tamen præcellunt Germanicæ. Venæ metalli feræ in Gebennicis sunt jugis. Aurum etiam, licet modicum, effoditur tamen. Vir doctus in Satyrîco, cùm retulisset ea, quæ Gallia aliis populis ministrat, eleganter hæc subjicit: His & aliis dotibus aurum quod in venis suis vix habet, largissimo proventu excipit, ut qui illud anxia & crudeli diligentia effodiunt, qui ab extremo devehunt Sole, plerunque videantur Gallicæ felicitati familiari. Fidem his verbis fecerint nummi aurei exotici, quibus in Gallia nihil communius. Planities maxima in Celtica Belgicaque Gallia, in primis in Picardia, Campania, Bituricensi tractu, Turonibus, Pictonio, &

inprimis in Arvernīs, Lemovicibus, Petrocoriis, Delphinatu, Provincia, Burgundia, alibi. Montes celebratiores sunt, Cebenna in Arvernīs plurimorum jugorum, cujus pars Tartara haut procul Lugduno: Vogesus limes Burgundiæ & Lotharingiæ, vulgò Mont de Faucilles: Iura, hodie multinominis, majoremque partem mons Germanus & Helvetius. Alpes in Delphinatum & Provinciam procurrun; Pyrenæus in Narbonensem Galliam. Sylvas habet plurimas in Cenomanis, Britannis, Biturigibus, Andinis, agro Boloniensi, Veromanduis, Picardis, Burgundia, Lemovicibus, Petrocoriis, Forensibus, Borbonia, &c. Mari adluitur gemino, hinc Mediterraneo, inde Oceano Aquitanico, & Britannico, quæsitum commodissimum rei nauticæ efficiunt, & qui (verba sunt viri docti) classes per omnis nominis maria litora que possit emittere, si Galli quàm equis tam navali industriæ assuescerent, spesque ut subitas ita longas ferre possent. Portus maris habet nobilissimos, inprimis in Provincia, Aquitania, Santonio, Britannia, Normannia, Bononiensi & Caletensi agro. Fluvii potissimi sunt quatuor: I. Sequana, vulgò, la Seyne, in Burgundiæ Ducatu oriens, recipiens in se Icaunam, vulgò Yonne, Matronam la Marne, Æsiam, cùm antè se miscuisset Axona: Rothomagum usque valde æstans & majora navigia gestans. II. Ligeris, Rex fluviorum Gallicorum, & cui nullus longitudine par. Ortus ipsi in Velaunis. Influunt ipsum potissimi hi fluvii navigabiles: Elaver, vulgò Allier

Allier, in Cebennis scaturiens, piscosissimus; Carus le Cher; Indrus, Vigenna, Lera & Meduana, vulgò la Mayne. III. Garumna, equoreus amnis, cui se jungunt Tarnis le Tar, Egircius le Guers, Oldus l' Old & corruptè Lot, Duranius aut Dordonia, vulgò la Dordonne, equoreus & ipse. IV. Rhodanus, qui cum suis omnibus in Mare deuchit Ararim la Saone, Isaram & Druentiam, vulgo Durance. Lacuum qui Galliam contingunt, maximus est Lemanus, le lac de Genève, quem Rhodanus perfuit. Sæpe cum nulli in superficie flant venti, proprio suo, qui in interiore fundo latere perhibetur, valde exagitur: quem accolæ la Vaudaise appellant. Alius est inter Massiliam & Arelate, vulgò l'estang: Astromela Plinio: Ἀστρωμέλα Straboni dictus. Alius Abatacinus in Arvernus prope Clarimontium, quem depingit Sidonius. lib. 2. Epist. 2. Fontes infiniti in Gallia scaturiunt. Ex iis quidam admirandi. Prope Gratianopolin est, qui sine intermissione flammæ per medias undas evomit. In vicinia Encolismæ scaturigo (Carentellus Latinis, vulgo Touvre dicta) integrum flumē ejaculatur. Iuxta Clarimontii Arvernæ fons est Saulse, cui immissa lapidescunt: lapidescit & ipsa aqua. In Petrocoris alius fluxū & refluxum sentiens. Calentium Medicarumq; aquarum passim obvios recensere nihil attinet. Acidulæ passim, imprimis in pago Bougues prope Nivernium fundatissimæ. At pergendum ad incolas, illorumque genius intuendus. Quæ sacra, olim Cæsar retulit, religionibus valde deditam Galliam: prolixè
 etiam

etiam quos Deos coluerint recenset. Sacris præerant Druydes : cujus nominis origo Germanica esse creditur. Abditos habitabant saltus, non mandabant literis sed memoria, & ferè versibus comprehensa, tradita sua. Quercum arborem sacram habebant : ac in primis viscum in ea natum : quod de vide Plin. lib. 16. N. H. Controversiarum publicarum & privatarum iudices, decreto ipsorum non stantibus interdicebant sacris, cui interdictum, anathema habebatur. Hæc olim. Hodier-nus, quæ Christiana sacra, genus ipsorum à vetere non abludit, Funestæque multorum annorum clades testatum fecerunt, cui dogmati adhereant, citius vitam quàm id ipsis eripi potuisse. Administrationem Reipublicæ, quàm sæpe & quibus occasionibus variaverit, cum à Iulio Cesare subacta Gallia Romano imperio ut provincia adcrevisset : sub Honorio à Vandalis, Suevis, & Alanis occuparetur : hi rursus à Gotthis ejicerentur : tandem sub Valentiniano Romanorum imperium in Gallia totum exspiraret, Francorum nasceretur, & per tres regias familias Merovei, Caroli Martelli, Hogonisque Capeto etiamnum superstitem ad illam granditatem, qua nunc conspicitur excreceret, ex diffusioribus Historicorum commentariis petendum, quos contraxit Merula Cosmograp. part. 2. lib. 3. cap. 16. Status Regni Monarchicus est. Rex nascitur : Masculus semper, Lege Salica ita volente. Mirus subditorum amor & cultus Regis. Chrismate perenni sacrae ampullæ Rhemensis plerunque, aliquando Majoris monasterii Turonum (vulgò Marmonstier) Rex, cum

cum inauguratur, inungitur. Scrofulas contactu sanat. Regi filiorum primogenitus Delphini : (causam promo cum de Delphinatu ago) secundus, Aurelianensis; tertius Andini Ducis nomine appellantur. Officiarii Regis familiares sunt, Magnus Chambellanus, Magnus Magister, Magnus Scutarius, Magnus Venator, Prævoftus aulae, centum nobiles, alique. Officia alia, statum Politicum concernentia sunt ferè hæc: Magister equitum, sive major domus olim, Comeftabilis post dictus: Duodecim Pares Franciæ, ab Hugone Capeto verifimiliter instituti: Sex Laici sunt; Burgundiæ, Normanniæ, Aquitaniæ DUCES, Flandriæ, Campaniæ, Tolosæ COMITES: Sex Ecclesiastici, Archiepiscopus Rhemensis, Episcopus Laudunensis, Episcopus Lingonensis DUCES; Episcopi Catalaunensis, Noviomagensis, Bellovacensis COMITES. His sacrandi Reges jus est. In Laicorum, qui defecerunt locum seliguntur alii Principes, cum sacra Rhemensia peraguntur. Sunt præterea Quatuor viri (olim quidem) præfecti militum, hodie Marefcalli dicti, à Maer, quod antiquitus equum, & scalck quod peritum artis suæ notabat. Numerus tamen hodie post pacem inter Henricum Magnum & fœderatos factam auxit. Ammiralium voce origine Arabico, Græca, posses thalasiarchum, aut Latine præfectum maris reddere. Equites Ordinum D. Michaelis à Lud. XI. anno 1469. & S. Spiritus, ab Henric. III. anno 1579. institutorum. Gubernatores per provincias & urbes, & Locum tenentes regii :
Magnus

Magnus Artillaria Magister : Capitanei catapbractorum equitum : Heraldii, alique : quorum serè officia sunt militaria. Alia togata magis sunt : Consilium secretum , constans Principibus imprimis sanguinis , tum aliis , Antistitibus etiam , Cancellario , Iurisperitis , Magistris requestarum aliis. Consilium Financiarum curam aerarii agens. Parlamenta sive tribunalia suprema & ^{αὐτὰρ πένθευα} octo. Parisiense , solum olim & ambulatorium , à Rege Philippo Pulchro Lutetiae fixum : Tolosanum , Gratianopolitanum , Burdigalense à Car. VII. instituta : Rhedonense ab Henric. II. Quis nunc post duorum regnorum unionem accessit supremus Senatus Benearnensis in Castro-Palo. Subalternata bis summis tribunalibus sunt passim alia , quæ sedes præsidiales vocant , à quibus provocatur ad parlamenta.

Cæterum igneæ naturæ in commune sunt incolæ , & in quibus flava serè bilis prædominetur. Hinc illa ingeniorum acumina. Hinc prompta & in arena capta consilia. Hinc subitæ & sepe vehementes iræ. Hinc simultatibus compositis , secus ac nonnullis populis aliis , fida pax & amnestiæ damnatum omne odium , velutique infusa aqua restinctum incendium. Indoles alioquin ipsis (verbis serè alienis hoc effero) ad speciem virilis elegantiae magis , quàm ullis mortalibus facta. Oris intrepidi habitus , motusque atque gestus , qui totum corpus deceat : atque hæc non imitanda , ut maxime adfectent , gentibus exteris , etsi vicinis , nisi quos genius suus huic indoli admovet. Pudor rusticus incognitum in pueris etiam apud ipsos vitium.

Hila-

Hilarius jocandi facilitas, eloquentia extemporanea & in summo ore nata nullam gentem in commune magis ornat. Audiui sepe feminas primarias de rebus gravissimis, Politicis, Ethicis, Physicis, aliis expedite & ornatè differentes: quippe enim hujus generis libri vernaculo sermone, quæ technologica Latinorum Græcorumque vocabula agnoscit, infiniti prostant. Proni promptique erga externos illorum animi, inprimis si quis tristi & morosa serietate seposita ipsorum genio se confor-
met.

*Quà convictum, genium suum minimè defraudant. Munditiei in sternendis mensis student. Mensas in medio cubiculi collocant, ut cuivis liber, uti accessus, sic etiam sit abitus. Cibis utuntur opiparis & sapidis, vino sincerissimo, non me-
ro tamen, sed probè diluto, ne (quod facillimum) hepar incendat. Ac ita prandent cenantque, ut testentur se ut vivant edere, non ut edant vivere. Convictus in aliquot horas producti ingrati ipsis. Ebriositatem & ad comptandum provocationes detestantur. Manè plerunque elixis; vespèri assatis vescuntur carnibus: quod nec valetudini conservandæ inidoneum. Obsoniis aliis & leguminibus variis, quàm Germani. Quin abhorrent ab haur paucis, quæ alibi in deliciis. Nec opponetur tibi debrassica sive integra, sive minutatim concisa, acetoque macerata, nec carnes raphano marino saporata, quæ hujusmodi alia aliorum palato non ingrata. Fumo induratas carnes; poma, pyra, rapas, similiaque ad solem aut ignem siccata rarò videbis. Brassicâ rapisque*

rapisque plerumque cum offis vescuntur. Cardui, asparagi, Artiscocci, & hujusmodi alia suo tempore frequenter apponuntur. Ientare manè antequam exeant ipsis receptissimum, sed modicè, nec nisi vini poculo hausto & panis bolo comesto. Naturam hoc roborat, animum exbilarat, cruditates stomachi consumit.

Camini non fornacibus ad frigus cispellendum utuntur. Res insueta illis qui fornacum vaporibus calefieri soliti. Interim sanitati conducibilior: quòd vapores illi caput gravent, fotisque in hypocausto, si prodeant, laxum corpus auram quamvis frigidiorē exhorreat. Mihi, ut dimidiata calefactio ad caminum primitus parum grata accidebat, sic Lugduni biennio post ad fornacarii vaporis fotum relato tepor ille vix tolerabilis, præter spem fidemque erat. Quod perinde mihi accidit, cum plumeis stragulorum operturis destituere, & post denuò iis involverer. Adeo consuetudo altera plerumque est Natura. Sed omnia hujusmodi, & alia, inprimis Academias & Universitates concernentia, ut referam, tempore excludor.

Quà itinera, tutiora ea in hoc regno sunt quàm alibi. Caussam nescio an adsecutus sim, quòd sclopeta gestare viatoribus prohibitum, prohibitum, præter apparitores, qui equites bini plerumque vias publicas obire solent: quos fulminatricibus his machinis armatos quadruplum tantum latronum, si in illos incidant, non sustineat.

Quà commoditates proficiscendi, Lutetiâ in complura loca eunt redeuntque currus meritorii. Equi conductitii ubique inveniuntur, exceptis locis

cis ubi cursus ordinarii sunt dispositi, iique duplices: Celeres, quos postas vocant, & lentiores, les relais. Nec exigua est commoditas quam præstant fluvii, Ligeris, Garumna, Rhodanus: dum tamen, quâ posteriores duos, non cuivis obvio sed perito nautæ committas; Rhodano, propter rapidatem, Garumna, propter nimium æstum, & periculosas sæpè jactationes. Antiquitatum monumenta præclara in hoc regno visuntur, maxime tamen in Gallia Australiori. Palmaria duco hæc: Amphitheatrum Nemausense, Pontem Gardium, Arcum Marii Arausionensem. Templum Dianæ Nemausi, Basilicam Plotinæ vulgò la maison carree ibidem, statuas & lapidem Viviscum in Basilica Burdigalensi, Palatium Tutelæ ibidem, Turris in ponte Carantoni Santonibus, Statuas Romanas & Deorum à Gentilibus cultorum tripudium in horto Domini de Remondis Consiliarii Burdigalæ. Muros Narbonis antiquis inscriptionibus ubique plenos, Amphitheatrorum & Theatrorum reliquias passim alibi.

Rara etiam quedam, inprimis in patria nostra, hinc inde in hac profectione Gallicana invenies, pretio mediocri (alibi carè æstimata) præstinanda. Massiliæ ex testis margaritarum & corallis varia artificiosissimè fabricata, tum ex Oriente diversas merces Turcicas allatas: Montspeliî electuarium pretiosissimum Alkermes, pulveres odoratos: Carcassonæ pectines ex buxo mirè elaboratos: Montalbani, Montspeliî, ac inprimis Castelrautii, & Molinîs Borboniorum thecas cultorum, forficum, similium instrumentorum elegantissimas

tissimas. Lemovicibus exquisitissima fratrum
les Mabreaux dictorum admiraberis opera.

Hanc de Gallia in Genere rhapsodiam eodem
ferè momento typis , quo calamo concipiebatur ,
commissam, ne omnino nihil horum haberes , itine-
rario meo præmisi. Cùm otium erit , aut negotio-
rum minus , non pigebit me in hanc orbitam re-
verti , & uberiore fortè magisque proficuo sermo-
ne peregrinantem te comitari. VALE.

J O D.

JOD. SINCERI
ITINERARIUM
GALLIÆ ET FINI-
TIMARUM REGIO-
NUM.

*Exgressus ex Germania in
Galliam.*

Um civibus meis Germanus ego *Quid ex*
hoc itinerarium Franciæ & fini- *Germania in*
timarum regionum scribam, o- *Galliam*
peræ pretium facturum me opi- *exiri cō-*
nor, si sub initium consilium aut *veniat.*
opinationem meam promam,

gra ex parte ingressus in hoc regnum fieri &
debeat, & plerisque omnibus Germanis, aut
qui Galliæ respectu ultra Germaniam, etiam
commode possit.

Sunt qui putent Belgium prius adenndum,
cū inferioris Germaniæ civibus, quia *Non per*
vicinum, tum superioris, quia descensus *Belgium*
Rheni promptus, & sine magno sumptu,
populosque & urbes alluat perluatque, quos
adisse non abs re sit. Isthic, aiunt, juxta
liberalia studia, quæ tantum non sedem
domicilium sibi figere in illo terrarum angulo
voluisse nuper visa fuere, in exercitiis aliis no-
bili juvene dignis & lingua Gallicana ea pos-
sunt fieri initia, quæ pulcrum opus post super-
strui possit in media Gallia. Sunt, inquam, qui
sic faciendum existiment: sed me ad sensum
mini-

minime præbente. Nam potissimus peregrinationis Belgicæ fructus sic inde indeptu non est, aut certè mancus: Conversatio cum civibus & hospitibus, inprimis in connictu in diversoriis. Vix enim in utriusque Belgij aliquot potioribus vrbibus decimam quamvis partem colorum & discursuum audias convivandum haberi non lingua Gallicanâ. Hac destitutus aut *καὶ τοὺς ἀλλοτρίους* sis necesse est, aut per interpretem scisciteris quæ aguntur, aut tui causa ab ipsis, in sermone tibi cognito (sed qua pudoris jactura?) recenseatur denuo, flagitandum. Præmittendam igitur noveris peregrinationem Gallicanam Belgicæ: ut ab illa tibi sit adminiculum hujus.

Non per Helvetios. Sunt qui per Helvetios in hoc theatrum entantur, & aut subsistant in Allobrogibus, ceu ejus vestibulo, paraturi sibi sermonis aliquantulum suppellectilem: aut audacter recta ad Rhodanum, ejusque secundo flumine delati in Galliæ Narbonensis florentissimas urbes contendant, ibique sub initium morentur: utroque propter victus tolerabile pretium, alicubi etiam propter locorum delicias, non sic alibi præsentibus. Sed nec hos te sequi velim. Incidis enim hic in illas regiones, quæ Gallico sermone immane quantum corrupto utuntur: quem si semel imbiberis, nulla vi & diligentia postea in meditullio Galliæ, & ubi sermo populi elegantissimus floret, excutias. Recidiva dialectus semper repullulat. Ac novi hand paucos amicos meos, qui exactis compluribus in hac ora mensibus, & hic lingua disci cœpta, post in elegantioris linguæ Galliam concessere, nunquam non biennio etiam & triennio post sermonem expeditissimum alioquin turpantes indelebili hac pronunciationis maculâ. At fucum faciunt & huic maculæ cerussam hanc illinunt: Primores populi & illi quibus exteri convivere solent, nihil trahunt à vulgi idio-

idiotismo, sed pure loquuntur, & vel ipsi in umbilico Franciæ elegantioribus vocabulis, & pronuntiationi tersiori assueri, vel domi conversatione illorum, qui olim in hujusmodi locis linguæ vernaculæ vitia emendarunt, usi, hoc veluti siphat exuerunt. Credamne? Credam, sed ut ille oculatis manibus, sic ego auribus. Credite potius hoc mihi, quorum animis hæc persuasio hæret, altius testam recentem hoc odoris imbibisse quam ut elui tralatitia aspergine possit omnino. Demus tamen recoctos nonnullos plane, quod fieri potest in melioris luti ingenius, sed rarioribus. Adeone exterorum conversationem arctè constringitis, ut manipulo tantum vestri selectorum ex omni cœtu quis, cum quīs vivat, deambulet, garriat, contentus esse debeat? Non, non. Cuivis ex omni populo loquendum: maximis, mediocribus, minimis. Lixas & calones, illos inquam qui ixi-onios assaturarum orbes ad focum gyraunt, sæpe necessitas est alloqui. Obvios quosque in urbe & circa, cum deambulatur, & hoc & illud & istud, quod occurrit, sciscitandum. Quod ab his audias, crede mihi tenacius sæpe hæret, quam quod sub ferulæ terrore Orbilius aliquis cirratis suis intrudat. Ac novi equidem pueros nobiles, qui in Principum Germanorum ministerio fuere in Gallia, qui cirra doctoris operam citius in culina ad focum & expeditus sermonem comprehenderunt, quam qui inabdito ad demorsosque unguis partinaciam hujus linguæ frangere, succum ipsius in se convertere voluere. Quod ei rei dico, non ut exemplum te sequi velim & ductum magistri spernere, sed ut patefiat non prætervolare tantum anres, quod minimus quisque & contemptior loquitur.

Quâ igitur, ut ad rem tandem veniamus, ingrediendum? Eligendam hic reor illam viam, qua sub initium salutare possis Regni metropolin

4 ITINERARIUM

polin Parisios. Ut inhabites illam tam recens regni hospes, auctor non sum: salutatam tamen velim. Vis rationem? Ea est. Hoc & gratiam & auctoritatem tibi conciliabit apud populum indigenam, ubicumque postea sedem ad tempus figes. Ut enim recenseas Italiæ, Germaniæ, aliorumque regnorum urbes plurimas tibi visas, nil tamen est quod tanopere ipsos titillet, ac fuisse Luteriæ, vidisse Regem & Reginam, Principes & Dynastas aulæ, fanum & Mausoleum sanct-Dionysianum, arcesque regias vicinas. His multorum ex populo satiabis postea aures & devincies animos. Hanc cum salutaris, ad locum migrandum, ubi cultior panllo sit sermo, & in illo hærendum.

ITINERIS designatio.

Sed per Lotharingiam **E**Re itaque esset Argentorato (ubi devia sermonis aut certe lecturæ, initia facta non improbem, plus rigidæ non exigam) recta ire Nancejum Lotharingiæ metropolin. At proprio equo uti te velim, ut quo libeat declinare possis, absque omnibus impedimentis & sarcinis, iisque, si transportanda quæ sint, potius quavis mercede veredario Luteriam usque commendatis.

Zabern. Primi diei itinere in extremam hac parte Germaniæ urbem Tabernas, vulgo *Zabern*, visâ ante, è propinquo in transitu arce *Kochersberg*, nuperis bellis Argentinensibus famigerata, pergendum. Urbs nunc claret sede Episcopali Argentinensi, sita in extrema Alsatia planitie ad montium, qui ab ea Lotharingiam determinant,

nant, radices. Parva ea, sed ab hoste tuta, nec facile obsidenda, si vicinam arcem, in montis cacumine sitam probeque & ipsam munitam, & ex qua subjecta planities tormentorum ictibus infestari potest, habeat faventem. Vidimus hîc in superioris templi muro ingredientibus sinistro, nobilis matronæ monimentum, quod ob familiæ in me merita, si indictum hîc paterer, ingratus sim. Id vero est: *Nobilis matrona, Anna Wiclandin Augustana, pietatis, integritatis, ac pudicitie rarum exemplar, moritur anno 1551. mens. Aug. die 29. Etatis vero 40. Cui maritus Wolfgangus Rhelingerus Carolo V. Imp. ac Ferdinando Rom. Hung. ac Boh. Regi fratribus à Consiliis, in summo dolore mæstus charitatis ergo P. Egreredientibus Lotharingiam versus conspiciuntur adhuc munimentorum urbis defensionem in Argentinensi bello excitatorum, in collis ad dextram crepidine, reliqua. Paulum proVectis offert se mons præaltus & adscensu difficilis superandus. Vocant Germanico Idioma- te *Stegam*: quod fere adscensum reddere pos-*

Stega.

sis. Circumeundus olim erat mons ex hac parte invius: sed à Wilhelmo tertio Episcopo Argentinensi anno Christi 1520. vi facta via est & transitus: Epigraphe adscendentibus ad dextram hoc testante.

Superato monte transeandus *Pfaltzburgus* *Pfaltz-* primus Lotharingiæ ab hoc ingressu pagus *burg.* peramœnus, ubi nec hospitari malum sit mature Argentinâ profectis. In nuperis bellis agger jacto munitus, & præsidium in ea habitum fuit.

Sarberga inde lapidosâ viâ profectis sese offert, oppidum, post pagus. *S George*, ubi mirum hospitii vocabulum, *point de d' or, point d' argent*: & tandem oppidum amœnum, quamquam non ita magnum, *Blancmont*, Germanis *Blanc-* *enburg* dictum. Arx hîc est diffusa & *mont.* magnifica ad sinistram introitus: ad dextram

B

è re-

è regione arcis hospitium in quo tolerabili pretio lautissime vivitur. Danda igitur opera tibi, ut secundò hic pernoctes, certus, ni mutarunt, in toto hoc itinere Parisiensi melius haut unquam tibi (sæpius enim expertus loquor) futurum.

Luneville.

Hinc *Lunevillam* per planitiem perges oppidum non inelegans, & terreis evectis propugnaculis munitum: post fanum S. Nicolai, vulgo *S. Nico-Niclasbourg*, aut *S. Nicola*, ad Murtam fluvium loco peramœno, plano & fertili. Visu dignissimum hic est templum vastæ & excelsæ molis, columnis gracilioribus sustentatum quam ut sustinendo tanto oneri pares patentur. Turre gemina superbit, in quarum altera Caroli Lotharingiæ Cardinalis, Merensisque Episcopi, cui, cui Prioratus titulo parebat hæc Ecclesia, in summo culmine symbolum, obeliscus cum hedera circumplicata, & inscriptione, T E S T A N T E V I R E B O. Servatur hic D. Nicolai Patara ex Lycia oriundi, & Myræ (Lyciæ urbis) Episcopi manus articulus, auro multis gemmis interstincto inclusus. Hinc primum nata loci religio advenas ad se traxit: quorum confluge tandem in eam excrevit amplitudinem, ut nunc, licet mœnibus nondum ullis circumdetur, urbis cultissimæ, addo & amplissimæ, faciem potiùs præ se ferat, quam pagi: ea est ædificiorum venustas, dispositus viarum incolarum multitudo, commerciorum & opificiorum frequentia.

Duobus hinc milliaribus abest Nancejum Ducatus Lotharingiæ metropolis. De qua antequam referam, age de Lotharingia in genere videamus.

Lotharingia.

Provinciæ nomen à Lothario, Ludovici Pii nepote quasi *Lotharii regnum*. Olim Austrasia dicta, & latior multo, quam hodie: cui ad Occidentem opposita fuit Westrasia, five Westria, quam post corrupte Neustriam dixerunt. Quæ omnia

omnia vocabala Gallicarum rerum scriptoribus frequentata. Limites Lotharingiæ sunt hodie, ad Ottrum, Alsatia; à Meridie, Burgundia; ab Occasu, Campania; à Trionibus, Arduenna sylva cum Leuceburgiis & Treviris. Regio montosa & sylvis densissimis hinc inde oblita. Amœnissimas tamen habet valles, & alicubi etiam in aliquantam planitiem se porrigit. Frumenti & vini affatim generat. Nec desunt ei plurium metallorum venæ, thermæ (quarum celebratissimæ sunt quas Germani Plumbersbadt vocant) salinæ, Stagna & fluvii piscium abunde suggerunt. Fluviorum potissimi sunt Mosa, Mosella, Saravo, Murta.

Mosa ex Vogeso Galliæ monte ortus Verdunum, Sedanum, Maseras, Leodium, Trajectum, Roremundam & Venlojum alluit, & in Batavia haud procul ab ostio, quo mari influit, communes cum Rheni-brachio facit undas & prope Dordracum cum marinis miscetur.

Mosella ex monte pariter Vogeso sed orientiori oritur haut procul Araris fontibus. Tullum, Metas, Treveros prælapsus prope Confluentiam Rheno se miscet. Celebratus docto elegantique carmine ab Ausonio. Imperante Domitio Nerone, fossa cœpta fodi, qua Arar & Mosella jungerentur, & navigabilia inter se Occidentis & Septentrionis litora fierent. Vide Cornel. Tacit. XIII. Annal.

Saravus, Sarra etiam dictus, hodie Sar, prope Salmenes ortus prætergressus plura oppida, quorum haut pauca nomen ab ipso mutuarunt prope Aug. Treverorum Mosellæ se jungit.

Murta, receptis in se pluribus amnibus, relictisque fano S. Nicolai & Nancejo, Mosellam loco plano inter prata paulatim accedit, & longo tractu, æquali quasi cursu, comitatur, relictâ inter utrumque alveum exigua admodum terra, donec tandem paulum super Candejam

arcem, quæ in dextra rupe posita, pago sibi cognomini impendet, facto cum Mosellæ alveo angulo acutissimo, aquis ejus miscetur. Quæ totidem verbis notat Paulus Merula *pag. 2. Cosmogr. lib. 3. cap. 44.* cui & haut pauca alia hîc à me scripta, licet mihi non incognita, accepta refero.

Lotharingia olim populos habuit Medioma- trices, quorum metropolis Diviodurum, hodie *Metz* appellatur : & Leucos, quorum urbs Tullum, hodieque priscum nomen servat.

Regni titulo olim insignita fuit, at non diu. Hodie ab aliquot seculis Ducatus est. Duces novissimi sunt ex familia Bullionea. Ex horum stirpe sunt Duces Guisii, Aumaliæ, Mayennæ, Janvillæ, Aiguillonii, Mercurii, regni Francici Principes.

Comitatus, Baronatus & Dominatus Lotharingiæ diligenter notat P. Merula. *alleg. cap. 44. pag. 632.* Et notare huc illa non est mei instituti, videturque mihi tempus nunc esse Nancejum lustrandi.

Nancy. Urbs hæc vulgo *Nancy* appellata, sita est in ripa Murtæ in planitiæ peramœna haut ita procul in montes surgente. Gemina hodie est, Antiqua, & Nova, haut ita pridem antiquæ adstrui cœpta, nec etiamnum perfecta penitus. Magnificum in antiqua est palatium Ducum Lotharingiæ. Monstrari solet cubiculum ipsius Ducis, quod per ambulacrum compluribus Regum & Principum pictis effigiebus decoratum aditur. Ex alia parte in atrium deducêris, ubi mensas duas pretiosissimas, marmoream alteram, longitudine & latitudine admirabilem : alteram ex argento inaurato, plurimis artificiosissime insculptis figuris & emblematis, quibus singulis sui versus latini adscripti, ornatissimam. Deducêris post in conclave, in quo pretiosissimi tapetes immensi numero magnificentia plus quam regiæ, tibi explicabuntur, & ostenduntur.

ostenduntur. Videbis ibidem ex ligno sculptam hominis effigiem, in qua omnes tori & muscoli mobiles ex prætenuibus particulis confuti sunt. Viridarium in propugnaculo amœnissimum adjacet. In propinquo arcu est ædes D. Georgii, in qua monumentum Caroli Audacis, Burgundię Ducis, cæsi, cum duplici epitaphio versibus elegiacis scripto: quæ nunc ad manus non sunt. Alterutri subscriptum memini hunc insuper versum:

Ecce leo cecidit, jam pax quesita vigebit.

Multorum in ista æde Ducum monumenta videbis. Inter alia eminet illud Renati, victoria contra Carolum potiti. Armamentarium visitur hic probe instructum, inprimis tormentis bellicis æneis: in quorum numero videbis unum immensæ longitudinis, & cui par, excepto uno in arce Dubriana, in Anglia, non viderim. In stabulo Ducis equi aluntur generosissimi. Ante area est & arena in qua cursus equestres ad orbiculum celebrantur: locus non inelegans. Urbs vallo crassissimo, quod exterius murus robustissimus fulcit, & fossa profunda latæq; cingitur, tum propugnaculis plurimis (non omnibus tamen ad hodierna muniendi præcepta ædificatis) munita, tantum inexpugnandæ speciem præbet. Quæ quidem propugnacula ejus sunt altitudinis, ut vicini montes parum urbi obficient. Hospitem in hac urbe laudo, ad insigne cervi, vulgo *au grand cerf*: virum non, ut ille, qui Divi ex Lycia oriundi imaginem in insignibus ostentat, iniquum & sine ratione alieno inhiantem. Distinguitur antiqua hæc urbs à nova munimentis suis antiquis & fossa.

Nova haut paulo amplior, quin & nitentior est vetere viarum dispositu ad perpendicularum ordinato. Templum excitari cœptum, cui perfecto pauca alia amplitudine certabunt. Mœnibus stupendi operis & ad regulas hodie-

diernas ordinatis, fossaque profundissima ambitur. Expropugnaculorum uno eminus ostenditur in loco palustri crux lapidea erecta, cui insertam dicunt inscriptionem Gallicam in ærea lamina cædis Caroli Audacis testem. Paulo longius in loco prælii commissi visitur facellum cum cœmiterio in quo tabulæ æreæ versus Gallici inscripti, historiam atrocissimi prælii continentes.

Notat Merula ad radices montium pagum esse *Marche-ville*, cujus incolas perfidia aliquando in suum Ducem, quem historiæ Fridericum II appellant, notatos ferunt, atque ea de causa quotiescumque cum reliquis Principum domesticis epulari contigit, panem eis inversum apponi consuevisse. Idem addit, ibidem rudera rotundæ turris, in qua Dux, quem dixi, ex venatione subductus ad triennium detentus memoretur.

Itet
Nancejo
Laetia
duplex.
Vnam

qui è re-
cta du-
cit ne-
gligen-
dum.
Toul.

S. Auby

Nancejo Parisios rectà iri solet per Campanos & Meldas, viâ quæ ad has te ducit urbes, & hæc loca potiora.

1. Tullum urbem Episcopatus titulo superbam, anno 52. cum Merensi & Verdunensi ab Henrico II. occupatam. Templum hîc elegans, inque eo sepulcrum D. Bernhardi & coronam suspensam ad exemplum fere Weissenburgensis videre est.

2. Pagum *S. Auby*, ubi in adventantes inquiritur, an sclopeta, aut merces prohibitas portent.

Bar-le
Duc.

3. Bar-le Duc, urbem in edito colle sitam, cui subjacet in planitie suburbium elegans, quod transeundum. Urbs hæc *Bar* cum adjectione *le Duc* vocatur, ad differentiam urbium cognominum, quæ sunt *Bar sur Seine*, & *Bar sur Aulbe*. Metropolis est territorii Barrensis, quod vulgo *le Barrois* vocatur. Hic elegantissima conficiuntur gladiatorum manubria. Unde rari transeunt, qui non aliquid eorum emant.

4. *Le*

4. *La maison rouge*, paucorum tectorum vicum in limitibus Campaniæ. Unde per 7. leucarum campos Catalaunum, hodie *Chaulon* pervenies.

5. *Chaulon sur Marne*, (est enim cognominis *Chaulonia Chaulon sur Saane*, in Burgundia.) urbs est *lon.* amplissima turribus pyramidis in modum fastigiatis eminens, ædificia albet, quod cretacea terra constent. Mercurialis frumenti & pannorum linteorum negotiationem exercet. Episcopatus titulo superbit, tum Comitatus, & dignitate Paris Franciæ. Extra portam qua itur ad Matronam fluvium in proximo præterlabentem area lata est & arboribus hinc inde opaca, amœna civium deambulatio. Sunt hic in proximo campi Catalaunici, in quibus exercitus Attilæ prælio horrendo cæsus fuit, ab Romanorum dace Ætio, Theodorico & Mero-veo Gothorum & Francorum Regibus, circa annum Christi 450. Nec ad stipulandum iis qui crudum hoc prælium transferunt in Cathalanos campos prope Tholosam, aut in Arverniam ad vicum Cathalacensem: ut pulcre hoc disputat P. Merula 2. part. *Cosmogr. lib. 3. cap. 23. pag. 499.* certissimo argumento quod Ligerim non transierit Attila, & Ætio incumbente Aureliani obsidionem solvere & retrogradi coactum constet ex historiis. Unde & Ætio liberatoris *Ligeris* nomen. Sidon. 7. *epist. 12.* Tum testimonio Sidonii *carm. 7.*

Etiam terrificis diffuderat Attila turmis

In Campos se Belga tuos.

Quid igitur quæramus hos Campos penes Celtas, Aquitanos aut Narbonenses?

6. *Monceaux* arx regia duabus leucis Meldis distans. Splendidissima ea est, hortique adjacent & vivaria amœnissima. In transitu raptim videri ea possit. *Monceaux.*

7. Meldæ vulgo *Meaux*. Qua de urbe paulo post.

Alteri iter per diverticulum: quod praeferendum. Ac per hæc loca quidem rectum iter Lentetiam est. Sed quæ tibi in eo obviant tanti non habeo, ut non potius per diverticulum ad dextram eundem tibi suadeam. Et hoc etiam est, quamobrem propriis equis rectius iri puto, quam curru meritorio. Vix enim redipisci dabitur occasionem loca hæc aditu dignissima invifundi. Vellem igitur Nancejo ad has te declinare urbes, quæ sequuntur.

Pontamousson. Pontamoussum prima est. Cui nomen est à ponte, quo Mosella in ea transitur, & adjacente monte vitifero *Mousson*. Academiâ claret, & docuit hic olim Petrus Gregorius Tholosanus, magnus ille vir scriptis æternitati sacratis. Sita est in loco peramœno & fertili, Forum habet amplissimum & quadratæ figuræ. Intersecatur & duplex fit urbs Mosella interfluente, utraq; tamen ponte connectitur: unaque alteram magnitudine & ambitu excellit, haut longe secus ac fit in Mosæ Trajecto Brabantiae. In minore parte Iesuitarum Collegium est discipulis frequentissimum.

Metz. Metæ, olim Diviodurum Mediomatricem dicta urbs, vulgo *Metz*, unde & territorium circumjacens novissime *le pays Messin* appellatum. Urbs olim regia & metropolis Austrasiæ, hodie Episcopalis, Romani haut ita pridem Imperii, sed à Rege Franciæ anno 1552. cum aliis occupata.

Castellum in editiore loco Rex fieri fecit munitissimum, quod & tutandæ & in officio continendæ urbi sufficit. Exteris ægre introitus pater. De hac urbe Petrus Divæus hæc in itineralio notat, excerpta in Cosmographiam suam à P. Merula, pag. 633. quîs non videbaris fraudandus: *Metensis urbs in ampla sita est planitie, quam Mosella in varios divisus alveos irrigat: & pars quidem ejus muros ad lexam lambit, pars & eosdem subit, ut civium usibus inseruiat, atque sic divisim fluit ad inferiorem usque*
eorum

eorum ambitum, ubi recepto Sella, altero fluvio, qui dextram urbis partem alluit, in unum denus alveum colligitur. Sed situ inprimis ipsius urbis delectabamur. Cum enim agrum late circumjacentem planum habeat, ejus tamen area paulum prominere, ut in eo veterum rationem in condendis urbibus agnoscas. Ad summum quippe templum multis gradibus ascenditur: juxta quod forum rerum venalium altiore parte totius area occupat, & ab eo undique versus muros paulatim descenditur, prærupto tantum una parte clivo, ubi vias duas lapidibus stratas sic dispositas videas, ut altera per alterius domorum culmina excurrat. Templum D. Stephani nomen tenet, qui civitatis est patronus: pulcherrimum verò opus, si quod aliud toto hoc itinere vidimus, & sua mole spectabile, quodque raro accidit, omni ex parte consummatum. Dicebatur in eo fuisse Crucifixi ligneam imaginem totam laminis aureis super inductam. Vidimus labyrinthum Porphyriticum rubei coloris, magnæ capacitatis, pedes X longitudine excedens, in quo lustrales aquas adservant. Sunt & alia in hac eadem urbe sumptuosæ templa, & multa erant in ejus suburbis, inter quæ D. Arnoldi Basilica, Imp. Ludovici Pii Augusti, Caroli filii & filiarum aliquot Pipini Regis sepultura celebris. Omnia hac absumpsit belli rabies, ita ut suburbii ne vestigium quidem nunc supersit, neque ultra muros quidquam præter campestria videas.

De hac urbe sufficiat tibi hæc Divæi purpura panno meo interfusa. Quin & ex eodem hoc tibi habe, de antiquis in vicinia aquæ ductibus, quos vulgus imperitum comminiscitur, pontem à Diabolo structum: In hoc itinere pagus est Iovy vulgò dictus montium radices & Mosellam, ubi quancunque est inter montes utrosque, qui ripas ambiunt, distantia, aquæ ductum antiquitus fuisse, indicant ejusdem, quæ adhuc exstant, reliquæ. Arcum adhuc restant multi, suntque ex albo lapide, in laterum formam dissecto, & nonnulli

*Aquæ ductuum
rudera
propè.*

quoque ejusdem operis in adversa ripa cernuntur. Incolæ adferebant in eodem loco fontem hodieque esse quamvis hos arcus (solisâ inscitia) ponti inseruisse putantes, & ab hâc pago in montis ipsius jugo minores alios arcus fuisse dicebant, qui versum urbem Metensem, quæ uno hinc distat miliari, excurrere viderentur. Altitudo juxta ripam pedum est circiter 60. unde conjicere est quanta totius operis moles fuerit, quantaque altitudo arcuum qui in ipso erant fluminis alveo, quorum hodie nihil superest. Referebant iidem incolæ, superiorem arcuum partem planam omnino esse, cementoque rubei coloris inductum: & in ejus medio domunculum non ita multis ab hinc annis fuisse, ab utraque parte patentem, quam nos partem cæti fuisse quæ tabus tegeretur, suspicabamur.

- Sedanum hinc pergendum, quo antequam pertingas loca partim vinetis arvoque frugifero læta, partim saxis aspera & sylvis dumetisque horrida transeunda sunt, & relinquendum paulo ad sinistram oppidum non in elegans
- Eslain.* *Eslain*, Lotharingæ ditionis, cui adjacet castellum parvum, sed probe munitum. Perinde ad sinistram relinques *Mousson*, urbem non tam natura loci (collis enim editior ab una parte ipsi imminet) quam opere manufacto in primis versus colleni munitam. Prima hæc est Galliæ hinc venientibus, & præsidium habet militare: tum etiam apparitores regii in merces aut alias res portari hinc inde prohibitas curiose inquirunt. At utramque velim declines. Posteriore duabus leucis abest Sedanum: urbs hinc ad radicem montis, inde ad Mosæ fluenta sita, vallo, propugnaculis fossaque circumdata, cum castello stupendum in modum industria humana, maximè quæ campos prospicit, munito. Cum multum ascenderis, jamque in ædificiorum culmine longe à terræ superficie sublatum te putabis, tum demum te in hortum devenisse miraberis. Despectus illinc in loca

loca subjecta est talis ut vertigine laborare incipiat, qui in fossas usque intuitum projicit. Novissime immensa & vix credenda rupis portio excisa, ab illa parte, unde propius periculum imminerebat: & nunc, præter quod pleræque geminatae sunt munitiones, nova & tertia moenia, relicto magno inter vetera spatio, circumduci coepta. Vix molem moenium huic similem vidisse te testaberis. Agnoscit sapremum Principem Ballionæum, Franciæ Marescallum, Ducem fortissimum. Plateas urbes elegantes habet, ædificia superba. Academia hic à Principe constituta. Alluitur Mosâ. Si cui libeat diverticuli etiam diverticulum quære, adire possit *Mafieres*, urbem cum castello munitionissimam ad Mosæ ripam: tum Charloville illustriss. Ducis Nivernensis novam urbem. *Maxi-
ves.
Charle-
ville.* Mihi eæ visæ non fuerant: nec ex aliis constat, quid peregrinum in iis observare conveniat. Indicare tamen volui.

Sedano à sinistro Ducatus Retelensis, cujus dominus hodie est illustriss. Dux Nivernensis, in Campaniam progrediendum.

Campania, ut cognominis Italiæ regio, à la-Camparissimis in quos extenditur, campis nomen habet, vulgo *Champaigne*. Ab Ortu Lotharingi, Meridie Burgundi, Occasu Insula Franciæ, Septentrione Picardi conterminales ipsi sunt. Nobilissimi olim eam habitarunt populi Remi, Tricassii, Lingones, Catalauni, alii, Cæsari aliisque toties laudati. Regio Comitatus titulo olim clauit. Quando incœperit eo fulgere in incerto est. Cum Comes Campaniæ unus sit ex Paribus Franciæ, & vero Pares illos ab Hugone Capeto institutos liquidum sit, poterat videri ab Hugonis Capeti minimùm temporibus, Comitatum hunc esse. Sed meminendum est Theobaldum Comitem Bloënsensem, Turo-nensem, & Carnutensem ab Hugone Capeto Pariam collegio adscitum. Hujus posterii ad-

quisita Campania, nomen Comitum primo Trekarum sive Tricassensium, mox Campaniæ adepti, magis recenti hoc quam prisco in Historia venire cœperunt. Pulchre hanc in rem Pasquierius in libro, qui inscribitur *Recherches de la France*, libr. 5. cap. 10. Dividitur hodie Campania in Inferiorem & superiorem Inferior Australior est & Burgundos respicit, ubi Tricassium est cum aliis urbibus: superior Septentrionalior, ubi Partenses, Catalauni, Remi. Quà ego iter feci frugum viniq̃ generosi feracem vidi. Magnam partem prope Catalaunum & Remos vastissimi sunt campi, cretæ instar albicantes. Nullæ visuntur, etsi procul circumspicere possis, arbores, prata nulla, nulli profluentis rivuli. Hic probè advertas, ut sic dirigas iter tuum quo bene stabulari possis non tu solum sed & vector tuus. Qui hæc scribo malo meo expectus sum in pago *Tenay*: cujus vectori equo loco avenæ, quam non habebant, filiginem devorandam propinãrant in cœna ipsi fatali & ultima.

Rami,

Remorum civitatem, olim Durocortorum appellatam, dictam volunt à Remo Celtarum Rege multisque ante Romam seculis ab eo conditam. Urbs amplissima est muris candidissimis cincta, turribus præaltis eminus, ædificiis magnificis intus conspicua. Templum Cathedrale B. Virginis dicatum unum est ex magnificentissimis totius Galliæ. Imprimis artificiosissima sculptura elaborata est porta exterius in turris uique summitatem. In hoc S. Nicolaus XI Episcopus Remensis, sororque ejus S. Eutropia ab Hunnis cum pluribus aliis Christi nomen professis trucidati fuere. In altero S. Remigii, olim D. Petro dedicato, sacra ampulla & oleum celeste, quo Reges Francorum inungi à multis seculis solent, adservatur: comiter etiam iis qui videre desiderant, monstratur. Visuntur ibidem Regum & Dynastarum

rum quorundam epitaphia, quæ festinans non adnotavi. Hoc tamen memini in ambitu unius illorum capsulæ isti in quo adservatur sacra ampulla proximi, duodecim Pares Franciæ in habitu solemnibus & quales comparere solent in solemnibus inaugurationis ex marmore sculptos videri. Erectum fuit hoc templum à Clotilde uxore Clodovæi in memoriam rei quæ marito suo, tum sponso, contigerat, cum primus omnium Galliæ Regum Christo nomen daret & lustralibus undis ablutus, oleo cælitus misso à S. Remigio XVI. præfule Remensi, inungeretur.

Remorum urbem egressus aliam terræ faciem videbis, & mox pratis herbitis luxuriantem, hortis floridam, viribus generosissimum vinum propinantibus germinantem. Compluribus oppidis minus nobilibus pagisque relictis, tandem paulum ad sinistram à recta via deflectendum & Meldarum civitatem salutandum.

Olim latinum Meldarum, hodie *Meaux* dicta est. *Meaux*. Nomen vulgatum traxisse putant inde quod in medio aquarum Matronæ & fluvio alterius, ut hodieque est forum ejus, sita fuerit. Ego vero contra adfero, esse ex Latino Meldarum. Quippe enim pleraque omnia Latina, quæ Syllabam EL aut AL habent, in Gallicam inflexionem detorta reperiuntur mutasse eam syllabam in diphthongum AU aut triphthongum EAU, & si plurale sit nomen, adsumsisse X. *Meaux* agitur hic mihi idem sonat, quod *Melda*. Urbs tractus ejus, qui inter Campanos, Burgundos, Gastinenses & Franciæ insulam jacens *la Brie* vocatur, & cujus appellatio in oppido *Brie Comte Roberti* servatur, amplissima. Episcopatu & Baillivatu insignis. Primus Episcopus Meldensis fuit S. Dionysius, à quo ad religionem Christianam conversi fuere. Ecclesia Cathedralis D. Stephano dicata, miserè in bellis civilibus defor-

deformata etiamnum eam contemplantibus bilem ciet & dolorem exprimit. Ex hac urbe sex millium Helvetiorum comitatu Carolus IX. Lutetiam tendebat, cum versus illi, in vulgus noti, scriberentur :

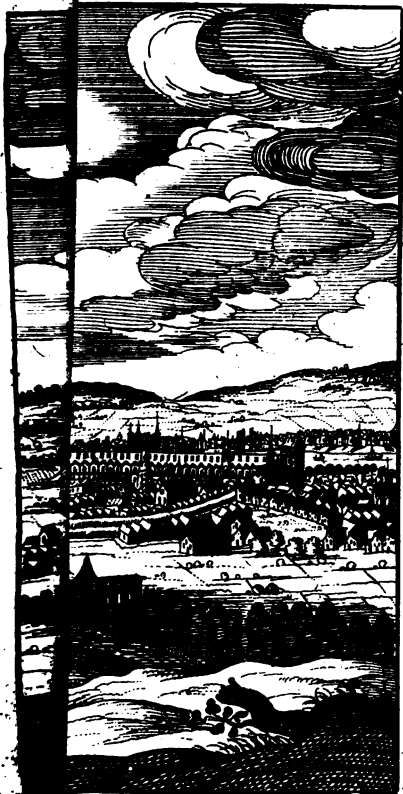
*Parco quingentis, quasi prima corona secunda,
Messis mille suis sunt fora lege pario.*

In speciem Latini: sed revera Gallici. Hospitium hîc commodum ad insigne Trinitatis.

Quod si igitur ex præscripto itinere Sedano, & Remis huc venisti, exspatiari te velim ad duas leucas, visum arcem Regiam *Monceau*, in colle, unde prospectus in vicinos campos est jucundissimus structam, amatum Reginae matris, Catharinæ de Medicis, secessum.

Paris. Meldis unius diei iter restat Leutetiam per pagos amœnissimos. Visoque à dextris sano Sanct. Dionysiano, & propius Nosocomio S. Ludovicano ædificio, regalem præ se ferente superbiam ad fossas ferè Latetiae posito, ipsam urbem orbisque compendium Parisios intrabis & hospitium seliges tibi ad insigne crucis ferreæ, vulgo *à la croix de fer*, in vico Sanct. Martiniano. Hîc nunc vendere equos si emptores inveniantur, vel, primâ adventus die tolerabili precio consultissimum erit: cum quot diebus vereda Aureliam currant, mediocri pretio, quod præfixum ipsis, te eò delatura.

Quieris nunc forte cupidas es post tot dierum exantlatos viarum labores. Ast ego nunc vel maxime inquietum te velim, & paucos dies in raptim lustrandis præcipuis occupatum. Qualia sunt Lupara arx regia, vulgo *le Louvre*, hortusque regius contiguus, templa, imprimis Beatæ Virginis, vulgo, *à nostre Dame*, & S. Genovesiæ ex cujus turri vago visu obire totam urbem poteris; suburbium S. Germani, armamentarium, arx Bastilla, area regia, palatium

rium Curia cum sacello sancto, & quæ hujus generis præcipua sunt alia. Quin & e re esset adesse omnis generis exercitiis, ut vel solæ personæ & nomina illorum, qui ea docent, tibi nota fiant, & cum alibi inter populares tuos de iis verba feruntur, non plane muto & ignaro tibi adsidendum sit. Fontembellaqueum, primam illam arcem regiam, tum Sanct-Germainum vix illi secundam, una cum fano Sanct-Dionysiano adita non pœnitebit. Ac noris etiam hanc ob causam non negligenda tibi hujusmodi, quia scæva possunt oboriri tempora, quæ forte reditum tibi in hanc urbem præcludant.

At quia morandum nunc non esse ibi dixi nec ego te hîc moror, & tecum nunc abeo Aurelianum.

Strata filice majorem partem hæc est via, suntque ad eam plura oppida & pagi hant vulgaris elegantia: *Longjumeau, Linas, Montle-Chastres hery, Chastres.* Interjungere te hîc paulo velim *in vicinia* quod mihi comitibusque meis ex ignorantia *hortus* non factum doleo, & expatiari in propinquum *Domini* huic oppido viridarium Domini de Chancelou, cui opere topiario omnia totius Gallia *de Chancelou.* alia cedere ferunt. Diligenter descriptum exhibet in itineralio Paulus Hentznerus ICtus: & ex eo Simon Schambergius in deliciis Gallia, qui posterior commodum incidit mihi in manus cum hæc scriberem: cum alterum nullus reperire possem. Habe igitur illam descriptionem tibi, verbis & fide aliena.

1. Ad introitum statim se obfert lucus amœnissimus, variis ambulacris distinctus, quæ diversis exercitiis & lusibus inserviant. Portæ est inscriptum:

Apertæ Musarum Portæ.

2. Fortunæ effigies, cum hac inscriptione: Fortuna virtutis Comes.

3. Hercules Prodicus, virtutis viam eligens, in hortos amœnos ingreditur relictâ à tergo vitio.

vitiorum sylvâ admodum spinosâ.

4. Scamma ; Sacrat Apollo Sedilia.

5. Judicium Paridis ; Cui oppositum est stabulum , ex quo boves una cum Pastoribus egrediuntur.

6. Janus bifrons in bivio collocutus.

7. Tres Gratiæ : Thalia, Aglaja & Euphrosyne.

8. Trophæum Herculis , ad quod ipse Hercules, post exantlatos labores, qui ibi adumbrati sunt, pronus in terra requiescit.

9. Jupiter , Neptunus & Pluto in triangulo, his additis versiculis :

*Jupiter astra , fretum Neptunus , tartara
Pluto,*

Regna paterna tenent, tres trix, quisq; suum.

11. Copiæ Cornu.

12. Lecti sternia Deorum orbiculatim collocata ; Jovis, Veneris, Vulcani, Vestæ, Mercurii, Cereris, Apollinis , Dianæ, Neptuni, Minervæ, Martis, Junonis, in quorum modo Jupiter est, qui sacrificat munera Deorum. Hortulanus qui nobis aderat & hæc omnia monstrabat, clavum terrâ absconditum pede calcabat , quo facto , Jupiter hinc inde se commovebat, postea tacto quodam aculeo , Vulcanus , cum suis sociis seu fabris ferrariis incudem malleis feriebant.

12. Hercules clavam manu tenens omnes secum trahit.

13. Maris specula, cui additum :

Lumina noctivaga tollit Pharos æmula luna.

14. Lunæ defectus, & augmenta, in arboribus concameratis observata.

15. Lotis in arborem loton conversa & Corici ruina. Vide hac de re Natal. Com. Mytholog lib. 4. cap. 3. mihi pag. 198. cum seq. & lib. 5. cap. 15. mihi pag. 527. cum seq.

16. Theatrum cum tribus Comœdis , hoc addito :

Comœdi

*Comædi tres sunt sed amat tua Paula, Luperce,
Quatuor, & Cophon Paulla Prosopon amat.*

17. Satyri & Hercules cubans.

18. Circe Procos suos in bestias convertens.

19. Triclinium cum gladiatoribus octo signa capiens; Biclinia duorum lectorum pelvis, & alia multa, ex fruticum famusculis effigiata.

20. Bustum, in quo olim corpora demorum comburebantur, cum imagine rogo impositâ, cui hoc distichon adscriptum.

*Ter circum accensos subjectisque ignibus atris.
Decurrere rogos, constituere pyras.*

21. Castra Romana cum fossis & Imperatoris tentorio: Aderant etiam arietes, quibus aliquando Romani in bellis usi sunt.

22. Peridromus, ubi erant, qui cursu certabant, præsentibus Iudicibus.

23. Avis in sublimi posita ad quam collimabatur sagittis arcubus emissis.

24. Entellus & Dares pugnantes, de quibus Virgil. lib. 5. Æneid.

25. Antheus sedens, de quo Virgil. 2. Æneid. cui adscriptum:

Amabit Sapiens, cupient ceteri.

26. Orci adumbratio ex Virgilio desumpta & adventus Æneæ ad Cerberum hoc addito:

Umbrarum hic locus est somni, noctisque sopora.

27. Manlius ad portam Capenam, ubi magnus erat lapis.

28. Porta Numantina, ad quam D. Volupiae sanum fuit, qua de re Plin. lib. 2. cap. mihi pag. 107. cui subscriptum: In ara Volupiae simulachrum Angenoræ.

29. Orator orationem suam ad populum recitans de Cathedra; cui hoc inscriptum: In Concione pecus oviliū confidet.

Ex opposito Imperator cum suis consiliariis deliberat.

30. Ef-

30 Effigies Aulici, cum hoc disticho.

Vana Palatinos dum educat Aula clientes,

Dicitur auratis noscere compedibus.

31. Mulierum stultitia, quarum Principissa Moria, omnes auriculis asininis & variis gesticulationibus repræsentatæ.

32. Arma Romanorum, clypei, pharetræ, hastæ & alia in Castris suspensa.

33. Typus Bonitatis, & lusus digitorum, Italici usitatissimus, par & impar dictus, vulgo *dell' amore* Cic. in lib. de Divinat. vocat. Micare digitis.

34. Circus maximus in quo bigis certatur, ubi Index vexillum album manu tenens adest: Sunt quoque addita templa & palatia prope adjacentia.

35. Confus, Deus consilii, digito os pre-mens, & cogitabundus quidnam dicere velit.

36. Castor & Pollux exclusi per Delphinum.

37. Bacchus in curru, quem Elephantæ trahunt, antecedentibus & succedentibus Bacchidibus.

38. Conjugium fratrum & sororum ex ligno sculptum & sepi impositum.

39. Tibicen vapulans & coquus delinquens, hoc adscripto:

Peccat coquus, Vapulat Tibicen; Explica.

40. Mezentii trophæum, de quo Virg. lib. 10. *Æneid.*

41. Pugna Cæsaris eleganter sculpta, cum militibus inter se pugnantibus & tormenta explodentibus, motu artificiali.

42. Trophæum Marii.

43. Triumphus Romanorum, eo ordine observato, quem quondam in triumphis suis observarunt.

44. Stagnum in quo Insula Delos.

45. Oc-

45. Occasio ex fruticum ramusculis formata.

46. Tres sapientes, primum tanquam Adolescentes, & pilam tractantes efformati, quibus hoc additum :

Nos erimus his praestantiores plurimum.

Postea viri effecti, strictos gladios in manu tenentes, hoc adjuncto :

Fortes sumus nos, fac si vis periculum.

Tandem ætate confecti, & scipionibus se fulcientes, hoc adscripto.

Olim nos iuventutem strenuam egimus.

47. Fons aquæ salientis, quæ in Vivarium parvum decurrit, hoc addito :

Ad dextram, Æstate
Refrigerium.

VIVARIUM.

Ad sinistram, Hyeme
Apicatio.

48. Amphitheatrum in quo hominum & bestiarum pugna, atque conflictatio.

49. Spoliarium, in quod gladiatores interfecti olim projiciebantur.

50. Est ibi fons salientis aquæ artificiosissime factus, in quo globus terræ, una cum mari, & insulis in eo jacentibus adumbratur, quem sphaera Coeli cum XII. Zodiaci signis ambit.

51. Januæ, per quam exitus patet, istud est inscriptum : Homini diligenti semper aliquid deest.

Sed ohe ! ne immoriaris his delitiis. Cursus & aura vocat, provehendum est.

Stam-

Eslampes. Stamparum urbs te hospitem excipiet, vulgo *Eslampes* dicta. Ducatus titulo gaudet. Templum hñc dedicatum B. Virgini ferunt ideo, quòd aleator quidam eo in loco cum maledicta in eam jecisset, miraculose in continenti positus fuerit. Sequuntur præter alia ignobiliora loca instrata hac via *Angerville*, *Thoury*, *Artenay*, & tandem cum non parum viæ inter amœnissima vineta & arboreta confeceris, *Aurelia*.

Orleans Hac in urbe quod sub initium moneo, quietem tibi non invideo. Atque hñc ex libitu nunc & pro commodo tuo ita constituas res tuas, uti quantum temporis inter accessum ad hanc urbem tuam & secuturi anni medium mensem Junium tibi suppetit, indulgeas *Aureliæ*, *Biturigibus*, *Molinis Bojorum*, & *Nivernio*. Quòd si destinatum tibi sit *Biturigibus*, ut pleriq; solent, majorem partem subsistere, saltem mensem huic urbi indultum, nulla secutura rei pœnitentia, quod spondeo, velim. Quippe enim genius loci videtur mihi aliquid traxisse à popularibus nostris, qui in hac Academia ab aliquot seculis sub privilegiis liliatis magno sæpe numero vivere consueverunt: ut minùs quàm alibi offendantur incolæ si quis fortè magis ex patriæ suæ quam horum locorum institutis vivat, ac inprimis si quem fortè liberaliùs vinum propinatum supplantet. Regio in qua urbs hæc sita,

Belfia. vocatur *Belfia*, vulgo *la Beauffe*: quæ in superiorem, mediam & inferiorem dispesci solet. Vide *Merul.* pag. 2. *Cosmogr. libr. 3. cap. 22.* Ipsa *Gennabum* olim vocabatur, testante inter alios hoc *Cæsare de bello Gall. lib. 7. & 8.* inprimis verò *Aimonio*, qui *lib. 1. cap. 5. Genabum, ubi nunc Aurslianis*: ne quis cum vulgo *Genabum* quærat, ubi nunc *Gedunum*, vulgo *Gyan*: & *Carnutibus* accensebatur, quorum horreum & forum dicta fuit. *Druydes* condidisse eam creduntur initio, quæ *Carnutenlis* regio, sylvis

*Aurelia
à Druy-
dis con-
dita.*

sylvis opaca, olim inhabitata. Parua ea antè, *Ampli-*
 amplificata fuit ab Aureliano Imperatore, *ficata*
 Non tamen in eam granditatem, qua nunc est, *ab Imp.*
 Nam urbis pomeria secundum prolata fuere, *Aureli-*
 accessitque ei portio non exigua ad portam *ano.*
 Burgundiacam mœnibus antiquis & portâ
 Burgundiacâ priscâ rei fidem facientibus.
 Illam Aureliani amplificationem Bellefore-
 stius factam ait in gratiam Druydum condi-
 torum, qui de ipsius imperio prœdixerant.
 Inde etiam nomen aliud à vetere adepta est,
 ut Aureliani & Aurelia vocari inceperit. Ac-
 clivis est colli è dextra Ligeris ripâ clementer
 ascendente. Ipsa urbis mœnia Liger alluit, *Situs.*
 longitudinemque ejus tantum non recta linea
 designat, latitudine à superiore angulo in fi-
 guram multangulam se diffundente, & rur-
 sus se paulatim ad inferiorem coarctante. In
 medio fluminis objacet insula amœnissima,
 partim tiliis, si rectè memini, latissimam um-
 bram diffundentibus opaca, partim ædibus oc-
 cupata. Hæc insula ponte connectitur hinc
 urbi, inde suburbio *Pontoreau* dicto, quod, uti
 & reliqua, & elegantissimum est & amplissi- *Pons.*
 mum, plurimaque diverforia præbet rusticis ex
 Solonia fruges advehentibus. Extremus pons
 propugnaculis turribusque probè munitus est,
 & portâ præbet venientibus aditum. Ipsa urbs
 munita est aggere terreo muris crassissimis,
 plures turres rotundas massa terrea repleas *Mœnia.*
 in fossam protrudentibus, injecto. Bellorum
 civilium tamen tempore quam hinc inde tor-
 mentorum ictibus conquassata fuerint mœnia
 imprimis turres illæ, ruinæ adhuc passim super-
 stites loquuntur. Castellum ad eam excitatum *Castellu.*
 fuit superiori seculo, sed ætatem non tulit,
 haut ita multo post temporis à civibus dis-
 jectum. Res vitæ sustentandæ necessarias de-
 siderat nullas: & imprimis vinum, quod ex *Vinum.*
 circumjacente agro colligitur generosisimis
 Galliarum

Galliæ accensetur. Sanitati tamen proficuum non creditur. Sicut etiam pincernæ regio hoc Principi suo propinare vetitum perhibeant. Exportatur tamen Ligeri opitulante, & post mari in diversas Europæ Septentrionalis provincias distribuitur, nomen ab urbe mutuans. Deambulationes extra urbem sunt peramœnæ inter vineas, quæ tamen nunc viridantis, nunc hortis fructiferis, nunc arvo frugum ferace interstinguuntur. Linguae Gallicanæ elegantia hîc & Blœsiis ea floret, ut palmam facile præripiant omnibus. Hinc Gallis Aurelianismus quod Græcis Atticismus. Puellæ inprimis excolere illam nituntur, ac cum æmulatione ita in ea excellere laborant, ut Pindarum se exprimere (*Pindarizer* vocant) gloriari audent: quod & Merula in Aureliæ descriptione adnotavit. Illam tamen elegantiam turpant una atque altera vox & significativa & consignificativa, quas ut non faciliè indigenis eripias, monitus quàm facillimè evites.

*Humana-
vitas
civium.* Humanitas maximorum minimorum erga exteros, ni quis sua nequitia ipsis illam excutiat, summa est. Et Germani ipsi vix ferant à Germanis in media Germania lasciviam, quam Aurelianenses quandoque conniventes transmisere. Unum atque alterum fortè exorbitans acciderit, quod cui bilem movere possit. Sed arbitratus omnia candidè ante factum & circa id mitioris erit iracundiæ, & ex parte justo dolori ignoscer. Ita irritabiles certè qui trina vice cum illis vixi, non deprehendi, ut mereantur censeri vocabulo, quod in illos jacitur, vespas eos esse: vulgò *les gueffes d'Orleans*.

*Episco-
patu.* Sedem hodie præbet hæc urbs Episcopo. Habuit inter alios præsules Anianum, quem vitæ sanctitas Divorum numero intulit, urbis etiam tutelarem fecit. Superbiebat olim Regni *Regnum
olim.* titulo, una cum Lutetia, Suessorum & Medio-
ma-

matricum urbe, cum Clodoveus, & post cum
 Clotarius primus relinquerent quatuor filios.
 Sed quadrifidum hoc regnum non multo post
 temporis in unum Franciæ coaluit. Ducatus *Ducatus*
 appellationem etiamnum retinet: qui ipse *hodie.*
 primum datus fuit, cum à Ioanne Rege, Phi-
 lippo Comiti Valesio in feudum concederetur.
 Sed moriente Duce Philippo & hic ejus titulus
 intercidebat, donec tandem illum redipiscere-
 tur sub Rege Carolo hujus nominis V. qui in
 perpetuum valiturâ lege sanxit, ut secundò
 genitus filius Regis Ducis Aurelianensis nomi-
 ne censeretur, & hoc sibi haberet Appenna-
 gium. Tribunali prædiali & præfectura sive, *Sedes*
 Baillivatu fulget, suntque ei subalternatæ ur-*præsi-*
 bes complasculæ alæ & oppida, quorum præ-*dialis.*
 cipua sunt, uti Gallicè vocantur, *Montargis,*
Baviency, Gyan, Lorris, Gergeau, Meun sur Loire,
 & in proximo alia. Comitatus hîc & Concilia
 aliquot insuper celebrata dignitatem haut exi-*Concilia*
 guam urbi conciliarunt. Academiam hîc fun-*& Co-*
 davit anno 1312. Philippus Rex Francorum *mitia*
 Pulcher dictus, Legum & Jurisprudentiæ nu-*Acade-*
 tricem. Docuerunt in ea olim Ioannes Rober-*mia.*
 tus, & Guilielmus Fornerius, docetque nunc
 temporis cum aliis ICtis excellentissimis Ro-
 dolphus Guillelmi F. Fornerius, cujus perinde
 ac patris scripta in Jurisprudentiæ sacello æ-
 ternæ memoriæ consecrata extant. Magnus
 hîc studiosorum plerunque numerus, ferè in
 quatuor nationes divisus, quarum singulis suus
 est Procurator: Francorum, Germanorum,
 Normanorum, Picardorum Procuratoris Ger-*Procu-*
 manorum officium trimestre est: quod splen-*rator*
 dido & sumptuoso in æmulationem convivio *Germano-*
 auspicari moris esse cœperat: cui nunc audio, *rum.*
 optimo exemplo, modum suum esse positum.
 Procuratori suus est adfessor, & calamus Na-
 tionis, tum etiam Sigilli custos. Suus etiam est
 nationi Ærarius Quæstor, Quin & octo Se-
 niores

niores eliguntur, qui in consilium vocantur, cum res majores momenti deliberandæ veniunt. Bibliothecarii tandem sunt duo, quorum est cottidie diebus profectis ab hora 1. ad 2. in bibliotheca comparere, libros perentibus indulgere, ab ipsis qui commodato eos sumunt notam rei testem exigere: finito cujusvis Procuratoris officio commodatos libros reposcere. Cæterum bibliotheca omnis generis libris est instructissima. Intellexi Hubertum Giphanium IC. auctorem fuisse ejus instituentis. Insignis mehercle commoditas exteris studiis etiam tractare volentibus, & quæ complures longum in tempus istis retinisset, fuisset absque catharmatis quibusdam & Germanorum præsegmentis, quibus in hac urbe nequitiae suæ ad tempus nidum ponere placuerat. Offertur Germanis adventantibus per Pedellum matricula Nationis. Cui mirum haut paucos nomina sua eò usque negare, ut vel cum incommodo abire malint, quàm in hanc civium suorum veluti Rempublicam adoptari: è qua tamen vicissim commoda haut poenitenda ipsis percipere licebat.

*Templi
S. Crucis*

Ædificiis omnibus exstat Ædes S. Crucis, miserum heu in modum in bellorum civilium turbis ab iis, qui intempestivo religionis zelo in ædium divino cultui dicatarum ruinam præcipites ferebantur, tantum non funditus everfa. Editissima ipsi impoſita fuerat turris, quæ & Rablæſio in scriptis ſuis Satyricis pro exemplo excelsiſſimæ fuit: ac in Germania Argentoratensis eſſe ſolet. Integri ædificiî icon ex charta glutine roborata, uti olim fuerat, monſtratur in ædibus civis cujuſdam prope hoſpitiû ad inſigne ſcuti Francici. Centum & octaginta paſſuum eſt longitudo, latitudo quadraginta minus. Tanti operis pluſquam ſemidiruti reſtaurator eſſe voluit, qui Regnum perinde lacerum reſtauraverat, magnus

gnus Henricus IV. suâque & Reginæ manu primum lapidem posuit novissimo anno lubilæo. Atque hætenus quidem immani sumptu non pænitenda moles erecta conspicitur, quæ tamen composita ad id quod restat parum videri alicui possit. Adeò unius diei ruina cùm reparari debet multorum est annorum, hominum, impensarum.

Ad dextram introitus templi visitur inscrip-^{Moni-}ptio testis manumissionis in Ecclesia factæ, à ^{mentum} viris doctis inscripta sua relata. Ea talis est: manu-
EX BENEFICIO S. CRUCIS PER IOAN-^{missionis}
NEM EPISCOPUM ET PER ALBERTUM in SS.
S. CRUCIS CASATUM FACTUS EST LI-^{Ecclesia.}
BER ET LIBERTUS TESTE HAC S. EC-
CLESIA. Non quidem tot apicibus, sed par-
tim notis, partim aliis compendiis lapidi in-
cisa.

Non tempore hîc mihi, quin rem admiratu ^{Historia}
dignam huc ponam, verbis non meis, sed Pauli ^{miracu-}
Merulæ. Is ita inquit: *Addam hic quod fidem* ^{losa.}
excedere videtur. Memorant crues duos olim ca-
ptivos fuisse apud Turcas viros Christianos: de
quibus cum supplicium esset sumendum, pridie fir-
missimis arcibus fuisse inclusos, eos autem, cum nocte,
cui supplicii dies nlucceret, majorem in modum se
commendassent reliquiis S. Crucis, quas in Aure-
lianensi urbe servari fama erat, una cum arcibus ex
tam longinqua regione Auxiliam fuisse per ævrem
transportatos, intraque eadem positos S. Crucis.
Mox, pulsantibus nullo movente campanis,
factoque ab civibus concursu, arcas ante altare
fuisse inventas, apertis, captivos, qui apud
Turcas adhuc esse se, quæque ad supplicium
spectabant, jam parata putabant, prodiisse:
re cognita, vovisse se oblaturos singulis annis ca-
nales duas magnitudine quæ arce fuerant,
cetâ plenas. Quidquid sit huius miraculi in
medio relinquo. Ipse certè fieri oblationem
hanc vidi, pridie S. Crucis 2. Mal. atque adeò,

C

ab co-

ab coactis heredibus, hujusmodi voti, majorum facto damnatis. Haftenus Merula.

Cœmiterium. Cœmiterium haut procul abest, amplum & visu dignissimum, in quo posita epitaphia parum cum dicta æde fortunam subiêre.

Basilica Basilica urbis impositam sibi habet turrim, ex qua nunc omnium optimè desuper urbis faciem arbitrari licet.

Palatium. Palatium sive tribunal contiguum est Liguri, nullius quidem splendoris, sed vel ideo visum, qui amni planè incumbit.

Ædificia. Ædificia privata satis splendida, inprimis interiùs, in hac urbe sunt plurima. Cubicula stragulis ex stramine compositis fulcire etsi & alibi in Gallia tritum sit, nullibi tamen quàm hîc solentius est. Id quod si non magnificentiam, certe nitiditatem & tutelam à frigore hyberno conclavibus conciliat.

Platea. Plateæ eleganti pavimento ex lapide quadrato minuscule stratae, nulla impuritate inambulantes maculant.

Area. Aræ complures majores minores, quarum celebratiores sunt, *la place de l'Esclappe, le Martyroy*, (ubi supplicium de reis sumitur, unde & nomen mutuata creditur) *Aigman, les Mottes*. Nonnullæ arboribus latissimè ramos diffundentibus inopacantur: quod mihi præ omnibus aliis amœnitatem Aureliæ incomparabilem conciliare videtur. Jucundissimum est sub hisce lassum studiis aut negotiis animum hilari deambulatione in media urbe reficere.

Summa: ut uno verbo concludam. Merebatur hujus urbis splendor & amœnitas magni Regis de se judicium, qui interrogatus ab Imperatore; ecquam regni sui urbem reliquis præferret, respondisse jactatur AURELIAM. Cumque Imperator, QUID LUTETIA? ingeminasset: Mundus est Lutetia, retulisse fertur, non urbs. In vulgus etiam notum est,

cun-

eundem Imperatorem invictissimum, cum per hoc regnum iter fecisset tumultuum Gandavensium reprimendorum causa, dixisse, quod quinque (alii 4. tantum cumulant) in Gallia notatu digna viderit: Domum, *Rochefaucant*: pagum, *Poitiers*; horum, *Tours*; urbem, *Orleans*; mundum, *Lutetiam*. Hæc ex ore vulgi huc transcripsi.

Mala sustinuit plurima. Ut antiquiora ta- *Mala*,
ceam, ab Attila arctissime obsessa & tantum non ad deditionem coacta fuit. Virtute tamen & fortitudine civium vim omnem viriliter sustinuit, certâ etiam spe suppetiarum ab Ætio, Merovæo, Theodorico, Creduntur etiam preces sancti Aniani, sub id tempus Episcopi Aureliani, civitatis conservationi profuisse. Vide Sidon. Apollin. 8. *Epist.* 16. Cujus nomini & memoriæ ædificatum fuit templum, post cœnobium effectum, hodieque *S. Signan* dictum. Nec minorem insultum passa est ab Anglis, sub regno Caroli VII. anno 1428. cum puella Aurelianensis, de qua mox, suppetiarum ipsi veniret & obsidionem solveret. Parilem obsidionem tulit anno 1563. à Francisco Guisæ Duce, nomine regis Caroli IX. quem cum sceleratè Poltro- tus interemisset, pacto obsidio solvebatur: quo de novissima historiæ consulendæ.

Ast restant quædam particularia de hac urbe, non tacenda. Inprimis videre te velim statuam Puellæ Aurelianensis Ioannæ Darcie *Puella*
Lotharingæ, ex pago *Vaucouleurs* oriundæ, *Aure-*
ab ovium grege divinitus ad Aureliam obsi- *lianensis*
dione liberandam, Regem in thronum suum restituendum vocatæ. Historia pluribus diver-
forum auctorum libris consignata est. Statua
illa in ponte est talis: Beatæ Virginis imago
est, Salvatoris ad sepulturam destinati iconem
sinu & ulnis gestans. Utrunque flexis geni-
bus, hinc Carolus VII. Rex cataphractus, inde
puella armata & calcaribus equitis in modum

accincta, capillitio retro defluente supplicans. Inprimis hac de re leges libellum Pontamussi ante paucos annos à puellæ gentili, viro doctissimo, editum, in quo istius ævi scriptorum testimonia magno numero cumulantur, & qui superstitionis aut veneficii hîc quid comminiscuntur, refutantur. Quod perinde fit in Pasquerii libro cujus inscriptio *Recerches de la France lib. 5. cap. 8.* Gladium puellæ vidi in fano Sancti-Dionysiano inter alia *κρυμμένα* istic adservata. In rei liberationisque memoriam supplicationes publicæ annuæ perpetuæ decretæ sunt omnis ordinis dignitatisque civibus, die 12. mensis Mal: soletq; à toto gratulabundorum agmine in pontem procedi, & re divina peracta inde rediri in urbem. Plausibile etiam diei festo nomen impositum est *la feste de la ville.*

Extra urbem videnda Gergeau Ienaillé.

Ad quatuor leucas hinc Iargolium abest, vulgò *Gergeau*: oppidum parvum sed munitum, & ponte transitum supra Ligerim præbens. Ab eo propè abest hortus amœnissimus, *arci Ienaillé* contiguus, generosæ familiæ matronam agnoscens dominam. Hunc ne relinquas inaccessum. Præter alia videbis hîc rupem miro artificio ex conchis, cochlearum testis, diversi coloris & pellucidis lapillis, fabricatam, ejaculantem aquas, quæ variarum rerum repræsentant imagines.

Montargis.

Quin si liberiùs exspaciari tibi ad paucos dies libeat, ulterius hac via pergas velim, Montargisium usque, urbem non nimis quidem amplam, sed elegantissimam: *Distinctas internè vias mirere*: ut Ausonianum illud huc transferam. Per vineta amœnissima urbem accedes, ex altera parte pratis adjacet latissimis. Arx urbi imminet regia, amplissima, retundis turribus duodecim, ni fallit memoria, cincta, extra fossam aggere jacto munita. Illam non licebat intrare, cum propter Condæi Principis mili-

militem in vicinia palantem excubiæ agerentur diligentissimæ, ac duæ etiam urbis portæ clausæ tenebantur. Atrium habere dicitur omnium totius Galliæ amplissimum: ipsum Regem Henricum IV. pila majore in eo lussisse ferunt. Uni ex caminis hujus arcis insculptam narrant historiam notabilem de cane, vindicte homicidii in dominum suum patrati, cum recognito cædis auctore ipsum totum armatum collo prehenderit, & in Regis conspectu, quaqua etiam vi se defenderet, obtruncavit.

Ex hac urbe erumpebat Henricus Guisæ Dux cum copiis suis, cum turmas illas copiasque Germanorum passim & imprimis prope *Auneau* conficeret.

Cæterum in hoc diverticulo præteristi Iargolium, & duabus post leucis *Chasteauneuf*, Burgum elegantem cum arce: Cœnobium S. Benedicti, in ripa Ligeris situm, locum munitum, eminus vidisti. Egressus sylva transmissisti Lorriacum, vulgò *Lorris*, urbem parvam *Lorris*, quidem sed non inamœnam, quæ territorio vicino nomen dat, *le pays de Lorris*. Hinc per opaca insidiisque prompta loca, proceris arboribus prata sepientibus pervenisti ad locum in quibus magnus etiam Germanorum numerus cecidit, & tandem Montargisium te excepit. Videbis ex te aliâ an eâdem viâ reverti Aureliam præstet. Mihi non nisi semel hac via itum, nec reditum fuit. At hoc diverticulum ideo huic inservi, quia ratio itinerum, quam tibi hic describo, ea est, ut Montargisium nunquam feratis.

Scaturiginem aquarum, leuca distantem *La* Aurelia, dignam quæ adeatur prædicant: nam *source* ego non vidi. Nunquam sicca, nunquam gelu concreta cernitur, & magna commoditate beat Aurelianenses: quippe fons statim in fluvium se diffundit, ad exemplum illius qui est

in valle clausa (Vaucluse) prope Avenionem.

Olivet. Amœnissimus etiam est Domini *Escayr* secessus. Aedificium elegans, viridarium hortusque pulcherrimus: & in eo ad ripam fluvii ambulacrum umbrosum. Secessus iste est in angulo Oliveti, pagi amœnissimi.

Hæc verè tibi, nec ex ullo adfectu, de Aurelia retuli. Cave tamen aut hic garritus meus, aut ullæ deliciæ ultra modum te hîc morentur. Ut regnum lustres, ne addicas te unicæ, licet præeleganti, urbi.

Avaricum Biturigum hinc te nunc evocat. Audi & ausculta. Commoditatem eundi tibi quot septimanis ferè diebus Mercurii tolerabili pretio (ni ipse incautè pecuniam tuam prostituis) præbebunt equi meritorii Bituricenses, qui hac fessoribus onerati cucurrere, domum, ni fortuitus obtingat vector, vacui reversuri.

Solonia. Solonia, vulgò *Soloigne*, à filigine, cujus ferax est, quasi filiginea dicta, transeunda tibi. Vide de ea Merulam pag. 497. & 498. Nulla in hoc itinere videbis oppida, utram (duplex enim est) insistas viam: & si pluvio aut hyemali tempore eò ibis, negotiam tibi faceissent lutum & aquæ, pluribus rivis viam interfecantibus. Sicco tempore commodiores non requireres vias. Hospitia tamen in pagis invenies commoda & ex voto tuo. Utræque via ivi redivi aliquoties. Sed prætulerim hanc, ut eas à *la Forté* ad 4. leucas. Ubi juxta habitationem tersam, hortum amœnissimum incolit Baro *de Semeterre*. Hîc refectus præterita arce & vico adjacente *la Motte*, in loco palustri sitis, vesperi pertinges à *Pierrefuit*. Inde occurrent tibi *Soisme*, *Neufuis*, ubi prandendum, eminus ad dextram videbis apices arcis *Nançay*, familiæ Castrææ dominos agnoscentis, transibis *Loigny*, & tandem Biturigum Avaricum intrabis.

Sedes

Sedes hîc fuit Biturigum Cuborum, à quîs indubiè emigrârunt Bituriges Vivisci, de quibus *Bituricap. 2. de Burdigala tango. Provincia hæc ger val. conterminos habet à Septentrione, Solonios, gò Ber-Belfiæ populum; ab ortu, Nivernensem terram ry. & ferè Borbonium; à Meridie, Lemovices; ab Occasu denique, Pictonium, veniente in partem Turania. Comitatus fuit olim, post Ducatus. De Comitibus & Ducibus Bituricensibus vide Merulam pag. 512. Præter frumenti vini-que copiam, pascuis, pratis, indeque gregibus & velleribus abundant. Hinc textrinae & negotiationi pannariae tantopere invigilant: Hinc vervecem etiam metropolis in insignibus gestat: Hinc incolæ etiam joculari adepti sunt nomen, *les moutons de Berry.**

Metropolis totius regionis olim Avaricum *Bourges.* nominata fuit: hodie *Bourges.* Qui Avaricum fuisse credunt illic ubi nunc oppidum *Vieron*, confutantur ipso loci situ: qui talis hodieque est Biturigibus, qualis à Cæsare in Commentariis describitur. Avarici nomen, ab Enra flu- *Vnde no- violo quo alluitur derivant. Ego N. L. fateor. men A-* Alluitur fluvio quem *Auron* vocant: hæc- *varico.* nus catarractis factis navigabili, ut naves sale *Auron.* oneratae huc & Dunum Regis (*Dun-le Roy*) op- *fluvius.* pidum 7. leucis altius situm, ascendere possint. Arenis tamen quotannis purgari solet hinc inde medius alveus, ne vadis naves hæreant. Porta qua in Pictonem & Lemovices itur nomen habet à ponte quo fluvius hic stratus. Exeuntibus à sinistra monstratur locus ubi undis ejus suffocatus interiit Princeps Ger- *Prim-* maniae unâ cum præfecto suo: quos ferunt *ceps* ideò periisse, quòd cum lintre veherentur ca- *Germa-* nemque secum haberent, illum in undas sæpè *nie in* deturbando incauto mora lintrem everterent. *undis* Ulvâ & herbis palustribus unda impedita *perist.* erat, ut natari non facile posset. Enaverat tamen præfectus. Sed cum videret Dominum suum

suum laborare, suppetias ipsi laturus demum aquis se committens unà cum ipso periit. Ad dextrum latus, paullo exteriùs, ostenditur parilis locus, dictus *la fosse des Allemands*, à Germano istuc suffocato. Alluitur etiam aliis ab altera parte fluvii, quibus vicina tribus locis prae ita irrigantur, ut pediti, nedum equiti, difficilis sit transitus, adeoque triplicia castra metari necesse sit illum, qui urbem obsidione cingere velit. Una extra portam Borboniam, altera extra Pontis Auronii, tertia extra S. Privati. Urbs antiqua & conditoris incerti. Ex qua, incensis una die 20. oppidis, Biturigibus Duce Vercingetorige C. Iulio Cæsari resistere placuit. Monstratur adhuc locus inter vicos *Solange & Nohant*, ubi Vercingetorix castra contra Romanos posuerat. Vineis tamen & pluteis turribusque admotis vi summa expugnata, & ad 40. Gallorum millia in ea caesa fuere.

Sed ut fuerit potissima illo etiam tempore hujus provinciae, urbs, longè tamen minor fuit hodiernâ. Merulae verbis descriptionem tibi de-
Veteris promo: *Veteris paulo sequior quàm hodierna,*
Avari- urbis fuit situs. Ad paludes scil. vergebat,
ci de- cujus etiam nunc cum admiratione visuntur
scriptio, mari, propemodum integri, solidissima materia, ut passim veterum Romanorum opera, constructi. Initium capiunt ab turri quam magnam vocant, pergentes per medium D. Stephani templum, plateam D. Ioannis Campestris, portamque Gordianam usque ad Novam, cui olim ab S. Andrea nomen: Inde per plateam Amphitheatrici, vulgò *des arenes*, se ad portam Turonensem extendunt. Hinc autem porrecto ambitu versus portam D. Pauli, paulatim turrim, quam dixi, repetunt. Postea prolatis variè promeriis, ita fuit hæc urbs amplificata ab Carolo Magno & aliis, ut jam nunc cum maximis & munitissimis Gallie civitatibus contendat. Formam habens oblongam,

amplissimam, spaciosissimam. Munita est 80. ediciis crassisque turribus. Inter eas principem tueretur locum quam ante magnam dixi appellatam, la grosse tour, ab insolita crassitudine, minoribus undique turribus, minoque & fossis profundissimis, Philippo II. Augusto Galliarum Rege circa annum 1190. curante, cincta. Forma est rotunda, magna altitudinis. Aliam omnino similem fuisse ajunt, sed dirutam, à binis turribus Biturigibus nomen inditum fabulantes: Et laudat antiqui Grammatici carnem Calamam:

Turribus à binis inde vocor Bituris.

Hac talia porior aliis persuasa magis quam mihi. Hactenus Merula.

Aureliâ & Illoduno venientibus urbis aspectus magnificentiae præ se fert multum: Duno *Aspe-* Regio, parum. Illinc enim acclivis colli *Et in ur-* tora patet. Hinc vix eminentiores apices *bis exte-* vi- rior. deas.

Urbi vicinus ager & frugum leguminumq; *Loci* & vini optimi proventu commendatissimus *commo-* est. Aureliâ venientibus & ejus urbis vini gustu *ditates.* corruptis non adeò Bituricense hoc teme- *Vinum* rum sapit. Sed paucorum dierum assuetudo & *Bituri-* valetudinis commodum paulatim gratiam fa- *cense.* poris conciliabit.

Pascua lætissima, carnes; sylvæ vicinæ, lepores & volatilia; fluvii stagnantesque aquæ, pisces & anates, horti, olera & fructus mensis subministrant. Hinc illa mediocri vivendi commoditas: maximè si quis conducto hospitio ipse rem familiarem instituat. Id quod tamen memini suaderem, nisi minimum 4. sint convictores.

In suburbio S. Privati fons est acidularum *Aoidule* quò æstivo tempore matutinis horis magnum hominum numerum confluere videbis, ab illo sanitati præsidium quærentium. Calculo laborantibus imprimis conducibilis fertur.

Linguae elegantia ferè eadem (certè quam

quàm proximè accedit) quæ Aureliæ. Nec mirum, quippe enim in ipso centro Galliæ sita creditur: monstraturque tiliæ centri index.

Templū S. Stephani. Ædificiis omnibus supereminet templum D. Stephani, destinatum quidem ruinæ olim, sed incolæ conservatum. Moles magnifica, structuræque elegantia vix ulli in Galliis secunda. Ornatur exterius artificiosè inculptis lapidi historiis biblicis, quas tamen turpavit civilis belli licentia. Imminet uni ex portis templi sculprura novissimi judicii: ubi expanso Abrahæ sinu excipiuntur beati: ad quod curiosi advertere solent. Turres duæ harumque una excelsa & elegans huic ædi junguntur: in qua cœnæ totius urbis speculâ, cùm turbæ sunt in regno, excubiæ aguntur diligentissimæ & equitum ad urbem tendentium numerus totidem ictibus campanæ significatur excubantibus ad portas, vexillo, quod erectum est in turri, versus illam portam, unde acceditur, declinato. Subtus alterum insuper visitur templum, sed exiguius: nec ibi quidquam ferè videas præter faxeas imagines hinc inde mutilatas.

Sacellum in hoc templo est, pone chorum generosissimi Herois Claudii Castræi Gubernatoris Bituricensis, Aureliani, &c. strenui pro sex regibus novissimis, in bello Ducis.

In festo 3. Regum, videbis istic stellam ex una templi parte in aliam obversam ambulantem, imposito igne lucidam.

Templū D. Petri. Videri meretur & D. Petri templum, vel ob hoc, quòd humati in eo fuere summi Icti Duarens, Contius, Cujacius: nullo tamen monumento, quod doleas tantis viris posito. Carbone pia manus notaverat hunc versum:

Hic jacet æternis victurus Concius armis.

Quisquis es auctor hujus versus, non indicta aliis pietas tua abiit.

Inpri-

Inprimis verò adeas sacellum sanctum, *Sacel-*
 vulgò *la Sainte Chapelle*: conditum à Ioanne *lum san-*
 Biturigum Duce, Regis Caroli V. fratre, ad *ctum.*
 exemplum Parisiensis. Sepultus is hîc: item
 Ioanna Lud. XII. sponsa. Suspenſa iſtic co-
 rona lychnigera perelegans. Cervus in proximo
 conſtitutus eſt ex ligno, magnitudine ea, qua
 captus unus à Biturigum Duce fertur, ibique
 tibia Gigantis. Hujus ſacelli *κεμήλια* ne inviſa
 relinquas. Videbis hîc vaſa aurea, argentea, &
 doliæ incognitæque materiæ, gemmis inter-
 ſtincta, miræ elegantię, tum coronam Ducis
 Biturigum & alia. Sacello contiguum eſt pa-
 latium olim Ducum Biturigum, nunc re-
 gium & juſtiæ tribunal magnificè ex-
 trui cœptum, ſed ex parte tantum abſolu-
 tum.

Haut procul nunc abes à famoſa illa magna *La groſ-*
 turre, plurib. aliis circumcincta, tutela urbis abſe *tour.*
 ea parte qua ſiccus, & planus ad eam eſt aditus.
 Saxeæ huic moli vix ullam æques aliam. Ac-
 cedunt ſerè turres Norimbergenses juxta por-
 tas ædificatæ: tum etiam turris, Conſtantię
 appellata, Aquæmortenſis in Gallia Narboun-
 ſi. Quis ædificarit non conſtat. Attilâ, orbis
 terrore, furente, metu ejus excitatam quorun-
 dam eſt opinio. Nam ut à Julio Cæſare ſit,
 nulla fides ſit ab hiſtoria, nec ſuſpicio à ſtru-
 cturæ modo. Quis muris, turribus minorum
 gentium aliis & foſſa cinxerit, verbis P. Meru-
 læ antè retuli. In imo geminus in hanc aditus
 eſt: ex urbe, ponte & porta ſatis patula: ex
 foſſa urbis, janna anguſta, qua intraverant
 olim illi qui clam occupaturos ſe pacto cum
 quibuſdam initio turrim ſperabant, ſed à Ca-
 ſtro, urbis & turris præfecto, cæſi, capti, diſſi-
 pari. Quomodo detectæ inſidiæ, iſſque per in-
 ſidias alias obviatum fuerit, ex quovis incola-
 rum reſcire potes. Superior pars unicum eum-
 que anguſtum habet aditum. Viſitur iſtic ba-

lista miræ magnitudinis: tum claustrum ex ligno clathrato ferreisque laminis roborato instar caveæ constructum, in quo Ludovicus Dux Aurelianensis, pòst Rex ejus nominis XII. quòd Caroli VIII. Germanæ matrimonium abnuerat, captivus detentus fertur. Puteum etiam ostendunt profundissimum, & perpetuum aquarum. In summo ejus tormenta bellica tutandæ urbi constituta sunt. Perpetuum hîc habetur præsidium.

*Basilica
urbis.*

Basilica urbis ad extremum Avarici antiqui in medio ferè urbis hodiernæ collocata est, à tergo habet vicum Augustinianorum, olim fossam urbis ab ea parte.

*Collegi-
um le-
suitarũ.*

A Basilica collegium Iesuitarum angiporto separatur.

*Amphi-
theatrũ.*

Amphitheatri nec rudera nunc quidem, sed locus tantum apparet, hodie dictus *les a theatrũ, venes.*

*Domus
Jacobi
Cordi.*

Privatas ædes plurimas habet splendoras & magnificas. Omnes tamen antecellunt quæ à conditore suo Iacobo Cordo, thesaurario regio, dicuntur *La maison de Iacques Cœur.* Vixit is sub Carolo VI. Atriis & cubiculis pol- lent splendidissimis. Tot luminibus diem hau- riri eas perhibent, quot diebus annus distin- gnitur. Horum unum in vitro elegantissimè picto tibi exhibet solemnem Regum Galliæ inaugurationem. Ex his ædibus sub terra ad aliquot millia passuum abire posse fama est.

Area.

Areas complures habet hæc urbs patulas, quarum tamen maximæ duæ sunt. Una S. Petri, arboribus ad lineam duplici ordine po- sitis peramœna. Ambulacrum hîc est studio- forum. Alterius nomen excidit, estque pra- tum latissimum in inferiore urbis parte ad pa- ludes vergente, prope portam S. Privati.

*Hortus
Merce-
rii.*

Hortum hîc adeas Domini Mercerii ICI, in quo videbis effigies plerorumque omnium

Ante-

Antecessorum Bituricensium, qui in scriptis in jus civile nomen sibi quæsiuerunt.

Ex lapidicinis in via Dun-le Regienſi ſaxa *Lapidi-*
cæduntur ædificandis domibus. In illis in ma- *cina.*
gnum ſpatium excavatis obambulare, cum ca-
let, non injucundum eſt.

Dignitate fulget urbs Archiepiſcopali. *Ar-* *Archie-*
chiepiſcopatus de primatu Aquitaniæ conten- *piscopa-*
dit cum Burdigalenſi: de quo in Burdigalâ *tu.*
noſtrâ.

Academiâ habet celeberrimam, & cui vix *Acade-*
nulla totius Galliæ par. Erecta ſub regnâ Ludo- *mia An-*
vici, cui Sancti nomen inditum. Docuerunt *teceſſo*
hic jurisprudentiam Andæas Alciatus, Egui- *res.*
narius Baro, Petrus Rebuffus, Franciſcus Bal-
duinus, Fr. Duarenus, Antonius Contius, Hugo
Donellus, Fr. Hotomannus, Iacobus Cujacius,
Ioh. Mercerius. Nomina eorum in auditorii
Ictorum pariete notata: icones, quod modò
retuli, in horto Mercerii appenſi ſunt. Magi-
ſtratus hodieque pretioſi hujus theſauri ma-
gnam, quo laudari meretur, curam gerit.

Tribunal juſtitiae hîc eſt præſidiale & Bail- *Sedes*
liavatus, cui ſubalternantur Iſlodunum, Milio- *præſi-*
dunum, Dunum Regis & alia loca. *dialio.*

Mala ſuſtinuit plurima, toties à Romanis, *Mala,*
Gothis aliſque expugnata: toties etiam in-
cendio in favillam redacta. Ipſa ædificia ja-
cturæ factæ teſtimonium perhibent in vico
S. Privari, tum & Propè pontem Auronium,
& alibi: quæ ejusdem ætatis & ad eundem
modum tumultuariè excitata unusquiſque fa-
cilè dignoſcere poteſt. Revixit tamen ſemper,
& caput ex cineribus altiùs exuſit.

Quod ſi quandoque tædium urbis vitare, *Extra*
exercitiorumque moleſtias reſeſtione aliqua *urbem*
abſtergere velis, tria loca ſunt in quæ diver- *viſenda.*
ſis vicibus excurrere poſſis.

1. Boibellam: Olim ignobilem pagum, 1. *Boi-*
ſuæbelle.

suæ tamen jurisdictionis & regię exemptum. Nunc postquam ab illustriss. Nivernii Duce ad illustriss. Sullianum pervenit, pulcherrima urbs ædificari cœpta est, ordine aptissimo dispositis plateis. Palatia dicas ædes ad forum collocatas. Merebatur tantum opus in fertiliori solo, nec in hoc dumis & vepribus obfito angulo incipi. Præstitit tamen magnus Princeps, quod pollicitus vulgò fertur, se ex furum & latronum (huc enim fugere soliti fuere, quò regii apparitores ipsos non insequerentur) receptaculo redditurum elegantem urbem. In gratiam Magni Regis Henrici IV. qui liberalitate sua opus juvabat, nomen ipsi inditum *Henrichmont*. Antiquæ appellationi *Boibelle* originem præbuisse ajunt rem fortuitam, quæ istic contigerit. Regem nempe cum Reginâ in his secessibus, venatui operam dedisse. Reginam nescio quomodo à comitatu aberrasse, & fatigatam tandem in hunc pervenisse locum, ubi è fontis scaturigine aquam haustam urceis fœmina paupercula domesticis usibus asportabat. Quam cùm Regina sitibunda rogasset haustum sibi indulgeret ex urbejo suo, illam (admiratam inusurpatam oculis faciei habitusque pulchritudinem) porrecto urceo respondisse, *boi belle*, quod latinè sonat, *bibe bella*, aut *pulchella*. Reginam post in rei & refectionis suæ memoriâ templum istic ædificasse, cui pagus adcreverit. Fides sit penes vulgum, in cujus ore hæc sive historia sive fabula natat.

2. *Melun.*

2. Miliodunum, vulgò *Melun*. Oppidum non inelegans: cui adjacet arx antiqua, nunc ruinis deformata. Si legitimo tempore huc exieris videbis in paludibus ad sinistram myriades anatum ferarum, jucundum oculis spectaculum.

3. *Iffoudun.*

3. Iffodunum, urbem Ducatus Bituricensis secundam, satis amplam, arce pluribusque tam in

in urbe quam suburbiis, templis ornatam : Baillivatu & sede prædiali, & ipsam insignem, amœnissimoque tandem loco sitam. Habet & illam turrim suam, Bituricensi æmulam, quam parili nomine *la grosse tour* indigent. Sed ea utriusque comparatio, quæ catulorum cum canibus, hædorum cum matribus. Præteris in hoc itinere *Condray* arcem peramœno loco sitam, cui spatiosum adjacet vivarium. Transis etiam oppidulum *Charroux* : quod Merula ait ex plurimis indiciis (ad quæ tamen ego non adverti) antiquissimum parere.

Castres & Argentonium longius absunt, quàm ut animi causa eò tibi eundum suadeam. Utraque muris & propugnaculis firma, arcem habet munitissimam. Illa thermis, hæc antiquitatibus & in primis turre Heraclii, cui insculpta effigies tauri cum his verbis, **VENI VICI**, clara.

Quod si fortè Biturigibus Pictavium movendum tibi sit, obiter hujus itineris ducem *In Biturigi-* hanc tabellam hîc appendam. Loca transeunda *bus, Pictavium* sunt hæc.

Issodunum. 7. Leucæ.

Castellum ruffum, *Chasteauroux*, ad Indri fluenta, cum arce splendida. Comitatus titulo fulget. Hodie est illustrissimi Principis Condæi. Huc usque pluvio aut hiemali tempore viæ sunt pessimæ. Superata una post leuca incipit terra esse glareosa, nec pluvio etiam cœlo itineri faciundo inidonea. 7. leucæ.

Transitis *Luant* & *Naret*, Melam pervenies. 6. leucæ.

Transitis pariter *Siron*, *Ruffet*, & Crensâ flavio, *Blanc en Berry*, oppidum in colle situm te excipiet. 6. leucæ.

Ingrande in ripa fluvii, cujus nomen excidit, qui pontone superandus, post transmittenda est. 2. leucæ.

Totidem leucis distat oppidulum *S. Savin* per-

peramœno loco situm , & ubi mediocri pretio in Baucidis & Philemonis ædibus benè vivitur. 2.leucæ.

Chavigny in hoc itinere sequitur , oppidum ampla arce superbiens. 4. leucæ.

Pictavium , meta itineris , hinc 5. leucis abest.

Sunt qui tribus diebus æstivo tempore totum conficiant. Tribus & dimidia commodè absolvi potest. Ut prima nocte te capiat Castellum rufum ; secunda , *Blanc en Berry* ; Tertia, *Chavigny*. Sed revertamur in orbitam.

Quo Biturigi- bus absundum. Exacto jam Aureliæ & Biturigibus tempore usque ad Paschatos festum, Gallicè credo balbuties. Aliò igitur translatum te velim, ubi loqui tibi incipiendum : hoc est, in urbem minùs popularibus tuis celebratam. Hanc tibi nomino Molinas Borboniorum. Rectà ut pergas auctor non sum. Quid enim, excepto Duno Regio (quò animi cautà etiam Biturigibus excurrere licebat) videas præter sylvas, dumeta, & pagos ignobiles?

S. Amande. Mature velim exeas Avarico & aut tumultuario sumpto in itinere prandio, aut uno itu, quod ego feci, festines in urbem Ducis Sulliani S. Amandam : amœno loco inter vineta lætissima positam. Huic in proximo adjacet arx

Monron *Monron*, regia ejusdem Ducis, ab ipso in aream veteris collapsæ, eo, quo nunc conspicitur, modo ædificatam, & robuste, fossis rupi incisis, & ex lapide inde exempto propugnaculis exstructis, munitam Præfidiariorum quidam Germanicè callent, qui lubenter gratificabuntur tibi lustrandi illam cupido , uniusque horæ impendio , dum cœna paretur , videbis omnia.

Ainay. Ad duas leucas hinc abest *Ainay* pagus cum arce satis firma & munita , generosæ familiæ dominum & cognominis agnoscens. Quò non nisi temporis quid supersit, exitum à re

à te velim. Nos istic fuimus propter familiaritatem, quam cum ejus filio contraxeramus Molinis: quamquam sub ipsius absentiam.

Sanct-Amandâ velim te rectâ tendere Bourbonium: oppidum cum arce, quæ regioni & familiæ nunc regiæ nomen dedit. Urbs hæc cognominem habet aliam trans Ligerim in Burgundia sitam, distinguuntur tamen adjectione, & hæc nostra vocatur *Bourbon Archambaut*, altera *Bourbon Lancy*: indubiè à duobus fratribus Borbonii Baronibus, quorum alter *Archambaut*, hanc; alter & natu major *Anceaume*, illam hæreditario jure obtinebat. Nisi fortè *Lancy* dictum, quasi *P'ancien*, quod fratri natu majori obtigerit. Arx in rupe edita & accessu difficili sita, munita est non improbè: nisi quòd vicinos habet montes altiores. Quin & murorum opera interrupta agnoscas. In ea sanctum facellum *la sainte Chapelle* ad exemplum Parisiensis à Ioanne Borbonii Duce excitatum. In illa custoditur pars S. Crucis, spina coronæ Christi cristallo inclusa, videnturque admirabiles cum picturæ in fenestrarum vitro, tum statux & ex ligno & ex marmore affabrè laborato. Thermæ hîc sunt saluberrimæ in medio oppidi, jam inde à Romanorum tempore celebratæ.

Hinc quatuor leucis distat Molinium metropolis tractus Borbonii, urbs amœnissimis totius Galliæ adnumeranda.

Borbonius tractus ab occidente conterminos habet Lemovices Marchicos, ac ex parte Bituriges; à Meridie, Forenses & partim Arvernos; à Septentrione, Nivernenses & Bituriges; ab Ortu, Burgundos. Boij, Æduis olim accensiti, hanc regionem habitarunt, vide Cæsarem 1. de bell. Gall. Oppidum illorum idem nominat Gergoviam lib. 7. Regio bonam partem sylvis collibusque occupata: sæpe

sæpe ubi nullæ sunt sylvæ, propter numerum arborum quibus campi & vineta distinguuntur, sylvæ faciem præ se ferens. Omnibus quæ ad victum necessaria, in primis piscibus, tam propter stagna, quàm propter piscosum Elaverum, addo & Ligerim, sapidissimis abundat. Quos Dynastas olim hæc regio habuerit patior referre alios, contentus indicare Regiæ familiæ hodiernæ initia. *Ludovicus* IX. quem vitæ morumque sanctitas Divis intulit, duos habuit filios, duarum regiarum familiarum *Valesiæ* & *Borboniæ* auctores, *Philippum* tertium, regni hæredem, & *Robertum* Clarimontii Comitem, patrémque *Ludovici* primi Ducis *Borbonii*: *Philippo* Rege Ducatus titulum provinciæ impertiente. *Ludovici* hujus filii fuere duo, *Petrus* Dux *Borboniæ*, & *Iacobus* de *Ponthieu* Comes stabilis *Franciæ*. Ex quorum postgenito prodire illi *Borbonii* ad quos sceptrum *Galliæ* novissimè unà cum *Navarræo* pervenit. *Lutremus* hinc utrumque familiæ ramum.

2. Petrus filios habuit

3
Ludo-
vicum
Bonum
ex quo
nati

Ludo-
vicus
Comes
Clari-
montii
qui
ἀπαις
obiit.

4
Ioānes
cujus
filii.

Iacobus

Jacobum

5
Caro-
lus qui
genuit

6
Ioannem
II. qui obiit
ἀπαις ⑥.

Petrum Su-
fannæ
hæredis
Ducatus
patrem.

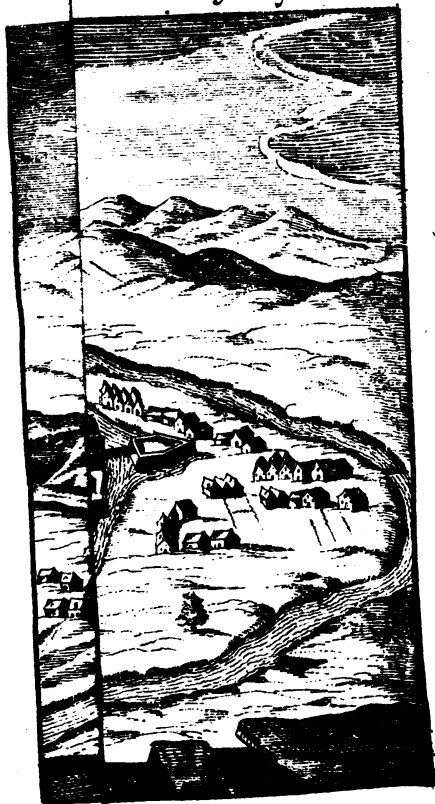
Ludovicus Comes
Montpenferius, qui
genuit Gilbertum
patrem Caroli Co-
mitis Montpenferii &
post Ducis Borboniæ
VII.

Huic Carolo, Comiti Montpenserio, Borboniæ Duci septimo, & ex Ludovici I. filii primogeniti lineâ ultimo superstiti masculo, nupsit Susanna Petri filia, & patrui Ioannis II. heres. Idque ex consilio illorum qui cautè prævidebant futurum ut lites ipsi moverentur de hæreditate patrui, nisi masculo ex eadem familia matrimonio jungeretur: quippe superstitis sexus foeminei aliis, pari gradu venientibus. Nupta igitur Carolo Ducatum ipsi in dotem attulit, litesque illæ, quamdiu superfuit sopitæ quieverunt. Ipsâ conjugii suo absque liberis præmortalâ Loysa Sabaudica, Caroli V. Ducis Borbonii ex filiâ Margaritâ neptis, mater Francisci I. de hæreditate defunctæ conjugis litem ipsi, tanquam proximior movit. Quod eò indignationis Carolum redegit ut ad Caroli V. Imperatoris Rom. partes transfret. Ob quod factum Ducatus confiscatus domanio Regis adcrevit. Reliqui ex secunda linea insignia tantum retinuere, & nomen gentilitium: quos ecce! inserta hæc charta exhibet:

Molins. Metropolis provinciæ est Molinium, vulgò
Unde Moulins. Nomen indubiè à moletrinis, quæ
nomen fuisse possunt in præterfluente Elavero, flavio
Adspe- navigabili & piscoso, in cujus dextra ripa sita
Est ur- est. Biturigibus adventanti & jam ex vicino
bis & ad dimidiam leucam colle descendenti jucundis-
simum. simum spectaculum præbet amœnitas ejus
 verno & æstivo tempore. Urbem, hortum aut
 sylvam appelles, ambigendum tibi, adeò perpetuum
 videtur arboretum, turribus & ædificiis hinc inde
 eminentibus distinctum. Urbs exigua est, sed suburbia
 habet amplissima & elegantissima octo: quorum pars
 mœnibus cum olim, tum in his novissimis turbis ante
 biennium cincta est. Plateas habetundas, ædes
 elegantes. Quin jam ante triennium de-
 mum

Fol: 48.

munum dejectis multarum ædium projectis primaria platea reddita fuit latior. Hortis privatorum & viridariis tam suburbia quam loca exteriora abundant amœnissimis. Prata duo unde venit & unde abit Elaver sunt latissima, *Champ bonnet* dicta, in quibus diebus festis, cœlo fudo inprimis sub vesperam florem civitatis obambulantem videas: non secus ac Andegavi in prato Germanorum, & Lugduni in arêa *bellecourt* dicta. *Champ bonnet.*

Templa primaria sunt B. Virginis, & D. Petri. Iesuitarum collegium est in suburbio ante portam quæ Parisios ducit, satis amplum & discipulis frequens. *Templa*

Arcem Ducum olim sedem, nunc regiam, *Arx re-* habet amplissimam: in cujus xysto Ducum *gio.* Borboniæ pictæ ad vivum effigies, nunc vetustate obliterari cœptæ conspiciuntur. Fons in area est elegantissimus. Est illic cubiculum in quo monstratur pictura Gigantis, cujus ossa quædam Valentis in Delphinatu ostenduntur. Doralitium Reginarum Franciæ est Ducatus Borboniæ, quæ viduæ aulam suam hîc habere solent.

Hortum arx adjacentem habet amplum & amœnum. Fons in eo est salientis aquæ instar artiscocci. Domuncula in eodem est aquis circumdata, quæ per pontem aditur. Pons ille ita fabricatus est, ut nisi clavo ferreo muniatur, qui illo incedunt, in subjectas undas decidunt. Quod fortuitò meo tempore accidit tribus Anglis sine ductore horto inambulantibus: quorum priores cum casu decidissent, terrius, ne non omnis comes esset fortunæ, ultro secutus in easdem aquas valde lutosas profiliuit. *Hortus regius.* Poma Aurantia & citrea, cum similibus fructibus, in separata horti parte educantur.

Vivarium ab urbe leucæ plus minus spacio abest, vulgò *le parc* vocant, in quo jucunda est deambulatio. *Vivariis*

Cæte.

Amœnitas circa urbem. Cæterum quacunque exeas ex hac urbe, semper occurrent tibi ambulationes amœnissimæ. Octiduum te circumducerem, nec semel eandem viam, nisi ad urbis exitum, repeterem.

Fabri culcrarii. In suburbiis & præcipuè illo quod à Carmelitarum conventu nomen habet, magno numero fabri degunt, qui cultros & forfices laudatissimæ bonitatis conficiunt. Cum primum novi hospites advenère in diversoriis, sistunt se foeminæ vānum merces illuc exteris offerentes.

Billardus. Hic ad tempus subsistere volenti tibi consilio aderunt (qua sunt humanitate erga externos) nobilissimus Dominus Bilardus de Corgenay, vir eruditissimus, Poëta Latinus & Gallus optimus, arcis Regis Capitaneus: tum vir optimus N. Corderius, tam pater quàm filius, mercator, vulgò *Monsieur Cordier*. Ex his de habitandi commoditate rescire poteris, aliâque humanitatis officia expectabis. Nec fugere te velim hic publico consiliarii regii & causarum criminalium Iudicis officio fungi

Gaulminus. *Gaulminus*, virum juvenem quidem adhuc, sed nulli in Galliâ, varia eruditione nunc secundum. Cui meritas, sed nondum condignas laudes cecinimus, quæ in Germania excusæ leguntur. Hunc vidisse, adiisse, allocutum esse, gaudio tibi, si literas & literatos amas & æstimas, erit & gloriæ. Quin nec magni illius

Duretus. viri Dureti, qui juri justitiæque hic præsidet, nomen indictum relinquendum. Mirantur virum hunc, qui linguarum thesaurum deque earum originibus scripta ab eo edita legerunt.

La Vale. Addo & N. de la Vale, Cosmographum regium, cujus de institutione Principis liber exstat Gallicè editus, apud omnes meritò in summo pretio. Meretur & is flori virorum hujus loci accenseri. Plures non cumulo. Hi multorum instar hic nunc conspiciantur.

spiciantur. Adi ipsos, alloquere, audi.

Contrahetur tibi hinc facillimè familiaritas *Humana* cum juvenibus indigenis: cum quibus hilaritas & *Comitas* ter absque omni seria & morosa tristitia vivere te velim. Is enim genius est hujus loci. *incola-* Ducêris ad convivia, ad honestas recreationes, *rum.* in hortos, ad choreas. Et obtinget tibi inter Veneres etiam Molinenses, non Veneres linguæ Gallicanæ non inamœnum exercitium.

In extremo descriptionis hujus urbis addo: Hodie & urbi & provinciæ præfectum illu- *Guber-* strissimum Dominum Sanct-Geranium. *nator.* Pallissæ Dominum, virum in tanta dignitate humanissimum, quem bis transeuntem salutavimus. Peregrinorum amantem prædico. Nos certè commendarat Billardo, locum suum absentis tenenti, ad instar sanguinis necessitudine sibi junctorum. Cujus etiam commendationis fructum tulimus erga obtrectantes & calumniatores, qui tantum non capitis nos, invidia & æmulatione stimulos subdente, si licuisset, accusassent.

Unum restat, mihi, quod doleo, neglectum, tibi non insuper habendum. Egrediaris hinc cum comitibus, si quos habes, conductitiis *Excun-* quis in Arvernos, celebratissimos illos veteribus etiam populos, & inprimis videas urbium *dam hinc in* illam trigam: Clarimontium, Montferrant, Rion, esse ex elegantissimis totius Galliæ feruntur: tum non deesse alia quæ ad se allicere possint hominem per hoc regnum peregrinantem. Quod si tempus & commoditas tua fert, possis per Forenses (*le pays de Forest*) viso fano S. Stephani, vulgo *S Estienne*, officina illa armorum & sclopetorum, quam istic locorum commoditas aquarum tum carbonum, qui istic eruuntur, copia erigi fecit, Monbri-sonium, Sanct-Geranium la Vale (loca vinis generosissimis nobilitata) & Rohânam (Bur- *gus*

Roana. gus omnium totius Galliae elegantissimus audit: certè multas urbes elegantia antecellit) in sinistra Ligeris navigabilis ripa primum, & inde per Palissam oppidum cum arce amœnum, Molinas reverti. De istis locis (Rohanam & Palissam excipio) mihi non aditis, nil quod referam habeo, ac mera aliena de iis adfuere nolo.

Molinis sub finem Mai valedicas, & Niver-
Nevers. nium abeas: vulgo *Nevers.* Ab urbe nomen suum à fluvio Niverni, vulgo *Nyeure* dicto hîc in Ligerim exeunte, adeptâ territorium appellant *le pays Nivernois*. Noviodunum, oppidumque Æduorum ad ripas Ligeris opportuno loco positum Cæsari vocatur. Regio pascuis abundans, unde & incolæ rem pecuariam potissimum, quod exerceant, habent. Fluviis navigabilibus irrigatur tribus, Icauna (*Yonne*) Elavere, & Ligeri. Comitatus olim, nunc Ducatus titulo fulget. Qui Carola Ioannis Niv. Ducis filia, ditionum hærede unica, Ludovico Gonzagæ Marchione Mantuano, nubente, dotis nomine marito cessit. Ille multis præclarè fortiterque gestis, hæredem & virtutis & ditionum reliquit Carolam Gonzagam decus Principum, hodieque, ac utinam diu superstitem. Quanta in hoc Principe sit erga quosvis, summâ tamen dignitate suâ illibatâ, humanitas vidimus in aliis, experti fuimus in nobismet ipsis cum anno clc. xxi. mense Septembri Biturigibus eò excessissemus, vîsum solemnitatem Baptismi Principis recensnatæ, ac duas istic hebdomadas subsisteremus. Mirum hoc, quòd officialibus suis omnibus & prætorianis Helvetiis imperârat, accessus in quævis loca liber exteris nobis concederetur, in quæ ipsi pateret. Ne dicam quem sese exhibuerit cum in baletto (sic vocant) typus trium gruum novemque pygmæorum exhiberetur: & aliquoties, cum Comœdiæ agerentur, Venereris hunc Principem,

pem, &c, si licet tibi, cum ipsius cubiculario Ægidio Polens Mosæ Trajectino familiaritatem, siue hîc siue Parisiis illum offenderis, contrahas. Rei pretium feres.

Urbs eminens & inprimis ex Borbonia ve-
nientibus magnificum præ se fert, propter tur-
ritum celsitatem, ad spectum. *Adsp-
ectus ur-
bis exte-*

Templum Cathedrale est D. Cyri, satis am-
plum & superbum, turris ei juncta saxeis ima-
ginibus exterius mirum in modum decorata. *Templi
D. Cyri.*
In choro ejus collocatum est monumentum
marmoreum Ludovico Gonzagæ Nivernii, &c.
Duci, idque in duplici tabula. In superiore hæc
leguntur.

D. O. M.

*Hic invicti sepeliuntur manes Herois inclyti,
fortissimi & imperterriti Principis Ludovici à
Gonzaga, castissima, pientissima & illustrissima
Henrica Clevensis Principis, Nivernia Retulia
Ducis conjugis meritissimi. Hostium quondam
domitor acerrimus, certa suorum salus innumeros
hostes parva sæpe manu fudit, arcem omnem ob-
sessam, vi aut virtute cepit: Senex Alpes jam ni-
vibus sepulcras superavit, utilitatis publica, fidei
Catholica incremento & Henrici IV. precibus urbi
Camera hostium innumervis copiis obsesse opem
tulit, Carolo Gonzaga Cleviensi unico filio annos
nato XV. Principe strenuissimo & imparido impe-
rante, patre non inferiora secuto. Dei & Ecclesia
serenissimus hoc monim. aterna memoris posuit
Iohannes Talus illustriss. Domina Medicus ob-
sequentiissimus & ordinarius.*

Tabula inferior ad dextram (nam ad fini-
stram adhuc vacua) hæc exhibet.

D. O. M.

Perenni memoriæ.

*Pientissimi, sapientissimi probissimi, aequissimi,
strenuissimi, fortissimi & invictissimi Principis
D Domini*

Domini Ludovici Gonzaga Nivernensis & Retelensis Ducis, Principis Mantuani, Campanie, Belgicae, Celticaeque Proregis meritissimi, quem praecursorum & laudum omnium titulis verè majorem veritas ipsa adserere, paucam predicare, seu civilis, aut bellicae disciplinae gloria, quibus & Divo nostro Ludovico Francorum Regi, nec non Catoni, Aristidi & Fabio Maximo componere, imò & anteferre non erubescet. In hoc enim diuturno Gallici Imperii morbo & gnosticis & nuper inauspicato foederatis perdaellib. regio inhabitantibus diademati ob idque omnia susque adque verti procurantibus bellum utrisque perenne Dux impiger indixit, gessit, & de manubiis eorum opima spolia plurima summo Christiani totiusque orbis applausu victor ovans reportavit, atque fide ipsa fidelior Princeps, Principum suorum **ERRICI II. FRANCISCI II. CAROLI IX. ERRICI III. ERRICI IV.** Regum potentissimorum auspiciis consecravit, quibus quidem jure agnationis & adfinitatis proximis, tum imperii sacris & naturae legibus obnoxius sceptri Gallici ad extremum halitum adsertor indefessus & propugnator acerrimus, indefinenter exstitit. Quippe qui viribus, opibus, consilio, armis, ingenio, manu, ope, opera, velis & remis contenderet in re Christianae & maximè augenda Gallica, cui se totam voverat, dicarat, sacrarat, ita ut extremis vitae diebus jamdiu eger & continuis bellorum laboribus exesus, turbulentissimis temporibus per longissimos terrarum anfractus Romam versus à Christianissimo **ERRICO IV.** vero Hercule Gallico & Galliarum Alexicaco, ad beatissimum **Clementem VIII.** Pontificem Max. legatus periculossissimi itineris tedia non recusavit. Tanta molis erat tantos animis Principes firmandae pacis ergo optimè convenire. Ast ut non capax urna tam magni nominis ac famae Ducis, sic nec fasti nec tabellae votivae omnes annalium suorum gloriae. Huic enim multa à multis certatim literatis dicata sunt opera, ut posteritatem nihil è tot praecavis

vita

vita generosissima facinoribus latere unquam possit. Istud ergo hic nunc fiet. Dux noster ille in-
clytus tot exanimis laboribus annos LXI. emensus
quorum triginta felicissima & interrupta sacri
Hymenæi copula cum illustri. Princ. lectiss. Heroi-
na D. HENRICA Clivenfi, Nivern. & Retell.
Duce transegerat, tribus è quinque jugalis tade
pignoribus, illustriss. & generosiss. filio. PR.
CAROLO, dilectiss. & illustriss. natibus CA-
THARINA & HENRICA supersticibus totus
Christum sprensus in ipso penè bellico procinctu
placide & fortiter vitam cessit, circa IX. KAL.
Novembr. anno a Virgineo partu 1595. Hinc tam
earum caput charissimi conjugis charissima conjux
aternum adsiduo lacrymarum obruta imbre, tot
viduata solatiis, pientissimi liberi tanto orbata pa-
rente jugiter mestissime lugentes suo & Gallia lu-
ctuose imò & totius Christiani orbis tam lugubre
funus planctu prosequenti nomine hoc Epicedion
huic quod sibi sua dilectissima Ducissa suisque
Mausoleo ingenti vivens paraverat P. P. C. C.
P. P.

In eodem è regione introitus, cùm à ponte ascenditur, notavi hos versus antiquis literis lapidi incisos;

*Erras si speres, quod plus te diligit heres,
 Sub terra positum, quam tu te diligis ipsum,
 Da bona que tua sunt, post mortem que tua
 non sunt.*

Ad sinistram ejusdem introitus sacellum elegans videbis familiæ Fontenaicæ. Ejus foribus hoc inscripsere distichon:

*Dum vivis fere, messis erit tibi plurima, lapsa
 Tempore quod seritur semen inane perit.*

Alias ædes sacras, quarum unæ excitabantur, cùm illic essem, prætereo, tu ex te ipso vises. Collegium etiam habet hæc urbs Iesuitarum.

Arx hîc & illustriss. Ducum Nivernii satis *Arx.*
 splendida antiqua, cui nunc nova ædificia cum

area figuræ quadratæ latissima accedunt, opus tanto Principe auctore dignum. De illo in solemnī baptismi festo cuius ante memini legi hos Paëtæ cuiusdam versus inscriptos tabulæ portæ triumphali interiori ad sinistram appensæ. Inscriptio erat talis : *Niverni nova facies, illustrissima excellentissimæque Duci Longevillæ vices gerenti.* Nempe enim nomine Reginae illustrem puellam suscipiebat ex fonte lustrico. Isti inscriptioni supposita pictura arcis Nivernensis, cum area contigua, novisque ædificiis. Versus hi erant :

*En tibi magna Ducum prisca hæc noxa menis
surgunt.*

Quæ veteri posito tegmine lauta vides.

Sic Constantinus Byzanti prisco novavit

Pergama, quem frater pectore & ore refert.

Inprimis visu dignum est *le cabinet du Prince.* Mensa ibi marmorea maximi pretii : cui ejusdem materiæ imposita tabella, visu penetrabilis si soli aut lychno obvertatur, in qua natura & ars elegantissimas ad stuporem usq; picturas exhibebant. Nivernis picta in tabula appendebat parieti. In proximo ambulacro picti erant omnis generis homines res quasvis viles venum Lutetiæ circumferentes & proclamantes : *les cris de Paris.*

Extra urbem est nemusculum cum areâ ludi, quem *pallemaille* vocant, locus ad æstivum calorem evitandum accommodatissimus.

Pont.

Nec prætereo pontem quo Ligeris sternitur, qui antea longissimus nunc propter frequentem Ligeris eluviem magnam partem a non multo temporis porrectior cernitur.

Tulit hæc urbs Ioannem Ravisium Textorem, congesto epithetorum Latinorum thesauro celeberrimum.

Hospi-

Hospitium in hac urbe tibi sit ad liliï insignia , à *la fleur de lis* : ubi tolerabili pretio optime vivitur.

Unam atque alteram septimanam , ni fortè longius tempus commoditas tua tibi indulget , hîc subsistere non abs re foret. Exspatiabundus interea lustrare posses acidulas Bugenses (*Bougues*) totius Galliz celebratissimas , hinc ad 2. leucas distitas. Sub hoc tempus numerum illustrium personarum istic valetudini operam dantium videbis. *Decisam* etiam oppidum Ducis Niverni. in medio Ligeris munitissimum adire possis , & quæ fortè alia ab aliis suadebuntur tibi loca. *Bougues*
Decise.

Iam medius est Iunius , ex nostra temporis distributione. Conscendas lembum, Aureliam usque conductum. Descendens videbis à dextris vineta lætissima , & miliare plus minus profectus videbis jungentem se Ligeri Elaverum. Pagus è re nata nuncupatur *Con- Conflans*. Qui Molinis Elavere huc feruntur transeunt locum qui vocatur *la ruë de paradis* : cui alius propinquus , *la ruë d'enfer*. Quin terrestri itinere qui feruntur cognominem posteriori locum transeunt , hybernò tempore aut pluvioso cœlo superatu difficilimum. Confluentiâ præteritâ primum oppidum quod te excipiet est Caritæum , vulgò *la Charité*, sæpe laudatum in historiis bellorum civilium, *La Charité*. inprimis annis 1577. quo ab Hentico Andegavensi , Guisio, Nivernio , & Aumalio , Ducibus, nomine Regis Car. IX. obsessum , oppugnatum & per deditiorem occupatum fuit. In dextra Ligeris ponte strati ripa colli accumbit, vinum generosissimum producenti.

Secundum est Sancerra , quamquam ad 500. plus minus passus Ligeri absit, in monte situm, cujus radices fluvius lambit. Diverforium

- Vna dicta.* ad ripam est, vulgò *le port du S. Thiebault*: à fano S. Theobaldi in proximo. Sancerram dictam rentur quidam quasi *sacrum Caesaris*, quòd Cæleri, alii quasi *sacrum Cereris*, quòd Cereri hic dicatum fuerit templum. Aliis, quibus displicent hæc etymologiæ Xantodurum appellare placuit. Ex Thuani historia en brevem habere tibi situs ejus delineationem: *Sancerra in Bituricensi agro, sive Sancerreum castrum, sicuti vocat Sigebertus, quod olim Rogerio Episcopo Bellovacensi patrimonii jure competebat, anno Christi 1014 Odoni Campanie Comiti pro Comitatu Bellovacensi compensationis titulo attributum, jure successionis tandem ad illustrem Buelliorum familiam pervenit cum eadem Comitatus prerogativa. Oppidum 500. à Ligeri subjecto passibus monti uberi solo & tritici ac vini, quod inter generosa Gallia vina numeratur feraci præalto & omni ex parte arduo insidet, positu ideo firmissimum, ovali forma ac pane rotunda, sed infirmo à munitionibus muro, qui 8. aut ad summum 9. turribus etiam comprehensis iis, quæ portas urbis tegant, distinguitur, ambitu 2500. passuum spatium complectitur. Quatuor portis, Cesariana, vetere, Andreana & Anserina intratur. Africo obversa Avericum Biturigum provincia metropolim spectat. In summo arcem habet Casarea & Anserina porta interjectam, cui alterum montis jugum de nomine ulmi lupini dictum, ad Meridiem oppositum imminet. Et quæ sequuntur alia plura magis continentia historiam obsidionis famis incredibilis, quæque Samaritanæ, Jerosolymitanæ & Numantinæ, quæ à multis vix creditur, recenti exemplo fidem adstruat, postquam à cibis non humanis, ad carnes humanas etiam deventum fuit. Deditioe facta Castræus, dux exercitus, muris oppidum exiit. Fœminæ hinc plereque immanis ultra sexum staturæ. Dicitur etiam masculi quid animi ipsis insitum. Certè strenuas se in obsidione præstitisse constat.*
- Fames Sancerrensia.*
- Fœmina Sancerrensia masculula.*

stat. Vidimus unam etiamnum superstitem quæ sclopetum gestans & excubias egerat, & adsultibus obsidentium repellendis crebrò interfuera. Mœnia reparari cœpta erant, sed ab opere destitum.

Reliquam Ligeris, hinc Aureliam usque non navigavi. Prætereundum tamen tibi Gedunum, vulgò *Gyan*. (quod haur pauci Genabum *Gyan* veterum esse opinantur, refutati à Scaligero, & in Cosmographicis, à Merula) urbs non ignobilis: & post Iargolium, *Gergeau*, de quo suprâ.

Aureliam reversus habitata olim tibi urbem, quieti paucorum dierum non injucundæ te dare, & cum amicis olim tibi paratis conversari, si bona gratia abisti, poteris. *Orleans*

Hinc commoditas quotidiana est tibi Blœsios descendendi, modico æris.

Transcenda tibi hîc oppida Magdunum, (*Mehun sur Loire*, ad differentiam cognominis *Mehun* sermone vernaculo in Biturigibus *Mehun sur Loire* oppidi) Baugentiacum, vulgò *Bogency*: utrumque in dextera Ligeris ripa, & hoc posterius situm loco valdè amœno & fertili: quo 7. leucæ numerantur. Huc exteri quandoque Aureliam secedere solent vitandi ejusdem patriæ civium sodalitem & linguam Gallicam fidelius exercendi. Sex inferiùs leucis abest oppidulum perexiguum *S. Dien*. Qui tempori *S. Dien*, comparere volunt, hîc egrediuntur navi, & vel conducto carro, aut si licet, equis vel etiam, si minùs sunt delicati, pedites abeunt, in vicinam arcem, *Chambour*, & inde Blœsiam.

Arx hæc adjacentes hinc atque hinc habet terras frugum feracissimas, sylvas feris abundantes, pagos & oppidula frequentissima. Cœpta fuit magnificum & verè regium in modum, à Magno Francisco I. cum ex Hispanica captivitate reversus Madriti iconem prope Parisios etiam poneret: sed non perfectâ,

licet XII. annis cōtinuis 1800. operarii in ea occupati essent. Architectura operis stupendæ est elegantia. Eminus accedentibus jucundum præbent adspectum turriculæ & camini in speciem turricularum eminentes. Testudine adscenditur duplici latissima, & sic ut qui hinc atque inde unâ progrediuntur colloqui possint, neutri alteris visi. Gradus sunt 274. Cū in summo es, per medium foramen pilam, pomum, vel quidvis aliud rectâ projicias per relictum spacium in medio, in imum usque. Rivulus prælabitur piscifer: qui circumduci cæptus, ut cymbis arx circumiri possit. Parietes carbonibus nomina sua inscribentium ubique turpati, & quod risum omnibus exprimebat, Frisii nescio cujus Videbranci in omnibus angulis plus centies scriptum legimus.

- Tres hinc leucæ restant viâ amœnissimâ
- Bloys.* Bloesiam conficiendæ, vulgò *Bloys*, urbem Comitatus titulo claram, in dextra Ligeris ripa coli adclivem, cui in sinistra oppositum
- Situs.* est suburbium, quod Pons saxeus (in quo pyramis anno 1598. erecta, cum inscriptione, dirutum in bellis civilibus pontem ab Henrico Magno restauratum, testante) urbi jungit. Aër
- Pons.* hîc totius Galliæ saluberrimus, ut & Reges valitudini operam dantes, hîc vivere prætulerint, & Regum liberis educandis hic locus æquè ac Ambœcia destinatus fuerit. Agri
- Aëris salubritas.* circum vitibus, segete, arboribus fructiferis vestiti: fontes limpidissimi, rivuli pellucidi
- Commoditates.* & grato murmure obstrepentes. Vinum commendatissimæ est bonitatis & salubritatis.
- loci.* Terra sigillata, bolis Turcicis virtute æquipollens in vicinia effoditur. Agriculturæ & negotiationi inprimis operam dant incolæ. Artificia insigniora sunt aurifabrorum, quorum inprimis horologia commendantur, & ephippiariorum: quippe enim
- vicinæ

vicinæ venationes pelles capreolorum huic artificio necessarias affatim subministrant.

Lingua Gallica purissima, non in urbe so- *Linguae*
lùm sed ruri, & in vicinis oppidis. Profitetur *elegantia.*
hæc illam exteris Maubasius, cui hujus profes-
sionis palmam tribuunt exteri. Extant præ-
cepta ejus & observationes, eruditè, nec ad
vulgi modum, scripta: magis tamen profi-
cua aliquantum progressis, quàm incipienti-
bus. Incolæ erga peregrinos comes humani *Incolarum*
& officiosi: munditiei & elegantiae per- *mores.*
quam studiosi. Plateæ hujus urbis sunt an- *Plateæ,*
gustæ, nullius regulæ aut ordinis, nitidæ tamen *edificia.*
& sine luto. Ædes saxeæ, cæruleo lapide,
quem ardesiam cum vulgo voco, tectæ. Arce *Arx*
regiâ splendida superbit. Antiquam condi- *regia.*
disse scribitur Gedon cognatus Rollonis Ro-
berti, primi Normanniæ Ducis: sed hodiernæ
conditores fuere Ludovicus XII. & Fran-
ciscus I. quorum symbola hinc inde, illius
erinaceus, illius salamandra conspiciuntur.
Introitus exhibet tibi Ludovicum XII. equi-
rem, cum adsculpto erinaceo, & his ver-
sibus:

*Hic ubi natus erat dextro Ludovicus Olympo,
Summis honoratâ regia sceptrâ manu.
Felix quæ tanti fuit lux nuncia Regis.
Gallia non alio Principe digna fuit.*

Visitur in arce moletrina equis agitata:
locus ubi Dux Guisus obtruncatus, alius ubi
frater ejus Cardinalis captivus detentus, &
obscurus alius ubi fauces ipsius laqueo elisæ
fuerunt. Ambulacrum in quo Regina ma-
ter Cath. Medicea spatia conficere solebat:
cubiculum, in quo mortua; & aliud, in quo
perelegantes picturæ aliquot: & inprimis
sex tabulæ omnis generis eduliorum, car-
nium, piscium, avium, fructuum, &c.

D ;

Archi

Hortus regius. Arci proximus est hortus regius amœnissimus in duas partes divisus, superiorem & inferiorem. Xystum (galeriam vocant) 300. passuum longitudine, in eo videbis noviter ab Henrico Magno exstructum, cui subest cryptoproticus ex altera parte hortum inferiorem spectante aperta. Extra hortum ambulatio est amœnissima inter arbores istic aliquot ordinibus positas, usque ad sylvam quæ mediæ leucæ spatio abest. Ex horto superiore in inferiorem duplex est descensus, & istic duplex cisterna: fons etiam scaturientis aquæ ligneo recto artificiosè fabricato obtentus. In inferioris horti ambulacro destituta conspicitur sculptura cervi, cornu 24. ramorum gestantis, Ludovici XII. tempore capti.

Templū S. Salvatoris. Templum juxta arcem videas S. Salvatoris, ubi Comitum Blœsensium Ludovici & Guidonis, aliorumque Principum magnifica cernuntur sepulchra, Sacellum in eo est, in quo condita, absque splendore tamen, Regina mater.

Sphæristerium. Sphæristerium etiam hîc est rarum, 57. passus longum, 20 latum: pro maximo habetur totius Galliæ. Audivi tamen perinde dici de S. Germaniano.

Aquæ ductus. Aquæ ductuum in vicinia admirandæ visuntur reliquiæ, tanti in latitudinem & altitudinem spatii, ut tres equites unâ ingredi possint: Romanorum indubiè opera.

Orcheza Duabus leucis abest locus quem Orcheze vocant: an ab orchestra Romanorum? Horreum C. Julii Cæsaris fuisse incolæ ajunt.

Extra urbem visenda. Si fortè aut commoditas tua, aut loci elegantia, incolarum comitas, aërisque salubritas te invitent ut hîc moras nectas, possis in vicina loca sequentia:

1. *Buzy.* 1. Buzy, arcem 3. leucis distantem, magnificam

ficam & amplam. In medio aræ columnæ imposita est imago Regis Davidis æneæ, magni pretii æstimata: quæ Româ jam ferè ante seculum eò translata traditur. Imperatorum & Regum imagines ibidem videbis quam plurimas: tum & monachi illius qui princeps pulverem tormentarium & consequenter bombardas invenit. Fossam terræ sigillatæ, & Orchezam uno eodemque itu accedere possis.

2. Vindocinum, vulgò *Vendosme*, olim Comi-^{Vendos-}tatus, hodie Ducatus titulo insignitam urbem^{me.} cum territorio *le Vendosmois* dicto. Comites & Duces recensui cum Ducibus Borboniæ supra.

Ad radices montis in convalle sita est in ripa Leræ, vulgò *le Loir*, valde piscosi. Mons oppositus vina suppeditat optima. Castellum adiacet quatuor propugnaculis munitissimum. Mirum referunt de lacu in vicinia: qui 7. an-^{Lacus}nos aquis stagnat, septem alios siccus est: & ^{mirabi-}cùm siccus, apparent specus & abyssi, quîs statò^{lis.} tempore aquæ revertuntur. Revertentibus undis, ex certis observationibus incolæ prægnoscunt fertilitatem sequentium 7. annorum.

3. Castrorodunum, *Chasteaudun*, oppidum cum *Chaste-*arce in edito colle ad ripam Leræ præterflu-^{audun.}entis: natura loci, nec non opere munitum. Suburbia habet majora & splendidiorum ædium ipsa urbe. Dirutum miserè fuit in novissimis bellis civilibus: sed à civibus restauratum, ut rectè hoc insignibus suis adscripserint symbolum: *Extincta revivisco*.

Sed pergendum in nostro itinere, & navicula denuo intrandâ.

Visa ad sinistram arce *Chaumont*, superbè e-*Chau-*minente, & præteritis multis habitationibus^{mont.} subterraneis, Ambœcia, vulgò *Amboise*, te ca-^{Amboise}piet: oppidum eo loco situm, qui nulli amœ-

Arx. nitate & salubritate cedat, uti unà cum Blæfia regum liberorumque regionum selectum fuerit secessui. Minus amplum sed nitidarum est ædium. Vineta in proximo sunt & sylvæ, unde opiparæ mensis deliriæ. Lustranda hîc arx validissima, in contiguo monte collocata. Miraberis turrium crassiciem è Ligeris ripâ usque dum montis cacumini respondeant excitatarum.

Cornu cervi monstratur in sacello arcis suspensum immensæ magnitudinis & multorum ramorum. Sunt qui verum, alii qui arte fabricatum dicunt. Fides sit penes illos. Ducêris in atria, cubicula, armamentarium tormentis grandioribus referctum, locum ubi subita & miserabili morte Car. VIII. obiit. Picti in pariete conspiciuntur conjuges duo magnæ & proceritatis & crassicie, cum parî ovium Indicarum. Nescio cui officio in arce præfuerant. Iphis mortuis, & par hoc bestiarum vitæ paulo post desuisse ferunt.

Chenonceau. Tribus hinc, & 12. Blæsiâ, miliaribus arx diffusa est *Chenonceau*, à Regina Cath. Médicæâ ædificata: Non vidi. Splendidissima esse fertur & videri ibi statuam Scip. Africani ex Lydio lapide pretiosissimam: alias aliorum marmoreas non parvi & ipsas pretii omnes ex Italia magnis impensis allatas. Alia ipsus videris, si eò excurrere è re tua putes.

Mont-louis. Ambœcia descendentibus præter ibitur Burgus *Mont-louis*, nullarum ferè ædium superficie terra extantium, sed aliquot centuriarum quæ rupi incisæ, quod mirum insolitis spectaculum, caminos tantum in viridi cespite exporrigunt. Passim hujusmodi pagos integros & dimidios videas in Turania & vicinis regionibus.

Tours. Mox aderit Cæsarodunum Turorum, vulgò *Tours*. Urbs in illa regione ad confluentiam
Lige

Ligeris & Cari (*le Cher*) sita, quæ propter amœnitatem incomparabilem hortus Franciæ audit: Tura-Ortelio etiam omnium totius orbis amœnissima. ma vocari merita: vulgò *la Touraine*, cujus incolæ *Teurangeois* vocantur. A Turno Vir-Unde giliano nomen sunt qui derivent, ab eodemque nomen. arcem exstructam narrent, sepulchrum etiam ejus in propinquo ostendant. Alii ad Trojanos convolant. More multarum gentium à celebratissimis his populis famam sibi & auctoritatem conciliandi. Urbs est nimis quam elegans, plateas habens longas & mundissimas, ædes parietum exteriorum partem majorem ardesia vestitas. Figura ejus oblonga est. Metropolitana est, interque alios antistites agnoscit B. Martinum & Gregorium Turonensem, pluresque habet suffraganeos, ferè omnes Britannorum, Andium, & Cenomanorum, notatos aliis. Parlamentum Parisiense regnante Henrico III. huc translatum. Viget hîc negotiatio serica & lanificii magno lucro mercatores ditans. Diversa colorum tinctura, imprimis serici, cui par nulla alibi in Gallia hujus negotiationis sustentaculum est. Sunt & sui incolis redditus pinguiissimi ex agris, vineis, hortis, pratis. Nobilitavit urbem clades memorabilis, quam in campis vicinis accepit numerosissimus Saracenorum exercitus ab inclyto Heroe Canorolo Martello. Mirum est, ait Merula, rusticos ejus rei tanquam nuperæ memoriam conservare.

Templum elegantissimùm est Divi Gratiani, opus Anglorum. Horologium in templi angulo positum videbis, quod inter alia diestiani, septimanæ, lunæ incrementum & decrementum ostendit. Missæ officium tintinnabula parva sonant: ad quem sonum aperitur porta, qua presbyteri quidam ordine procedunt. Sacellum ponè chorum est elegans & colum-

columnis è ligno tornatis auroque obductis decorum. Duabus prominet turribus ex quibus in urbem & circa eam despectus jucundus.

Templū Aliud templum amplum quidem sed obscurum. *D. Martinus* dicatum: in quo bustum viro sancto erectum, clathris ferreis circumcinctum. Tabulae istic hi versus impositi:

Impia religio furtis agitata malignis

Ossa viri sancti hic igne cremanda dedit.

Crudeles fuerant divo Phlegetontis ab amne

Exciti tantum qui potuere nefas.

Perpetratum hoc fertur 8. Cal. Iun. 1562. sub Rege Carolo IX. Item:

S. Martinus ad lectorem.

Tantum olim confessor eram, nunc igne crematus:

Gente mala oblata est laurea martyris.

Quid venerationis viro sancto tribuerint antiquitus, inde patet quod ut fertur, cum solennia vel pacis vel matrimonii foedera percurrere voluerunt posteri Pharamundi, id fecerint ad ejus reliquias hic servatas. Organum Musicum elegans & altare magnificum huic templo sunt ornamento.

Templū In æde S. Saturnini artificiosè depictam observabis historiam resurrectionis Domini. *S. Saturnini.*

Arx. Arx ad Ligerim venusta est & ruinis deformata, custodia illustriss. Ducis Guisii nobilitata. Paucis antequam istic appelleremus, diebus turris in fossam noctu prolapsa erat, cujus ruina quatuor captivos oppreserat.

Suburbia. Suburbia pulchra & ampla habet, eorum unum trans-Ligeranum eleganti ponte urbi connexum. Divertendum in suburbio ad Ligerim accedentem sito. Duo istic hospitia sunt, ad insignia trium Regum & triū Maurorum: meo tempore utrumq; dominā agnoscebat viduam: qua-

quarum alteram matris Alemanorum joculari vocabulo appellabant. Altera Goguelina cognominabatur, penes quam equi cursores quos postea vocant stabulabantur. Nos quadriduum cum Goguelina substitimus, nec meminimus nos mediocri pretio lautius exceptos fuisse unquam in Gallia.

Lustres in hac urbe pinacothecam (*cabinet* *Cabinet* vulgò vocant) Canonici cujusdam, *Monsieur le de Mon-*
Chantre dicti, optimi senis, rebus rarissimis re-
sieur le
Chantre ferctam. Inter alia isthic videntur: lapis quo circumcisi Iudæorum infantes: scyphus ex cornu rhinocerotis, nil venenosi in se admittens: varii schyphi pretiosissimæ materiæ, unusque ex succino: manus ex lapide, ubi vena apparet instar veræ donata à Rege Hispaniæ nobili cuidam à quo redempta: Lares duo: imago Alexandri magni: cornu cervi marini: sceletos infantis, duos cum dimidio articulos digitorum æquans; vixisse & lustricis undis adpersum dicunt: Chamæleon: sicli Iudaici: serpentium immanium pelles: duo basilisci: pannus ex ligno textus, in quo Indi sylvestres somnum capiunt: pictura gehennæ artificiosissima: lapis Pontarbe, qui filo circumligatus in ignem si projiciatur, à flammis immune præstat filum: numismata vetera aurea, argentea, ærea plurima: & alia multa.

Vidi ab aliis adnotatum penes procurato- *Alia*
rem, quem diu in Hispania & India peregrina- *rara.*
tum, tria rara visa fuisse, Rolandi gladium, Librum in pergamento Geographiæ Hydrographiæ artificiosissimè scriptum & pictum, membrum masculum Monocerotis, majoris contra toxica efficaciam quam cornu. Horum nihil ipse cognovi: fraudandus tamen non videbaris rei relatione.

Exspatieris hîc in locum Iudi quem *Calle- Le cal-*
maile vocant. In vera Tempe deductum te pu- *lemaile*
tabis,

tabis, & obstupeſces ad loci amœnitatem. Plus millè paſſus æquat longitudo, arborum latiſſimarum ſeptem ordinibus loco opacitatem adferentibus. Cùm pluit, hũdo interdictum eſt pœna X. librarum: nec niſi arẽa probè exſiccata vel inambulare licet.

Extra urbem Quin & paulo longiùs extra urbem ne con-
temnas ad hæc viſere loca:

viſenda. 1. Majus monaſterium, vulgò *Marmonſtier*,
1. *Mar-* trans Ligerim, quò lembo conducto exiri ſolet.
monſtier Cænobium ampliſſimum, amœniſſimum, mon-
ti accubum. A S. Martino fundatum ſcribi-

Templi tur. Templum iſtic perelegans, tribus fene-
ſtris in modum roſæ ædificatis jubar diei
ſplendidiffimum hauriens. Multis gradibus
aſcenditur in domum Abbatis, ex qua proſpe-
ctus jucundiffimus. Custoditur hic ampulla
S. Am- olei cœlitus delati Regibus inungendis, ſimilis
pulla. Rhemenſi. Inunctus eo fuit Henricus IV.
illam tamen alteram faciliùs quam hanc, uti
videas, obtinebis. Cui rei cœlo miſſa fuerit
ſciſcitantem docebunt.

Pleſſis. 2. Arx *Pleſſis* cubiculis ſuperbis diſtincta,
ambulacris ſive galeriis belliffimis ornata.
Rex hïc degere ſolet, cùm in Turonibus agit.
In medio hortorum ſitam dicas. Viri da-
rium habet amœniſſimum. Haut longè
abeſt templum S. Coſmi, ubi Ronſardus, Poë-
tarum Gallorum Homerus, ſepulchrum na-
ctus.

3. *Capu-* 3. Monaſterium Capucinorum: transflu-
cini. vium in monte noviter ædificatum. Ædifi-
cium amplum & pulchrum.

4. *La* 4. *La cave gouttiere*: caverna diſtans ab
cave go- urbe 2. leucis. Faces lumen alluveant opus
uttiere. eſt intrantibus. Summum intus frigus medio
æſtu: hyeme tepet. Deſuper guttatim de-
ſtillat aqua & cadens in lapidem duriffimum,
vixque

vixque malleis confringendum congelatur.

5. Longius ab hac urbe evagari volenti adiri dignissimum est oppidum *Loche sur Indre*, 5. *Loche* cum castello rupi durissimæ imposito, in-*sur In-*accessibili & vix expugnando. Primæ huic *dre* tribuuntur inter fortalitia Gallicana. In propinquo ilic cœnobium est *Beaulieu*, ubi inter 6. *Beau-*alia notabis pyramidem saxeam literis *Go-**lisu.* thicis inscriptam. Neque etiam longè hinc distat arx *Paulmy* una ex superbissimis & a-7. *Paul-*mœnissimis totius Galliæ. Quin & Chino-*my.* num patria Rablæsi & locus in quo ad Re-8. *Chin.* gem Car. VII. perducta primùm Ioanna Darcia puella Aurelianensis.

Turonibus descendendum est Salmurium, *Saulmur*, urbem Ducatus Andegavini. Exi-*Saul-*gua est quâ muris cingitur, sed si suburbia *mur.* elegantissima hinc atque inde, tum in ponte & trans-Ligerim adnumeret, maximis accensenda. Ponte pulcherrimo stratus est fluvius: *Ponte.* estque in ejus initio area amœnissima, quotidie, cum sudum est, magno inambulantium numero celebrata. Insulæ aliquot ordine habitatæ. Suburbium trans-Ligeranum munitum est vallo & fossa; pons, turre crassa & prægrandi. Urbs ad radices montis sita est, in cujus culmine arx fortissima eminet. Propugnacula, *Arx.* *esperons*, tria habet versus urbem ex saxi quadrui prægrandibus. Campos versus aggerem habet terreum fossa circumductum: opus inchoatum. Nullibi vidi amœniorem prospectum, quàm ex hac arce, in Ligerim *Prospe-* & planitiem subjectam latissimam, arboreto *Arx ex* jugi viridem. Urbis mœnia sunt elegantissima, & sibi, turribusque quibus interstinguuntur, perpetuò respondentia. Urbs una est ex illis quæ in securitatem datæ illis quibus à Religione nomen inditam: qui & templum hîc habent elegantissimum. Germanis, *Belgis*

Belgis & Anglis valde frequentatur, propter loci amœnitatem & victus tolerabile pretium : tum quòd plerorumque exercitiorum, quæ exteri addiscere solent, magistri hîc inveniuntur. In extremo suburbii, quâ Liger adlabitur, *Nostre Dame d' Ardillier* : quod valde celebratur ab ægris, propter miracula, quæ dicuntur edita in corporibus morbidis. Libellus eâ de re extat Gallicè scriptus. Ex eadem parte ad medium milliare sunt lapidicinæ, in quibus ad mediam leucam sub terra inambulare possis. Cùm calet maximè, istic frigebis. Cave ramen sudans aut nimis æstuans ingrediâre. Ex altera parte pratum longissimum est *le Chardonnet* dictum : quo transmissio accedes ad Abbatiam S. Floriani : ædificium superbum, munitum ; fossis circumdatum. Monstrantur ruinæ duæ factæ duobus tormentorum ictibus, cùm ab A. Imiralio Colinio obsideretur & per deditionem caperetur. Reversus ab hujusmodi ambulationibus indubiè sub hunc æstum sities vellesque propinari tibi poculum vini ex cella bene frigida deprompti. Abi ad insigne mori, *au meurier*, vix alibi refrigerium tibi obtinget magis ex voto tuo.

Extra urbem visenda. Medio circiter Iulio huc pervenis, ex ratione viarum à me descripta Substitutum hîc oportet ad medium circiter Augustum.

Duplici interim vice hinc in vicina loca aditu dignissima excursus abs te velim : idque mox sub adventum tuum, cùm hospitium conduxeris, antequam tamen in illud te transferas, ut bidui aut tradui sumptuum compendium facias :

1. *La Fleche.* 1. *La Fleche*, urbem amœnissimo ad Meduanae flumen, *Mayene*, loco sitam. Dignam quæ Musis inhabitetur. Henricus Magnus hunc conceptionis suæ locum ædificio & palatio plusquam regio ornatiorem reddidit : quòd Iesuitis

tis habitandum concessit. Triplex est area, triplex ædificium, templum magnificum. Tribus Regibus, cum regiis satellitiis excipiendis sufficeret. In sacello supra gradus alteris suspensam capsulam auream aut deauratam in cordis figuram factam videbis, quâ cor Henrici IV conditum adservatur Hospiteris ad insigne 4. ventorum, *aux quatre vents*: Bene lauteque tibi pro mediocri pecunia erit. Diem in itum, aliam in moram, tertium in reditum impendere oportet, nisi bono vectore utaris & valde maturè Salmurio exeas, ceu feci cum meo comite, ut ire, videre, redire biduo possis. In oppido *Bogæ* non ineleganti refectio & tibi & vectori tuo sumenda.

2. Uno ita bidui spatio si summo mane ex-2. *Bre-*
eas, possis accedere hæc loca: Arcem *Breslay* say.
 fossa profunda & cavernis subterraneis innu-
 meris circumdatam, atque ideo difficulter, si
 præsidium & com meatum habeat, etsi supe-
 riora omnia sint solo æquata, expugnabilem.
 Monstratur sphæristerium collapsum in quod
 olim ex loco satis alto ceciderat vigilum unus,
 qui stationem istic agens obdormiverat. Hor-
 tus contiguus elegans est, & in primis cupresse-
 tum. Reficiatur modico fœni & avenæ vector
 tuus, ut sufficere possit quò Iuliodunum,
Lou- *London*, urbem cum arce, quæ à Cajo Iulio 3. *Lou-*
 Cæsare condita creditur, moveas. Accersas *dun.*
 ad te virum optimum & non ineruditum, olim
 cum istic locorum agerem, hospitem meum
Monsieur da Peyrat, exterorum amantem. Ex
 illo curiositati tuæ, quâ hæc loca satisfaciet.
 Laudatus est panis croco coloratus, quem, qui
 ex vicinis oppidis negotiorum gratia huc ab-
 eunt, domum redeuntés liberis aut amicis ad-
 ferre secum solent. Cum eò Pictavio mo-
 vissemus, & amicos nostros, per ministerium
 ducis nostri revertentis, hac ambrosiâ beasse-
 mus: unus ex illis ludibundus epigramma ad
 me

me Piſtavia amandabat, quod ferè excidit.
Erat tamen præter præter tale:

*Cur Leodunenses croceato vivere pans
Malint, quàm solito, dicite vos hodie,
Vos qui Luduni navultis degere ruri,
Quam cum candidulis vivere Piſtonibus.*

(Interjectum erat, integrum adhuc distichon quod excidit.)

*Ignavum fucos genus à præsepibus arcens
Mense, vos fucis vivere non pigeat?*

Cui ludibundus similiter rescribebam:

*Quævis amet croceos quare vicinea panis,
Meque hodie nodum dissolvissè velis.*

Quare ita festinas? qui me, cum longius absum,

Dicere vult hodie, quare debet heri.

Ac insuper:

Cur fucos adeò nostra perstringitis urbis,

Quos tamen hinc minimè vos petiisse pudet?

Ede mihi causas, sic nulla perederit unquam

Fuligo faciem, candida Piſto, tuam.

Non ægrè feret cum videbit hæc, candidus ille animo revera, non æquè facie, Piſto, me jocosum nostrorum hîc meminisse, & videbit memoriam sui penes me adhuc esse integram & illibatam. Præter hanc meliorem hujus orbis notam, est & alia totius territorii Juliodunensis (*Loudaneis* vocant) quòd prægrandium gallinarum copia infinita abundant: *les poules de Loudun* appellant. Prandio hîc sumpto ejusdem diei vespera Tovarsum Principis Trimolliani urbem cum arce splendida pergere possis: in colle ad fluvium sitam.

4. *Tovars.* Duas tresve horas matutinas impendere potes urbis & arcis magnificæ, in qua hortus perelegans, lustrationi. Post in transitu viso ad leucæ circiter spatium hortu Principis per-

Dovay. mœna tendas Dovæum, *Dovay*, pagum oppidi in modum amplum & ædificiis ornatum. *Amphitheatrum* Ubi videbis amphitheatrum XXII. graduum maxi-

maximam partem rupi nativæ incisum absque ulla externa, uti Merula loqui amavit, materiæ calcis, arenæ, lignorum. Iustus Lipsius *lib. de amphit. quæ extra Romam, cap. 6.* addit aliquid amplius quàm pagum fuisse hunc locum, cùm ex hoc non pagani operis monumento, tum ex viæ antiquæ publicæque reliquiis, quæ ex pago eodem pertinuit ad pontem Cæsarianum, vulgò *Pont de Se*: cujus viæ pars adhuc variis locis conspicitur, pars autem maxima corrupta est, lapidibus in ædificia absumptis. Plura videt apud Lipsium allegato loco. Solent etiamnum incolæ quotannis exhibere in eo Comicos ludos.

Quòd si non superat tibi tantum temporis ut omnia hæc nunc adeas, itum saltem velim Dovæum. Cætera obire possis cùm Pictavii eris.

Salmurio tandem descendendum in oppidum cum arce in insula Ligeris situm, *Pont de Se*. Sunt qui pontem Cæsaris appellatum *Se* velint: alii à Germano derivant, ut sonet pontem stagni: quod Ligeris istic latissimè se diffundens magis stagni quàm fluvii faciem præbeat. Inde parvâ leucâ distat Andegavum, quò pedites ire solent, conducto sarcinatore impedimentis portandis. In qua urbe quod reliquum est Augusti, & Septembrem integrum substitutum velim.

Provincia Andina sive Andegavenfis, vocatur vernaculè *Aniou*. Termini ejus sunt *Anion*. ab Ortu, Turones; à Meridie, *Pictones*: ab Occasu, Britanni, à Septentrione Comitatus *la Val* & Cenomani. Regni antiquitus, post Comitatus, tandem Ducatus titulo insignita. Comitum, qui plerique aut Fulcones aut Godefredi vocati, successionem vide apud Merulam pag. 490. Ego enim festino. A Rege Iohanne Ducatus factus & filio Ludovico con-

concessus, hos agnovit Duces: Ludovicum I. Ludov. II. Ludov. III. Renatum, Carolum quorum historiam habes in libello Francisc de Clapperiis de Comitibus Provinciæ. A tempore Ludovici XI. Coronæ Franciæ reunita & appenagium tertio nati filii Regis facta fuit cui inde Ducis Andini nomen. Multa habet flumina, & sunt qui ad 40. numerent. Montes, colles, vineta, nemora, sylvas, prata, eryceta, stagna, lacus, rivulos, fontes hic non requiras. Vinum album celebratissimæ est bonitatis: *le vin d'Anson.*

Angers. Caput Provinciæ est Andegavum vulgò
Situs. *Angers*, urbs Meduanæ flumine intersecta & ex utraque ripa in crepidinem exsurgens. Longo & eleganti utrinque ædificiis majorem partem obrito ponte urbis utraque pars conjungitur. Arcem habet in editiori loco fortissimam, fossa profunda & rupi incisa circumdatam. Ambiant illam 18. turres crassæ & rotundæ, colore lapidum subnigro horrendæ. Conditor ignoratur. Ajunt ædificatam à Regina Siciliæ, Rege Comite Andinum absente & coëptorum ignaro. Reversum ipsum, ut paria conjugii faceret, ædem D. Mauricii excitasse. Alii Anglorum opus rentur. In arcem exteris facilius est aditus quam indigenis. Transcundæ aliquot portæ & pontes antequam intus sis. Cumque unum pontem superâris, illum elevant atque egressum obserant, antequam ulterius intromittaris. Visuntur aliquot tormenta in vallo collocata, quæ insignia & nomen Ducis Brunsvicensis, tum aliorum Dynasterium insculpta. Inter alia in duobus leguntur hæc verba.

Der Wollfack bin ich genant /
 Mich hat Graff Hoyer zu Mansfeld
 Graff Wilhelm vff Dillenburg zu
 einem Willkom gesant.

Machi-

Machina præterea ostenditur ex ea parte qua præcipitium est versus præterabentem Meduanam, qua immensi ponderis sarcina à duobus facillimè ex imo attrahi potest: licetq; ipsis interquiescere, quum libet, sine metu ne relabatur onus.

Templa plurima habet, quis excelsissimæ junguntur turres: unde proverbio jactatur de hac urbe: *Basse ville, hauts clochers: Riches pécains, pauvre Escoliers.* Duo priora vera observavi.

Primum & Cathedrale Templum est dicatum S. Mauritio, tribus turribus eminens, quarum media cum veluti arcui imposita sit & communibus cum exterioribus duabus sustentetur fundamentis, sunt qui pro miror narrent, se vidisse turrem in aere pendulam, nullo fulcro terræ junctam. Pretiosum custodiri in eo ajunt thesaurum, qui publicè exponitur in Festis majoribus iisque paucissimis. Quædam ejus, & inter alia gladium D. Mauritii vaginæ argenteæ inditum, vidimus. Una ex hydriis Cananæis ostenditur in choro, coloris rubei ex lapide jaspidi non absimili: quam Renatus Rex Siciliæ & Solymorum, Ierosolyma huc asportari curasse perhibetur. Sepulturâ hîc est Regis Renati, cum hoc Epitaphio, ineleganti quidem nec bene metrico pio tamen:

*Regia sceptraluis rutilis fulgencia thronis
Dum quondam recolis, pressa & nunc pulvere
cernis.*

Marescunt flores, mundi laudes & honores:

Gloria, fama levis, pompæ fustis inanis.

Una parit Reges & vulgus terra potentes:

Quos dedit hæc, repetit: mortalia cuncta recondit.

Mors dominis servos, & turpibus aequat honestos,

Vnus

Vnus erunt cumulus, Rex pastor, inersque peritus.

Imago Regis ab ipso picta istic posita cernitur ad instar sceleti: induta habitu regali & coronam gestans. Ipse Aquis Sextiis obiit.

Templū D. Iuliani. In templo D. Iuliani in tabella picta est imago B. Virginis, cum hac inscriptione: *Cette presente image est faite au patron de celle qui est reveree & honores en l'Eglise de nostre Dame de populo à Rome, qu' y fit Monsieur S. Luc, durant lavis de la Vierge Marie, comme appert par la bulle qui est au reliquaire de l'Eglise de ceans, à l'honneur de la dite Dame, Maistre lean de Pontoise archevêstre de la Fleche & Chanoine de ceans a fondé toutes les crastines de sept festes de ladite Dame 1531. Custoditur istic & ostenditur tunica S. Licinii Episcopi & Comitum Andegavensis, quæ 32. circiter annis citra ullius corruptionis vestigium in sepulchro delituerat. Mille & quod excurrit jam ab eo tempore elapsi sunt anni, Cingulo ipsius hæc verba inscripta legi: *Cingulum fidei me divina circumcingat custodia, Atque suis undique invictissimis muniat armis.* S. Iuliani ibidem imago inaurata visitur. Tum lapis coctilis ex ædificio ædis Laurettanæ. In cœmiterio lapidi, qui pro basi est impositæ cruci, leguntur hæc inscripta: *Vxori optimæ T. Flavius August. lib. Asiaticus.**

Templū S. Cyri. Extra urbem, quæ Mednana adlabitur in sinistra ripa ædes est D. Cyri, S. Cerge dicata, ubi duo altaria cum imaginibus artificiosè sculptis notabis. In altero est historia resurrectionis Dominicæ: in altero sepultura & adsumptio B. Virginis, ubi inter alias imagines videbis unam faciem avertentis, quam dicunt referre ipsum sculptorem magistrum, ideoque averfam suam voluisse faciem, quod non esset Catholicæ Romanæ religionis.

Ex

Ex adversa ripæ parte in colle, Capucino-*Capaci-*
rum cœnobium è fundamentis recens extru-*ni.*
tum est loco amœno. Rex ipse Henricus IV.
primum lapidem jecit sub altari. Rei testimo-
nio æneæ tabulæ hi versus insculpti istic le-
gantur.

*Ce grand Henry qui rend nos jours si beaux &
calmes,*

*Dont le front est orné de lauriers & de palmes,
Pour marque memorable à la posterité*

De son zèle envers Dieu, & de sa piété,

Dessous ce grand Autel mit la première pierre

Et vous sous desir & ses vœux en ce lieu,

*Monstrant que si sa main fut ardente à la
guerre,*

Son cœur ne le fut moins au service de Dieu.

Propius etiam urbem (de omnibus enim *Hortus*
templis referre nimis prolixum esset) visitur *& xy-*
hortus cumtiguò xyſto sive ambulacro Regis *ſtus Re-*
Siciliæ Renati, Ducis Andium, manu picto- *gis Sici-*
Ædes in proximo sunt, secessui & recreationi *lia.*
eiusdem factæ. Insignia regia ex saxo inscul-
pta lapidi in muro exteriori posita adhuc co-
gnosces. Nunc à pauperculis incoluntur, &
vel ideo merentur videri ut pateat *avertit*
& modestia veterum in tam sublimi fortuna
positorum.

In suburbio quod Salmurium dicit in me-*Theatru*
dio hortorum ostenduntur ruinæ & locus
theatri quondam. *Grecus* nunc dicunt. Numi-
ſmata vetera frequenter istic eruntur.

Extra urbem ad hæc visi solet loca :

Extra

Dimidio paulo plus leucæ abest lapidicina, *urbem*
ex qua id genus lapidis cœrulei & fissilis æ-*visenda.*
dium tectis obducendis, quod ardesias vocant, 1.
eruitur. Miræ profunditatis fossa est. Aquam *Les per-*
educunt machinis robore equino circumactis. *viers.*
Quies huic machinæ nulla toto anno, nisi Pa-
ſchatis feria prima.

2.

2. Arx Brissacensis recens ædificari cœpta *Brissac.*
E & bo-

& bonam partem absoluta, cum vivario adjacente. Quatuor leucis Andegavo abest.

3. *Verger.* 3. Arx *verger*, ex alia parte ad 3. miliaria, ni fallor, abest. Dicunt magnificam esse, ipsius nullus eam vidi.

4. *Excursus in Britanniam.* 4. Solent qui hîc agunt exteri commodo tempore exire visum Britanniam, ac inprimis *Rhedones, Dinan, S. Malo, S. Michel, Auranches &c.* Tui nunc arbitrii est an commodè facere id possis: norisque post occasionem parem oblatum tibi non iri. Quin Andegavum revertentes Cenomanos (*Mans*) & Fleschinam transire solent. Quod si tibi faciundum putes, Salmurio eo exire nihil attineat. Sufficit mihi indicasse de hoc itinere, cui faciundo suppetit quod decerpas ex tempore Andium civitati indulgendo.

Andegavo cum inchoante Octobre discessum, & secundo Meduanæ flumine ulteriùs descensum ex mea itinerum descriptione oportet.

Roche-fort. A sinistro navigantibus confectis quatuor leucis parietis turrem semiruta arcis fortissimæ Rupis fortis (*Roche-fort*) sub finem bellorum civilium destructæ: & ex qua Andegavenes valde vexati fuerant ab illis qui eam tenebant.

Montsejan. Noctu diverti solent nautæ in pago *Montsejan*, si nomen rectè notavi, ubi utrinque Ligeris ripa arce eleganti decorata est. Præteribis post *Encenys*, oppidum cum arce, Et tandem Nannerum Britanniae urbem ingrederis.

Britannia. Britannis nomen inditum volunt à Britanno, uno temporibus Herculis ex Regibus Galliae, teste Parthenio. Galliae Belgicae populus unà cum Ambianis, Morinis, & Bellovacis à Plinio memorantur. Inde in adversam insulam Albionem concessisse, nomenque ipsi Bri-

Britanniae dedisse putantur. Illa verò nostra
 Galliae pars, ubi olim Nannetes, Rhedones,
 Veneri, Diablintes, Osismii & alii, Britannis à
 Maximo tyranno, quem Aufonius Britannum
 latronem appellat *carmine de Aquileja*, habi-
 tanda concessa fuit, quòd eorum favore &
 auxilio Gratia num Imper. extinxisset: quod
 factum circa annum Christi 376. refert Si-
 gebertus. Ex quo tempore Britanni hunc
 incoluerunt Galliae Angulum: in quem mul-
 to major quoque Britannorum vis cum suis
 Episcopis migravit, cum Angli Albionis par-
 tem tenentes, reliquum nullo non immanita-
 tis genere oppugnarent. Sic una antè Britannia
 in duplicem abiit: & ferè Britannia major,
 transmarina; minor, cismarina vocata fuit.
 Sermo etiam Britannicus relictus in ea Albio-
 nis parte quæ Wallia vocatur. Quæ linguae
 communitas vel sola gentium cognationem
 arguere posset, Britanni & Brittones: & Bri-
 tanni & Britones, & Bretones insuper appel-
 lati fuerunt. Pulchrè hæc & alia differit Vine-
 ntus ad Aufonium. Provinciæ hujus confines
 sunt à Meridie, Pictones; ab ortu, Normani,
 Cenomani, & Andini: Cætera clauduntur
 mari Britannico. Gemina est, superior & in-
 ferior. In illa Gallicè loquuntur, in hac an-
 tiquâ Celticâ, uti viri docti colligunt ex voci-
 bus Celticis, quas prisci scriptores laudant,
 etiamnum istis superstitionibus. Aremorica vo-
 cata fuit olim pars ad mare vergens: vid.
 Plin. 4. *Nat. histor. cap. 17. Cæsar. lib. 7. bell. Gall.*
 nominis etymologiâ Britannicâ. *Armor* enim
 priscis Britannis significabat *ad mare*. Comi-
 tes suos habuit & post Duces: quorum ge-
 nealogiam vide apud Merulam pag. 542. 543.
 Nonus ultimusque Ducum fuit Franciscus II.
 cujus filia desponsata quidem fuit Richardo
 Walliæ Principi, & post Maximiliano I. Im-
 peratori: sed nupta Carolo VIII. & post

Ludovico XII. Galliae Regibus, ad coronam Franciae Ducatum hunc transtulit.

Nantiv. Urbs Nannetum, vulgo *Nantes*, non adeo est ampla: sed munitissima, muris, turribus, propugnaculis, fossis. Infimo loco ad Ligerim castellum habet fortissimum. Suburbia etiam aggere jacto circumducta sunt. Episcopalis sedes hic est. Sepulchrum Francisci II. ultimi Ducis Britanniae in templo (nescio an Augustinianorum) vidimus magnificum, à Michaelè Columbo artifice peritissimo factum. Urbs Mercurialis est propter commoditatem portus in Ligeri, qui aestum marinum nunc sentire incipisset. Adscendant huc usque naves in Oceano ambulare consuetæ, sed non maximæ: quis ad 4. aut 6. leucas inferius hærendum. Ponte ligneo longissimo transitur hic Ligeris. Hospitium probum habuimus *au chapeau rouge*, in suburbio.

Commoditas
Rupellæ
condi. Rupellam hinc eundem cum tabellione, qui quot septimanis eques it & redit. Abitus dies est Mercurii. Quod si tamen præfestines, antevertit tempus. Solvuntur 10. 11. 12. Franci, prout conveniri minimo potest cum ipso, pro vectura & victa. Tertia die te *istic* sistet. Transibis burgum *Montaigu*, ubi artæ ruderæ, & aliquam multos ignobiles pagos. Hos annotavi: *S. Ieorge*, 7. leucæ: *Fargès*, 2. *Chantonay*, 3. *Langon*, 3. *Rupella*, 7.

Pays d'
Alais. Rupella in tractu Alnetensi aut Alnisiensi, ut alii malant, inter Pictonium inferius & Santonium, quanquam huic olim accensebatur) & Oceanum. Aquitanicum sita est Vulgo *le pays de Aulnis* vocatur, nomine, ceu vulgus opinatur, inde ipsi indito, quod Francorum rex quidam Anglos bello persequens dixisse fertur, se rebus suis satis superque prospecturum, si singulis diebus hostibus saltem unam territorii ulnam (*Galli aulnis* dicunt) arripiat. Sed antiquior videtur *Alnisiensis* pagi appel-

appellatione quàm ut hanc etymologiam ferre possit. Vide Mer. pag. 520. Alio vocabulo ab urbe territorium hoc *le Rochellois* appellatur.

Urbem sex circiter seculorum putant, eique *La Rochelle. v. tab. p. 240.* ædificandæ portus commoditatem præbuisse ansam. In Anglorum fuit potestate: sed illis expulsis regno Franciæ se jungens amplissima à Carolo V. anno 1362. meruit privilegia: quorum potiora, de non extruendo istic castello, non alienanda urbe à corona Franciæ, facultate monetam cudendi, non cogendo ad contributionem, & quæ sunt hujusmodi alia. Majorem urbis habet magistratum annum & primum, quem eligunt 24. Scabini: quos omnes officium nobilitat, si post à mercatura abstineant. Electio sic fit: tres quotannis nominantur, ex his unus à Rege approbatus solus electus censetur. Major ille quotiescunque in publicum prodit, stipatus est satellitum tunicis bicoloribus indutorum numero: quandoque & senatorum aliquos laterones habet. Jurisdictionem tamen habet limitatam & de rebus nocturnis tantùm cognoscit: Divinæ à Præfide sive vicario regio dijudicantur. Appellationes rectà Parisios, nec Burdigalam, devolvuntur. Summa, superiorem non agnoscit Major cum Senatu aliam præter Regem & Principes sanguinis.

Munita antè fuit mari, paludibus, & quæ *Maria.* terra adiri potest, muris, turribus, propugnaculis, sed antiquum ad modum factis. Descriptionem hujus munitiois elegantem habes apud Thuanum *hist. lib. 5. in historia anni 1573.* Sustinuit tamen ita munita obsidionem arctam & diuturnam anno 1573. passâ plurimos insultus infestissimos, inprimis ad duo propugnacula Evangelii & sceminarum dicta. Nunc magnam partem novis mœnibus &

propugnaculis ad hodiernas regulas circumvallata, opere absoluto vix ulli munitissimæ urbi cedit.

Portus. Portum habet inter mœnia non tamen multarum navium capacem : clauditur catena ex turrium alterutrâ in alteram ducta, quæ hinc inde ad introitum collocatæ sunt crassissimæ. Laxare catenam & aditum aperire manè unius hominis opus est, adstringere vesperi & claudere portum non pauciorum quinque : idque certa machinâ huic rei factâ. Præfectus catenæ à singulis navigiis grandioribus quæ exeant quinos habet asses, à minoribus duos & dimidium. Piscatores revertentes mari capturæ ipsum participem reddere tenentur : cui rei corbis istic fune demittitur & immissum attrahitur.

Plateas habet amplas, nitidis & splendidis ædificiis ornatas aliquot : sed nonnullas fœtidas & inelegantes.

Incolarum genus. Incolæ in commune agreste olim hominum genus, (verba ferè sunt magni viri) mercaturæ ac rei nauticæ deditum, quæstus avidum, ac natura superbum, postea cultu & usu paulo mitigatum, superioribus tamen bellis, ac in primis novissimo suarum virium facto periculo audaciùs redditum. Hodie insolentem se gerit erga adventantes fax populi ad portas excubias agens, ut nisi reiecto capite totum excubitorum ordinem, etsi longum, transeas, periculum tibi sit ne ex equo deturberis. Illustrium familiarum Germani non semel hoc experti, frontemque adeo perisse de rebus mirati fuère. Primores tamen populi ab his moribus mihi visi sunt alieni. Nec dememini quid humanitatis cum istic essemus nobis ab ipso urbis Majore, cui aliunde commendati fuëramus, exhibitum fuerit : cum stipatus quatuor senatoribus & satellitio ordinario cinctus ad nos in hospitium visere, nosque hinc

hinc inde circumducere dignaretur. A face igitur hujus populi caveas tibi, à flore nihil metuas, imò omnem humanitatem expectes. Arcem olim habuit, sed diruta jam olim fuit. Nunc in area vicina templum noviter excitatum elegans, figuræ ovalis. Ligneum opus lapideo impositum visu inprimis dignissimum: tignis ita invicem nexis, ut, etsi nullis in medio sustententur fulcris, mutuò se solis maris imposita sustentent.

In Basilica urbis juxta Henrici IV. effigiem *Basilica* ad vivum expressam, videbis genus navigii ex arborum corticibus, quo sylvestres Indi uti dicuntur.

Salis ejusque candidissimi conficiendi mi-^{Salis}ram propè urbem observabis artem & indu-^{confectio}striam, ex aqua marina in factis ei rei lacubus & areis hyberno tempore conclusa, retenta, & solibus æstivis exsiccata.

Si quo excurrere hinc tibi libeat, adire possis insulas in mari ad 4. aut 5. leucas propinquas, quarum duæ præcipuæ sunt *L'Isle de Rays* & *Oleron* vini frumentique feracissi-^{Rays, O-}me.^{leron.}

Terra exire possis visum fortalitium *Brouage* cum portu maris contiguo: tum & urbem *Taillebourg*, cum castello munitissimo; Ducis *Taillebourg*.^{Taillebourg.}

Quin & audio in vicinia Hollandis quibusdam petentibus à Rege Henr. IV. indultum fuisse, hanc exiguum terræ eluvie marina obtectum industria sua ab undis liberare & frugibus feruntur pascuisque idoneum reddere: (veluti nuper in Pemestero Hollandiæ Borealis lacu factum vidimus) immunitate insuper ad multos annos ipsis à muneribus patrimonialibus concessa. Rem probè sub manus successisse, & re nato vocabulo id territorii in vulgus parvam Hollandiam vocari perhibent. Unus diei iactura ne patiaris te

absterreri, ne in ipsa Gallia Hollandiam videas.

Mornac Rupella mari te abire velim Mornacum usque ad XIV. leucas. Vecturæ pretium ordinarium sunt 12½ asses. Inde meritoriis totidem solidorum mercede conductis, Roianum ad Garumnæ æstuarium situm oppidum contendes.

La tour de Cordan. Hinc non penitebit te enavigasse ad turrim Cordanam, *la tour de Cordan*, pharum prænotabilem, scopulo impositam, & haut ita pridem Henrici Magni jussu renovatam. Geminus hîc ante ostium Garumnæ scopulus. Assellos vocant. Septentrionalior, *Norderefel*: Australior cui turris Cordana imposita. *Sunderefel* Belgis vocatur. Indubiè promontorii Curiani sunt reliquæ. Haut procul hinc abfuit insula Antros, & in continenti Noviomagus altera Biturigum Viviscorum urbs, idem fatum cum Curiano experta, de quâs retigit in *Burdigala cap. 2.*

Bourdeaux. Rojano æstu maris accedente gemino, si mediocriter ferente vento utari, Burdigalam præteritâ Blaviâ adscendes, iterum duodecim & dimidii solidorum mercede in caput constituta. Seligas tibi peritum nautam, nec cuivis obvio fidas. Nec enim ludus est Garumnæ navigare.

Burdigalam seorsim depinxi: Blaviam etiam & loca alia vicina inservi, abstineo igitur ab iis hoc loco.

Plasc. Cum satis temporis oculo urbium Burdigalæ dedisse te putaveris, redeundum Garumna Blaviam usque, Blaviæ conducendi equi Santonas: quousque merces fixa est 4. Francorum: sicut in itinere nutrias tutemet ipse vectorem tuum, donec Santonibus in hospitio ad insigne crucis albæ reddideris.

Petit mort. Sex leucis Blavia abest *Petit mort*, ubi prandendum *à la fontaine*. Bene hîc tibi erit, & vide-

videbis hospitio rustico contiguum hortum peramœnum. Dominum loci audiui vocari *Dn. de Mirambeau Seigneur de Ver* : Filiam Domini *de Mirambeau* duxerat in matrimonium, unde ipsi nomen cum dote obvenit.

Duabus hinc leucis præteribis arcem *Plas-facum* Ducis *Espernovii* cum vivario contiguo: & vesperi confectis iterum duabus leucis, excipieris hospitio suburbano nitido & bono *à l'esca de France*, in urbe *Ponts* vocata. Urbs *Ponts*. cognomines sibi agnoscit dominos, quos ex Romana Pontiorum familia oriundos volunt, verisimilitudinem faciente inscriptione *Ælii Pontii* nomen præ se ferente : mihi tamen non visa. Arcem habet fortissimam, in summo collis sitam. Cæterum divisa est urbs in Superiorem, *S. Viviani* dictam, ferè desolatam : & Inferiorem, quam *les Haïres* & *S. Martini* vocant. In imo collis affluitur fluvio *Seugna*, qui etiam interfecat urbem inferiorem, compluribusque ibi sternitur pontibus : à quibus fortassis non ineptè ariolari possis inditum urbi & ab urbe *Dynastis* nomen. Ita naturâ & opere munita est, ut non inidonea bello urbs esse credatur.

Quatuor leucis superatis *Mediolanum Santonum*, vulgò *Saintes* primariam *Santonii* urbem intrabis.

Vox *Santonis*, *Santoni*, *Santones* : gentem, *Santonium*. urbem & provinciam simul notat. Hodie vernaculo idiomate provincia, *Saintonge*; gens incolæ, *Saintongeois*; urbs, *Saintes*, audiunt. Sunt qui initialem literam X, non S, constituent : lepide à Trojanis se ortos, quorum fluvius *Xanthus*, hinc evincere nitentes. alii *Sainctes*, exarant, inde decepti, quòd cum tot *Santoni* Episcopos aliosque indigenas *Santonum* numero illatos habuerint, inde urbis & provinciae populique nomen aliquid Sanctitatis præstasse credant. Contigui huic provinciae

populi sunt ad Septentrionem. Pictones & Al-
nisienses ; ad Orientem , Enculismenses &
Petricorii : claudunt illam à Meridie , Garum-
na ; ab Occasu, Oceanus Aquitanicus. Terra,
si qua usquam in Gallia, omnium rerum usibus
humanis inservientium, feracissima. Bonitas
illa invitârat olim Helvetios , ut patriam relin-
quere & huc migrare instituerent. Migrassent
etiam, ni conatui ipsorum omni vi restitisset
Cæsar , & reverti eos in sedes suas compulsi-
set. Vide quæ de Ebromano horreo Pau-
linorum , cap. 6. in appendice de Burdigala
noto.

Mediolanum Santonum , sive Santonus , ho-
Saintes. die *Saintes*, urbs totius provinciæ princeps, sita
est ad Carantonum fluvium ponte stratum.
Adfurgit in vicinam usque rupem , in qua ca-
stellum munitissimum. Templum cathedrale
D. Petro consecratum , opus Caroli Magni,
cujus statua media in muro ejus ostenditur , à
ruinis, quibus sub bellis civilibus deformatum,
nupera reparatione vindicatum est. In sacello
archionis Fisani à Principe, cui inserviebat,
interfecti monumentum videre est : cum &
testudinem , qua ascenditur in turrim, ab imo
usque ad summum probò artificio visum
transmittentem. Penultima alphabeti litera Y
ædificium hoc insignitum est, in muro exterie-
re. Indicem eam literam dicunt esse quòd
Carolus Magnus tot templa in Gallia ante
hoc excitavit , quot hanc literam præcedunt
aliæ. E regione templi palatium est Epi-
scopi.

In suburbio templum aliud est S. Entropii ,
primi Doctoris Christiani in his locis , cujus
etiam caput istuc adservatum, si tangatur, mor-
bos diversos miraculosè pellere creditur. An-
tiquitatem urbis , & quòd Romani hîc degere
Antiqui amarint , restantur operum , quæ excitavunt,
rates. reliquæ : 1. Amphitheatrum , prope urbem. 2.
Aquæ-

Aquæductum, ex alia parte pariter extra urbem. 3. Arcus in ponte Carantoni antiqui artificii ex prægrandibus saxis quadratis: cui incisa hæc verba, uti adnotavit ea Elias Vine-
tus Santonus jam ante medium seculum: hodie enim plura abstulit tempestatum injuria: C. JULIUS. C. JULI OTVANEVNI. F. RU-
FUS. C. JULI. GEDOMONIS NEPOS. FPOSTERO VIDI. PRON. SACERDOS ROMÆ. ET AUGUST. ... AD ARAM QUÆ EST AD CONFLUENTEM PRÆFECTUS FABRUM. D. sic exhibet hanc inscriptionem
Vinetus. Hodie vix mediam partem literarum agnoscas. In domuncula huic arcui contigua, stationariis militibus destinata, effigies est insculpta saxo, sed vetustate valde adesa conditoris, uti ajunt, hujus arcus.

Pictaviam hinc eundi duplicem habes com-
moditatem. Tabellarius inde quot septimanis *Commo-*
huc venit die Martis, hospitans *ditas* *aux quatre fils Santono*
Aymon, au bourg des dames, nisi mutavit. Po-
stridie abit, & 10. circiter Francorum merce-
de vecturæ & victus pretio Pictaviæ te die *Pictavi-*
Veneris sistet: Angeriacum etiam, si urgeas, *am.*
transibit. Altera est meritoriorum equorum,
vulgò *relais*: quos in hospitio *à la croix blan-*
che accipere oportet ad 13. leucas usque in pa-
gum S. *Legere Mele*: puer adjungitur pedes,
nec opus est equitem insuper conducere.
Conveniri potest, nullo ob id mercedis auctu,
ut transeat Angeriacum, vulgò S. *Jean d. S. Ian d'*
Angely, urbs ad sinistram extra viam rectam, *Angely.*
muris, turribus, & propugnaculis probè muni-
ta. Sustinuit obsidionem acerrimam anno
1569. regnante Carol. IX. Distat Santono qua-
tuor leucis; novem, Rupellâ. Gubernat urbem
nomine regio illustrissimus Dux Rohanênsis,
Princeps erga exteros humanissimus. Huc
se conferre, & viri optimi, cujus nomen exci-
dit, Advocati convictu uti solent Germani,

Lusi-
gnan.

qui Pictavio vitandi conterraneorum quotidiana sodalitium secedere volunt.

Melæ alii equi Lusignanum usque septem leucis distans oppidum, nobile historiâ Melusinæ, sub bellis civilibus miserè deformatum, 40. assibus conducuntur: quos permittere nobis noluerunt sine equite insuper conductitio adsumpto. Lusignano duo, quinque Leucarum, cursus restant Pictaviam: primariam Pictonii urbem, finem secundi à me tibi præscripti itineris: ubi hibernandum tibi duco.

Picto-
niens.

Urbs hæc caput est Pictonii, vulgò *Poitou*, amplissimæ Galliarum provinciæ. Ab Ortu, Bituricensi tractui, & ferè hinc atque inde Turonibus & Lemovicibus confinis est, Britannis & Andibus à Septentrione; à Meridie Enculismensibus & Santonibus: ab Occasu alluitur Oceano. Incolæ ejus Pictones, antiquiori vocabulo quàm ut à Pictis Angliæ populis descenderit, vocantur, vernaculè *les Poitevins*. Solocioris filii homines hinc invenies extra cultiores urbes, quin & verè rusticam sermonis dialectum: qua etiam impressos libros vidi. Desierunt tamen ejus qui in potioribus habitant urbibus. Numerosa & strenua pollet, si qua alia regio, nobilitate. Frugum, vini, lini feracissima: pecore, piscibus & volatilibus ferisque, & inter hæc leporibus & cuniculis inprimis abundans. Olera hortorumque fructus minimè desiderat. Hinc lauti illi & delicati convictus, Viperæ confectioni theriacæ utiles in hac regione, & inprimis in rupibus & dumetis circa metropolim inveniuntur: quarum numerum pharmacopœi Venetias sæpe ablegare solent. Aquitanix olim accensebatur, quæ regni sub Gothis censebatur titulo, post Ducatus. Novem Duces refero *penult. cap. de Burdigala*. Inter alias prærogativas, gaudet hæc provincia immunitate à ga-

à gabella. Dividitur hodie in inferiorem, quæ ad mare vergit, & Superiorem, quæ Orientalior, metropolim habens Pictaviam. Tres in hac provincia numerantur Episcopatus, Pictaviensis, Malcacensis, Luxonensis, & sub illis 42. Abbatiz, & 120. parœciæ.

Augustorinum olim Pictonum, hodie Pictavia, vulgò *Poitiers*, primæ in hac provincia urbi nomen est. Colli, qui hinc Clani fi-
Poitiers.
Situs.
 ventis, inde paludibus, stagnisque circumdatur, incumbit. Perexigua pars (Trancheam vocant) nullis alluitur undis, atque inde etiam in campos planities est. Forma, ad quam ædificata, mira est & incerta, pro loci ingenio. Situs ejus facit ut nec faciliè obfidentur nec expugnanda credatur. Accedit amplitudo ejus, quæ par ferè est Parisiensi: magna tamen parte vineis, hortis, pratis relicta. Causam rei perhibent, quòd olim Rex Dagobertus ob certa admiffa, desolaverit eam penitus & sale inaratam obseverit. Antiquitus longè ab hoc loco condita erat, non ita procul Castelraurio. Locus etiamnum audit *le vieil Poitiers*, h. e. vetus Pictavia: fidemque rei faciunt reliquæ murorum antiquorum. Urbs Episcopatu, Academia & Sede præfidiâli claret. Quæ digni-
Dignitas.
 tates singulæ summos viros habuere sibi præfectos, & hæc ultima decus illud Iurisprudentiæ Andream Tiraquellum. Regitur à Consule suo sive Majore urbis, quem vulgò *le maire* vocant. Eligi solitus annuatim: & solemne die Cypriani & insequentibus, convocato ad id Senatu & matronis puellisque primoribus, convivium non sine tripudiis & jubilis celebrans. Majoratus dignitas nobilitatem tribuit, & durante officio Major vocabulo primi Baronis Pictaviæ insignitur. Senatus 100. capitum, quorum 25. Scabini, & 75. Cives, ad 500. usque libras *deniers* judicant: excurrens summa appellabilis est. Tem-

*Templū
D. Petri.*

Templum hūc est structuræ magnificentissimæ ex lapide quadrato durissimo, D. Petro sacrum : à D. Martiale primū sed non tam angusto opere excitatum , ad factam sibi divinitus revelationem de S. Petri martyrio. Uti hodie extat, opus est Henri II. Ducis Normaniæ , post Anglorum Regis & Aquitaniæ Ducis , ad instinctum conjugis cœptum , sed vix ducentis annis post perfectum. Custoditur in eo pars barbæ D. Petri , Româ allata per D. Hilarium Episcopum Pictaviensem , cum ex concilio contra Arrianos celebrato reverteretur. Ictibus aliquot tormentorum perita fuit murorum hujus templi pars ea quæ ortui obversa est , vix tamen sui vestigium globi reliquerunt, eâ lapides sunt duritie.

*Beata
Virginis
majoris.*

Aliud est B. Virginî dicatum in foro magno, quod vocant *Nostre dame la grande*. Constantini Imp. equitis & gladium manu tenentis statua exteriùs in ea parte muri quæ foro obversa est , conspicitur his versibus subscriptis :

*Quam Constantini pietas erexerat olim ,
Assit hostis rabies straverat effigiem.
Restituit veteres cupiens imitantes hujus.
Vidus eques templi canobiarcha pius.*

Quotannis uxor Majoris urbis solemniter pallium pretiosissimum in hoc templo feria Paschatos secunda dedicare solet.

D. Hilarii.

Aliud insuper est in superiore urbis parte D. Hilario sacrum : ubi ex pergula turris quadratæ jucundissimus in subjecta prospectus. Sarcographus hūc ostenditur in quo cadavera 24. horis consumi dicuntur. Adfricata ferro, valde putet. Goffridi etiam dentati filii Melusinae sepulchrum ostendunt. Est conclave in hoc templo , ubi adservatur truncus arboris excavatus , bile D. Hilarii , *le berceau de S. Hilaire*. Huc mente captos deducunt , & statis ora-

orationibus sacroque aliquoties peractis, in illum lintrem dermitum ponunt: creduntque sanam illos mentem recipere. Hinc qui dementiæ alter alterum arguere volunt, ablegant se mutuò ad cunas D. Hilarii. Similia joculariter in Narbonensi Gallia dicunt de *S. Tubery*.

Præter has pluresque ædes sacras alias, ædificia & opera publica alia sunt visu digna: *Arx.*

1. Arx in imo urbis prope portam D. Lazari trianguli forma constructa: cujus area & tres fortissimæ turres mœnibus urbis junctæ superantur.

2. Palatium curiæ, arx olim. Atrium istuc *Palatium* assiplissimum, cujus laquearia nullis columnis sustentantur.

3. Rudera amphitheatri, operis Romano- *Amphitheatrum, vulgò les arènes.*

4. Collegium, inque eo auditorium ICro- *Collegium.* rum, amplum & magnificum, novissimè regnante Henrico Magno ab illustrissimo Duce Sulliano Prorege Pictonii nomine regio restauratum.

5. Rudera aquæductuum extra urbem. *Aqua-*

6. Scaturigo fontis vicina Clano prope *ductus.* propugnaculum quod *la platte forme* vocant, *Fons.* unde aqua ab asinis in urbem portatur & venditur, cum fontibus destituatur.

7. Pinacotheca pharmacopæi Domini Con- *Lo cabi-* tent, variis iisque raris rebus referata. Edidit *net de* ipse de ea librum versibus Gallicis, figuris æri *Monsieur* incisis ornatum. *Contene.*

8. *La pierre leuee*, lapis prægrandis & 60. in *La pier-* ambitu pedum, quinque aliis impositus: Ra- *re leuee.* blesio in satyrico suo laudatus. Ferunt B. Ra- degundam illum capite, quinque reliquos sinu huc tulisse.

9. Ad leucæ paulo plus spatium abest spe- *Le passo* cus in rupe, cujus ima alluit Clanus, vocatum *lourdine.* *passelourdine.* Difficillimus & cum extremo peri- culo

culo in id est aditus, reditus tamen adhuc difficilior. Sub bellis civilibus rusticos huc refugium suum habuisse, & præ metu insequentium militum, licet calceis ligneis indatos, citissimo tamen cursu se huc recepisse ferunt. Referebatur nobis moris olim fuisse uti conjuges novelli nuptiarum festivitate finita huc exspatiarentur & in id specus viserent. Sed desitum fuisse hujus moris, postquam novella quæ marita ex præcipitio illo prolapsa miserè periisset.

Lussaldus.

Amicitiam hinc contrahas cum Davide Lussaldo, vulgò *Monsieur Lussaut*, pharmacapæo viro optimo & Germanorum amantissimo, Germanicæ etiam linguæ pergnaro. Laudabis fidum pectus & animum commodi tui studiosum. Non abs re itaque esset è regione ferè ædium ipsius hospitari, ad insigne campanæ cœruleæ, *à la cloche per se*, ut vicinitas ansam familiaritatis cum ipso contrahendæ sub adventum tibi præbeat.

In hac urbe transmissa hyeme tot sine dubio possides amicos populares, ut metus sit non solum ne non proficias amplius in lingua Gallicanâ, sed & ne didicitorum obliviscare. Fuge ergo, uti Avarico Biturigum superiori anno fugisti, in locum amœnum quem, & ubi cum indigenis honesta familiaritate uti possis. Habes Tovarsum, habes Iuliodunum, visas, si fors, cùm Salmurio excurreres superiori anno, urbes. Nolim tamen primò has adeas. Sunt alia loca, quæ fortè placebunt præ illis. Sin minùs, illa tibi semper restant.

Bonniveter.

Ut una fidelia non unum dealbes parietem, conductio vectore petas Bonnivetum arcem ad 4. lencas Pictavio diffitam magnificentissimè à Thalasiarcho Franciæ, regnante Francisco I. exstrui cœptam, & ex parte perfectam. Miraberis architecturam ultra fidem elegantem. Dolendum non integrè absolutam esse.

Con-

Consummatæ non alia comparari posset totius Galliæ.

Hinc tribus leucis abest *la fosse S. Pierre*: *La fosse* elegans & ipsa, sed non parilis architecturæ. *S. Pierre*. Insuper munita haut mediocriter. Portæ ar-
vus elegantissimus est. Hortus amœnissimus, firmo muro circummœnitus, in quo præcipue observanda sunt foramina displodendis sclopetis ita facta, ut vix observari possit exterius, unde ictus explosi sclopeti venerit.

Dux prægrandes leucæ hinc restant *Castel-Chastel*. rantium, urbem in ripa Vigenne sitam, *Duca-rant*. tus titulo nobilem, probè munitam, ædificiorum tamen splendore nullo, unas atque alteras ædes excipio, superbientem. Officina potissimum est cultorum, forficum & similium. Ponte hinc novem arcuum eleganti transitur Vigenna, ædificari cœpto à Regina Catharina de Medicis. Longitudo 230. passuum est: latitudo, 66. Absolutus est regnante Henrico IV. sub præfectura Pictonii illustrissimi Ducis Sulliani, uti inscriptio in turribus transfluvianis posita testatur. Una scaturigo prope mœnia urbis, incolarum usibus aquas sufficientes præbet. Extrâ urbem rudera sunt vetustæ arcis, in quibus certum genus lapillorum perelegantium invenitur, quos *Diamant de Castelrants* appellant. Politi veros adamantes æmulantur. Hortus etiam unus atque alter extra urbem in propinquo est elegans.

Hac urbe lustrata, septem leucæ conficiendæ sunt Campinium, vulgò *Champigny*, burgum *Champ* elegantem cum arce pulcherrima Ducum *igny*. olim Montpensierorum, vivarioque amplissimo. Hic locus, si quem unquam conspexi ipsissima ipsa est amœnitas. Des operam uti possis hinc tibi similem Molinensi secessum ad aliquantum temporis constituere, & infirmes te in habitantium animos. Rus, hortum & urbem sic simul habitaveris. Urbani enim
hic

hîc sunt homines , comes & liberales. Quod si commoditatem hîc habitandi non invenias restat Iuliodunum , quatuor lencis , & insuper Touars aliis quatuor distans , loca olim fortè tibi visa.

La feste de Dieu à Angers. In horum locorum uno eris sub festum corporis Christi, pridie cujus velim te Andegavi appellere (sumptus quidem alicujus res est, sed ejus pretium feres) visum solemnissimam hujus diei celebrationem. Quatuor facularum accensarum millia præcedunt à totidem civibus gestatarum. Religiosorum & presbyterorum ordo procedit longissimus. Quot inhabitantium sunt tribus, (numerus excidit) totidem ex ligno tornato eleganterque picto circumferuntur ab octonis bajulis robustissimis historiæ sacrarum sculpturæ. Tanta solemnitas originem habet à Berengario, qui cùm eo loci mysterium cœnæ Dominicæ malignè allatrarit, ut expiari posset, vicissim tantam venerationem quotannis ei habendam existimârunt. Adfuisse volupe erit. Quippe enim unum est ex potissimis tribus, quæ sub unum idemque ferè tempus in his regionibus maximè notanda jactantur: *la feste de Dieu à Angers, les rogations à Poitiers, la mairie à la Rochelle.*

Mont-contour. Revertens Pictavium ex hoc diverticulo transeas oppidulum *Montcontour*, in cujus proximo videbis campos prælio: quo Collinii exercitus fusus fuit, nobiles. In pago *Grimodiere* scaturiginem videbis aquarum tam largiter prorumpentium, ut ad viginti usque passus adscendant, & tum demum objice repulsæ prono cursu descendant & ad totidem passus molendinorum rotas circumvolvant.

Mirbeau. Tum Mirabello, vulgò *Mirbeau*, oppido cum arce munita viso, Pictavia te reducem sub finem Augusti accipiet. Eminus jam ante per literas possis tibi comites insistendi itineris, con-

conciliâsse. Minimùm sitis quinque, octo ne excedatis. Uramini equis meritoriis & duce insuper iterum conducto : & conveniatur vobis de pretio vecturæ & victus in dies singulos. Meo tempore 64. asses quisque pro se & vectore suo ; tum quotam suam 64. solidorum pro adsumpto duce solvebat. Multis molestiis hoc peregrinantes eximit, ac inprimis nulla iis cum hospitibus altercatio est. Quòd si, qui comites tibi obtingent, Rupellam & urbes alias vicinas non viderunt & eò egressum Pictavia suum destinatum velint, tu interim aliâ viâ loca visu tibi nondum usurpata nec pedibus trita adeas : & Burdigalæ diem præfigatis, quâ denuo jungamini, aut certè isthic prior appellens alterum expectet.

Terram Encolismensem, vulgò *Angoumois*. Lemovicensem, vulgò *Limosin*, Petrocoriensem, vulgò *Perigord*, transeas.

Encolismam, vulgò *Angoulesme*, non vidi sed *Angon-* rectà Lemovices perrexi : nec igitur verba *lesma* faciam, nisi de itinere mihi confecto. Si huc etiam tibi declinare animus, instructio tibi sufficietur ab amicis Pictaviensibus. Inprimis ne dememineris prope Enculismam nobilem illam & incomparabilem aquarum scaturiginem *Touvre* dictam videre.

Pictavio duæ leucæ conficiendæ Savinium, tres in pagum *au temple* dictum : ubi ego à prandio egressus pernoctavi hospitio satis bono.

Hinc una leuca distat *Sinot* pagus, juxta *Sinot*, quem cœmiterium infinitis cippis oblitum, adeò ut fabulati fuerint post nescio quem exercitum cæsum pluisse istic tumulandis mortuis lapides : vocat *Le grand Cimetiere*. Una leuca *Lussac*, oppidum prope Vigennam, duabus post *Molimes* pagum præterivi, & tandem tribus parvis insuper confectis in pago *Buffier* pramfus, duabus leucis mediocribus. *Bonnivetum*,

Billac. tum, post totidem aliis sed grandioribus confectis Bellacum, oppidum in colle declivi juxta Vigennam situm, ducentarum ædium perveni ac ibi pernoctavi. Postridie tertiæ leucæ finis fuit à *la maison rouge*, atque exinde quartæ, Lemovicum.

Lemovicum. Urbs hæc Lemovicii (vulgo *Limosin*) caput est: regionis, quæ Vicecomitatus nomine insignis Biturigibus, Borboniis, Arvernīs Petrocoriis & Pictonibus ambitur. Asperior est aliis hactenus visis. Vinum producit, sed ignobilius. Ex frugibus inprimis filiginis ferax est, nec tamen ubique. Fructus alios fert immittiores. Castaneis abundat. Incolæ minùs sunt culti, fœminæ deformes & laudatæ castitatis: nec ea est libertas juvenibus cum puelis conversandi, quæ alibi in Gallia: ut sæpe matrimonio jungantur, qui nunquam ante sermonem miscuerunt. Industrios hîc invenies homines & otium detestantes: sobrios etiam nec deliciarum avidos, atque inde *maximos*. Linguam loquuntur horridam, & quam vix intelligat è media Gallia oriundus. Constituunt Lemovicium duplex, Superius cujus caput *Limoges*; Inferius quod vulgo vocant *la marche de Limosin*, in quo tres celebratæ sunt urbes *Tulle, Brive, Uzarche*: quarum ultima circumluitur Vezera, præterque amœnitatis laudem natura & opere est munitissima, uti jactent, *Qui à maison à Uzarche, à chasteau en Limosin*.

Limoges Lemovicum igitur, vulgò *Limoges*, superioris Lemovicii metropolis, urbs Mercurialis & populosa, inter colles vitiferos prope Vigennam sita, colli adclivis partim ima partim summa ejus operit. Turres præaltas & accuminatas eminus venientibus ostendit. Muris fossisque non improbè munita. Ædificia habet excelsa sed lignea, nec tamen inelegantia: cujusmodi ferè hinc inde in Saxonia inferiore videas.

Cæsa-

Cæsaris ævo una ex magnis & potentibus fuit : quem vide lib. 7. & 8. Sphæristeria hîc pariter observavi habere parietes ligneos. In summo urbis fons est largiter promanantis aquæ , qui hinc inde rivulos per urbem dispergit diversis plateis emundandis. Templum cathedrale D. Stephano dicatum est, conditum à B. Martiale, Christianæ doctrinæ primo in his oris doctore. Episcopatu & sede præsidiali fulget.

Vidimus hîc & salutavimus artifices duos incomparabiles *les Mabreaux* fratres : qui credi nequit quam subtilia conficiant opera. Inter alia vidimus par cultorum subtilissimè elaboratum , uti tamen ligni aliquid scindere posses, cum vagina duorum receptaculorum & catenula aurea 120. orbiculorum , ponderis duorum granorum. Vir quidam nobilis cum de veterum quadriga mulsæ ala oblecta retulisset alteri horum quævisse se dicebat , ecquo pretio illam æstimaret. Quatuor millibus coronatorum respondenti regesserat , si mille coronatos sibi promitteret , sese similem facturum , nec nisi opere perfecto obvium postulaturum.

Les Mabreaux.

Lemovicibus profecto, transito , *Neson*, quò quatuor sunt leucæ minimæ , prandium tibi præbebit *la fergus* pagus, quò insuper duæ minimæ restant leucæ. Unde quatuor prægrandes conficere habes per loca inculta & sylvas ad oppidum *Tuviers* : ubi primarium hospitium ad insigne S. Jacobi. Hinc Perigordium restant 5. leucæ conficiendæ.

Petrocorium, vulgò *le pays de Perigord*, pro-
via ab Ortu, Arvernus : Septentrione, Lemo-
gord.
vices, Occasu, Santones : Meridie, Vascanes vi-
cinos habens , montosa est & petrosa : unde
hant dubiè ipsi & populo nomen. Sylvis hinc in-
de atq; inter alias, hant paucis castaniferis, ob-
ducta, vicino Lemovicio in plerisq; similis. Vi-
num tamen inprimis in valle quam *Lilla* fluvius
per-

perlabitur, & collibus hinc inde surgentibus producit longe nobilius. Botanicæ operam dantibus perquam est commoda, propter simplicium copiam. Thermæ etiam sunt ei saluberrimæ. Aer purissimus, morbi rari, contagia rarissima. Fluvii & rivis abundat, ex quibus omnis generis piscium copia sappetit. Quin & moletrinis & officinis Vulcanicis, quas creberrimas habet. fluvii & rivi isti valde conducunt. Notant mira quædam videri in hac regione. Ac inter alia fontem prope pagum Marsan, Pliniano in epistolis similem, quod fluxum & refluxum sentiat. Scaturiginem præterea, aquarum prope oppidum Lindam, similem Grimdoerianæ Pictonum, quæ undas quas ejaculatur ad 50. pedes sursum protrudat, antequam repulsa prono cursu prolabantur. Tum vero inprimis prope oppidum *Miramont*, cryptam esse, vulgo *le cluseau*, ad 5. aut 6, leucas sub terra protensam. Esse ibi atria & cubicula pavimento Musaici operis strata, altaria & picturas; fontes & fluviolos: ac inprimis unum alvei ad 100. aut 120. pedes lati, rapidè procurrere. Ultra conspici longè latèque patentem adhuc planitiem, sed neminem eò progredi ausum: Non nisi magno numero cryptam intrare plurimis adsumptis facibus lumen præbentibus obscuritati cavernæ, cui aliàs nullum, nisi ab introitu lumen. Similem in terra Comingicâ esse notant cryptam, sed non tam vastæ amplitudinis. Veneri in utraque sacrificia peracta credibile est. Hæc mihi non visa, lecta tamen apud alios non tacenda hîc visa fuerunt.

*Crypta
subter-
anea.*

Petricorii urbs primaria est Perigordium: Vesuna olim nuncupata: vulgò *Perigueux*. Urbs Episcopalis. In valle peramœna ad Lillæ fluenta, montibus undique cingitur. Antiquissimam, & à Nobæ posteris in Galliam profectis conditam & Iaphet appellatam, tradunt,

*Periga-
eux.
Antiqui-
tas.*

tradunt. Ut de ima ista antiquitate taceam, novitiam non esse, & olim longè hodiernâ ampliorem fuisse testantur tot fornices arcuati, columnæ, reliquæ ædium in ruinas datarum.

Duplex ea nunc est, altera ab altera centum & ampliùs passuum spacio dispreta. Altera in ruinis antiquæ Petricorii ædificata hodie Civitas, *la Cité* vocatur: Altera urbs, *la ville*. Civitatem habitat Episcopus. Istic etiam sunt Amphitheatri, figura ovali exstructi, rudera. Hodie *les Rolphies*, aut *Cacavota* vacant. Haud *Amphi-* procul inde abest turris antiquum VESUNÆ, *theatrū*. nomen in vocabulo *Vusonne* aut *Vyzonne* reti-*Vusonne*. nens. Rotunda ea est & ampla, muro in crassitiem 7. circiter pedum, in altitudinem centum. Clavis ferreis exterius armata, interius cemento durissimo, ex calce & lapide coctili facto suffulta, non janua aditum, non fenestris lumen admisit. Dubium inde natum, cui usui fuerit. Accessus subterraneus per duas cryptas in eam inventus est, & creditur sacellum fuisse Veneri dictum.

Urbs perangustas habet & foetidas pleraq; plateas, nec superbientes multo nitore ædes. Templum cathedrale antiqui operis & architecturæ: quinque fornicibus crucis figuram exprimentibus. Hospitium tibi felix in suburbio ad insigne Angelorum, *aux Anges*. In liberiore futuras es aere, quam si ad signum B. Magdalenæ in urbem divertas.

Fœminas in commune nusquam quod sciam vidi deformiores, multas etiam defectu corporis conspicuo laborantes, verbi gratia, gibbosas, claudas, luscas, & vestitu insuper deformitatem argentes. De vulgò tamen loquor solum, & de primoribus familiis est intelligendum, quod Metula tantopere formam

formam commendat sexus foeminini. Dialectus linguae Gallicae hic est ex pessimis una.

Hinc Liburnam defluit Lilla, & interfecat vallem amoenissimam, sed non valde latam, pratis, agris, vineis conspicuam. Inprimis jucundum spectaculum oculis praebent ulmi & quævis aliae excelsissimae arbores vitibus maritatae. Ipsas arbores botriferas credas. Amoenioribus totius Galliae locis hic accenseri meretur.

Montensier. Prandio hic sumpto & visis videndis pernoctare commodum erit in pago satis ampla *Montensier*, tribus leucis distante. Hospitii insignis excidit, sed prope flumen est, & pro loci dignitate optimum.

Mussidam. Hinc tribus leucis abest oppidum *Mussidam*, cujus moenia in bellis civilibus, anno 1569. ut retulere, tormentis bellicis valde quassata fuerunt. Probum hic hospitium a *cheval blanc*.

Montpont. Tribus iterum leucis distat *Montpont*, oppidulum amoenum ducentarum ædium. Prospectus ex aggere istic est amoenissimus in subjectam vallem.

Liburna. Sex jam, sed breviores, leucæ restant Liburnam, urbem non magnæ quidem antiquitatis, sed per elegantem. Aedes ferè ardesiis, quas vocant, rectæ. Præterfluit Dordonius, naviger & æstuosus. Translatum huc quandoque fuit Parlamentum Burdigalensem propter lucem contagiosam Burdigalæ grassantem. Vicinam habet arcem *Fronsac*, in cacumine montis sitam, & haut ita pridem ultra moenia antiqua, vallo, fossaque circumductis, propugnaculisque latissimis munitam. Dominus ejus est S. Pauli Comes. Liburna descendendum navi ad arcem *braire* dictam, quò duas leucas numerant. Inde quatuor adhuc restant,

Fronsac. per terram quodbus maribus Dordonia & Ga-

Ga-

Garumna conclusam (vulgò *le pays entre deux rivières* vocant) Burdigalam usque conficiendam, Quò si forte justo tardius pervenias, in citioris Garumnae ripa hospitari potes perbene ad insigne S.Sp.

Hic, si illà vià egressi fuerunt Pictaviâ committes tui, illos expectes oportet, aut, quod malim (vidisti enim olim Burdigalam) tu ipsis expectatus venies, & referes cum de incultissimis locis, tum de valle amoenissima & fertilissima, & imprimis de duabus tribusve (si & Enculismam accessisti) nobilissimis urbibus tibi visa.

Quòd si forte nemo sit ex comitibus, qui alio quàm tu itinere pergere velit, Burdigalam denao jam visere nihil attineret, præstaretque Liburna ad sinistram declinare, & visere ad hæc loca *Saints Fois, Bergerac, Marmande, Naves, Agen*, & post prosequi iter tuum, uti postea adnotaturus sum.

Fuere qui Gallicæ peregrinationi adjunxere *Excurs.* Hispanicam, & adsumpto interprete hinc *Bajonnam*, inde per Navarrae regnum in Casti-*Hispaniam* perrexere, per Perpignanum tandem in *nam.* Galliam rediit.

Alii breviori diverticulo facto *Bajonnam* *Excurs.* usque, inde Castrum-Palum, vulgò *Pau* *Excurs.* *Bearnæ* metropolin, Henrici Magni nativitate *Bearnæ* celebrem, arce superba hortoque amoenissimo *nam.* nobilem contendunt, & vel Neraco, ubi idem Henricus Magnus educatus, adito & transito, vel Tolosam profecti, in orbitam nostram revertantur.

Neracum, ut obiter hoc ex aliorum observationibus addam, Ducatus Albretani metropolis, oppidum est prædives. Arx ibi est magnifica, cum viridariis & hortis amoenissimis: in quibus ambulacra inter cupressos, lauros, granatos. Ostenditur hic cupressus omnibus aliis eminentior, manu Henrici IV, plantata.

Omen indubie fastigii regalis. Videas istic fontem Delphino dicatum, ejusque inscriptionem non illepidam.

Iter Cæterum rectè iter Burdigalâ Tolosam est,
Burdi- ut transeas Cadillacum, quo de in Burdigala 5.
gala Tu- leucis, Fanum S. Macatii, vulgò *S. Macaire*,
losam. 5. leucis; *Reole*, duabus; Marmandam urbem
Mar- non in elegantem, ubi hospitium ad insignie 3.
mande. Regum, in quo non solum lauris cibis, sed & bafis (hunc morem à multis annis observant) excipieris ultroneis, 3. leucis: *Tonnay*, tribus, *Aiguillon*, unâ: Portum S. Mariæ, unâ, (in proximo hujus oppiduli ex monte subjectam planitiem Amphitheatri modo: in monte undique surgentem, arvo, vineis, pratis, hortis distinctam velim contempleris & admireris.) *Agen*, duabus; *Magistair*, tribus; *Mialanfe*, ubi fluvius transmittendus, duabus; *Castel-Sarrazin*, duabus; *Grisole*, quatuor; *Tholosa*, duabus; Omnia hæc inquam, tot, quot notavi, leucis ab se invicem distantia loca.

Satius tamen esset ad sinistram declinare, & Malosa abire Moissacum, una sedea distantem urbem; Montalbanum, tribus; *Fronton*, tribus; *Castelnau*, una; S. George, una, Tolosam, duabus.

Ad tres in hoc itinere urbes aliquid notandum: Aginnum, Moissacuma, Montalbannum.

Aginnum, Nitriobrigum olim caput, nunc metropolis est Comitatus Aginensis (vulgò vocatur *la Comté d'Aginois*) vernaculè *Agen* dicta. Urbs Episcopalis, Sede præfidiâ clara, perantiqua (testantibus hoc ruderibus priscorum operum de quib. vide Chesneum *parte 2. p. 124. Antiq. Gall.* qui in hujus urbis descriptione est amplius) ad ripam Garumnæ ponte olim hîc strati, in terrâ, quam sument Galliæ vocare possis, sita. Templâ hîc duo antiquissima, cathedrale unum, S. Stephano; colle;

collegiale alterum, S. Caprasio dicatum. Natus hic & denatus, orbis miraculum, JUL. CÆS. SCALIGER. Ædes Scaligeranæ videntur adhuc è regione cœnobii Cordeliorum, sive Franciscanorum.

Moissacum urbs Cadurcii antiquissima. In *Moissac* ripa Tarnis posita est, qui dimidia leuca inferius Garumnæ limpidas aquas volventi turbidas suas, discrimine manifesto, miscet. Templum istuc pulchræ est structuræ: introitus ejus columna marmorea affabrè elaborata fulcitur. Septentrionem versus mons ipsi adjacet vineis rotas obductus. D. Cyprianum in cœnobio S. Benedicti sepultum ajunt. Pons olim hic fuit lapideus: nunc fragminâ ejus stantia jacentiaque conspiciuntur, & turris integra versus urbem: Plateas habet latas & eleganti pavimento stratas. Hospitium hic in suburbio à l'escu de France.

Mont-Albanum, vulgò *Mont-aubam*, urbs *Mont-* est Episcopalis, perinde in ripa Tarnis sita. *auban.* Suburbium habet transfluvium, in quo diversorium primum, *aux trois marchands*, ponte elegantissimæ structuræ urbi connexum, valloque & fossâ aquis repleta munitum. Claram ipsam reddidit obsidio triplex sub bellis civilibus fortiter sustentata. Nuper novis ex coctili lapide mœnibus cincta & amplior reddita fuit. Accensetur nunc munitissimis Galliæ urbibus. Floret hic officina fabrilis machætopœorum, uti Molinis & Castelrautii. Fons elegans in præpugnaculo portæ nomen inde adeptæ *de la fontaine*, decem siphonibus aquas limpidissimas ejaculans. Hanc procul mœnibus abest mons, si benè notavi, *fauc-montaigne*, aut non longè absimiliter dictus, vinum producens celebratissimæ bonitatis.

Alias Cadurci (vulgò *Quercy*) urbes tibi non adeundas prætereo. Nisi quòd addo, regionis metropolin esse Duceonam Caducorum, vulgò

Cabors, Episcopatu & Academia florentem, Tum propè oppidum Martellum in Cadurcorum finibus esse oppidum Uxelloduni, *le puech d' Uxellodun*, in editissima & præcipiti rupe situm, multa venerandæ antiquitatis indicia præ se ferens. Cum quo potant egregiè convenire descriptionem auctoris lib. 8, de bello Gallico, Cæsaris commentariis additi. Ait Merula, vix rusticum reperiri qui de loco interrogatus non respondeat.

Atque hæc est, triga illa urbium, de qua aliquid garrire volui, antequam ad magnam illam Tolosam, Languedocci caput & ab hac parte initium tecum ferrer.

Languedocium. Languedocci nomen, ut de ineptis hanc paucorum derivationibus taceam à lingua dialecto, quâ à reliqua Gallia discriminatur, inditum. Discrimen illud est vocalium *oy* & *oe*: quarum illa Gallorum, hæc Languedoccorum propria, affirmativam sic aut ita exprimit: ut sit *Languedoc* quasi *langue d' oy*: cui possis oppone *langue d' oe*, *Lingua tota gubernamentum* Francos hanc provinciam nominasse Merula refert. Licet hanc nominis rationem improbet Pasquierus lib. 1, cap. 3, & à Lingua Gothica per transpositionem nominatam contendat. Ab Oriente Rhodano à Provincia separatur: à Meridie alligitur mari mediterraneo, partim Pyreneum etiam attingit: à Septentrione Arvernorum & Forenses, ab Occasu Vascones agnoscit accolæ. Regio Galliarum, æquatori omnium maximè vicina, quâ cum Provincia. Attingit enim ferè 42, gradum elevationis poli,

Fructibus immitius cælum non ferentibus abundat: quales sunt poma aurea & Punica, citrea, amygdala, ficus, olea. Vina optima in ea nascuntur, & ad longè distitas gentes portari solita. Excellentissimum est album quod Frontinacum producit *le muscat de Frontignac*, In Ger-

Germaniam delatum vocant *Muscatum Lugdunense*, quod Lugduno ea feratur. Isatidem sive Glastum, herbam vulgò *pastei* dictam, raris locis provenientem, tingendis pannis necessariam abunde producit. Montes & rupes obducuntur libanothide sive rore marino, magis quàm juniperis in Germania, aut æquè ferè ac sentes & spineta, frequenti: inter cujus arbuta hinc inde serpant, spica nardi aliæque optimi odoris herbae. Quin & tam hîc, quàm in Provincia, usum ligni præbet ros marinus convectus, calefaciendis cubiculis. Salicera tamen & aliorum generum arborera minùs invenias frequentia. Nec etiam pratis & pasuis irriguis abundat. Unde est quòd pluris æstimatur caro bubula & ovina, quam salibi, magisq; frequentes sunt ex volatilibus cibi. Linguae dialectus in hac Galliae parte viger pessima: ut qui Gallicum sermonem didicitorum in hæc loca penetrat & diu subsistit, pessimè sibi consulat. Habitarunt olim hanc provinciam celebratissimi populi Volcae Tectosages & Volcae Arecomici, Velauni, (nomen hodieque exstat in vernaculo tractus vocabulo *Velay*) Helvii sive Albenfes, quorum ager hodie *Vivariis*, urbs verò Alba Augusta olim, *Aubenas* audit: & alii plures, de quib; vide prolixè Meralam *part. 2. lib. 3. cap. 32.*

TOLOSA princeps olim Volcarum *Tolosæ*. Tectosagorum urbs, post etiam diu regni Gothici caput (unde etiam Reges Tolosæ sæpe vocantur, qui Gothorum) nunc totius Galliae nulli quàm Lutetiae secunda, nomen antiquum fideliter retinet. A Tholo, uno ex posteris Iapheti fuit qui conditam primam & appellatam velint: alii ad Trojanos citiores antiquitatis indagine convolant. Curis hîs nimis sollicitis me non misceo, & sat habeo dixisse Romanis Gallias subjugantibus popu-

lum & urbem floruisse : olim amplissimam & ingentis ambitus fuisse æquè ac hodie , teste Ausonio in urbibus ibi :

Coctilibus moris quam circuit ambitus ingens.

A Romanis decoratam Amphitheatro & Capitolio, honore , quà posterius præter Tolosam, Narbonem, Carthaginem novam , nulli urbium indulto. Illius vestigia adhuc exstant : de hoc dubitatur an non sit arx illa rotunda , quæ conspicitur prope locum, Inquisitionis vocabulo appellatum. Jovis Hammonis templum fuisse volunt , quod Beatæ Virgini consecratum ; Apollinis, quod D. Quintino. Ab illo etiam plateam nomen adhuc custodire putant quæ Portaria dicitur , quasi porta Arietis. Urbs est amplissima, elegans ædificiis ex lapide coctili structis constans. Garumna perfluens geminam facit. Unà tantum , quæ major, Languedocii est portio ; altera , quæ minor, Vasconiz. Ponte ligneo junguntur. Saxeus magnæ molis jam à longo tempore ædificari cœptus est , eò usque perfectus ut columnæ arcum aquis jam existent, & unus arcus planè sit perfectus. Populosissima est, victum abere circumjacentis terræ copiosissimum suggerente.

*Comites
Tolosa-*

Habuit olim Tolosa Comites suos Pares Franciæ. Sed Alphonsus S. Ludovici frater ducta Johanna filia Raimundi Comitis, herede comitatus, ἀπαίς moriens ipsum Galliæ Regem heredem ejus fecit.

*Parla-
mentum
Acade-
mia,*

Hodie inptimis duo uniones ornant hanc urbem, Parlamentum totius Galliæ secundum, & Academia magna studioforum frequentia affluens , hodie Jurisprudentiæ maximè nutritrix. Privilegiis amplissimis dotata est à Ioanne 22. & Innoc. 6. Pontificibus. Quis licenter abutuntur, qui sub obtentu illorum latrocinia exercent in transeuntes tam Gallos quam exte-
ros

ros alios, & sine respectu, posito omni pudore in maximos, medioximos, minimos grassantur. A quibus caute caveant sibi, qui lustrandi urbem in vicis publicis obambulant.

Templum cathedrale D. Stephano dicatum *Templa* ante paucos annos igne conflagraverat. Ortum *S. Ste-* id ex incuria æditui, qui faces nondum probe *phano.* extinctas cistâ concluderat, quæ resumptâ flammâ omne quod ligneum fuit absumpsere. Restituta nunc est planè & pro ligneo operimento, obtegitur fornice lapideo. Campana hîc visi dicitur ex maximis, quæ visuntur ullibi, una. In peristylîo vidi epiraphium Paschali & Guilielmi Philandri, cujus curæ in Vitruvium exstant.

Collegiale templum (opus mirandum) ostentat D. Saturnini, munitissimum. In summo disposita sunt tormenta bellica, ad defensionem *S. Saturnini.* urbis & comprimendos tumultus, si qui oriantur. Interiùs ita ædificatum est, ut et si plurimæ eæque multangulæ columnæ laquearia sustentent, nemo tamen intrus ullibi occultare se possit, ut non bombardarum ictibus desuper pugnantium pateat. Ponè chorum XII. Apostolorum videntur statuæ lignæ: quæ dicuntur genua flexisse, cum duo mæchanici prætereuntes blasphemias jacerent in Christum Salvatorem. Tabula è regione appensa miraculi hujus exhibet relationem. D. Iacobi imaginem usque ad terram se demisisse perhibent, quam cum puella prehendisset sine ullis adminiculis sursum cum illa abisse, & in locum suum eam reposuisse. In fornice subterraneo plurimorum Apostolorum & sanctorum corpora & capita custodiuntur, cistis ex argento deaurato inclusa. De quibus visum admissi accipiunt literas patentes cum 492. annorum indulgentiis. Supra introitum notabis hoc distichon:

Omnia si lassret aliena clinata terra.

Non est in toto sanctior orbe locus.

In choro claustrum est cancellis ferreis circumdatum, ubi S. Saturnini corpus cistæ argentæ auro obductæ inclusum jacet. Homo quidam sacrilegus noctu ex parte, qua cancelli aliquantulum patent, se intromiserat & de raso hinc inde argento retrogredi nequius postmodum comprehensus & in area ante templum combustus fuerat.

Aurum Tolosam.

Locum hîc ostendunt quò olim lacus fuisse, in quem moniti à Sacerdotibus suis projece-
runt Tectosagi aurum rapinis, ac in primis à templi Delphici, Duce Brenno, direptione quæsitum ut averterent à se pestilentiam qua affligebantur. De auro Tholosano, in proverbium tracto, possessores suos magnis mutant malis, en tibi Justinî locum lib. 23. Tectosagi cum in antiquam patriam Tolosam venissent, comprehensique pestiferis luis essent non prius sanitatem recuperaverunt, quam aruspicum responsis moniti aurum argentumque bellis sacrilegissimè quæsitum in lacum Tolosensem immergerent. Quod omnia magno post tempore Capio Romanus Consul abstulit. Fuit autem argenti pondus centum millia, auri pondus quinquies decies centum millia, quod sacrilegium exidii causa Capioni atrocitatis ejus postea fuit. Romanos quoque Cimbrici belli cumulum, velut auctor sacra pecunia, insectant est. Alià de eodem vide apud Agell. & Strabonem.

Aliud templum est Beatæ Virginis, à nostro Domo d' aurade. ubi baptisterium ex solido marmore nigro, vetulis candidis interstincto. Gradus, quæ ad illud adscenditur, pariter sunt marmorei. Altare in eodem videbis ex ære magnificum. Ex turri contigua contemplari potes sicut & figuram urbis, cum etiam plantam circumjacentem.

Alias ædes sacras complures, & quæ in illis, sciens prætereo: nisi quod innuo S. Dominici me-

mereri ne videatur. Licet enim sit parvum, elegantissimum tamen est.

Basilica urbis Capitolii nomine donata æ-Basilica
dificium est præmagnificum. Ad introitum mi-urbis.
lites & apparitores sunt destituti, penes quos
deponere oportet arma. In porticu aræ ad
sinistram depictam conspicies Carolum IX. In
loco eminentiori è regione introitus collocata
est statua Henrici magni cum hac inscriptione:
*Henrico Magno pacis causâ armato publicorum
adificiorum magnique patriæ operis restitutori
magna Tolosa regni olim aliorum caput, regnum
que Francia augere maluit, cum patris & suis sub
pedibus regis suorumque hinc inde Capitolinorum
insignibus insignique subalterum amante animorum
& faucibus mali creptorum nota hoc opus debuit di-
cari: 1606, 1607.*

Ad sinistram interioris introitus depictus est
Ludovicus Galliarum Delphinus Carol. VII. filius)
qui matrem suam Reginam in eodem equo
secum gestans cum patre Tolosam ingressus
est. Anno 1142, 1143. Tabula picta fuit anno
1569. renovata 1613. Ad dextram istic intra-
tur in atrium in quo Senatus Tolosanus con-
gregari solet, in cuius angulo dextro collocata
visitur statua sceminae ex candido marmore
cum hac inscriptione, in æs incisa:

Epitaphium CLE. ISAU.

Ludi flo-
rales
Tolosani

CLE. ISAU. L. ISAU. F. EX PRÆ-
CLARA ISAU. FA. QUUM IN PP.
CÆLI. OP. VLTAM. DELEGI CAS.
Q. ANNIS L. VIXI FOR. FRU.
VIN. A. PISGA. ETHOLITO P. S.
IN P. UB. USUM STATUIT
C. P. Q. T. L. G. HAC LÈGE, UT
QUOD ANNIS LUDOS FLO.
IN ÆDEM PUBLICAM
F, QUAM

QUAM IPSA SUA IMPENSA
EXIRUXIT CELEBRENT RHO-
SAS AD M. EJUS DE FERANT
ET DE RELIQUO IBI EPULEN.
QUOD SI NEGLEXE. SINE CO-
FISCUS VENDICET CONDITI-
ONE SUPRADICTA. H. S. V. F. M.
UBI R. I. P. W. F.

Quatuor florum picturæ erant hæc inscri-
ptioni subjectæ ni fallor erant *Aquileja*, *rosa*,
gareophilum, & nescio quis quartus.

Celebrantur hi ludi Florales, olim passim
per urbes Gallicorum consueti, quotannis die
S. Crucis, mense Majo, nomenque antiquitus
impositum etiamnum retinent *les jeux Floraux*.
Proponitur juvenibus materia, ex qua versus
in vernacula lingua componunt. Præmia
victoribus sunt flosculi ex argento confecti.
Convivium lautum post in curia instituitur, &
impenduntur 400. circiter libræ. Ianuæ qua
introitur in locum convivii hujus, inscri-
ptum.

VITÆ SOCIA VIRTUS MORTIS COMES GLORIA.

In parvo, quod vocant, consistorio in angu-
lo sinistro visitur pictura S. Saturnini, urbis
patroni à plebe trucidati & à tauro per urbem
tracti, usque ad locum ubi ejus nomini dedica-
tum est templum: unde nullis ictibus dicunt
abigi potuisse taurum. Eadem pictura ampli-
or visitur introitu templi cujusdam *à la grand
vue*, per quam tractus dicitur. In eodem con-
sistorio Regis & Reginae ab Episcopo conspon-
sorum pictura est. Sub illorum pedibus in me-
dio hanc conspicies figuram:

Formula antiqua ibidem marmori nigro inscripta: **VIDEANT CONSULES NE QUID DETRIMENTI RESPUBLICA CAPIAT.** Supra quam formulam picturam videbis hieroglyphicam juvenis laureati & clepsydræ manu tenentis à cujus dextra consistit Prudentia, cujus humeros stryx infidet, &c. subscripto terræstico:

*Vir mediæ fertur gestans & clepsydram, sphaera
Stryx, oculus sceptræ crux quoque saxæ gerens.
Providas vigilesque notant hæc tempora lauro
Ut tua Phæbæ cingere possit Honor.*

Vivimus ibidem cubiculorum pictorum, variasque inibi picturas. Inter reliquas effigies Psyche Apulianæ, ad lucernæ lumen incognitum suum maritum Cupidinem cum somno sopitus jaceret, contemplantem.

Capitolinorum effigies habitu solemniori indutorum passim in atriis & arca Basilicæ collocatæ videntur: quibus pingendis pictores isti habentur.

Superbum non minus ædificium est Palatium

Palatium Curiae Parlamentalis, atrii, auditorii, cubicalis distinctum ornacissimis: **Philippi** pulchri: Gall. Regis opus, ut notant.

Moletrina. Acturi ad humilia te deducam, exspatieris in locum qui *Barade* dicitur. Moletrinas istic videbis miro artificio & modo à nostris planè diverso constructas. Rotae non erectae & pendulae, sed jacentes circumvolvuntur & longè minoris sunt circumferentiae quam communes aliis locis usurpatae. Quindecim rotarum fuerat: undis, cum isthic essem, valde lacertatum, exundante xiv. May anno 1612: Garumnâ.

Viridarium. Viridarium in propinquo extra urbem est amoenissimum. Solet ab exteris adiri, mihi non visum: indicari tamen debuit.

Quod si ex hac urbe Lugdunum quid curatum velis, commendes viro cui nomen *Monsieur de la Roche*, devant les penitens bleus, à quo fideliter expeditum.

Visis igitur his quae notavi tibi & fortè aliis, quae faventior fors insuper mihi incognita, tibi faciet cognita, magna haec urbs linquenda tibi erit, & transeunda minorum gentium aliquot oppida. Primum, ubi refectio sumenda in hospitio ad insigne B. Virginis est, **Ville Franche.** Magnis hic glasti proventus.

Ville Franche. Septies anno colligi dicebant, & ultra 100000.

Castellum d'Arry. Coronatorum lucro annuo rotam regionem beare. Secundum transeundam *Castellum d'Arry*. Notabis hic magnum numerum moleinarum vento agitarum. Uber terrae circa eam fecundissimam. Tertium perinde transeundam solum *Ville nouvelle*, Quartum *Ville Pinte* cibum potumque tibi exhibebit. Quintum *Ville-Seiche* transmittet te solum, & Carcassona melioris notae urbs adventantem hospitio exceptum, mediam fortè diem retinebit.

Ville Pinte. **Carcassona.** Nomen urbi à multis seculis haesit, Carcasso, Car-

Carcassum, Carcassio veteribus nonnullis etiam
circa geminationem literæ S. dicta. Urbs Epi-
scopalis, gemina. Una, *la Cité*, in monte sita,
unica portâ aditum præbens, muris turribusq;
crassissimis, fossis profundis cincta, ac imprimis
loci insuper ingenio munissima. Atma ad
introitum relinquenda sunt. Cathedralis hîc
Ecclesia S. Brasii, ubi ad altare notabilis pictu-
ram martyris ejus. Extra urbem in muro vi-
debis lapidî insculptam effigiem fœminæ, quæ
obstiteras ne traderetur urbs Saracenis. Hanc
& inferiorem interfuit Atax, vulgò *Adax* di-
ctus fluvius, ponte ambas ripas connexus. In-
ferior urbs vallo, fossis & propugnaculis fir-
mis est munita: ordine, quod iocundum vîstî,
platearum pulcherrimo ædificatâ. In medio
urbis forum, inque medio fori quatuor plateas
visum ad meridiem usque transmittentes videbis,
ædificia pleraque omnia sunt lignea. Ceter-
um si ex saxo essent vix elegantiorẽ urbem
videres in tota Gallia. Pectines hîc capsulaque
& alia ex buxo aliisque lignis magno numero
artificiose elaborant, & parvo pretio venum
tibi adferunt in hospitium, quod eligas *à la
poste*: pro diurno convivio equitis & equi sol-
vantur 40. solidi.

Hinc abiens prædium cum comitibus *Mours*.
meis sumpsi in pago *Mours* (alii solent
interjungere in oppido *Lesignâ*) & post *Lesignâ*.
per angustas montium fauces, ubi res ma-
rinus formicis herbeque odoriferae alias ju-
cundam nobis auram adspirabant, in pla-
ticiem hanc itamquam progressas Narbo-
nem extremam hac parte Galliarum urbem
intraui.

NARBON & Narbona dicta fuit olim: *Narbo*.
quod nominis habere putatur, vel à Narbone
antiquo Galliarum Rege, vel à Nerbone fluvio.
Nomen etiam suum communicavit provin-
ciæ,

ciae, in qua sita est. Insuper appellata fuit aliis diversis nominibus.

Atacinorum 1. *Atacinorum Decumanorumque colonia*. Id. que partim ab Atacinis, populo Narbonensis Galliae dicto, vel ab Atace fluvio, vel Atace morumq; vicot à quo & Varro Atacines; & ex quibus colonia. duobus hæc colonia conflata.

Martius Narbo. 2. *Martius Narbo*. An à Marcia Rege, quo & L. Portio Catone Coss. colonia huc deducta? An à Deo Marte? Hoc præ illo. Fortè quòd ex Martiæ legionis veteranis colonia constituerit. Ac licet quinta legio, non decima legatur Martia dicta: quid verat ne suspicemur & decimæ hoc nomen inditum fuisse? quod & Vineto probatur. Fortè etiam inde, quòd propugnaculo esset Provinciæ Romanorum: quod firmat Sidonius in Epistolis, cum scribit: *Dum apud Narbonem quondam Martium dictum, sed nuper factum, moras actio*. Cur nuper factum? Nempe quòd fortiter Gothorum obfidionem sustinuerit. Commendationes etiam Narbonis à Cicerone & Mela profectæ, cum Martium appellant eodem collimant, quòd bello sustinendo & hostibus resistendo peropportunus sit locus. Cicero quidem pro Fontejo: *Est in eadem provincia Narbo Martius colonia nostrorum civium splendor, populi Romani, ac propugnaculum istis nationibus oppositum & obiectum*. Mela lib. 2. *Sed antistat omnes atacinorum Decumanorumque colonia: Vnde olim eis in terris auxilium, nunc & nomen & decus est Martius Narbo*.

Julia Paterna. 3. *Julia paterna*. Subintellige colonia. Deducta illa eo fuit C. Julii Cæs. Dictatoris auspiciis. Paterna additur, ne Julii filii, hoc est, Octaviani Augusti puterur. Marmor effusum in ipsa urbe, & nunc in exteriori parte turris ædibus Archiepiscopi contigua, infixum, continens dedicationem altaris Augusto jam inter Divos relato factam, hac de re loquitur

quitur : cui inscripta verba ecce hîc exhibeo :

Ticio Statilio, Latio Cassio Longino consulibus, decimo Calendas Octobres, numini Augusti votum susceptum à plebe Narbonensium in perpetuum.

Quod bonum faustum, felixque sit Imperatori Casari Divi filio, Augusto, Patri patriæ, Pontifici Maximo, Tribunicia potestate tricesimum quartum, conjugii, liberis, gentique ejus, Senatui populoque Romano, & colonis, incolisque colonia Julia Paterna Narbonis Martii qui se numini ejus in perpetuum colendo obligaverunt, plebs Narbonensium aram Narbone in foro posuit : ad quam quotannis nono Calendas Octobres, qua die cum seculi felicitas orbi terrarum Rectorem edidit, tres equites Romani à plebe, & tres libertini hostias singulas immolent, & colonis & incolis ad supplicandum numini ejus thus & vinum de suo ea die præsentent. Calendis quoque Ianuariis thus & vinum colonis & incolis præsentent. Septimo quoque Idus Januarias, qua die primum imperium orbis terrarum auspicatus est, ebure, vino uspicient, & hostias singulas immolent, & colonis incolisque, thus vintæa die præsentent. Et pridie Calendas Junias, quod ea die Ticio Statilio Tauro, Marco Emilio Lepido Consulibus, judicia plebis Decurionibus conjunxit, hostias singulas immolent : thus & vinum ad supplicandum numini ejus colonis præsentent. Exque iis tribus equitibus Romanis libertinis unu

Hîc effracto marmore pauca quædam interciderant. In parte altera hæc leguntur :

Plebs Narbonensis aram numinis Augusti dedicavit legibus iis, quæ infra scriptæ sunt.

Numen Casaris Augusti patris patriæ, quando tibi hodie hanc aram dabo dedicaboque : his legibus bisque regionibus dabo dedicaboque : quas hîc hodie palam dixerò, Vti infimum solum hujusque aræ titulorumque est, si quis tergere, ornare, reficere volet, quod beneficii causa fiat, jure fasque esto. Sive quis
hostia

hostia sacrifici facit, qui magnificentiam nec procellas, ideo tamen probè factum est. Si quis hanc aram deum dare augereque velit, licet. Eademque lex ei dedit, quæ ara est. Cetera leges hanc aram, titulisque eadem sunt, quæ sunt ara Diana in Avenis. Hæc legibus, hisque regionibus sic, ut dicitur, hanc tibi aram pro Imperatore Casare Augusto patre patria, Pontifice Maximo, Tribunicia potestate tricesimum quintum, conjuge, liberis, gentisque ejus, Senatu populoque Romano, colonis, civibusque colonia Julia Paterna Neronis Martii, qui se nomen ejus in perpetuum colendo obligaverunt, doque, dedicoque ut sis volens proprium.

Cor. 23.

Urbs in pretio habita fuit Romanis, quippe qui Amphitheatro, Capitolio, aquæ ductibus, balneis eam decorarint. Proconsulum etiam erat sedes. Hodie est Archiepiscoporum. Præclarum ejus elogium cecinit Sidonius carmine phaleuco. Vallo, mœnibusque ac propugnaculis firmissimis munita inter prima totius Gallie fortalitia numeratur. Antiquæ tamen formæ munitiones sunt, nec ad regulas hodiernas ædificatæ. Planities circum est maxima & fertilissima. Atace fluvio secta gemina quasi sit urbs. Pons est super illum, instar plateæ, ædibus utrinque despectum in undas eripientibus. Edificia continet elegantia, & areas habet patulas.

Templum S. Iusti.

Templum S. Iusti ædificari cœptum miræ magnificentiæ, & quod defensionis urbis conducatur cum turre contigua 400. graduum: in cuius fastigio jucunda est inambulatio. In templo Organon musicum est elegantissimum, distributum in utramque parietem & columnas intermedias: nec tamen nisi una folium eademque animâ inflatur. Monumenta superba multorum Archiepiscoporum ibidem exstant. In pretio habetur pictura re-

fusci.

fuscitationis Lazari: in qua hæc notanda observant: 1. Sinistram manum Martini in genua provolutam. 2. Dextram Christi. 3. Canos & barbam D. Petri. Picturam inchoavit Michael Angelus, perfecit Sebastianus Venerus. Referebatur nobis, Regem pro illa obtulisse 8000. coronatos, & voluisse Parisios eam transferre: cum renueretur conditio, misisse pictorem qui transumptum inde Lutetiam ferret. Annam eum impendisse in hanc operam aiebant. Sacella elegantia videbis plura, quorum unum extremi iudicii & purgatorii sculptura elegantissima exornat.

Antiquitatis monumenta sunt infinita in *Antiquis* muris & propugnaculis, in quæ nemini con-*cessis.* scendere licet sine permissu gubernatoris, qui expresse interdiceret solet admissis, ne quidquam describant. Fortè ne quis sub hoc pretextu monumentorum figuras & altitudinem demetiarur. Cæterum facillimè, quæ est humanitate, indultum ab eo impetrabis. Diver-
simus ad insigne Angeli, & per bene lautoque vicinus.

Diei itinere hinc distat Perpignianum, prima Hispaniæ urbs, eò non pauci, ut possint vel liberam solum Hispaniæ sibi fuisse oram gloriari, excurrunt.

Ast nunc ab extremo hoc Galliarum angulo paulatim in interiora ejus retrogredi oportet.

Narbonâ Biterras contendenti Atax transmittendus est, & mons, de quo gloriari solent: *U' ay ven d' une montaigne quarante & deux villes* nempe idè quod Carante pagus, urbesque Narbo & Biterræ conspiciantur.

Biterras aliàs Bostertæ; vulgò *Beziers*, urbs *Beziers* est colle sita, ad cujus radices præterfluit Orbâ Savias. Templum hic D. Lazari est elegans, ex cujus propinquâ arèâ prospectus jucundissimus est in circumjacentem regionem.
Iesui.

Jesuitæ collegium hîc habent amplum & magnificum. Hospitium laetum ad insigne Crucis albæ : in cujus horto rudera antiqui theatri adhuc videntur. Adventantes hospites nomine pauperum compellunt tres quatuorve puellæ ex primis & venustissimis, ipsarumque indigentia subvenies rogant. Des pro facultatibus, certus eadem die (secus ac alibi in Languedoccio, ubi pollicituris & choreis impendunt) quicquid dederunt in Prochotrophio reddituras. Castellum etiam hîc sed adeò non munitum. Inscriptiones etiam quædam, aliis notatæ, mihi non visæ.

S. Tubery.

Rectà si Monspelium hinc contendas, fanum S. Tubery transeundum. In monasterio illic claustrum est in quo ad 14. dies mente capti custodiantur, post in sacello subterraneo propinquo, sacro adsunt, donec mens ipsis sana redeat. Hinc jocularè illud : *Allez à S. Tubery pour devenir sage.*

Pezenas

Altera ex parte (quam præfero) ad levam medii diei itinere abest Piscena, vulgò *Pezenas*. Urbs elegans cum arce, nec mediocriter munita. Hauri procul flavio *Leyraut* dicto. Comes stabilis Franciæ propè urbem in secessu campestri degit : vocant *la Grange*, hortus amœnus adjacet. Parvo inde diei itinere *Montpessulanus* Musis Gratiisque dicatus abest : ubi ad insigne equi albi commodè divertes.

Montpellier.

Montpessulanus, aliis *Monspelium*, vulgò, *Montpellier* urbs dicta putatur quasi mons puellarum, eo quod tot venustate pollentibus quamvis plerisque omnibus subfuscis, abundet puellis. Agatham Plinii, aut Aga hopolin qui hanc esse volunt, rectiùs facerent, si id nominis oppido, quod hodie Agde dicitur tribuerent. Sita est partim in colle partim in planitie, muris cincta elegantissimis & firmis. Unius leucæ discrimine mediterraneo mari distans : ut mirer Munsterum, P. Merulam, & hodie atque heri

heri sequaces alios æquè pertinaci ac manifesto errore ad 10. leucas à mari remove-
 re. Plateas habet angustas & ædes excelsas: idq;
 ad inhibendum radiorum solarium vehemen-
 tiam. Qualiter etiam veteribus Romanis
 à Solis æstu se defendere commodum visum
 fuit: teste Tacito 15. *Annal.* his verbis: *Erant*
qui crederent vetorem illam formam salubritate
magis conduxisse, quoniam angustia itinerum &
altitudo tectorum non perinde solis vapore perur-
perentur, ac nunc patulam latitudinem & nulla
sombra defensam valentior æstu ardescere. Nec
 secus antiqui Lugdunenses præcipuis cis &
 ultra Ararim aliquot plateis illarumque ædibus
 ad eundem modum opacitatem conciliarunt.

Urbs Episcopatu, & inprimis Academia ce-
 lebris. Nec tamen aliæ litteræ æquè in illa *Acade-*
 fierent ac studium Medicinæ. Causa citra du-
 bium est, quòd sub tempus quo Saracenis Hi-
 spaniâ pulsâ erecta. Arabum ac inprimis Avi-
 cennæ & Averrois discipuli huc migrabant,
 tum quòd in vicinis montibus infinita simpli-
 cium alibi vix aut rarò inveniendorum copia
 suppetit. Nolim hinc moveas non visâ prius
 electuarii *Alkermes* confectione. Videbis ipsam *Alker-*
 penes Pharmacopœum industrium Laurent-
 tium Catellanum, Germanicæ linguæ pergra-
 rum, cui haur pauca humanitatis officia, cùm *Laur.*
 isthac transiremus, accepta referimus. Officina *Catella-*
 etiam ejus versibus Germanicis inscripta est:
 testibus ipsius in Germaniam & Germanos ad-
 fectus.

In hoc theatrum Asclepiadeum undique ex
 tota Gallia & externis etiam locis con-
 fluunt, qui huic scientiæ nomina dederunt.
 Titulis etiam insigniti, & tiarâ Doctorali Do-
 nati abeunt. Notant alii candidatos tunica
 Rablefii indui ipsisque inclamari: *Vade & occi-*
de Cain: explicatione mira addita, in quam
 inquirere in loco potes. Chirurgi etiam &
 phar-

pharmacopœi exercitia sua disputationibus habent diebus Dominicis : logicis quidem terminis, sed sermone vernaculo, uti Lugdunensi solent.

Julian Jurisprudentiæ studium etsi non ita floreat, nec tamen omnino jacet : retinere isthic sagientem Astrojam J Cto celeberrimo Jul. P A-
Pacini C I O à Beriga : qui compellantes se humani-
Ictm. ter admittit.

Templi *Edes* magnifica hinc fuit D. Petro dicata, ex
D. P. saxis quadratis prægrandibus constructa. Sed
iri. in bellis civilibus maximam partem diruta. Aliquot septimanarum obsidionem sustinere in ea Catholici, tormentis denique ab una parte in janua domus è regione positis probe concussa, & oemneatu deficiente deditionem fecerunt.

Dicasterium Minoris non fuit magnificentie Dicasterium & riam, vulgò *la chambre du Roy* appellatum :
Collegia. Collegium Medicum, Regium, & quod *du vir-giv* appellant.

Ceram hinc dealbant, & id genus colorum quod *verdes* appellant conficiunt, quod paucis alibi locis æquè gnare & gnave perficiunt. Officina etiam hæc urbs est colorum, forficum, & huiusmodi instrumentorum quæ integris thecis circumferri solent. Vitrea vasa pulcherrimè picta venalia habent : & huiusmodi infinita alia.

Magelonne. Ad duas Leucas hinc abest atx *Magelonne*, in insula. Episcopum Montepessulanum dominum agnoscens. Equis pergi potest Villam novam usque in pagum circummunitum, & inde usque ad stagnum Volcarum, Laterram Plinio olim dictum, ad 300. passus circiter à pago distitum : unde equi reducuntur in pagum, & stagnum lembo transmittitur. De hoc

Laterr. stagno Metula notat ex Caroli Clusii ad Abr.
va, sta- Ortelium literis : *Recht Poldus*, (nempe Laterram Pomponii esse Castellum *Laterr.*) Nam
gnum. Laterram

Lates etiamnum vocatur hoc castellum cum vico ad-
jacente, vicinum stagno Volcarum, qua Ladium flumen
in stagnum labitur. Id stagnum aliquot miliaria
in longitudinem porrigitur, cui aliquot vici & op-
pidula adjacent. Nonnullis locis Estang ab
indigenis appellatur, qui pisces in altiori stagno guri-
tice captos preferunt aliis, quod cum ad eos non
resipiant. Latus maris quod incolæ playe de la
mar dicunt, stagnum à mari sejungit. Aquæ ta-
men marina fluxum quibusdam in locis in stagnum
præbet: & hanc dubiè id stagnum tutiorem à
piratarum atque hostium incurfionibus cum Gallia
Narbonensis oram reddit. Præsidium in Ma-
gelonna nostra habetur aliquot militum, ca-
nèſque prægrandes inibi aluntur & morda-
cissimi. Notissima est in vulgus fabula de
Petro Provinciali, quem conditorem; deque
pulchrâ Magelonâ, quam hîc sepultam fo-
runt, Magnum quem Ictum, Rebuffum alii,
alii Placentinum sepultum hîc notant. Tum
esse intus duos fontes, salsum unum, alterum
dulcem, Urbs hîc fuit olim & portus maris.
Sed illa à Saracenis destructa, hic arenis nunc
ingestis repletus. Qui hac exire volent, rectè
fecerint, si litetas commendatitias secum ad Fronti-
ferant, Hinc Frontignacum vini Muscatellinignæ.
feracem, in montem & Castellum Seti, & Mons
Thermas vicinas uno itu ire & in urbem redi-Seti.
re possis.

Monspelio Nemanſum abitum velim, sed iti-
nere non recto & transito Ponte Lunello, quo ^{Ponte}
Vidrola fluvius, ^{Lunel.} Vidourle, viatores transmittit,
contiguo hospicio totius Gallia: optimo habi-
to olim celebratissimus, ad dextram flecten-
dum, & prætereundus hortus peramœnus
Domini de Bartenſier, qui arcem habet in
propinquo. E regione ferè trans-Vidro-Massili-
am fixa est urbs Massiliargues. Sapera-^{argues.}
tis post aliquot pontibus & transmissa tur-^{La Car-}
re satis forti, quam *la Carbenſiers* appellant, ^{bonniers}
præ-

præsidium, s. aut 6. militum semper habente,
 ibique pedagio soluto, Aquas mortuas, vulgò
Aigues mortes. *Aigues mortes* intrabis, urbem prope ostium
 Vidrolæ firam, figuræ quadræ, non improbè
 muro ex quadratis saxis & turribus fortissimis
 quindecim munitam. Præminet inter alias
Turris Constantia. Turris Constantiæ decima sexta numero, extra
 ordinem & numerum posita, aditum ponte
 pendulo præbens: olim pharos, cum mari urbs
 allueretur, nec portus esset arenâ occupatus.
 Arcem tamen potiùs quàm turrim diceret.
 Secunda ab hac est Regiæ, *la tour de la Roynie*,
 muro tamen & ordine reliquarum contenta.
Salines de Begays. Leucæ spatio hinc absunt salinæ, vulgò *Salines*
de Begays, quæ ex turri Constantiæ prospicien-
 ti imagines montium candidorum tibi præ-
 stabunt. Munimentum etiam prope est *le fort*
de Begays.

Hæc urbs anno 1422. à Duce Amico (qui
 erat à partibus Burgundi & Sabaudi contra
 Carolum VII.) occupata fuit, inque ea collo-
 catum præsidium Burgundorum, qui tamen
 trucidati fuere à populo & totum Languedo-
 cium in potestatem Regis redactum. Mon-
 strari adhuc ajunt locum, ubi sallici fue-
 runt Burgundi, *la cave des Bourguignons*.
 Refert Serres in *vita Carol. VII.* pag. mihi
 603.

Tribus prægrandibus leucis hinc abest fa-
 num S. Ægidii, vulgò S. *Gilles*, Oppidum nobi-
 le Comitatus titulo & triplici templo, sibimet
 invicem superstructo, In ruina id templum
 nunc jacet, testimonium furoris civici. Ma-
 gnificum fuisse ex marmoreis columnis pa-
 tet, quas sculptæ imagines ornant. Ego du-
 plex tantùm fuisse ex ruderibus cognoscere
 potui.

Istagela In sylva vicina *Istagela* visitur cathedra lapi-
 dea, ex qua creduntur Draydes (qui ferè sylvas
 inhabitabant) populo conciones habuisse.

Hinc

Hinc tandem Nemausum, fidelem pulcherrimarum antiquitatum custodem pergas.

NEMAUSUS Volcarum Arecomitorum metropolis, vulgò *Nîmes*. De illa ita meminit Strabo: *Caput Arecomitorum est Nemausus, longe inferius Narbone, si peregrinam negotiantium curam spectes, sin reipublicam multo præstantior. Nam viginti quatuor habet pagos popularium præstantes viris quibus & Latium. Ita ut Nemausi invenias Romanos qui adilitatis & quæsturae honores sint consecuti, eamque ob causam gens ea cum præfectis Romæ missis nihil habet negotii.* *Nîmes.*

A Nemauso Herculis filio conditam volunt. Amplissima olim fuit, restantibus muni-^{A quo condita} veteris rudibus. Septicollem ad exemplum Romæ fuisse perhibent. Montem vicinum in quo annosa illa turris, vulgò *Tourremaigne*, (sive turrem magnam sive Romanam Latine sonare dicas) aliis *Tourremille* (quod una fuerit ex mille turribus, quæ urbem circundabant) olim comprehenderat. Ab illa magnitudine hodie multum abest, in angustum coacta, inq; planitie jacere contenta, nec in occupatos olim colles adsurgens. Cæterùm elegantes ædes non exiguo numero hic videre est, plateasque & amplas & longas. Extra urbem ab ea parte, quâ planities est, horti & olivæ amoenitatem summam præbent. Licet unicuique per hortos pro lubitu deambulare: nec domino prohibendi fas est.

Degit hic vir eruditus Christianus Pistorius *Chr. Pistorius* Germanus, Professor, qui solet Germanis adventantibus adesse & de visu dignis referre. Ego brevis ero & summa tantum capita notabo eorum quæ vidi *αξιόμνηστα*.

Palmarium omnium duco Amphitheatrum: in figura ovali 470. passus continens. 63. arcum: quod Antonini opus esse non dubitatur, cui

cui patrum genus ex Transalpinis Gallis & Nemauso fuerat. In istius amphitheatri structura observabis, I. Par gladiatorum saxo incisum, II. Lupam altricem Romuli & Remi. III. Vultures qui Romulo & Remo Urbs fundamenta jacentibus olim apparuerunt, IV. Priapos duos alatos, vulgò *les vits volans* dictos, quibus insidet verula freno illos regens. Variæ rei jactantur explicationes. Accesserim illis qui putant Romanos sub hac figura hieroglyphica, quod aperte raro faciebant, victoriam Gallis suam tacite exprobrasse. 5. Capita duo tantorum aut uirorum ad portam, quâ intrabatur olim. 6. Duas turres ad hodiernum introitum positas à Nobili quodam, qui postquam diruta esset à Saracenis, Gothis, Vandalis urbs, amphitheatrum occupasse & ex eo solo restitisse; idque cum posteris per aliquot secula possedisse dicitur. Hodie area interior domunculis hominum pauperculorum occupata est.

La maison carrée Jungo amphitheatro ædificium antiquum quod *la maison carrée* vocant. Forma ejus est quadrata quidem, sed quæ in longitudinem nonnihil vergit. Latera decem columnis fulciuntur: frons, & pars fronti obversa, sex. Tectum ex magnis lapidibus compositum est, deambulantibus accommodum. Plotinæ id exitatum à Trajano dudum viri docti demonstrarunt: inprimis ex Spartiano in Hadriano, ubi inquit: *Per idem consuevit in honorem Plotinæ Basilicam apud Nemausum opere mirabili ædificari.* Et ex veteri inscriptione, quam Aquis Sextiis exstare ferunt, in qua non Basilica, sed ædes sacra dicitur: PLOTINA. TRAJANI. UXOR. SUMMA. HONESTATE. ET. INTEGRITATE. FULGENS. ISTERILITATIS. DEFECTU. SINE PROLE. FECIT, CONJUGEM, QUI

QUI EJUS. OPERA. ADRIANUM. ADOPTATUM IN IMPERIO. SUCCESSOREM. HABUIT. A. QUO. IN BENEFICII. MEMORIAM. NEMAUSI. ÆDE. SACRA. MAXIMO. SUMPTU. SUBLIMI. QUE. STRUCTURA. AC. HYMNORUM. CANTU. DECORATA. POST MORTEM. DECORATA. EST. Subtus cella est, in qua initium cryptæ five meatus subterranei, quo Arelatum usque veteres Romani pedites & equites ire potuerunt.

Tertium esto templum quod Dianæ, alii *Templum Vestæ* fuisse opinantur. Duo in illo columnarum ordines operis antiqui & artis exquisitæ. Propinquus fons est, lacus tamen habens faciem magis, quam fontis. Fontem Dianæ sunt *Fons Diana.* qui appellant: alii lavacrum Vestalium fuisse opinantur. Sunt qui aquas ejus per meatus subterraneos ex Gardo huc penetrare credant. Quidquid sit, perennium est undarum & pellucidissimus, ut Apono cum jungere non fuerit veritus Ausonius: quo vel solo argumento non adsentior viro doctissimo, qui alium fontem Ausonii fuisse adserit, & ex proximis collibus in urbe ductum, ejusdem fati cujus Divona Burdigalensis fuit.

Quartum Porta Coronæ, ubi præter plures *Porta Corona.* alias inscriptiones visitur hæc formula substitutionis: Si qui ex iis qui supra scripti sunt, cum moriar non vivet, sive post mortem meam morietur, tum qui reliqui erunt in eorum locum, qui mortui erunt, alios per suffragia substituant, quos dignissimos putaverint, dum non minus in perpetuum triginta sint, licetque iis qui præsentem esse iis dieb. non poterunt in locum suum convivam ex amicis suis mittere ejusque me sol ei claves duas penes aliquem libertorum meorum & curatorum cujusque anni sint substituti Frontium Maternum, C. Licinius

nus Sotericus, A. Fulvius Tarentinus, L. Iulius Cosmas, T. Claudius Ercamius, P. Acilius Philodotus, C. Caninius Eutychus, Q. Juventius Venustus, L. Valerius Capitus.

Breviter: ultra hæc videnda restant:

Antiquitates compluscula a- Columna Francisco. I. erecta, cum Salaman-
dræ.

scula a- Statua Geryonis, Hieroglyphicum ami-
liæ. citiæ.

Collegium fundatum ab Henrico II. Ad cu-
jus introitum scripti sunt hi versus,

*Anno post tercenta undaque lustra secundo-
Septembris nono hunc intravit unda locum.*

Linea subducta notat quousque eluvies aqua-
rum ex fonte illo sive Dianæ sive Vestæ per-
tulerit.

In vestibulo ædium quarundam privata-
rum aliquot aquarum faxis insculptæ videntur
in pariete, capitibus truncatæ. Gothi ita ma-
tilasse creduntur, in Romanorum ædium, &
significationem imperii nunc divulsi, nec sub
uno imperante constituti.

Statua Cynthiæ, & complusculæ inscrip-
tiones in ædibus Domini *de la Besserie*.

Statua Mimi aut Histrionis in proximo di-
versorii ad insigne pomi.

Triste in angulo plateæ cujusdam monstra-
tur lignum: arbor patulos expandens ramos,
ex qua suspenduntur qui malefactis suis la-
queo suffocari meruerunt.

In horro extra urbem ductus subterranei,
qui à ponte Gardi aquam in urbem transmi-
tebant.

Hæc & alia vir optimus Dn. Pistorius in
charta connotata solet transeuntibus commu-
nicare.

Pont du Gard. Ad quatuor leucas abest hinc stupendum
illud humanæ industriæ opus Pons Gardius.
Pons appellatur à parte sui inferiore, qua trans-
itum

itum hominibus & jumentis præbuit : Cæterum superius aquæductus : Gardius à fluvio Gardo, cui impositus. Triplex arcum est ordo. Inferior sex tantum continet, medius, undecim ; superior triginta. Incumbit his canalis sex pedum in altitudinem, trium in latitudinem contextus prægrandibus saxis. Altitudinem operis qui metiti fuere, norant esse 82. pedum. Quis magnam hanc molem excitavit non constat : nec etiam mentio ejus ulla fit à scriptoribus antiquis. Deo eo ita cecinit Theodorus Beza :

Montibus impositos cantavit Gracia montes.

*Pyramidum ostentat barbara Memphis
opum.*

*Plus est quod cernis, triplicis conjungere pontis
Fornicibus montes sic potuisse duos.*

*Et plus est (victam quo se natura fatetur)
Imposuisse ipsis flumina fluminibus.*

*Et rursum hoc plus est contempto laudis honore
Artificem novem subicuisse summo.*

*Mere apifex quod tu fecisti, sic licet ingens,
Quod non fecisti, plus ego miror opus.*

Haud procul ab hoc sive ponte sive aquæ ductu abest specus in monte capacissimum, in quo pransum, cum hic esset, ferunt Regem Henricum IV.

Duplici via Nemanso huc itur. Mallem illâ egredi quæ ad dextram declinat, etsi paulo altera sit compendiosior. Sic enim montes nullos transcenderis & per vicos & rura amœnissima perrexeris.

Viso ponte Gardi Belloquadræ ad dextram *Beaucaire* declinandum, vulgò *Beaucaire*, urbem in dextra *rive*. Rhodani ripa sitam, mercatu diei S. Magdalensæ nobilem. Arx ipsi juncta est in edito colle munitissima. Propugnaculum extra arcem monti vicino oppositum fortissimum, in quod aditus est ex arce muris munitus ab ea

parte, ubi duas excelsas & crassas exporrigit turres.

Tarasco Belloquadrae opposita est in sinistra Rhodani ripa, ubi se ipsi miscet Durantius, Tarasco, urbs probè munita cum arce elegantissima. Insula novissimis annis in medio Rhodano nata est inter has urbes. Olim proverbium erat:

*Entre Beaucaire & Tarascon,
Non repaist ny trebis ny mouton,
Non plus qu'entre Tain & Tournon.*

Arc. Arcem ædificavit Renatus Rex Ieropolymæ & Siciliae. Ejus & Reginae effigies in interiore area arcis exstant cum hac inscriptione:

*Renatus D. G. Ierusa Domina Ioannalem &
Sicilia Rex. Regina Siciliae.*

*Divi Hieroes Francis liliis cruceque
illustres incedant jugiter parantes
ad superos iter.*

Structura magnifica est ex saxis quadratis. Tecto nullo obtenditur, sed ambulacrum latissimum habet in fastigio: in quo aliquot deposita tormenta bellica. Inde despectus in urbem peramœnus: quæ sinuata efficit figuram lunæ arcuatæ.

Templi. Primarium templum est ad D. Martham. In D. Mar. illo monstri effigies chartacea hominem deglutiens, cum hoc epigrammate:

*In laudem beatae Marthae hospita Iesu Christi
A Cassoleti Bellicadrensis carmen.*

Suspice multipedem squamosum deinde draconem,

Auratum cernas dentigerumque caput.

*Terror erat popularis horrendum nomine monstrum,
Caudatumque animal glutivorumque pecus.
Martha tamen suam rabiem serpentis & iras
Perdomuit, loro continuitque brevi.*

Cujus in hoc templo residet venerabile corpus.

*Sanctaque sunt Christi membra sepulta manu.
Offaque*

Oſtaque ſunt tandem rutilanti incluſa metallo.

Nobile regali munere fulget opus.

Primam hanc Provinciæ ab hac parte intras urbem. De ea itaque pauca præfabor in genere.

Gallia Narbonenſis tota à Romanis deviſta & Provinciam redacta nomen illud ut in ple-
raque ſui parte perdiderit, in hoc tamen tra-
ctu ubi Maſſilia & Aquæ Sextiæ cum aliis
urbibus, hodieque retinet: ut oſtendet ſe pri-
mam dignitate, & cui *κατ' ἐξοχὴν* hoc voca-
buli competat, fuiſſe Provinciam. Quouſque
patuerit tango cap. de Burdigala. Hodie ab
ortu finit ad Alpes & Varum fluvium: ab
Septentrione Delphinates vicinos habet: ab
Occidente, Languedoccium, Veniſſæ Comita-
tum & Arauſionenſem Principatum: ad Me-
ridiem, mare Gallicum. Præter ſegetes (ut Merulæ verbis, quod & ipſe notavi, re-
feram) profert non ſolicitâ curâ nobiliſſimos.
Uvarum paſſarum ficuumque tanta hic copia,
ut potiori Europæ ſufficiat. Ros marinus, myr-
tus, juniperi baccæ, aliaque id genus larga hæc
manu ab Natura proveniunt. Caſtaneæ nuſ-
quam majores. Mala Citria, Cydonia, Granata:
item Crocus, oryza, ſimiliaque pleno ibi cornu
funduntur. Vires generoſiſſima dant vina. So-
lum denique paſſim gratum, ferax, benignum.
Cælum mite, clemens, & valdè purgatum.
Hæc Merula. Addo ego: Portus maris ha-
bet nobiliſſimos, in quos ex Oriente pretioſiſ-
ſimæ & raræ merces, ex Barbaria nobiliſſimi
equi adferuntur. Comitatus titulo claret.
Hiftoriam XII. Comitum (quorum bona pars
ex familia Angedavina) eleganter deſcripſit
FR. CLAPPERIUS Ictus Provincialis:
qui libellus ſeparatim olim, nunc junctim
cum ejus Deciſionibus Fiſcalibus editus ſuf-
ficiet tibi hac de re ſcire volenti. Carol. III.
ultimus Provinciæ & Forqualquerii Comes

Ludov. XI. Gall. Regem instituit heredem. A quo & successoribus regno Franciæ unita fuit. Vide hanc in rem pulchra quædam apud Fr. de Clapperiis *Decis. part. 1. Caus. 1. quæst. unica*, ubi etiam instrumentum unionis.

Arles. Tarascone in sinistra Rhodani ripa Arelatem descendendum.

Thelina & Mamillaria dicta. Theline olim, cum Græci has oras inhabitarent, & Mamillaria dicta Festus A-
vienus:

*Arelatus illic civitas attollitur,
Theline vocata sub priore seculo Grajo incolente.*

Inscriptio quæ in columna legitur Arelate in ædibus matronæ Vallenfis:

SALVIS DD. NN
THEODOSIO. ET
VALENTINIANO
P.F.V.AC TERTIUM
SEMPER AUG. XV.
CONS. VIR INL
AUXILIARIS PRÆ
PRÆTO. GALLIA
DE ARELATE MA-
MILLARIA PONI. S.

M. P. I.

Quam sic interpretandam ariolatur Isacius:
Domini nostri Theodosio & Valentino priis felicibus victoribus ac triumphatoribus semper augustis decimum quintum Consulibus viris illustribus auxiliariis prefectura pratorum Galliarum de Arelate Mamillaria (sic enim scriptum fuisse retur) poni supra mille passus iussit. Atque hoc nominis forte obtinuit propter terræ uber aut urbis formam: quam rationem nominis in Thelina Misorum *Ciza* sunt qui reddant.

Vide

Vide prolixè Ioan. Ifac. *Itin. Gall. Narbon.* p. 66.
& seqq Moral. part. 2. lib. 3. p. 590.

Gallulam Romam vocat Aufonius in urbi- *Gallula*
 bus, vel quod colonia Romanorum quàm ma- *Roma*
 ximè genetricem suam æmularetur, ut Merula
 opinatur : Vel, ut Ifacius, quod in voce Roma
 (quæ ut Romulus & Remus à rumpa seu ma-
 milla denominata) alludat tacitè ad Mamilla-
 riæ aut Thelines appellationem : cui ingenio-
 sissimæ conjecturæ & ipse subscripserim. Co- *Colonia*
 lonia Saliorum & Colonia Sextanorum dicta *Saliorū*
 fuit, quod olim ex Saliis antiquissimis Galliæ *& Sex-*
 populis examina huc deducta : & quod *tanorum*
 multo post sexta legio hîc stativa sua ha-
 buerit.

Constantinam urbem appellatam voluit *Constant-*
 Flau. Constantinus Imperator : cujus ea de re *ina*
 constitutionem non ob nomen urbis, sed ob *urbs*
 ejus encomium ex Scaligeri Aufonianis le-
 ctionibus ecce hîc transcribo :

IMP. FL. CONSTANTINUS AD
 Agricola præfectum prætorio
 Galliarum.

*Saluberrima magnificentia tue suggestione inter
 reliquas Reipubl. utilitates evidenter instructi,
 observandâ provincialibus nostris, id est, man-
 surâ in ævum auctoritate decernimus, quod
 sperari planè ab ipsis provincialibus debuif-
 set. Nam cùm propter privatas & publicas
 necessitates de singulis civitatibus, non solùm
 de singulis provinciis vel honoratos consilare vel
 mittere legatos aut possessorum utilitas aut publica-
 rum ratio exigit functionum maximè opportunarum
 & conducibile judicavimus, ut servata posthæc
 quotannis consuetudine in constituto tempore, in
 Metropolitana, id est in Arelatensi urbe incipiente
 septem provincias habere consilium. In quo planè
 tam in singulis quàm in communis consilium :*
 G 4 *primum*

primum ut optimorum conventus sub illustri præsentiâ prefecturæ, si id tamen ratio publica dispositionis obtulerit, saluberrima de singulis rebus possint esse concilia. Tum quicquid tractatum fuerit, & discussum ratiociniis constitutum, nec latere potiores provincias poterit, ut parem necesse est inter absentes æquitatis formam justitiæque servari. Hinc planè præter necessitates etiam humana conversationi non parum credimus commoditatis accedere, quod in Constantinâ urbe jubemus annis singulis esse concilium. Tanta est enim loci opportunitas, tanta est copia commerciorum, tanta illic frequentia commeantium, ut quicquid usquam nascitur, illic commodius distrabatur. Neque enim ulla provincia fructus sui facultate letatur, ut non nisi hæc propria Arelatensis soli credatur esse fecunditas. Quicquid enim dives Oriens quicquid odoratus Arabs, quicquid delicatus Assyrius, quod Africa fertilis, quod speciosa Hispania, quod secunda Gallia potest habere præclarum, ita illic exhibetur affatim, quasi sibi nascantur omnia, quæ ubique constant esse magnifica. Jam verò de cursu Rhodam & Turoni recursu, necesse est, vicinum faciant & pænè conterminum, vel quod ille præterfluit, vel ille quod circuit. Cum ergo huic serviat civitati quidquid habet terra præcipuum ad hanc vel navi, vel vehiculo terra, mari flumine deferatur quicquid singulis nascitur: quomodo sibi non multum Gallia nostra prestitum credant cum eadem civitate præcipiamus esse commentum, in quâ divino quodam munere commoditatum & commerciorum opportunitas tanta præstatur? Si quidem hoc rationabili planè probatoque consilio jam & vir illustris Petronius observari debere præceperit. Quod interpolatum vel injuriâ temporum, vel desidiâ Tyrannorum reparari solitâ prudentiæ nostræ auctoritate decernimus, Agricola parens charissime, atque amantissime. Unde & illustris magnificentia tua, &c.

Latinis Arelas, Arelatus & Arelate, vulgò Arles dicitur. Condita est à Phocensibus, de quibus

quâ paulo pòst ad Massiliam dicam. Urbs est amplissima, unica hodie & simplex: olim interfluente Rhodano duplex & ponte connexa, teste Aufon. in urb. & Cassiod. 8. epist. 11. Gothos alteram unâ cum ponte destruxisse autumant.

Scinditur hîc Rhodanus in duas partes, quâ- *Fossa*
rum dextram Aquas Mortuas usque pergentem *Ma-*
illicque se mari miscentem fossam Marianam; *riana-*
insulam verò, quam efficit, *Camargues*, quasi *Camargues*
Campum Marii vocant. Ideo quòd Marius hîc *gues*
castra habuerit, fossaque sive canali isto munierit. Id quod tamen ridet Merula pag. 592.

Hodie Archiepiscopi sedes hîc est. Primus præsulum fuit D. Trophimus, D. Pauli Apostoli discipulus, qui primus in Gallia Christianæ fidei fundamenta jecit.

Visu & aditu digniora hîc sunt, quæ ordine enoto.

1. Templum S. Antonii, in quo reliquiae *Templi*
ejus argento deaurato inclusæ, exuviae item S. *Anto-*
crocodili. *nii.*

2. Alio in templo, ni fallor Sancti Trophimi, vidimus sepulchrum Ferreti Icri & Archiepiscopi Arelatensis; cui inscripti hi versus:

Quisquis ades & morte cares, en respice plora.

Sum quod eris, modicum cineris: pro me, precor,
ora.

3. Memini & extra urbem nos ductos in *Templi*
templum pervetustum, ubi in cœmiterio monimentum antiquissimum Ducis Sabaudi istic *extra*
sepulti. Literæ vetustate exesæ sunt. Inscul- *urbem.*
ptos notabis duos gryphes, cervum, duos centauros & leonem. In templo ostenditur inter alia sepultura Rolandi Car. Magni nepotis. Custoditur etiam istic saxum cancellis ferreis inclusum in quo consedisse dicitur beata Virgo, Salvatorem nostrum lactans.

4. Spatio perexiguo & quod quadrantem *Mont-*
leucæ constituat, Montis majoris distat hinc *majour.*

monasterium, in montis petrosi, qui paludibus circumdatur, parte Orientaliori. Locus satis est munitus: turri quadrata excelsa superbiens, cujus vertex pinnis distinguitur, & turriculam in angulo eminentiorem gestat ad exemplum phari Aquæ-mortensis. Monstratur istic crypta Trophimi in qua sacra peregit: Foramen, in quo se occulit infidelibus adproximantibus: lapis excavatus, in quo somnum cepit: & alius, in quo vestimenta posuit. Chorus à reliquo templo separatur cancellis ferreis elegantissimè fabricatis. In cella subterranea ossa sunt militum occisorum in prælio inter Car. Magnum & Saracenos commisso. In peri stylio sepultus est Dynasta, qui nescio cujus generis (certè ex grandioribus) piscium primò captum sibi in recognitionem debitum monasterio legavit. Ibidem ad introitus dextram videbis effigiem lapideam Ioannæ Reginæ Ierosol. & Siciliæ cum coronâ, & sororis sine coronâ ad sinistram. Extra mœnia cœnobii in infimâ radice montis sacellum est à Carolo magno exstructum. In quo hæc inscriptio legitur.

Noverint universi, quod cum serenissimus Princeps Carol. Magnus, Francorum Rex, civitate Arelatem, quæ ab infidelibus detinebatur, obsedisset, & ipsam vi armorum cepisset & Saraceni in eadem existentes pro majori parte aufugissent in montanæ Montis majoris & ibidem se retraxissent, & in eadem se munissent, & idem Rex ibidem cum exercitu suo venisset, pro ipsis debellandis & ipsos debellando triumphum de ipsis obtinisset, & de ipso Deo gratias agendo insignium huiusmodi victoriæ præsentem Ecclesiam in honorem S. Crucis dedicari fecit, & præsens monasterium in honore sancti Petri Apostolorum Principis dedicatum quod à dictis infidelibus penitus destructum fuerat & inhabitabile redactum, idem Rex ipsum reparavit & reedificavit, & monachos ibidem pro serviendo

viendo Deo venire fecit & ipsum dotavit, & plura bona eidem contulit. In quo quidem monasterio multi nobiles de Francis ibidem debellantes sunt sepulti. Ideo fratres orate pro eis.

Carolus IX. Rex, & Regina mater cum obirent regnum suum, viserant ad hoc sacellum. Rex & ministri pedibus & gladiis metiri fuerant: dixeratque Rex simile sibi videri Parisiensi cuidam quod parens ipsius extrui fecerat. Sepulchra ibidem in area circa sacellum visuntur infinita rupi incisa: quædam minora in quibus fragmina crurum & brachiorum aliaque membra à corporibus abscissa reposta fuerunt. Religiosi hujus monasterii sunt perhumani. Communicarunt nobis exemplum istius inscriptionis, & generosum insuper vinum propinaverunt.

5. In ipsa urbe visitur amphitheatrum sexaginta arcuum, opus ad perfectionem suam nunquam deductum. Hodie à mæchanicis inhabitatur. *Amphitheatrum*

6. In proximo est cella vinaria publica, in qua exitus est meatus illius subterranei, quo Nemauso huc iri potuisse supra indicavi. *Cella vinaria publica*

7. Porticus duo structuræ Romanæ prope Carmelitarum Cænobium. *Porticus*

8. Basilica urbis, cum novitiis inscriptionibus supra introitum. *Basilica*

9. Palatium Regum Burgundiæ olim, hodie Ducis Guisæ Proregis in Provincia. *Palatium*

10. Pyramis ex saxo solido 60. pedum, ut dicunt, (exstant tamen hodie tantum 24.) in loco extra urbem quem *la Roquette* appellant. Vulgò fertur ara lata (à qua nomen habeat urbs) isthic fuisse, in qua Dianæ immolari fuerint quotannis juvenes duo & sanguine illorum populus adpersus. *Pyramis*

11. In collegio duæ stant columnæ, opus *Columnæ Romanæ*

*Porta
trium-
phales.
Nosoco-
mium.*

Romanorum, & saxum prægrande, quod alii credunt aram illam latam fuisse. Non procul hinc abest turris in qua Dianæ supplicarunt prisca. Et turris insuper alia, ad quam usque clavies aquarum pertigit olim, ut interitum urbis metuerint incolæ. Sub turri hac 3. ostenduntur portæ triumphales Romanorum, nunc obturatæ.

12. Nosocomium hîc dedicavit Carolus IX. amplissimum anno 1673. Cal. Mart. & reditibus dotavit. Munda eo in sunt atria & cubicula. Monumentum in area vidimus, venerandæ antiquitatis tumbum, 4. spirithamas latum, 13. longum. Cornu copiæ illi insculptum, & hæc verba fuerant inscripta:

Cecilia D F. April'a.

Flam. designata col. dea.

D. Aug. voc. 8 an. 14. mens. M.

*11. dies Maritus uxori
piissima posuit.*

Ajebant Massiliensem quem, Consiliarium an presbyterum nescio, certe antiquitatum amantem voluisse Massiliam transportare, sed ne 30. quidem equis loco moveri potuisse: cum tamen in hoc hospitale levi labore vectum fuerit.

*La Ca-
binet de
Mon-
sieur
Agath.*

13. Aurifaber hîc habitat, cognomine Agathus, qui pinacothecam habet rarissimis & pretiosissimis rebus resectam. Singulari libello edito quicquid in ea adservatur, comprehensum est, unicè hæc videri meretur. Videbis in ea picturam Arelatis ipsius Agathi manu eleganter factam.

Hospitati fuimus apud virum optimum, dictam, *Parracan*. Nulla insignia habent ædes. Quid enim hederâ opus habet vinum, quod probum?

*Tauri
sylve-
stres.*

Antequam hinc decedas dandum operam tibi ut videas quomodo unicus Ianio ferocem & sylvestrem taurum prosternere possit. Infi-

Infiniti hujusmodi tauri invicinis pratis aluntur: de quibus excerptum ex Petro Quinqueto, no Bellojocano, quod inservit delitiis suis Scambergius, inde huc transcribi è re tua, Lector, putavi. Id tale est: *Quid totam Provinciam dictis commovere opus, cum Insula Arelatensis agri plus quatuor millibus equarum alae, bovini vero pecoris millibus item non minus sexdecim? quam copiam ego sat scio alibi totis Provinciis, isdemque cultissimis desiderari. Ingens numerus, ferocia par, leviter irritati hominem persequuntur acerrimè prompta salus equiti, si hastilo, aut certandi animus minus praesens sit, precipiti fugà elabi, pediti, nisi fortè super sint audacia virèsq; repellendi, stratum subitò humi corpus.* Neque enim impetus aut insignis violentia nisi adversus stantia. Sunt qui dicant eandem ipsis esse cum ursis naturam, nimirum non seviendi in cadavera, quodque si quis anhelitum tantisper inhibeat, dum furens animans prostratum corpus olfacit abiturum innoxium. Caterum nos frequentiss. experimento vidimus, eorum multos, cum jacencia corpora, promoque incubitu pertinaciter solo haerentia, consequi non possent, pedumque frontisque ictibus contudisse. Nec ambigno quin qui jacebat spiritum cupidissime comprimeret, nimirum vulgarissimo remedio & vel in ea necessitate unico.

Arelate profectus Campos lapideos à multis seculis celebratos transire necesse habes. *lapidei. Les Craux*, vernaculè appellant: quo de vocabulo quid Chambdenus & Isacius notent vide in *Itin. Gall. Narb. p. 62.* Qui hos Campos in numeram montium Galliae referunt videant qua ratione faciant. Nulla certè planities his planior esse posset. De iis hæc Strabo: *Inter Massiliam & ostia Rhodani campus est à mari circiter C. diffusus stadiis, diametro ejusdem quantitatis forma orbiculari.* Is lapidosus

ab

ab eventu dicitur: Est enim plenus lapidum, qui manum implere possint, infra quos gramen nascitur abundè pascui pecoribus suppeditans. Tota quidem qua superius adjacet regio ventis est exposita. In hunc autem maximè campum Septentrionalis ventus incumbit ac desertur violentus & horribilis, quo ferunt & lapides agitari ac volari, & homines de vehiculis deturbari, ac vi flatu arboris vestibusque denudari. Aristoteles ait à terramotibus quibus ob ejiciendi vim Brastion nomen est, lapides in superficiem egestos in cava loca confectim delapsos esse Posidonius lacum fuisse dicere, qui cum fluctuatione quadam exaruerit, ideo in plures dissipatus sit lapides, sicut fluminum lapillos & litorum scrupos, similes inter se magnitudine levitateque. Sanè uterque probabilem rei rationem exposuit. Neesse est enim lapides qui sic constituntur non per se aut humidi alicujus concretione oriri, sed fragmina magnorum saxorum continentibus rupturus avulsa. Æschylus quidem intelligens difficile caussas rei exponi posse, aut ita ab aliis accipiens in fabulam decorsit. Nam apud eum Prometheus Herculi exponens iter à Caucasio ad Hesperidas, in hanc loquitur sententiam:

Veniens ad impavidas Ligurum quoque
copias,

Ibi bellicosus etsi sis, tamen hoc scio,
Satis arduo tibi consistabere praelio,
Fato jubente destitui te spiculis,
Tellure saxa nec poteris avellere
Rigidâ soli superficie sidentia.
Miserebitur tuas Jupiter angustias
Videns, rotundorum & plenam lapidum, nive
Nubem polo subtendet, atque umbra solam
Teget: hisce tu lapidibus armatus ferum.
Facile Ligusticum fundes exercitum.

S. May- In mediis campis ad 3. leucas viculus est
in, S. Martin, ubi refectio sumitur. Præterito post
Nirmas

Nirmas, oppidulo in montis vertice sito quartæ leucæ terminus est, *S. Chamas*, oppidulum: ubi mons, qui id à stagno separat, perfossus transitum præbet. Hoc egressus transibis pontem, cui utrinque arcus inædificatur, ipsique inscriptum: CEDONIVS C. F. FLAVIVS FLAMEN ROMÆ ET AUGUSTI TESTAMENTO FIERI JUSSIT ARBITRATU CEDONEI VENÆ ET ATTEI RUFII.

Stagnum post circummeundum & 5. leucis superatis in oppidulo Pinnes interjungendum: *Pinnes*. à quo 3. leucis abest Massilia.

MASSILIA, vulgò *Marseille*, Phocen-*Mar-*sum est Colonia, ab ipsis Cyri tyrannidem, *ille*. regnante Romæ Tarquinio, condita. Classis Phocensis ductores fuerunt teste Justino *lib. Aquis* 43. Furius & Peranus. Hi cum Regem Sego-*condita*. regionum Senanum, in cujus finibus urbem Massiliam condere animo agitabant, eo die occupatum in apparatu nuptiarum filię Gypis, quam more gentis, electo inter convivas genero, nuptum tradere illi consuetum erat, convenissent, & ad nuptias & ipsi invitati comparuissent: intraducta virgo cum juberetur aquam porrigere ei, quem virum vellet eligere, *omissis aliis*, ad Græcos conversa a-*Massi-* quam Perano porrigit. Quo facto ex hospite *lienses* gener evasit, & locum condendæ urbis à socero accepit: Cum his mores cultiores, lingua *Græcè locuti*. Græca, & studia artium liberalium, cultura etiam agrorum & vinearum exquisitior in has oras migraverunt. Contractus hinc Græca lingua scribi solitos, inque publicis privatisque rationibus Græcum sermonem usurpatum fuisse (caussa cur Hellenismus etiamnum in Gallica lingua frequens) & nobilissimos quoque Romanos antequam ad Atticas epulas proficiscerentur, hinc veluti in promulsæ gustum

gustum elegantiorum literarum & disciplinarum percepisse, & alia de frugalitate & modestia Massiliensium, tum de Reip. institutis vide pulchrè apud Strabonem *lib. 4. de situ orbis*. Amicitia & fœdus Massiliæ cum Roma ferè fuit à cunabilis: ac laudatissimum est exemplum fidei, quòd Roma à Gallis capta, & Capitolio obsessio cùm pacem à Galliis redimerent

Fœdus cum Romanis. Romani, Massilienses funere publico hoc prosecuti fuerint, & omne aurum argentumque publicum privatum contulerint ad explendum pondus Gallis promissum. Alia de antiquis Massiliensibus leges apud Merulam *pag. 593. & seq.* Pro meo instituto hæc libasse factum est.

Massyli Africa. Cognominis Massylorum fuit populus in Africa: & dubitatur de utris intelligendum sit proverbium *ωλιώσας ἐς τὴν Μασσαλίαν*. Ac esse de nostris intelligendum contra Erasmus volunt Ritterhus. *ad Opp. 3. Hal.* eumque secutus Ludov. de la Cerda *ad 4. Aeneid. Virg. vers. 478.* necnon Isacius *Itin. Gall. Narb. pag. 59.* Cæterum non nostri Europæi, sed Africani sunt Maronis Massyli equites, & gens Massylia Lucani, sine freno ephippioque equis infidens, quos tamen alii in Gallicana hac ora maritima, magis nauticæ quam hippæuticæ operam dante, perperam quaerunt.

Hodie emporium est nobilissimum, euntque inde in Orientem Tripolin, Alexandriam, &c. quotidie redeuntque naves. Munita turribus, mœnibus, ac propugnaculis fortissimis. Portus hic natura fabricatus est turissimus, quo nomine palmam inter omnes alios obtinere dicitur. Introitus est angusti, qui tamen paulatim se latius diffundit: Lacydon olim vocatus, teste Strabone ac Mela. Ad introitum turris est crassa, in qua tormenta disposita ad impediendum illos qui vi intrare velint.

velint. Catena etiam ex illa in adversum lit-
tus ducta ipsum claudit. Quin. & exterius
tria sunt fortalitia in rupibus & insulis mari
exstantibus. Proximum vocatur *le Chasteau d'Chasteau*
If, scopulo impositum, totus quidem scopu-
lus munitus est: in Australiori tamen parte
arx ipsa quadratæ figuræ, ut in medio aream
relinquat, ædificata est. Una ex turribus
fortior est, gestans turriculam seu speculam
eminentiorem. Posita istic sunt duo tormenta
bellica majora hostili incursum avertendo.
Præsidio 80. aut 100. militum custoditur. Præ-
fectus arcis meo tempore erat *Monsieur de la*
Plane, vir humanissimus, quem convenimus.
Ex hac arce duo reliqua fortalitia contem-
plari poteris, nec opus est ut eò usque excur-
ras. Ad dextram quod est, vocatur *Ratton-^{Ratton-}*
neau, fortissimum & longè ampliùs: ad tui-
tionem sui requirens 300. minimum mili-
tes. Ad sinistram est fortalitiū S. Io-
hannis, *la forteresse de S. Jean*, turris rotun-
da, crassa & ampla, custodita 25. mili-
tibus.

Proximiū urbi & in continenti positum
est castellum, quod vocant *Nostre Dame de Nostre*
la Garde: unde & urbi quodque circa ur-
bem, in continenti, & mari imperant machi-
næ bellicæ. Signis etiam porrectis appulsus
& abitus navium indicatur. Munitissimum
est loci & hominum ingenio. Viginti tor-
menta majora & omnis generis arma cum
commeatu ad sui defensionem habens. Sa-
cellum in eo videri meretur. Ostenduntur
etiam etiam exuviæ duæ crocodilinæ. In pro-
ximo est templum B. Virgin. quò multi pere-
grinantes conflunt. In porta semper aliquot
triremes consistunt, quas, imprimis regiam,
La Royale, intrare, non abs re sit. Videbis variis
operis deditos remiges, sive sclavos, quos vo-
cant, & in primis Musica ipsorum recreaberis:
qua

qua non insuperhabebunt te in hospitio tuo beare.

Ultra portum est Ædes S. Victoris: ubi custoditur S. Victoris Massiliensis caput ex argento deaurato magni ponderis ad 600. usque libras: A latere ejusdem materiæ consistunt angeli: caput item S. Cassiani fundatoris, costa Lazari, barba Ap. Pauli, arcula Mariæ Magdalenzæ, qua gestaverat unguentum quo pedes Salvatoris inunxerat, & plura hujusmodi alia. Crypra & sacellum B. Mariæ Magdalenzæ in quo 7. annis ex Asia mari hac cum fratre D. Lazaro primo Mass. Episcopo & sorore Martha, profecta, penitentiam egisse dicitur. Lapis ibidem est, in quo recubuit, quem febri abigendæ conducere ajunt. In peristyllo monstratur puteus in quo Diabolum, qui in forma coci servierat, suffocatum narrat. Audies rem ex illis qui in loco sunt. Prolixè hujusmodi referre nil attinet.

Primarium quod in hac urbe notari meretur, Portum, & quæ circa eum, jam scis. Eamus etiam, sed curriculo ad alia, quæ ferè sunt ista.

Templū 1. Cathedrale templum B. Virgini dicatum,
B. Vir- magnificæ structuræ. Divi Lazari reliquiæ
ginii. istic custodiuntur.

2. Porta regia, cum inscriptione testificante urbis libertatem à tyrannide defensam; quæ talis:

*Quo tandem casu cecidit Casalium, urbi
Libertas nondum cognita sera fuit
Occisus justis Liberta est Casalus armis,
Lam Christo urbs Regi, libertas sic datur
urbi.*

Accidit hoc XVII. Febr. 1596. Historiam qui vult, legat librum qui inscribitur *Histoire des derniers troubles de France*: sub initium anni 96. pag. mihi 63. & seqq.

3. Ædes

3. *Ædes Ducis Guisæ*, in qua excepta fuit *Ædes Ducis Guisæ.*
Regina cum mari hac appelleret.

4. Palatium Curie.

5. Jucundum est ex parte continentis contemplari tot hortos ædibus decoratos è planitie amplissima surgere in montes vicinos. Numero 1800. excedere dicuntur. *Palatium Horti.*

6. Nec prætereundum rara quædam diver- *Opera rara.*
forum generum ex cochlearum & concharum Testis, coralliis & similibus, inprimis verò cochlearia & pocula istic confici & mediocri pretio venalia proflare.

7. Vidimus virum 45. circiter annorum *Capito.*
monstruosi & enormis capitis. Quatuor pedes rotunditas ejus æquabat: pondus 70. librarum credebatur. Minimæ cæterum erat stature & macilentus aded ut ossa cute tantum recta putasses. Incedere præ nimio capitis pondere non poterat. Loquebatur sed debili & plusquam foemina voce.

Novem milliaribus Massiliâ Italiam versus abest Telonum vulgò *Tolon*: oppidum quod *Tolon.*
portus amplissimus, Massiliensi major sed minus securus nobilitat. Sed huc te mea delineatio non vocat.

Aquas sextias vulgò *Aix*, leucarum distantem urbem pergendum tibi. *Aix.*
AQUÆ, ab aquis calidis, terrâ istic erumpentibus; SEXTIÆ, à C. Sextio Calvino, qui victis Saliis hanc urbem condidit & Romanum præsidium in ea collocavit. Cæsus ad hanc urbem est à Cajo Mario Cimbrorum numerosus exercitus. Urbs hodie Provinciæ metropolis, parlamento & Archiepiscopatu fulget. Ampla est & ædificiis constat magnificis, plateis latissimis. Vix inventu est in Gallia quæ elegantia ipsam superet.

Plurima hæc sunt templa. Principale & Cathedralis est S. Salvatoris, S. *Savour.* Baptisterium

rium elegans in eo, octo columnis ex solido marmore oblongis circumdatum. Ingressui imminet statua perelegans D. Michaelis. Palatium Curiae magnificum habet, erectum à Francisco I. & aream spatiosam juxtà. Thermarum à quibus nomen sumpsit, sunt in privatis aedibus.

Aedes perelegantes à Civitate Duci Guisae Provinciae Proregi donatae, adiri merentur. Pinacotheca plurimis numismatis aliisque rebus rarissimis referta visitur penes quem, Dn. *Ferrier* an *Perrier* dubito, dictum.

Antiquae inscriptiones, columnae, & alia hujusmodi hinc inde inveniuntur. Locus etiam ostenditur ubi castra meratus fuerat Espernonius, cum hanc urbem obsideret.

Aquis Sextiis tribus leucis abest *Loumas* oppidum: hinc Urgenum 5. leucis; inde praeterea arce vulgò *Chasteau du Renard* dicta, & transito *Durantio* rapido & periculoso fluvio, totidem aliis Avenionem pervenitur.

Obiter hoc addo Massiliam rectà Avenionem pergen ib. *Salon des Craux*, oppidum elegans cum castello transiri. In templo S. Francisci Epitaphium visitur *Nostradami*, summi proximè elapsa seculo, Mathematici, quod tale: *Offa Michaelis Nostradami unius omnium mortalium dicto digni cujus penè diuino calamo totius orbis ex astrorum influxu futuri eventus conscriberentur. Vix an. 62. M. 6. D. 17. obiit an. Salutis 1567. Quietem posteri ne invideant. Anna Pontia Gerens Salomia conjugii opt. V. F.*

Attinges jam duos districtus Franciae scepro exemptos, alterum Comitatus Venissini, Principatus Auraici nomine alterum insignitum.

Comitatus Venissae, sive Avenionensis, vulgò *la Comté de Venissy*, ab Ortù & Meridie, Pro-

Provinciæ ; à Septentrione , Delphinatui , ad Occidentem, Rhodano confinis est. Post Romanos Gothis , Burgundis , Francis , Imp. Romano-Germanis , Regibus Arelatensibus , iisque Comitibus Provinciæ successive paruit. Donec tandem Ioanna Regina Neapolis & Siciliae in Pontificem Romanum Clem. VI. ipsum alienavit. Causam rei alii aliam adferunt. Merula ait factum ad compensationem tributi Romanæ sedi per multos annos non soluti nomine regni Neapolitani , quod sedis Apostolicæ est feudum. Franciscus de Clapperiis in historia de Comitibus Provinciæ ideo Ioannam hoc fecisse ait , ut Ludovico Tarentinorum Principi Consobrino suo, cui primo marito interfecto, nupserat , Regis nomen conciliaretur, his verbis : *In eamque causam Pont. Max. Clementi VI. & Romana Ecclesia Avenionem civitatem cum territorio omni & iurisdictione, 80. millibus florenorum auri Florentia vendidit, an. 1348. Die 9. Ianii : sed id non sine suspitione fideiçiarie aut simulate venditionis, ut illâ venditione collectus Pontifex nomine regio maritima Ludovicum cobonestaret. Nam sola pretii soluti confessio, nulla autem pecunie numeratio intervenit. In tempore non conveniunt. Et in atrio quodam Palatii, ubi effigies Pontificum qui Avenione resederunt, hoc legitur : CLEMENS VI. AVENIONEM SANCIAE APOSTOLICAE EMPTIONIS TITULO ACQUISIVIT, ANNO MCCCXLIII.* Adde Chesneum in Antiquitatibus Franciæ.

Regio frugum & fructuum. si qua ullibi, est fertilissima , & insuper ex optima byssi pannorumque tinctura , tum moletrinis papyro conficiendæ paratis lucrum pecuniarium præpingue sentit. Commoditatem ei rei fluvii & rivi frequentes præstant. Hinc tot in ea urbes

urbes & oppida elegantissima. Fluviorum, quibus alluitur, potiores sunt Rhodanus, Durantius, Sorga.

Avignon AVENIO, vulgò *Avignon*, metropolis est Comitatus: ab eo tempore quo Romam Pontifices reversi fuere sede Legati Apostolici (qui triennio quovis mutatur, & XII. Helveriorum stipatur pedissequo) Archiepiscopatu & Academia (in qua Paulus Castrensis, Andreas Alciatus & Æmilius Ferretus docuere) clara. Sita est in sinistra Rhodani ripa, à parte qua accedit flumen rapas est editissima, in qua prope ædiculam S. Martini duo tormenta bellica collocata sunt. Ponte longo 1220. passuum, 23. arcuum, jungitur Neapoli, aut villæ novæ oppido in adversa ripa sito. Torus ferè est Iurisdictionis regie. Mira narratur historia quomodo à S. Benedicto in rapidissimi hoc fluminis alveo ædificatus fuerit: quam vide in Chesnei antiquitatibus, libr. 5. c. 9. Hodie pars ejus bona fluminis impetu disiecta conspicitur. Circuitus ejus est amplissimus murique eam ambiunt elegantissimi, similes Salmuriensibus, Monpessulanis & Aquæ mortensibus. Edificia habet magnifica. Septies septena olim hîc numerata fuere. *Palatia, Parochia, Xenodochia, Monasteria faminarum, Collegia, Conventus, Porta.* Numerus tamen in quibusdam hodie fallit.

Templa Templa hîc complura sunt elegantissima: in quibus ferè hæc notanda:

1. Ad D. Magdalenzæ Epitaphium tale:

Unser Leben vnd Ende
Steht alls in Gottes Hände.

D. O. M.

Hic jacet clarus & nobilis Wilhelmus Theodericus Nothbarts de Homberg, ex nobili illustriq. Noth-

Nethhafftorum de Homberg Germanorum familia ortus, cui summo quondam desiderio Gallorum artes ac mores cognoscere cupienti, cum prope muros Avenionenses inopinata affluente Rhodani & funesta inundatio supremam diem infeliciose attulisset, incredibili fatis reliquit desiderium & acerbum dolorem omnibus, praesertim cum peregrè extincto posse iusta persolvere pro sua pia voluntate diffiderent. Veruntamen defuncti pietas & nobilitatis inprimis conspicuus atque etiam patriae dulcis memor Nobilis Bartholomaeus Solighoferus Sancto-Gallensis fons popularis, postremam illi amicitiae officium ac funus curavit, atque in S. Stephani ad D. Magdalenam templo, hoc monumentum familia insignitum stemmatis parentum impensis posuit & F. F. Obiit anno Domini M D XCVI. die XI. Junii, Aetatis verò suae X X.

2. In templo Fratrum praedicatorum Epitaphium Ferreti I Cui.

3. In S. Martialis, Epitaphium superbum Cardinalis Ambiani, ibidemque imagines omnium Abbatum Monasterii Cluneati, inter quos fulget Rex Poloniae, cujus effigiei haec epigraphae adjecta: *B. C. Polonia Rex in Galliam secedens Cluneata monastica vita se addixit & professione amissa frater Carolus vocatus & Diaconi ordinem suscepit. Anno sui monachatus tertio à Polonia requisitus, S. P. dispensatione à voto absolutus regno inaugurari meruit, his tamen conditionibus: 1. ut Poloni singulis diebus Mercurii jejunent, unica tantum refectioe contenti. 2. ut omnes rotundà coronà in morem Monachorum utantur. 3. ut nobiles festis solemnibus dum sacra peraguntur, stolam è collo suspensam ferant. 4. ut singulis è plebe persolvant obolum in lucernam usuram Romae. Anno millesimo quingentesimo primo.*

4. Inprimis Celestinorum aedem visitare te velim & in ea notari Epitaphium Clem. VII. Pon-

Pontif. akare ex solido marmore. In cryptâ subterraneâ sepulchrum Petri antipapæ : ubi fontis scaturigo, varios morbos sanare credita. Tabula in qua frustillatim discerpi pueri re-stituitque depicta historia, quâ de referam paulo pòst, Pictura Sceleti à Renato Siciliæ & Neapol. Rege, cùm abiturus in regna sua longinqua à subditis Avenionensib. ut memoriam sui relinqueret, rogatus esset, effigiat : similis Andegavensi, qua de suprâ pag. 128. Tabella etiam visitur inibi Ludôvico Valesio filio Caroli Ducis Aureliorum suspensa, cum his ver-
sibus :

*Ille ego qui gnatus, patruus sum, frater avusque
Regem non habui regia sceptrâ tamen.*

In eundem sensum Gallici duo sunt versus, quos non enotavi. Horti templo contigui duo sunt peramœni.

§. In Franciscanorum templo Petrarchæ amica L A U R A tumultata est. Atque hæc de ædibus sacris.

Palatium hîc Pontificum est vetus & am-
plum.

Introitus exhibet quatuor architectorum effigies. Monstratur atrium igni & pulvere nitrato subiecto, uti narrant, disiectum : nunc sphæristerium pilæque minoris lusus. Aliud item, in quo Pontifices electi fuerunt, hodie pilæ majoris lusui destinatum. Aliud insuper, in quo vice legatus sedis Apost. audire solet se compellatum missos pulchrè ornatum, in quo hi versus :

*Qui varias operum moles, turritaque passim
Mœnia dimensa suspicis artis opus :
Ingressus nostras humiles ne despice sedes.
Quærimus ex solâ commoditate decus.*

Complura restant alia, quæ huc, cum dictis
vertribusque inscriptis enotare longum esset.
Turris

Turris ibi præalta, & in summo data opera foramen factum, collocando tormento ad infestandum liberum pontis transitum. Ex hac nescio an alia infans prolapsus misere in frustra disiectus à Petro Antipapa restitutus dicitur. Tabulam in Celestinorum æde cujus rei picturam continentem suspensam supra retuli. Sacella etiam templi cum audientiâ Rotæ adiri merentur, ac vicinum armamentarium.

In collegio Ictorum cathedræ inscriptum notabis: *Sessio Similis Ferreti: Peritum orno, imperitum dedecoro.*

Judæorum magnus hîc est numerus, qui *Judæi* Synagogam etiam suam habent, in qua quot-septimanis à Monacho concio habetur (ea enim conditio hîc morari volentibus præscripta) si forte quem converti obtîngat.

In fastigio domus cujusdam collocatum est apud Cardinalis, qui malignis artibus nescio cujus nominis Pontifici toties dolores & morbos conciliabat, quoties ejus imaginem, quam secum gestabat, articulis pungebat.

Alia aliis notata, mihi non visa, ut donum Regis Renati, arcam *placepia* dictum, XII. Imperatorum ex marmore effigies & quæ hujusmodi sunt plura, indubie scies cum viro C. L. humanissimoque D. Hentico Bacmano Medic. Doct. Germano familiaritatem contraxeris: quod insuper te habere nolum.

Caveas hic pulpamenti Terentiani venditores & proxenetas, qui se sistent tibi quamprimum urbem ingressus fueris. Norisque merces illos corruptissimas vænum expone.

A Judæis mirum ni negotium tibi facessetur, qui alterius generis nec vivas merces tibi adferent & omni conatu loculos tuos

H

oppu-

oppugnabunt: quis tamen facilius expugnatum esse poteris quam alteris.

S. André. Fortalitium trans Rhodanum prope Villam Novam oppositum Avenioni est satum S. Andréæ, in edito loco situm munitissimum cum loci ingenio, tum propugnaculis & præsidio perpetuo.

Huc breviter de Avenione, metropoli Comitatus Venissini: qui tres alias urbes Episcopales continet, Carpentoractum, Cabalionem, & Vasionem: vulgò *Carpentras*, *Cavaillon*, & *Vaison*: prætereaque, oppida complura minora amoenissima.

Avenione cum es, imò antequam ad illam accedas) nec enim valde divertendum est à recto itinere) memineris Vallis clausæ, vulgò *Vaucluse* dictæ. Secessus hic fuit Fr. Perrarchæ quoties meditationibus Philosophicis dedere se voluit, Rupes eam undique cingunt & staturigines aquarum limpidissimæ largissimæque.

Vaucluse. Ex hoc Comitatu egredieris in Principatum Arausiensem, cui nomen à primaria urbe, quæ Arausio Cavatum, minùs Latine Araica, vulgò *Aurange* aut *Orange* audit. Terra feracissima omnium frugum fructuumque. Crocum etiam copiosè hic crevit. Sola pomâ Araica dæsse dicuntur, ut proverbio jactetur: *En Orange il n'y a point d'Oranges*: si modo veritas sua proverbio constat.

Orange. Principes nuperi Arausionis fuere ex familia Cabillonensi & Claudia Cabillonensi Principatus herede Renato Nassovio nuptâ, ex Nassoviensi, quos hodieque dominos agnoscit. Urbs ad fluvium Argennam, vulgò *Argente*, sita olim longè amplior fuit, indicium facientibus veterum murorum reliquiis. Secundanorum colonia. Arcem habet fortissimam & multorum præsidiariorum pacem. Tres areas in ea sunt: *la vignasse*, *le donjon*, *la couraine*. Puteus in ea immanis profundus.

funditatis. Prospektus inde in VII. Provincias :
Languedoccium , Provinciam , Delphinatum ,
Vivaresium, Arverniam, Forentes & Arausien-
sem terram.

Antiquitatis monimenta hîc sunt Arcum
Marii , (sic vulgò vocant) Theatri & Templi
Dianæ reliquiaz.

De arcu & Theatro hæc amico meo Arau-
sione communicata fuerunt Gallice scripta :
unde quo quàm potui exscripsi. Hiatibus igno-
sces.

*Les Romains jugeans la ville d'Orange digne Arcus
de leurs monuments ils l'embellirent de ce grand Marius.
arc triumphal dressé cent ans avant la Nativité
de nostre Seigneur Iesu Christ à l'honneur de C. Ma-
rius & Catulus Lucatius Consuls Romains apres
la victoire obtenue par eux sur les Teutons & A-
limbrons Cimbres, qui furent vaincus plusieurs fois
en bataille rangée, ainsi que les historiens & mar-
ques dudit monument tesmoignent, & de fait les
combats & batailles s'en peuvent encor remarquer
par les ouvrages relevés du costé de midy & Se-
pentrion où l'on voit les representations des pavois,
pieques, carges & autres sortes d'armes des Ro-
mains, des navires brisés, des cordages, des masts
eridens, & autres pieces servans à la navigation.
Mais principalement les noms desdicts Marius &
Catulus qui se lisent fort apertement en deux en-
droits, & par la figure des gens à pied, & cheval,
les uns rendant le combat, les autres emportez par
l'effort & fureur de la guerre. On voit aussi en
un coing dudit arc la figure de Marche Sirienne
Pithonisse tenant le doigt à l'oreille, de laquelle le-
dict Marius se servoit pour la prediction des
choses à venir & succez des batailles, la faisant
conduire avec honneur & reverence dans une li-
tiere vestue d'une grande robe de pourpre, & assi-
sler aux sacrifices, l'ayant en admiration à cause
des merveilles qu'on disoit qu'elle avoit fait à
Rome en presence de la femme dudit Marius,*
H 2 ainsi

ainsi que Plutarque & autres historiens ont laissé par escript, & à l'opposite du costé de Septentrion tirant au levant on void la marque de l'en'eigne & trisème des Romains appelé labarum, lequel ils faisoient porter par cinquante Chevaliers, qu'ils appelloient præpositos labarorum, les jours des batailles & combats, en laquelle enseigne consistoit une partie de l'honneur & de la grandeur de l'empire. On y voit aussi la forme & la figure de toutes les pieces, desquelles les mesmes Romains se servoyent en leurs sacrifices. On void aussi sur le midy les effigies des Chefs de leurs ennemis mesme en triomphe, ayans les mains liées par derriere, & le nom du Roy de ceste grande armee des Barbares appelé Tauro-Bacchos comme tesmoigne quelque historien, se trouve escripte sur une grande pierre dudit bastiment, qui est echue par l'injure du temps, duquel nous n'avons autre tesmoignage que celui qui en a esté laissé par ceux qui nous ont precedez. Mais en tout ce bastiment, il semble qu'il n'y a rien de plus remarquable, que la structure & la magnificence du grand portail..... qui est au milieu des deux autres petites arcs bastis des grandes pierres avec leur pilastre, chappeaux frisez, & autres ouvrages admirables. Or les plus grans combats qui sont representez audit arc se firent en Provence pres la ville d'Aix, & encor comme aucuns estiment avec quelque apparence pres d'un lieu qu'on appelle Pourrieres, on les mesmes Romains laisserent les marques de leurs victoires par les monuments qu'ils y firent dresser, l'Antiquité desquels se void encores malgré des ans: c'est quoy on a parlé depuis tousieurs en memoire de ceste grande journee, & les combats qui furent faictez en ce quartier là; & se parle encore du triomphe de Pourrieres. Mais ainsi il y a apparence que partie des ennemis fut vaincue pres du lieu où le triomphe fut dressé. Car il y a un quartier du terroir de ladicte ville d'Orange, baignant la riviere du Rhosne

Rhofne qu'on appelle Martignane par abus & corruption du mot , qui vray semblable derivé de *Marinus* plustost que de *Mars* , comme aucuns estiment. L'on dit qu'une partie des Romains y campa & fit sejour quelque temps , pour remarquer la contenance de leurs ennemis , & s'accoustumerent à leur façon de faire , & pour avoir plus de commodité de fortifier leur camp , & le munir de toutes sortes de munitions de guerre & de viures , vaincre par le temps & par la patience des Barbares , & destourner ce grand orage qui devoit aller fondre sur *Italie* , *Marius* fit faire un canal en la dicte riviere du Rhofne appellé depuis *Fossa Mariana* , pour rendre à bord des Navires plus aisé , & forma de grand retranchement son camp attendant l'opportunité pour commencer de venir aux mains , & donner sur l'ennemy : comme il fit lors qu'il le vit porter en desordre. En somme, cet ave triumpbal est admirable, tant par son antiquité que pour la rareté des ouvrages revelez , qui representent lesdictes batailles.

Lesdicts Romains pour gaigner la bonne grace du peuple, embellirent aussi la dicte ville d'Orange, d'un cirque qui est au pied de la montagne en forme de theatre, que le vulgaire appelle *Cire* par abus, ayant devant & en perspective un des plus beaux ponts par des murailles qui s'eleve en Europe tenant 18 cannes de hauteur. 64. & un quart de long, qui revient à 227. pieds françois, duquel les jeux & combats se faisoient tantost des hommes seuls, & tantost avec les bestes sauvages, comme Ours, Taureaux, Lyons, Pantheres, quelques fois les hommes combattoient entre eux à cheval, dans ces lices & stades telles que celle qu'on void au devant dudit cirque, ce qui se peut verifier par les marques des bastimens qui sont encor au dehors d'iceluy par où on void les sieges des spectateurs faicts en forme de degrez, & en voutes basses tirant contre mont

la montagne, servant pour toutes sortes de personnes : mais principalement pour les chevaliers , lesquels sieges estoient appelez par les mesmes Romains Cannæ , on y remarque encore par dedans & sur le milieu des colonnes parquets capitaux & une cornice de marbre richement entaillée fort esleeue , où possible estoit le lieu destiné pour le siege des Consuls & autres personnes appellé Podrum, où pieça estoit l' Orchestre là où les Magistrats se renoyent, ou plustost ce devoit estre le siege des Empereurs ou leurs Lieutenans , qui estoit eminent & eslevé, appellé Suggestum , comme l'endroit ou ladicte cornice est posée : laquelle marque la richesse de ces ouvrages , la dignité de la place deslinee pour le siege des plus honorables personnes. Il y a aussi plusieurs arcs & portes en ladicte muraille, fermans ledict cirque du costé de Septentrion , dont il y en a une au milieu tres-grande comme la principale, les autres estant tellement proportionné , & d'un costé & d'autre, avec leurs pilastres , chapiteaux & cornices que cet edifice est du tout admirable. Mais il y a grande apparence que lesdictes portes qui ont esté fermées depuis peu de temps , comme se void par le bastiment d'icelles qui n'est gueres vieux , servant principalement pour le passage des hommes & des bestes destinees au combat , & c'est que les Historiens disent, aditus & portulas esse in theatris è quibus seræ imitebantur in theatrum & emittebantur. Et quant aux beaux corps de logis qui sont à chasque bout dudit cirque, il y a apparence que c'estoyent ordinairement les Theatres & Amphitheatres , pour enserrer bestes sauvages , è quibus postea emittebantur ad venationem exhibendam , ou l'un & l'autre servoit pour enfermer les gladiateurs , & les en faire sortir pour entrer au combat ou d'homme à homme , ou avec les bestes : Car quelques fois les hommes comme les prisonniers de guerre , & les Chrestiens du tems des Empereurs , estoient exposez aux bestes dans les Theatres , pour donner passe-temps au peuple , c'est

que

que les Jurisconsultes divisent en plusieurs parts : in arenam aut ad bestias damnari : unde arenarii dicebantur. Laquelle sorte de combats estoit extrêmement cruelle & effroyable se faisant de sang froid. C'est pourquoy la plus part du temps ceux qui estoient condamnez à tels spectacles aimoyent mieux se desfaire de leurs propres mains, que de servir de passe-temps au peuple, & de pasture aux animaux. Or tous ces combats se faisoient premierement, lors qu'on devoit aller en quelque expedition, & à la guerre, pour accoustumer les soldats aux armes & combats, & au sang, & lors desdits combats, on avoit accoustumé de jeter du sable au fond du Theatre, à fin que le sang ne fust horreur aux gladiateurs, & pour y aller plus à l'aise. C'est pourquoy on appelle les cirques & theatres des Arenes, on avoit aussi dans ledict cirque des degrez servans pour monter aux siéges & lieux plus eslevez & éminents.

Atque hæc ita in commune credita fuerunt. Aliter hac de re sensit Ifacius : qui arcum illum non Marii, sed Q. Fab. Maximi trophæum fuisse conjicit : cum ex authoritate Flori, tum quod in ipso Arcu, qua parte Lugdunum spectat, statuae Regis manni à tergo devinctas habentis in pectore inscriptum BUDUACUS : quod nominis Arvernus usitatum apud Florum, & inscriptioni veteri apud Goltzium, tum simile scæminæ apud Tacitum restituendum sit. Observavit idem tres veluti effigies triumphantium in hoc arcu conspici, quas opinatur esse C. Sex. I. Cn. Domitii Ænobarbi, & Q. Fabii Maximi : à quorum primo tentata potissimum hæc Galliæ pars, ab Ænobarbo victoriis plurimis conquassata, tandemque succedente Fabio Maximo, superatoque postremum Buduaco in provinciam redacta fuit. Idem observat has de iisdem populis diversorum victorias sæpe confundi. Idem etiam murum, qui templum Dianæ fuisse creditur, Mar-

tis & Herculis templorum reliquias esse conjectat, ex loco Flori, cum ait : *Quo loco Isara & Rhodani Fluvii confluant prope Cammenacum montem Q. Fabii Maxim. 30. millium non integrorum exercitum instructum 200. millia Gallorum occidit, ibique trophaum statuit ex albo lapide ac duo templa, unum Martis, alterum Herculis. Hæc Isacius. Ego, valdè metuo ne loci sitis contradicat ipsius conjecturæ. Longè enim absunt Araufione Isaræ & Rhodani confluentes. Sed de hoc alio tempore.*

Pons Fons hic præterea est creditus sterilitatem
sterilitatem foeminis abigere si ejus aquis lavent id, quo
ab. gens. sunt quod audiunt. Hinc etiam nomen, quo
vulgò venit, adeptus est.

Pons de S. Esprit Non procul hinc abest, pons S. Spiritus, oppidum elegans munitumque, ubi elegantissimo ponte ex lapide quadrato Rhodanus transitur. Longus est 1206. latus 15. passus : arcus habet 22. Columnæ intermediæ omnes in medio sui lata veluti fenestra undam, si plenior sit Rhodani alveus, transmittunt. Paulò hic locus extra viam ad sinistram abest : meretur tamen videri. Qui adverso itinere Rhodano descendunt, si in minimo tempestas adveseretur, rectius egrediantur navim antequam huc perveniant. Cum periculo enim hic pons transitur.

Mornas Rectè, præterito oppido *Mornas* cum arce
Bolaine. in prærupta rupe, item alio elegantissimo *Bolaine* dititionis Pontificiæ, ad oppidum *Pierre-*
Pierre *late* contendenti quinque Araufione sunt leucæ. Inde montosa via superata, transmissa

Castel- gemina olim in duplici utrinque monte (quas
nau de muros tamen unit) arce *Castelnau de vatte,*
vatte. & confectis tribus leucis occurret *Montelimer*
Monte- urbs non inelegans & Mercurialis. Quatuor
limar. leucis hinc fereris in oppidum *Loriant :* &
Loriant post præteritis oppido & arce *Liuron* in
Liuron. monte sitis prope Rhodani & Isaræ confluen-

fluentiam, totidem restant Valentiam usque superioris Delphinatus urbem primariam.

DELPHINATUI nomen esse volunt à regionis hujus castello antiquo *Chasteau Dauphin*: alii à Delphino filio Comitis Grifandæ, qui circa annum 1061. rebus in his oris valde turbatis, occupatis his terris & Gratianopoli metropoli constituta à filio suo eas denominavit. Vide Chesneum pag. 245. Ab Ortu Sabaudiam & Pedemontium; ab Occidente, Venissimum Comitatum & Vivaresium Languedocci portionem: à Septentrione Lugdunensium & Bressiam habet conregionales, Principes nomen Delphini gessere, & ultimus Humbertus, qui regno Galliarum has terras adjecit, voluit uti primogenitus Regis filius vocabulo Delphini Viennensis vocaretur: & insignia gestaret ex Francicis & Delphinaticis mixta. Unitus regno fuit hic Ducatus regnante Philippo ejusque filio Ioanne circa annum 1340. & seqq. Delphinus primus ex Regum filiis fuit Carolus Ioannis filius, hujus nominis quintus Rex Franciæ. In superiorem & inferiorem dividunt. Superior Provinciam attingit & ex parte Sabaudiam. Inferior Lugdunensem tractum & Bressiam. Terra non unius ejusdemque est genii, modò plebarumque omnium rerum utilitum ferax, modò earum omnium sterilis. Plana alicubi, sed majorem partem montosa. Vina diversis locis producit. Generosissima deprehendi quæ prope Gratianopolin dant annosæ & in aliarum arborum excelsum surgentes vires.

Nos hîc jam lastrabimus illas urbes, ad quas ratio itinerum præscripta nos ducet.

VALENTIA antiquum nomen retinet, vulgò *Valence*. Agro circumjacenti

H 3

no-

nomen scenerat, ut dicatur *le pays de Valentinois*. Urbs Ducatus titulo, Episcopi etiam sede & Academia fulget. Templum omnia bellis civilibus diruta fuere: alioqui magnifica. Reparantur tamen quotidie, & ex parte reparata sunt. Ingressus templum D. Apollinarii à sinistra notabis hanc inscriptionem: *Tito Pompejo Hilari Lucrino T. Pompejum Bassum Et patri & sibi.*

In Jacobinorum æde pictura & ossa Gigantis Buardi, XV. cubitos proceritate æquantis, monstrantur. Similia Molinis videti supra notavi. Inscriptiones antiquæ hinc plures sunt inventæ. Mihi jam illæ ad manus non sunt. In ruinis templi D. Petri monstratur antrum, quo subtus Rhodani fluentia in adversam ripam exiri potuisse jactant. Fœminæ tumbus & corpus in speciem integrum gemmisque ornatum, mox tamen ad introrsum aërem in cineres diffusum, olim hinc inventa, cum hac inscriptine D. JUSTINA M. Monstrari adhuc dicitur extra portam D. Felicis. Fontes hinc celebrati sunt aliquot, de quibus in re præfenti ab incolis scies. Fortalitium hic urbis defensionis instructum est, s. propugnaculis constans.

Tain. Tribus leucis superatis Thinnium, vulgò *Tain*, oppidum Comitatus Turnonensis te excipiet. Ex spatieris protinus lembo trajectus in oppositum oppidum *Tournon*, Castellum istuc fortissimum, Collegium Jesuitarum elegantissimum, Bibliotheca instructissima. Versus Gallicos de oppositis his duobus oppidis retuli ad urbem Tarasconem.

Piaget. Sex leucis hinc *Piaget* abest: tribus inde Vienna.

Vienna. Viennæ divertendum ad scyphum aureum à *la coupe d'or*. Mōstrabitur tibi ab hospite liber in quo omnes antiquitates, quæ in hac urbe & circa eam sunt inventæ, consignatæ sunt.

Huc

Hæc exscribere omnes prælongum esset. Indicabo tantum quæ transeuntes adire solent loca visu digna, quanquam valde dubito an sint omnia talia, qualia jactantur.

A Venerio Africano exule biennio ædificatam & inde Biennam vocatam in vulgus tradunt. Salsè hoc ridet Merula. Quidquid sit, antiquissimam reliquæ antiquitatum plurimæ, longè etiam hodierna ampliorem fuisse veterum murorum rudera testantur. Alpinam vocat Ausonius 4. *Parental. & Carm. 7. de urbibus*. *Officinæ gladiatorum* Notat ibi Vinerus ex Plinio & Ptolomæo Viennam Austriæ urbem non, ut hodie, cognominem huic fuisse, sed *Viana* nomen habuisse. Circumjacenti tractui nomen dat *le pays de Viennois*. Allukur Rhodano cui se *la Giere* fluvio-
lus miscet, qui molettrinis papyri, & officinæ in qua laminæ gladiatorum fabricantur valde conducit. Ne negligas officinam hanc Vulcaniam adire. Miraberis industriam hominum ad talia servitia aquas perduxisse: quin & solent haut pauci numerum laminarum mediocri pretio hîc sibi parare. Marti & Victoriæ olim à Gallis Senonibus cùm in Italiam irruerent ædificatum fuit templum. Ædes S. Mauritiî primaria est. Gradibus elegantibus in eam ascenditur. Ante altare epitaphium notabis Francisci Delphini æneum, ubi & cor ipsius sepultum. Videbis cordis figuram saxo incisam cum hac epigraphe:

D. O. M. S.

*Corpus abest, cor tantum hîc est pars maxima
nostra.*

Principis, in celo corporis umbra manet.

*Domino Francisco, Francisci primi Galliarum
Regis augustissimi primogenito Delphino Viennæ,
Britannæ Ducis, Viennenses massissimi posuerunt.
Id. Jul. 1548.*

H 6

Sapra

Supra introitum templi caput fundatoris ex marmore collocatum est.

In ædis D. Petro sacræ sacello sanctum Sepulchrum ex marmore ostenditur clathris ferreis circummunitum. Opus affabre elaboratum. Aedes B. Virginis Veteris, formæ quadrangulæ octo columnis fulcitur in longitudinem, in latitudinem quatuor. Prætorium Pilati fuisse creditur. Exteriùs scriptum : *C'est la pomme du sceptre de Pilate*. Cæterùm Pilatum huc à Tiberio relegatum ex D. Hieronymo adferunt. Turrim, in qua captivus retentus, domum ejus haud ita procul in Rhodano montes ab eo dictos, pyramidem extra urbem ubi domum ejus fuisse credant, specus quo se præcipitavit nebulis perpetuò obductum, monstrant. Ego hæc omnia prætervehor.

Amphitheatrum hîc magna sui parte integram : muri veteres, in primis ubi collegium nunc excitatum est ex prægrandibus faxis : Carcer istic vicinus, ubi Princeps Arausienfis detentus : Xenodochium cui Latini versus de ortu & interitu urbis antiquæ, ut operam ipsis impendas, magis merentur. Duo sunt hic castella : *Præp*, fortissimum in rupe edita, & quod pro inexpugnabili venditant : *La Bassie* non æqui roboris, & intrus magna sui parte lacerum.

Quinque leucarum diastemate hinc junctum est Lugdunum, Galliæ & Propugnaculum & Emporium nobilissimum : vulgò *Lyon*, dicta urbs. Tractus vicinus à nomine ejus nomen accepit, vocaturque, *le Lyonnais* : cujus termini sunt ab Ortu, Sabaudia ; à Septentrione, Brescia, ab occasu, Forenfes & Arverni ; à Meridie, Delphinates & Languedocci.

Merebatur ocellus hic urbium encomia sui ampliora, quam mei instituti fert ratio.

Pro.

Promam nunc ea, quæ omnino premi non debent. Alia videbis & experieris ex temetipso.

Nomen urbis quidam à Lugdo 13. Galliarum Rege, Berosi hypobolimæi auctoritate persuasi derivant. Qui si istius Regis tempore id huic urbi impositum opinantur, falluntur: Quod patebit ex loco Polybii mox allegando. Rectius fortassis cum aliis dixeris Plancum, ad quem per cantilenas Bardorum, quæ loco Annalium Gallis erant, memoria antiquorum Galliæ Regum (quales fuere Celtes, Belgias, Allobrox, Lugdus, Narbo, &c.) pervenerit, à Lugdi nomine Lugdunum indigetasse.

Alii à Lugendo, quod incendio fatali, aut etiam Severiano in deplorandam ceciderit calamitatem. Ridentur hi non nemini in hoc suo luctu, idè quod constet ante hæc incendia nominis hoc ipsi inditum. Ego adeò non improbem, si pro nominis allusione id habeas. Posses etiam dicere, urbem LUGDU-NUM non inepte nomen suum post illas calamitates in *Lugudunum*, aut *Luctusdunum* transformare potuisse. Extant hanc in rem Elegidion ex vet. cod. Jacobi Tavelli Senonensis descriptum, & rei literariæ communicatum à CL. de Rubys 1. Hist. Lugd. cap. 30.

Gallia Victoris premitur dum Caesaris armis.

Victaque Romano subditur Imperio.

Qua fluit in Rhodanum pinguis lentusq; Sagena.

Conditur à Planco, Plancia magna viro.

Urbs ea, seu locus hic, lento qui præsidet anni,

Monte jacens, flammis corruit in cineres.

Instaurant cives in margine fluminis urbem.

Et melioro locant mœnia prisca solo.

Nomen ab eventu tristi renovata priori

Lugdunum, à luctu quem dedit ignis habet.

Vulcano sanum, qui sacros temperat ignes,

Po

Ponitur in tunnello quo cinis urbis erat.
 Omen id, ut flumen super execrabilis effet:
 Et memor exusti, plebs miseranda, loci.
 Fama refert populum, quo dignis actibus effet
 Clarior, & doctis urbs bene cauta viris.
 Marmore candenti niveam posuisse thesaurum,
 Hic ubi se flumen miscet utramque simul,
 Palladis ara Dea medio stetit orbe theatri,
 * Mira canent quavis nomine posse putenas.
 Palladis intacta Rhetor dicturus ad aram,
 Palluit, & stupido protinus ore fuit,
 Ipse licet Cicero Diva simulachra petisset,
 Ante Dea scanam corde tremante foret.
 Sed modum unus erat placandi numinis iram.
 Mitescunt sacris numina quaeque suis.
 Fit focus ex lenio, mediâ clarissimus Arâ
 Lumine quo flagrans garrula pica perit.
 Stat supplex circum populus, funditque sacerdos.
 Thura Palatinis cum sale dona sacris.
 Hic ubi libavit (fas est) impallidus orat
 Rhetor & orantis verba Minerva probat.

Alii, quasi lucidum collem significet, Luc-
 dunum scribunt, non adeo inconvenienter,
 Nam & Eticus Monachus lib. 4. de vita S.
 Germani in *Lugduno*, dictionem *Lucht*, agno-
 scere videtur:

*Lugduno celebrant Gallorum famine nomen,
 Impositum quondam quod sit mons Lucidus.*

Quo videntur etiam collimare versus Sene-
 cae in morte Claudii:

*Vidi duobus imminens fluvius iugum,
 Quod Phabus ortu semper obverso videt:
 Ubi Rhodanus ingens amne praecipido fluit,
 Ararque dubicans quo suos cursus agat,
 Tacitum quietis altius ripae vadit.*

Alii quasi *Lucii collem*, accipiunt, quod *Lucius*
Munatius Plancus eam in colle, *Forum Veneris*
 post dicto, cum ante inter *Rhodani* & *Araris*
 fluens.

fluente ædificata tunc in ruinis jaceret, resuscitavit : tum quod antea Lugduni vocabulum, ipsi inditum fuisse nullis fide dignorum auctorum testimoniis constet. Insula enim ante vocata fuit. Livius : *Postero die profectus Annibal, adversa ripa Rhodani, mediterranea Gallia petit : non quia rectior ad Altes via esset, sed quantum à mari recessisset, minus obvium fore Romanum credens : cum quo priusquam in Italiam ventum foret, non erat in animo manus conferere. Quartis castris ad Insulam pervenit. Ibi Arar, Rhodanusque amnes diversis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum complexi, conflant in unum, mediis campis Insula nomen datum.* Polybium perinde loqui, notant alii, & addere Insulam hanc fuisse, *πολύχλον καὶ στροφόρον* : Plutarchus verò : *Annibal castra movit, & per ripam Rhodani adverso flumine profectus, paucis diebus pervenit ad locum, quem insulam Galli vocant. Hanc Arar, & Rhodanus amnes ex diversis montibus confluentes efficiunt. Ibique nunc Lugdunum est celeberrima Gallia urbs, quam longis postea temporibus à Planco Munatio conditam fuisse accedimus.* Ex dictione nunc, patet, ante Lugdunum non fuisse. Ac necesse erat nomen urbis mutato ipsius situ mutare. Quin retentio antiquo vocabulo ineptè appellâssent Insulam, extra confluentes in colle positam urbem. Nisi fortè verius insuper est Insulam non fuisse urbem, sed omnem illam terram quæ Rhodano, Arari & montibus interjectis concluditur, figuram literæ Græcæ Δ efficiens, ad exemplum Insulæ Ægypti : quod ex Polybio pulchrè deducit contra Paradinum Cl. de Rubys 1. *Hist. Lug.* 6. Huic tamen etymologiæ id contradicit, quod nunquam à prænomine Romanæ urbes à se conditas, sed potius nomine familiaræ, appellarunt, ut patet in Aquis Sextiis, Foro Julii, & aliis.

Sunt qui à Lugda Cæsaris legione frequenter

ter hic hibernante deducant. Lugda autem idem quod fulgur Gallis significabat. Cujusmodi nomina terroris plena legionibus indere solebant. Exemplo sint Rapax & Fulminatrix.

Aliis nec id adeo ineptè, à voce *Luck*, quæ hodieque Belgis fortunam significat & litera adjecta Germanis effertur *Gluck* derivare, tanquam fortunatum collem, placuit. Hinc itinerarium Burdigala Ierosolymas ducens interpretatur *Lugdunum*, *Desideratum montem*. *Dunum* enim montem aut collem antiquis Gallis notasse, vulgus etiam novit, suntque hujus farinæ urbium nomina frequentissima, ut: *Augustodunum*, *Casarodunum*, *Noviodunum*, *Intiodunum*, *Miliodunum*, *Verdunum*, *Ebrodunum*, *Castellodunum*.

A fluviiis etiam, quibus adloitur, alia urbem hanc nomina obtinuisse, tacendum non est. Rhodanusiâ vocat Sidon. *lib. 1. Epist. 5.* Uti Horatio 2. *Od. ult.* Lugdunensis *Rhodani potor*, dicitur Arariam indigerat historia Lupi Lugdun, Archiepiscopi, & perinde Lugdunensis Sidonio 1. *Epist. 8. Araricus bibitor* audit.

Hodie vulgò vocatur *Lyon*: an nomine contracto ex Lugduno? Vix me abstineo ne credam, cum & *Laudunum*, in *Laon*, & similia in similia abesse videam. Nec tamen abs re est quod Claudius de Rubys adfert. Postquam & urbs & urbis nomen abolitum & oblivioni damnatum esset, verisimile non fuisse & Christianos & paganos qui in planicie qualem moliebantur urbem, pristinum & damnatum nomen ipsi imponere ausos fuisse. Aliudque potius ipsi indidisse, idque à colonizæ hic collocatæ insigni, quod fuit Leo: quemadmodum Piceni, à Pico insigni suo appellati fuere. Vide pluribus hæc de re Pub. *lib. 1. c. 30. pag. 113.*

Hodie hujus urbis ambitus & jugum istud sive collem, in quo. *la-Munatio* Planco posita, *Forviere* dictum, & Insulam in qua antiquitas collocata quibusdam creditur, cum imminente monte, S. Sebastiani dicto, complectitur. Sontque quadrigemina de quib. gloriari possit: *Duplicem se esse urbem, duos ambitu suo complecti montes, ripis duorum fluviorum navigabilium impositam, duobus in ea aut ad eam pontibus saxeis elegantissimis & fortissimis duos illos fluvios transire.*

Adeoque in ipso moenium circuitu & montes sunt & planicies, & terra est & unda; ædificia & loca ab his vacua, eaque hortis, vineis, segeti, pratis relicta. Vix credo repertu urbem tam variâ amœnitate pollentem. Sive ex imo in superiora & æqualia respicias: sive ex summo inferiora sub & circumjecta contempleris, oculos animumque expleri nequibis. Magnam est quod dico, sed audacter tamen assero, æquè commo loco vix aliam Europæ ullam positam esse urbem. Hinc enim prono Rhodano promptus abitus in Italiam, Hispaniam, Africam, Orientem, & Occidentem: Hinc ad Iulencas abest Ligeris navigabilis, quo in potissimam Galliam, Hispaniam Septentrionalem, Angliam, Belgium, Daniam, Germaniam inferiorem mercimonia transferri possunt: quin Geduno (*Gyan*) in ripa Ligeris posito unius diei itinere tantum abest Montargium, ubi alius fluvius, cujus nomen excidit, naves ferre incipit, qui Sequanæ post miscetur, ut commodè in regni metropolin, & breviori insuper itinere in Septentrionaliorem Galliam merces ferri possint. Hinc in Germaniam paulo longior quidem via est terrestris, sed qua & ad Rhenum, & Danubium longissimos post fluvios merces delatæ ad remotissimas
gen.

gentes citra magnam difficultatem ablegari queunt. Quæ etiam sola mihi videtur esse causa quòd tot opificia & artificia hic florent, tot non indigenis solùm sed diversarum etiam nationum remotarum mercatoribus, quís in sua sunt collegia & privilegia, abundat. Accedunt commoditates victus incomparabiles. Vinum intra mœnia & circa producit generosissimum: quin & ex Burgundia secundo Arari, & adversò Rhodano ex Provincia, Languedoccio & Delphinatu adfertur. Pretiumq; ejus in tantâ copîa est valde mediocre. Inprimis quia ejus efferendi & aliis nationibus eo carentibus communicandi commoditas hisce provinciis non est talis, qualis reliquæ ad Ligerim, Garumnâ, Sequanam, & Carantonum Galliæ. Illis enim fluvii abitur ad terras Septentrionales quæ vinum non producant; Rhodano verò ad illas, quæ id minimè desiderant, ut Italos, Hispanos, & similes. Uti hac ratione natura huic urbi populosissimæ prospexisse unicè videatur. Frugum feracia arva perinde & in urbe sunt & eam circumdant, ac advehitur ex Burgundiâ fertilissimâ regione infinita, cum opus, frumenti copia. Fructus & in ipsa & circum nascuntur omnis generis, & ex Provincia adferuntur copiosè. Lucundum est, contemplari primo vere florentes in longo montis in urbe & extra eam jugo amygdalos cum aliæ arbores pleræque ne germinare quidem incipiunt. Greges & armenta, tum volatilium copia ea subsidia mensis & convictibus ministrant, quæ tanto hominum numero ad abundantiam sufficiant. Retinet ergo jure meritò laudes suas antiquitas, uti & fit πολύχλ. & σφόδρ.: quís vocabulis ipsam Polybius insignivit. Qua indubiè laude utrâque tantopere non polleret, esset absque duobus celeberrimis fluviiis: de quís quid verat hic aliquid promere?

Rho-

Rhodanus à Plinio sic breviter describitur : *Rhoda Rhodiorum fuit, unde dicitur multo Galliarum fortissimus amnis Rhodanus ex Alpibus se per Lemannum Lacum rapiens, sequenque deferens Ararim.* Fusiùs paulò à D. Hieronymo : *Rhodam Rhodiorum coloni locaverunt, unde amnis Rhodanus nomen accepit. Adeò magni cursus est, ut vix adversa navigari possit aquà. Ferunt hunc amnem ex Alpibus oriri, non longè à Rheni & Danubii fontibus. Fertur per Lemannum Lacum & versus Occidentem per Galliam fluens tardum Ararim & Isaram Durentiamque suscipiens apud Heracleam uno hostio & paulo altius duobus aliis in mare Tyrrenum irrumpit.* Verius Occidentem fluere ait : quod verum Lugdunum usque, inde enim recepto Arare ad lævam meridiem versus declinat, antequam Isaram Durentiamque recipiat. Adeoque rem probè reputanti, injuria facta Arari videri queat, cujus alveus non solum quoque hodie nomen servat; sed & Lugduno Arelate usque rectà contendit : cum ex transverso ipsum accedat Rhodanus, nomenque ipsius expungat. Probiùs cursus ejus describitur à Pomponio Mela lib. 2. *Rhodanus non longè ab Isari Rhenique fontibus surgit : deinde Lemannolacu acceptus tenet impetum seque per medium integer agens, quantus venit egreditur. Inde contra in Occidentem ablatu aliquandiu Gallias dirimit. Post cursu in Meridiem abducto, hac intrat, accessuque aliorum amnium jam grandis & subinde grandior inter Volcas & Cavares emittitur.* Ammiani Marcelini descriptionem parilem vide lib. 15. Danubius, Rhenus, Arola, Ticinus haut procul ab ejus scaturigine fontes suos habere notantur. De eo hæc ferè noranda. Quod integer & servato colere lacum Lemannum transeat : quòd angustis montis Juræ, ubi Clusa nunc, transgressis præcipiti voragine oculis ereptus aliquanto post spacio reddatur, & post placidus

dns abeat: quòd Lugdunenſibus lignorum tam comburendo quàm ædificando idoneorum copiam adferat: inſulam ad pontem *le Breuteau* hodie dictum amœniſſimam efficiat: cùm periculo haud paucis locis, in primis propè pontem S. Spiritus navigetur.

Arar ex monte Vogefo ortus per Sequanos, hodie inter Ducatum & Comitatum Burgundiz, Virodunum, Cabillonum, Tornum, Matifconum prætergreſſus Lugdunumque perlapſus mox Rhodanum curſu tam lento ut ſtanti ſimilis, ceu Silius loquitur, videatur, aut utram in partem fluat, ut Cæſar, non facile dignoſci queat, inſluit. De illo ita Tacitus: *Mosellam atque Ararim factâ inter ætrumque ſiſſâ connectere parabat, ut coria per mare dein Rhodano & Arare ſubvecta per eam ſoſſam, mixtæ fluvii Mosellâ in Rhenum exin Oceanum decurreret, ſublatisque itinerum difficultatibus navigabilia inter ſe Occidentis Septentrionisque littora ſiſſent. Invidit operi Ælius Graciliſ Belgica legatus, deterrendo Veterem, ne legiones alienæ provincia inferret ſtudiaque Galliarum affectaret. Formidoliſſum id Imperatori dictitans, quo plerumque prohibetur conatus beneſſi. Nomen huius fluvii antiquum eſt Brigulæ, teſte Plutarcho in libr. de Fluminib. Ararim vocatum idem ait. *παρὰ τὸ ἀρμόδιον τῷ ῥοδανῷ*, quòd Rhodano jungatur. Scoras Polybio appellatur, quòd nominis Paradiniſ tuliffe eum inde putat, quòd tranſiens terram tam fertilem non poſſit non multo luto abraſo limoſum ſe reddidiſſe: - quam etiam cauſam lentæ curſus ejus opinantur. Merula corruptum & legendum credit *Σαόνις* pro *Σαόνας*. Sangonam appellarunt poſtquam cæſo infinito in perſecutione Severiana Martyrum numero, ſanguis effuſus ejus undis mix-*

cus

tus Matifconum usque regurgitavit, ibique concretus ad aliquot dies substitit. vid. Parad. lib. 1. cap. 3. Rub. lib. 1. cap. 21. Adfertur secundo hoc fluvio copia framenti, vini, carbonum aliarumque rerum & mercium. Hinc Arariorum etiam Nautarum Corpus olim institutum, cujus mentio in inscriptione Romana in capite pontis S. Bartholomæi & Lugdunensi in ædibus Prioris ad D. Irenæi. Utroque fluvio juncto sed adverso, naves appellant omnis generis mercibus, vino etiam & fructibus sub imitiori cælo non nascentibus, oneratae.

Hæc urbs tot laudibus pollens nomen toti Galliæ Celucæ communicavit, ut Lugdunensis diceretur. Primatus etiam Galliæ quæ statum Ecclesiasticum, penes ipsam fuit à tempore Irenæi, habuitque præfules sive Archiepiscopos viros sanctissimæ vitæ & eruditionis incomparabilis: qui & moderamen civitatis olim tenuerunt. Prolixus eam in rem Paradinus toto libro secundo historiæ Lugdunensis, quem adi & evolvi: adde etiam Claud. de Rubys in ejusdem argumenti libro.

Tempore triumviratus, L. Plancus Munacius, instaurator urbis, cum à partibus Antonii contra Augustum tandem victorem stetisset, uti gratiam ejus aucuparetur sexaginta Galliarum nationibus auctor erat uti ad confluentes Rhodani & Araris templum Augusto communi sumtu erigerent, inque eo totidem. quot erant nationes collocarent statuas: duplicem etiam aram, unam elegantiam, alteram magnitudine conspicuam. Dedicatio templi facta fuit Calendis Sextilibus sive Augusti JULIO ANTONIO & FABIO Africano COSS. anno V. C. 744. septem ante Christum natum annis: qua ipsa die Lugduni nascebatur Claudius Tib.

Tib. Cæsar, post imperator. Trecenti Augures hoc templum incolebant, quorum præful primus fuit Cajus Julius Verecundatus, teste Julio Floro. Inventæ fuere complusculæ inscriptiones Augurum istorum meminentes: tum perpetui Pontificatus, uni ex Auguribus collati, Quattuor virorum & Decurionum. In templo D. Stephani ad introitum visitur lapis perpetui Pontificatus meminens. Ad portam qua introitur in Claustrum S. Joannis, lapis visitur antiquus cum hac inscriptione. *Julius Primitius Decurio trecentorum Augurum.* Alius, in muro exteriori turris ad D. Petri in ipso clauastro: *Jovi Ope. Mast. Q. Alcinnius Urbis F. Martinus Seq. Roma, & Augur ad Aram ad confluences Araris & Rhodani amen in civitate Sequanorum.*

Hand ita longo post tempore Cajus Caligula, Tiberii nepos, Romanorumque quartus Imperator, tertii Consulatus honorem Lugduni adeptus, præter alia gaudentis animi testimonia publicos ludos miscellos instituebat, & certamen Oratorium in Lingua Græca & Latina ad hanc Augusti aram. Certaminis conditio hæc erat, ut victus lingua propria, aut spongiâ madidatâ minimum, elueret scripta sua, ni præferret aut virgis cædi aut mergi in proxima præterfluente. Atque hoc est quamobrem pallor exprimebatur iis, quî non exquisitæ dicendi facultatis sibi conscii in hanc palæstram progrediebantur: quod Juvenalis innuit:

*Palleat, ut nudis pressit, qui calcibus anguem.
Aut Lugdunensem rhetor dicturus ad Aram.*

Vide Suetonium in Caligula. Ac credo sub hoc tempus, non initio, huic loco Athenæi vocabulum inditum à Minerva Athenes nomine Græcè appellata, Diva Ethnicorum opinione Scientiarum largitricæ: quod firmiter ipsi hæsi

hæsit, postquam etiamnum Latine Monasterium Athenacense: & vulgò *l'Abbaye d'Aisy*, audit. Destructum tamen hoc fuit templum insequenti tempore, cum Lugdunenses Christo nomen dare inciperent, ex ejusque ruina ornata templa S. Ioannis, & Monasterii Athenacensis Christianum in Pagani locum positum: Brunehildem Reginam conditricem hujus Monasterii ferunt, Sigeberti Austrasiæ Regis conjugem. At antiquius longè est, & à Papa Paschali II. dedicatum anno Christi 1107. Imò & reparatum à Salomo Archiepiscopo sequi seculo & ampliùs Brunehildis tempora antecedente. Pinguioribus fortè redditibus dotavit, & ornatus reddidit. Utque olim Ethnica fuit in hoc confluentium angulo palæstra non ignobilis: sic post Christiana fuit nobilissima, postquam 40. utriusque sexus martyres, inter quos Episcopus Phorinus fuit, sanguine hîc fidem obsignantes coronam vitæ adepti fuerunt: vide Paradinum *Hist. Lugd. lib. 2.*

Hodie in hujus Monasterii templo, antiquæ magnificentiæ forassis non respondente, visuntur tamen quatuor columnæ prægrandes ex lapide & marmore fusili, multis superstites ex antiquo Planci opere creditæ: tum in choro effigies Archiepiscopi artificiosissimè ex marmoris tenuissimis portiunculis in pavimento repræsentata, quæ Amblardi qui & ipse desolatum à Normannis templum restauravit, esse creditur. Hortum adjacentem habet amoenissimum, tiliis per diversa ambulacra umbram faciëntibus gratissimam, ac imprimis nemusculo sive luo stationem subvernum tempus philomelis præbente gratissimam, & refrigerium æstivo colore perustis.

Haut longè recentius ædificatum creditur templum Veneri in colle, qui *Forviere* (quod
Forum

Forum Veneris (sonare credunt) audit. Ac Claudius de Rubys quidem eò abire videtur ac si sub imperio Augusti conditum adsereret. Præmissoque quod fora semper contigua habuerint Deorum templa (ut forum Romanorum templum Jani) addit, ideo credibile esse Augustum Veneri dicatum voluisse, quòd gens Julia ab Julo, atque ita ab Ænea & Venere, descenderint : exemplo Julii Cæsaris qui in novo suo foro *Veneri Genetrici* templum erexerat. Isacius Imperatorem Claudium excivasse illud suspicatur, ideo quòd idem Suetonio teste, in Sicilia quoque Veneris Erycinæ templum vetustate collapsum, ut ex ærario populi reficeretur, auctor fuerit. Quod verisimilius inde ipsi accidit, quòd idem Claudius Lugduno oriundus fuerit. Paradinus addit se in antiquis instrumentis invenisse non *Forum Veneris*, sed *Forum vetus*. Id tamen alteram appellationem non destruit. Citerioris enim sunt temporis ea instrumenta, ut respectu urbis in plano post Severi desolationem, quæ funestissimæ huic urbi accidit, ædificatæ, illud forum rectissimè verus appelletur. Post Ecclesia istic collegiata exstructa fuit in honorem B. Thomæ de Aquino, quam etiam vocant *notre Dame de Foivre*. Templum est perexiguum, decem tamen sunt ei Canonici. Qui plerique in plano habitantes, suas tamen & istic habent ædes cum hortis contiguas. Fontibus destituuntur in illo culmine montis. Puteum habent miræ profunditatis: & cisternas recipiendis aquis cœlestibus.

*¶ Ille
Barbe.*

Quin & Monasterium in Insula Barbara, vulgò *l'Isle Barbe*, ætate hanc longè sequitur : ab initio tamen Christianum. Quippe enim cum Imper. Antoninus Verus ferro persequeretur Christianos Lugdunenses, inter quosdam manibus ipsius elapsos fuit quidam Peregrinus qui in hujus Insulæ desolatissimæ id tem-

poris

poris vepretis se occultabat. Post paulò monasterium in ea ædificatum à Dynasta quodam nomine Longino in honorem sancti Andree Apostoli. Barbaram verò Insulam ab horrore & barbarie loci dictam Paradinus lib. 2. cap. 6. adnotat. Ipsius verò Antagonista Cl. de Rubys, de his omnibus longè aliter censet. Destructa nempe urbe per Septimium, Severum, & restaurari sub gravissimis poenis prohibita: incolarum reliquos aliosque commoditate loci allectos ad radicem montis Tenue ab initio oppidulum construxisse ex quibus paganos, ne, si Diis suis templum in vicino areæ urbis desolatæ ponerent, contra prohibitionem fecisse viderentur, in ista insula id posuisse. Ad inde verisimile esse Christianos primùm illum locum Barbarum appellasse, quòd post Christianam fidem susceptum barbari dicti fuerint Gentiles & à fide Christiana alieni: quod ex Psal. 113. & Baronii annalibus probat. Iuxta hunc igitur, Ethnicorum idolis primùm dedicatus fuit locus. Quicquid sit, longo post quàm Christiani hunc locum Deo Trinuno dedicassent, etiam cum Saracenicus furor, hoc etiam monasterium cum pluribus aliis evertisset, sub Carolo Magno restauratum & magnificentius longè ædificatum fuit & dicatum S. Martino: & nomine inde monasterii & Regalis insignitum. Huc etiam idem Rex & Imperator verè magnus bibliothecam suam collocavit, cujus portio fuit liber manuscriptus operum Ausonii, reipublicæ literariæ, postquam diu delituerant, communicatorum. Hodie denuo maximam partem in ruinis jacet, in bellis civilibus laceratum. Tria istic etiamnum sunt templa S. Annæ, Mariæ, & Lupi. Tertia feria Paschatos potissimum est festum quod celebrant. Infinitus populi numerus eâ die hanc insulam celebrat:

totaque insulæ planities tripudiantibus adeò occupata esse solet, ut vix transiri possit.

At recensere omnium templorum & monasteriorum iniria meum nunc non est. Tangam cursum ex locis celebrioribus, sacris, prophanis, ea quæ frequentius adiri solent ab exteris.

Splendidissimum omnium & primatiale totius Galliæ hodie, S. Ioanni Baptistæ & S. Ioanni Evangelistæ dicatum: quorum utriusque statua ex choro exeunti una ad dextram altera ad sinistram collocata. Bonam partem tanti operis ex ruderibus templi Augustalis ædificatam credibile est. Quatuor turribus ad quatuor angulos positis eminet. Horologium Astronomicum non contemnendi artificii, prope chorum videre est. Campana in turrium una quibusvis maximis accensita. Contigua huic sunt duo templa alia sancti Stephani, & sanctæ Crucis.

S. Nicetii templum, vulgò *S. Nisier*, olim sub primis Episcopis, cathedrale & primatiale, hodie Collegiale, non longe minoris est splendoris, in medio ferè urbis situm. Videbis pone chorum suspensam tabulam æneam restituti civis testem. Aliud Conventuale est S. Iusti, olim extra pomeria urbis in suburbio collocatum, sub furore civico dirutum, in ipsa urbe hodie restauratum; S. Pauli collegiale prope vicum Flandricum: S. Thomæ *de Foruiers*, de quo supra.

Meretur præterea videri templum Iacobi-norum, vulgò *notre Dame de Confort*: in quo Germanorum Cœnotaphium: quod obregitur saxo quadrato, cui Aquila Imperii insculpta, cum his verbis: CY EST LA SEPULTURE DES ALLEMANS IMPERIAUX. Aliquot, novissimis his annis, Germanos illi illatos novimus, ac imprimis illum qui solus eorum, qui Itineraria Galliæ scri-

seripserunt, ejus accuratissimam descriptionem Deliciis suis (sine dubio præfagiente animo) inservit, Petrum Eifenbergium Danum, Sacellum ad dextram 8. columnis marmoreis fulcrum elegantissimis Templum S. Irenæi u. *S. Irenæi.* num est ex vetustissimis. Dirutum in bellis civilibus & qualiter restauratum. Monstratur hic pars columnæ, ad quam Christus flagellatus; sepultura S. Irenæi, altare S. Polycarpi. Pavimentum musivi operis fuit, sed nunc maximam partem extritum Novem Musarum picturæ expressæ fuerant inter alia, & hi versus additi: *Ingrediens læta tam sacra, tam reos pectora tande, Posce gemens veniam, lachrymas hinc cum prece fande. Præsulis hic Irenæi turba jacet sociorum. Quos per martyrium perduxit ad alta potorum. Ipsorum numerum si scire cupis tibi pando, Millia dena novemque fuerunt sub duce, tanto: Hinc mulieres & pueri simul excipiuntur, Quos tulit atra manus nunc Christi luce fruuntur.*

Elegans est etiam templum Minimorum, *Mini-* tum Capucinatorum. Carthusiani in monte *mes.* S. Sebastiani à paucis annis Monasterium sibi *Capucini* extraxere loco unde prospectus in subditam *Carthus.* urbem peramœnus. Celestinorum monaste- *Celestius* rium in ripa Araris est, aula olim Ducum Sabaudia. Sed omnia de his omnibus referre, longum esset.

Juxta hæc ædificia divino cultui destinata, *Hospi-* charitati erga proximum Lugdunenses exci- *talio.* tarunt aliquam multa, inque iis orbos, exposititios, ægros, pauperes, senes hospitantur & alunt. Ac laudabile inprimis est exemplum Eleemosynæ generalis, quâ magnum egentium numerum alunt, distributis quod diebus Dominicis panibus, & pecuniæ aliquanto pauperibus addito. Processio fit, sub feriis Lugdunensibus Paschalibus, cui omnes pauperes, qui de hoc beneficio participare volunt, interesse tenen-

tenentur: videntur in hanc rem Paradinum.

Citadelle Ut à sacris ædificiis ad profana transeam, Fortalitium anno 64. in monte S. Sebastiani structum idemque anno 85. destructum fuit. Historiam leges apud Cl. de Rubys *lib. 3. hist. Lugd. c. 63.* Hodie restant tria alia quæ celebrantur: *la Pierrecise* in dextra Araris ripa rupi præruptæ imposita: verisimiliter ab Archiepiscopis, ut contra furorem populicum in ea securi essent, ædificata: nobilis captivitate Ludovici & Ascanii Sfortiarum, & Ducis Namurci: Fortalitium S. Ioannis, *le boulevard de S. Jean* in sinistra Araris ripa è regione alteri oppositum, pariter rupi durissimæ, non tamen æquè præruptæ, impositum: & Fortalitium S. Clari quod Rhodano alluitur, satis quidem munitum, alteri tamen non comparandum. Munimenta hisce duobus interjacentia sunt fortissima.

Basilica urbis, olim Archiepiscoporum sedes credita: in qua duæ tabulæ Æneæ continentes orationem Claudii Imp. habitam ad Senatum, pro Senatorum jure Gallis indulgendo, quas vide apud Paradinum, *lib. 1. cap. 18. & sub initium Inscriptionum Lugdunensium*: tum adde quæ de iis notat Cl. de Rubis, *lib. 1. cap. 15. hist. Lugdun.*

Palatium curiæ vulgò Rhodana dictum ad Ararim situm est. Legitur inter 48. utriusque sexus Martyres, passam etiam foeminam nomine Rhodanam: cujus sunt qui fuisse putent hoc palatium, & damnatâ illâ fisco cessisse.

Armamentarium ad Ararim à sinistra machinis probè instructum vulgò *la Rigandiere* dictum, à paucis annis novo circumducto muro munitum. Majorem ejus partem hortus occupat.

Hinc haud procul absunt novæ munitiones ante

ante quinquennium ab ea parte excitatæ, ubi nulla alia urbis ab antiquo fuerant claustra, quàm confluentium undarum. Ea de re egredientibus porta Aचनाica ad sinistram legitur epigraphe Gallica. Ipsi portæ hæc inscripta sunt.

*Quæ Rhodano fert dives Arar quæ dividit Orbi
Alter opes, nova quæ facies adsurgat Athene,
Hannibal Ausoniaque acies & castra loquuntur,
Sub fido Francorum oculo custode Leonis.*

Domus Antiquaria, vulgò *l'Antiquaille*, in trivio montis Fori-Veneris sita: in qua aliquot inscriptiones antiquæ custodiuntur. Fornices subterranei, qui illa montis parte inveniuntur, restantur non fuisse nullius pretii ædificium illo loco positum. Sunt qui palatium Severi hîc loci constituisse non inverisimiliter opinantur.

Paulo altius videntur rudera antiqui & magnifici operis, juxta templum. Amphitheatro inservisse quidam autumant, alii huc collocant Severi palatium. Paradinus ait Castellum Bucium nominari in antiquis instrumentis nomine mediâ post ætate, ut auguror, ipsi indito. vide Parad.lib.2.cap.103.

In propinquo sunt rudera alterius ædificii, quod palatium Claudii Imper. fuisse creditur. Thesauros hîc sub terrâ conditos, in vulgus creditur.

Descendens versus fanum S. Iusti transibis aream, in qua aliquot millia martyrum occisa feruntur. Crux ibi posita, *la Croix decolée* vocatur.

Ante portam S. Iusti (ne futile hoc præteream) lapis immensæ magnitudinis & ponderis visitur, quem minimo etiam digito moveas. Nempe in æquilibrione quiescit.

Haut longè abes, cum hunc lapidem contemplaris à porta suburbij quam Trifontii dictam,

ex antiquis chartis testatur Parad Nempe quòd ductus aquarum ab aliquot lencis huc porrecti simplices, disperriti fuerint in triplices, ut eo commodius aquæ inhabitantium usibus distribuerentur. Nisi fortè à triplici aquarum scaturigine ita appellatam malis: quomodo hodieque fontem illum Romæ, ubi D. Paulus decollatus, appellant. Clau. de Rub. lib. 1. cap. 10. Hodie vocant *la porte de Triomp*, vocabulo contracto: quod cave accipias de porta triumphorum ullius Cæsaris, ut quidam nugari volunt.

Prope fanum S. Iusti in vinea videbis fornices arcuatos subterraneos indubiè receptaculo aquarum ex illis ductibus huc derivatarum factos. Agnosces à sinistra introitus foramina per quæ indubiè tibi eas evomuerunt.

In monte hoc videbis vineas, arua, hortos, prata, tam diversa prædia mœnibus inclusa. At sat diu in eo hæsimus. Descendimus.

Haut procul portâ quæ vocatur *an Vex*, visitur tumulus antiquissimus, operis non vulgaris, quanquam hodie vetustate corrupti: vulgò vocatus *tombeau des deux amans*. Herodem & Herodiadem, in exilio palantes hîc fortè fortuna obvios mutuo factos præ gaudio mortuos vulgus inspidum commentum fuit. Alii, omisso quòd fortuitò sibimet obviati fuerint, hîc saltem post obitum sepultos contendunt eosdem. Utrique falsò. Nam mœrore & pædore confectos in Hispania obiisse Egesippus auctor est. Et demus hîc mortuos: estne verisimile læsæ majestatis damnatos, & quorum etiam memoria damnata erat, in hac Romanorum Colonia, ubi aut ipsi Imperatores aut præfecti ipsorum residebant, talem sepulturæ honorem nancisci potuisse? Quin accedamus potiùs conjecturæ Claudii de Rubys.

bys, qui putat per duos amantes significari conjuges duos Christianos, qui castitatem voverint, simul tamen habitantes; quorum sepulchris moris erat inscribere hæc verba, **DUO AMANTES**: teste Gregorio Turonensi *lib. 1. hist. cap. 47.* ubi refert historiam de InjuriOSO nobili Arverno. Vid. Cl. de Rub. *lib. 1. c. 14.*

Portus Ararici munimentum sinistra ripa *Portus.* consideres. Olim locum lutosum, nunc pavimento stratum, gradibus etiam hinc inde elegantissimis percommodum redditum omnibus qui quovis modo fluminis beneficio uti desiderant. Ara istic Henrico IV. posita, cui hoc inscriptum:

Henrici IV. regnante pace vigente, præfecti COSS. COSSQ. urbis Lugduni Ararim extra alveos prorumpentem cinxerunt, vallarunt hac eleganti serie ut in posterum sint portus, mercatorum commoditati, navarum securitati, urbis ornamento, populi oblectamento. Incept. Anno M DC VI. Perfect. Anno M DC IX.

Pons quo Rhodanus transitur longissimus *Pontes.* est: ad 800. passus fecisse in eo me memini: Arcus habet XIX. Crux in eo collocata terminum Delphinatus & Lugdunensis tractus notat. Turris in medio est excelsa in qua excubitor collocatus, & colubrina.

Ex illo despectus est in subjacentem insulam amœnissimam, *les Arches*, & *Brouceau*, dictam arboribus obsidam: in quam numerus populi solet exspaciari sub verni temporis amœnitatem. Hæc rarò etiam in viridibus his convivantur. Pontem exstructum ferunt à S. Benedicto, qui & Avenionensem miraculosè posuisse creditur. Vide Parad. lib. 2. cap. 43.

Ponte tamen stratum hîc fuisse longo antè tempore Rhodanum patet ex Sozimo lib. 4. ubi ait: *Andragatius impetu continuo Gratia-*

num persequens Lugdani pontem transitorium comprehendit & occidit. Alium tamen & ligneum fuisse opinatur & Rub. lib. 1. cap. 38.

Pons Araricus circa annum 1050. ab Humberto Archiepiscopo exstructus scribitur. vid. Parad. lib. 2. c. 32. Rub. lib. 3. c. 33. Novem est arcuum, scopuli istic sunt in Arari undis exstantes, firmissimum ex parte pontis sustentaculum. Æstivo tempore infinitum lavantium in Arari numerum in media urbe, ex eo contemplaberis.

Porta. Portæ urbis sunt sex: *La porte du Rhosne, de S. Sebastien, de Veze, de S. Iust, de S. George, & d' Aisyay.* Quatum tamen ultima non ducit nisi ad confluentes Rhodani & Araris.

Areas habet complusculas. Maxima est, prope pontem Rhodani, *le belle Cour* dicto, gramminibus obsita, & amœnissima, civium vernali tempore deambulatio. Sub vesperam diebus festis totam obambulantibus, ludentibus, tripudiantibus occupatam videbis. Ex hac obversum Fori Veneris collem contempleris: vix usquam fateberis te vidisse locum amœna varietate magis distinctum. Jam ædificiorum cumulum: jam vineis, hortis, aruo occupata loca: jam vacua præcipitia: jam ædes singulares: jam arcuatos fornices sustentandæ ad præcipitium terræ conspicias. Apelles magis varium aspectum vix posset penicillo effigiare. In hac areâ ludus est quem Balemaille vocant: In eâdem stabulum equorum Gubernatoris: ad eam sphæristeria amplissima, ante paucos annos ædificata. Lustrando aliquot millium exercitui satis hîc spatii.

Confort. Propinqua huic est area *de Confort*, à vicino templo dicta.. Olim cæmeterium fuit, & muro inclusa utrinque viæ tantum spatio vacuo. In medio ejus Pyramis triangularis erecta est
Hen-

Henrico IV. cum inscriptione deauratis literis constante.

Aliæ sunt: 1. *le Terreau*, hodie Gemoniæ Lugdunensium scalæ, 2. *des Cordeliers*. 3. *de S. Nisier*, ubi forum olitorium. 4. *de S. Pierre* 5. *de la Grenette*: & in altera urbis parte, 6. *le Change*, ubi quotidie mercatores conveniunt, 7. *de la Dovane*, 8. *de la Roche*, 9. *de S. Jean*, & hinc inde quædam aliæ.

Suburbia habet quatuor amœnissima. Ultra Rhodanum longissimum est *la Guillotiere*, *Guillo-*
Paradino tanquam *Grilottiere* à tintinnabulis mulorum, qui crebri hîc stabulantur, dictum Claudio de Rubys tamen tanquam *l'hossiere de Guy* quasi *Guy l'hossiere*, tanquam hospitium visci. Notum enim est ex extremo lib. 16. Plinii Druides visco & robore, in quo gignitur, nihil habuisse sacratius. Roborum elegisse sibi lucos, nec ullum sacrum sine hujus arboris fronde confecisse. Solemniter sacris sub arbore peractis, falce aurea viscum demessuisse: & quæ hujusmodi prolixè ab eo referuntur. Credibile igitur est in sylvam Roboream, quo vicina planities, hodie, *la plaine d' Airieu*, occupata erat, & cujus vestigia & reliquiæ etiamnum superant, collectum id visci exiisse Lugdunenses, revertentes in illo suburbio deposuisse, ut ab omnium ordinum hominibus post in urbem solemniter cum balationibus, hoc est, canilenis saltationi mixtis (unde remansit verbum *baler*) idolis etiam Deorum suorum præcedentibus ferretur. Vide Rub. lib. 1. cap. 29. Non prætereo viscum hoc strenæ loco mitti, eoque cenre sacratissima & saluberrima fortunatum annum amicis voveri solitum fuisse, ut notat ex Geropio Becano, Elia Vineto, & Vignereo, Merula part. 2. Cosmogr. lib. 3. cap. 11, pag. 308. Tum etiam *Ad viscum*,
sub

sub anni initium cantari solitum fuisse, unde promanarit quod adhuc alicubi superstes, quod pauperculi strenam cantando petentes, dicunt se canere *au gay l'an neuf*. Merula dicto loco, Parad. lib. 1. pag. 21. Diverforia & tabernæ vinariæ, cum contiguis hortis & viridariis, in hoc suburbio sunt plurima. Diebusque festis magna utriusque sexus incolarum portio animi causa tempore verno exspatiatur.

Aliud suburbanum est *à la Croix rouffe*, extra portam S. Sebastiani; aliud *en Vexé* dictum, muris suis circumdatum, uti & quantum S. Juste.

Ornamentum insigne & primum hujus urbis est quod Primatus totius Galliæ à multis seculis penes ejus Episcopos & Archiepiscopos resedi. Tum quod non solum sub Ethnicis Imperatoribus scholæ Athenaicæ celebratæ hîc fuerunt: sed & Universitas longo post Jurisprudentiæ hîc fulsit: quo de vide Parab. lib. 1. cap. 14. & Rub. lib. 3. cap. 43. Hodie sedes hic præsidialis. Ipsa verò urbs emporium celeberrimum. Ac ut ne indictum relinquam quod literatos propius tangit, insinuis hîc numerus librorum typis imprimitur, & per universum orbem quæ literæ notæ sunt, magno etiam numero in utramque Indiam distribuitur: uberrimum lucrum bibliopolis, fractum litterarum studiosis reportantibus.

Nec novum & nostris temporibus cœptum, quod negotiario libraria in hac urbe florer, sed perinde vixit ante aliquot secula. Sic enim Plinius lib. 9. *Epist. Lugduni bibliopolas esse non putabam.*

Feriæ jam olim sub Impp. Ethnicis hîc celeberrimæ fuerunt: testante Christianorum, de persecutione querulantiam epistola apud Eusebium lib. 5. cap. 3. Novissimis temporibus à Carolo VII. datæ, à Ludovico verò XI. quatuor

tuor concessæ fuerunt: Primæ post festum 3. Regum, secundæ post Pascha, tertiæ, mense Augusto, quartæ, post omnium Sanctorum festum celebrari, solitæ. Sub Carolo IX. Biturigas duæ translatae, duabus abolitis, sub eodem tandem omnes quatuor huic urbi restitutæ fuere: vid. C. Rub. lib. 3. cap. 50. sub fin.

Festa sua omnes tribus sive fraternitates statis diebus quotannis celebrant. Panes prægrandes croceos, instar placentarum orbiculatos, in pegmate diversis phaleris ornato in templum, præeuntibus qui tibiis & fidiibus canunt, deferunt: ubi & isti panes, & minores alii à singulis gestati à presbytero benedicuntur, domumque post reditur, & frustillatim divisi panes distribuuntur.

Feriæ secunda Paschatos, si sub id tempus hîc agis, memineris ad Insulam Barbaram visere, & videre ea quæ suprà retuli.

Festum etiam corporis Christi cum magna solemnitate obeunt, pretiosissimis tapetibus parietes ædium, quæ procedentes eunt, vestientibus.

Visu digna etiam est processio pauperum sub tempus feriarum Lugdunensium Paschaliū fieri consueta: cui adsunt qui Justitiæ præsent, Scabini sive Consules urbis, quatuor Ordines Mendicantium, tum longissimus orborum & pauperum ordo.

Tandem & primâ Dominica mensis Augusti confraternitas S. Jacobi solemniter procedit. In quâ XII. Apostoli, tres Reges, aliæque complures personæ in habitu, quo pingi solent, unâ cum Salvatoris asello inequitanis, repræsentantur.

Extra urbem visas ad ædificium *la Duchère* vocatum, in colle peramœno secessui gratissimo haut longe ab Arare situm.

Tum in domum proximam *la Claire* dictam, cui hortus contiguus elegantissimus. Fons ibi cui hoc Distichon adscriptum : quāquam quid sibi velit non adsequor :

*Hanc ornans clara clarum clarissimus unda
Clara fuit clarus quo sua clara forent.*

Et tandem in vicinum mercatoris cuiusdam secessum, *La gorge du Loup* dictum, amœnissimum. Fontes ibi aliquot salientis aquæ. Tum in superiori parte unus cui imposita statua Medusæ quinque siphonibus, à quorum medio locus nomen habet, undas evomens.

Aquæductuum arcus plurimi ad duas plus minus leucas visuntur. Ad illos cūm vises, hortum elegantem Domini *de Beauregard* prope fanum S: Genesii, S. *Genis* in transitu iustres.

In hac urbe quam tecum obiter percucurri, vellem quidem te hyemare: sed metropolis te sibi vindicat. Abi nunc eò, gnarus linguæ Gallicæ & paratior ad conversandum cum illis, à quibus peritior domum reverti potes.

Recta via est per Forenses, Borbonios, Nivernenses, Charitæum, Gedunum, Montargium, &c. loca pleraque omnia olim tibi visa. Satius igitur esset alias non aditas urbes transire: in primis si cum comitibus tuis equos eo pacto, Pictavii conduxisti, quo suadebam, quīs Parisios usque uri possis, aut si propriis utaris. Ac fungar vice coris, suggerens tibi mihimetipsi ignota: iter nempe aliud, magnam partem, Antissiodoram usque, mihi non tritum.

Videas ut quam commodissima via pervenias in Æduorum urbem, hodie *Aulun* dictam. *Aulun.* Edua olim dicta fuit, ut ex Aimonio & Petro Venerabili demonstrat Merula pag. 609. & 610.

& 610. Idque nominis habuit à gente cujus caput erat. Post diruta bello cum Gallis Cæsariano, & ab Augusto (ut credibile est) Octaviano restaurata *Augustodunum*, tanquam Augusti collis, appellari cœpit: quod nominis hodie quamquam contractius restat in vulgari. Urbs est antiquissima, in summum honoris culmen provecta ut & Romæ æmula, & quibusvis maximis orbis terrarum urbibus potentissimisque & splendidissimis accensita fuerit. Nunc tanti (exemplum lubricitatis rerum humanarum) splendoris vix tenuia videas vestigia. Tempia tamen habet magnifica, quorum maximum S. Nazarii: tum alia ædificia publica visu & aditu dignissima. De antiquitatum hujus loci monimentis hæc ecce notat Paradinus de antiquo statu Burgundiæ: *Ad Septentrionalem adspectum non procul à fluentis Aroti Fanum Proserpine & Plutonis visebatur: ubi Augures, Arioli, Aruspices, Genethliaci de futuris pronuntiabant, cujus Fani adhuc vetusta quedam turris exsistere dicitur ad urbis portam, vulgò Genes boyex.*

Ego structuræ formam intuitus, quum didicerim vulgò dici scribique *la Janitoye*, censeo vel Iani templum fuisse, vel Ianum. IANI veteribus ædificia erant quadriformia & peruvia: quales Romæ per omnes regiones fuisse notat Petrus Victor. In urbe in supermedia fuisse Martis templum contendunt.

** Tum etiam in plaga qua ad Orientem pertinet, collis est *Philosia*, in quo Cupidinis adem struxerant *Ædui*: nec ab eo procul erant spelunca & fornicos *Veneris*, scortorum diversoria. In eo confinio in repretò, est *Cucubarrus*, locus vocatus à cuculo eburneo (si fides habenda recentioribus) qui illic impudenti Deo, impudentissima victima cadebatur. Est enim avis adulteris lenociniisque infamia. Visuntur & magnæ ruinae.

•Thes.

Theatri eo loci ubi sacra olei scatarigo fuit ad mavorum antiquorum fundamenta, ubi fons limpidissimus. In superiore etiam urbis parte erat Capitolum, cuius tantum restat nomen. Deinde via Fraxinea erat Apollinis templum, quod hanc absurdè in editissima urbis parte exadificatum censeatur, nempe quod Arcem Acropolinque ingenii Apollo teneat. Cantius præterea vicus, in quo Anubis simulacrum caninino capite celebrabatur, ad Occidentalem plagam ubi convicti furti Anubi mactabantur. Erat rursus Rochi Dei delubrum. Hunc in Deorum albo non agnoscunt Poëta: cujus aspiciis ab Eduis permulta gerebantur. Porro sunt ruine statuarum, Columnarum, Aquaductuum, Pyramidum, Theatrorum, Arcuum atque alia innumera Vetustatis opera. Effodiuntur insuper annis prope singulis antiquorum Numismatum vascula auri atque argenti, cujasmodi quamplurima Mangarini meo, doctissimus apud Eduos, superioribus annis corrasit.

****** Est enim urbs, forma rotundiore & ovali, ab reliqua suis quasi portis mœnibusque seclusa, quæ Gallica voce corruptius *Marchault*, quasi ut quidam volunt: *Martis Campus*.

Has duas observationes Paulus Merula ad *Paradinum* notat: & insuper addit, quæ sequuntur. Scribunt etiam quidam *Angustodani* sentiam fuisse *Druidum*, locumque ei dictum ab *Druidibus* vulgato sermone *Montdruide* vocari: Præterea mille ab urbe passibus ad Occidentem montem esse editissimum, cui ab *Jove* cognomen: ubi in hanc usque diem familia illastris flores *Mont-Joviorum* valde de *Mont jeu*. Et quis, hæc omnia si vera, non videt urbem hanc urbis *Roma* simiam esse voluisse? & quis miretur *Augusta* quondam appellatione non contentam ad augustiorem adspirasse. Canit ætatis media Poëta *Hericus lib. 1, vita S. Germani*.

Cgl.

Celtica Roma dein voluit capique vocari.

Hæc Merula. Vellem de meo potuisssem addere. Sed cum istuc non viderim ipsus, ne tibi deesset, aliena hæc meis ut commodum tuum promoverem, quisquis mihi futurus es lector, inserere volui. Gymnasium hic fuit celeberrimum. Vide Panegyricum Eumenii, qui totus occupatus est in schola Augustodunensi restauranda. Ac refert Tacitus nobilissimam Galliarum sobolem liberalibus studiis hic operatam fuisse. Gens tota Eduorum fraterno foedere Romanis juncta & ab iis vicissim jure Senatus donata fuit.

Disputant eruditi an hoc Augustodunum sit Bibracte illud, cujus tam frequens apud Cæsarem mentio. Adfirmat Petrus Sancto Julianus in Burgundia sua: qui nondum satisfacit Merulæ. Chesneus tamen duo imprimis adfert argumenta pro Sancti Juliano: 1. Quod constet Cæsarem Cabillono, ut horreum haberet, viam stravisse Bibractem usque: at verò hodieque vestigia & reliquias stratae istius viae, quæ superfiat, recta ducere Augustodunum. 2. Ex nomine Augusto imposito, quod facturos Eduos non fuisse nisi in prima gentis suæ urbe, & quæ caput fuerit reliquorum credibile est. Vide plura apud Chesneum *lib. ant. Gall. cap. 4.*

Augustoduno abitum oportet Antistiodorum, vulgò *Auxerre*, Urbem elegantem, anti-*Auxer-*quam, Episcopatus titulo fulgentem, tractu *re.* circumjacenti nomen mutans, *le pays Auxerrois*. In medio vinearum sita, longè etiam remotis populis temetum propinat optimum. Studgardiae Wirtembergicæ ferè situm, quæ vineta, æmulatur.

Antistiodoro moveas Senonum urbem, *Senes.* *Sens* hodie appellatam, Archiepiscopi sedem. *Gravida* Proximo seculo miraculosa accidit historia. *tas mi.* Foemina prægnans per legitimum ferè tem- *raculosa* pus,

pus, doloribus tandem acutissimis adflicta, & partui vicina credita, tribusque annis continuis lecto adfixa, totum verò insequens vitæ tempus ægra & adflicta, 28. annos onus hoc, ceu gravida gessit. Mortuam superveniens maritus secari curavit, inventusque fuit infans sexus sequioris totus lapidens. Intellexi saxum illum partum adhuc monstrari. Refert hæc uberius Pasquierius in libro cui titulus *Recherches de la France, lib. 5. cap. 39. pag. 700.*

Senonibus pergendum ad confluentes Sequanæ & Icaunæ: Urbs *Montrean*, vocatur. In fluviorum medio arx sita est, olim secessus Regum Franciæ; unde & nomen, tanquam *mons Regius* habere creditur. In sinistra Sequanæ ripa adeoque Gastinensium territorio urbs ipsa: suburbium verò S. Nicolai in dextra, tractuque Briensi. In ponte hujus urbis Joannes Dux Burgundiæ ab illis qui cum Delphino erant quod Ducem Aurelianensem interfecisset cranio prægrandi ictu aperto, occisus fuit. Cranium foramine amplo perforatum Divione penes Carthusianos adhuc ostenditur. Arguta est responsio à Monacho facta Regi Francisco primo, sciscisanti, unde tam latum foramen redditum fuerit: nempe ideo, quod per id Angli tanto numero in Galliam intrassent. Filius enim Ioannis Philippus, ut mortem patris vindicaret, Anglis se jungebat, illosque in Galliam accersebat.

Hinc ad sinistrum paulum declines visum denuò (meretur enim antiquum *δὴς ἡ τῆς*) arcem primariam Regum Galliæ Fontem Bel-laqueum, vulgò *Fontaine b' lean.*

*Fontai-
ne b'
lean.*

Regio huic secessui cum meis comiribus vix horam impendi. Ignosces igitur si non eo quo debet penicillo depingatur, aut si quæ omittam silentio minime transmittenda. Nomen secessui huic arciue regie cum adjacentē urbe

urbe (quanquam muris nondum circumdatâ) est à fontium scaturiginibus limpidissimas aquas egurgitantibus. Sita est in medio sylvarum & rupium in solo arenoso. Venationes plerisque partibus sunt opimissimæ aura adflatur saluberrima. Selectus ea re fuit locus in quo stemma regium surculus protruderet, umbra sua regnum protecturos. Antiquum est ædificium, & Ludovico etiam Sancto *desertorum & solitudinis sue* vocabulo appellatum. Sub Francisco tamen primo restauratum & ad hanc magnificentiam ædificari cœptum fuit. Atriis cubiculis & xyftis abundat magnificentissimis : de quâs omnia particulatim referri hîc nequit.

Unius ex xyftis five galeriis ingressus videbis inscriptionem impositam, testem recepti Portûs Gratia, his verbis :

DEO OPT. MAX.

Cum per occasionem civilium armorum & ob impuberem Principis ætatem, quibus tota fere Gallia exarserat; Elisabetha Angelorum Regina portum oppidumque Gratia, quod est ad ostium Sequana positum, naturâ manuque minutissimum insigni fraude occupasset, firmissimoque presidio teneret, auspiciis C A R. IX. Christianissimi Regis, consilioque & prudentia singulari Catharina Matris Regina, paucis diebus oppugnari summâ vi cœptum, deditione receptum est. Anno M. D. LXIII,

• In extremo hujus galeriæ obsidio & recuperatio Ambiani supra caminum penicillo representata est.

In minoris galeriæ, quam & Regis Francisci vocant, medio notabis locum ubi colloquium erat inter Peronium & Mornæum. Ex hac

hac in aliam egredieris statuis marmoreis dimidiariis exornatum.

In galleria cervorum depictas videbis arces regias primarias, cum saltibus & venationibus, quibus plæræque circumdantur *S. Germain, Montceau, Amboise, Madrid, Chambour, Villecote-rets, &c.*

In galleria Reginæ elegantissimas videbis picturas. Inter alia & prælia in quibus triumphavit Henricus IV. repræsentantur. Prospicitur inde in aviarium.

Aviarius hoc oblongum est instar galeriæ, (sic enim voco, ut cuius intelligat) in cujus medio surgit turris rotunda. Undique ferè apertum lucem & aërem haurit, clathris tamen prætenuibus, qualibus cavæ muniri solent, obductum, exitum volucris negat, Arborea & dumetâ in eo disposita sunt, in quibus nidificant aves. In medio fons est, diversos hinc inde disperdens rivulos, cincta est vineis & rosetis arte factis: quibus subscriptum: *Henricus IV. D. G. Francie Rex.* Hinc atque hinc picti sunt gemini Angeli: quorum, qui à dextro sunt latere, alter coronam, canistrum alter rosis plenum gestat: quibus subscriptum hoc distichon:

*Tot populus victor iussu Rex Marte subegit,
Regius hic retinet quot sibi carcer aves.*

Qui à sinistro consistunt alter coronam tenet, alter psittacum: iisque subscriptum:

*Qui lanum clausit, volacres hic sponte reclusas
Detinet, æternum que sua facta canant.*

Omnis generis aves videbis: quæ fritillantes, trutillantes, minutrientes, gementes tam suave auribus melodon accinent, uti in stuporem datus ubi sis, quid audias, ambigendum tibi sit.

Atriorum quæ Salas vocant, præcipua sunt.

1. de

1. *de la garde* dictum ornatum tapetibus elegantissimè manupictis, prælia Caroli VII. & victorias ab Anglis reportatas exhibentibus. 2. *des festins*, conviviis celebrandis destinatum olim. Observes hîc caminum magnificè structum. Regis Henr. IV. Equitis statua ex marmore candidissimo istic collocata, Valore 18000. Coronatorum æstimari nobis referebatur. Marmorî Lydio subtus hæc epigraphæ imposita: *Henricus IV. Francorum & Navarra Rex, bellator, victor, & triumphator, bello civili confecto, regno recuperato restauratoque pace domi forisque constituta, &c.* Adstant à dextra Clementia; à sinistra Pax: pariter ex candido marmore. Columnæ ibidem videntur ex marmore variegatæ: & in summo par leonum ex ære, cum duabus coronis, omnisque generis armis. Subtus grandem istam Regis statuam, tabellam notabis ex marmore æquicandoris, in qua singulari artificio idem Rex repræsentatur eques, habitu Romano antiquo, sub pedibus devictos suos hostes concilians. 3. *des bals*; in cuius laquearium medio symbolum Henrici II. scriptum: *Donc totum impleat orbem.* Alia ipsius notabis.

Duceris in cubicula plurima verè regia, qualia sunt quæ vulgò appellantur: *La chambre & antichambre du Roy, le cabinet du Roy, la chambre & antichambre* (in quo natus Ludovicus XIII.) *de la Roïne: La chambre du Conseil: de Monsieur le Dauphin: la chambre neuve*: in quo observabis sub persona Dianæ effigiem magnorum Principum, ex magno Rege, matris. Laboribus Herculis Parietes picti sunt.

Sacellum quoque meretur videri. Idem sphæristeria, horologium, sudatoria, culina.

Areas aliquot habet latissimas, quarum nomina quantum recordor hæc sunt: *La cour de la*

de la fontaine, in qua fons perelegans, cui imposita statua Mercurii, duæque aliæ nudorum hominum. *La cour des Officiers*: *Le dongeon*, in qua videtur horologium Astrologicum: area baptismo Delphini tunc Regis nobilitata: *La basse cour*, in cujus medio equus prægrandis ex gypso factus conspicitur. Singularis artificii opus creditur, propter proportionem accuratissimam, qua in tantâ mole omnes partes sibi correspondent.

Viridaria & horti aliquod adjacent stupendæ amœnitatis: *Le jardin du Roy. de la Roïne, de la fontaine, de pin, des estangs*. In quibus & statuz, & fontes & ambulacra diversa videbis: quæ omnia meo calamo in hoc perexiguo libello suis coloribus depingi nequeunt.

Extra arcem hortus est alius pomiferis arboribus obsitus, in cujus stagno duas triremes parvas vidimus, inque ejus extremo par struthio camelorum tum omnis generis anates & anseres exoticos.

Fonte bellaqueo Melodunnum visas vulgò *Melum*. *Melum*, Heurepensis territorii primariam urbem. Olim in insula Sequanæ, non secus ac ipsa Lutetia, coercebatur: teste Cæs. lib. 7. *de bell. Gall.* nunc ad instar Lutetiæ in media insula, & utrinque in fluminis ripa ædificata triplicem reddit urbem. Fabulæ ea res originem præbuit: Huic urbi olim nomen fuisse *Isis*, & quia Lutetia ad exemplum hujus in insula & utrinque in continenti posita erat, nomen ipsi datum *Par Isis*. Supra unum ex portis hujus urbis insignia Francica & Medicæa picta sunt, hoc adscripto: *Concors inæqualitas facit melos unum*. In quo agnoscis adlufum ad nomen urbis. Minus quidem ingenio loci, ad haut mediocriter opere manufacto munita est.

Corbolum hinc pergendum urbem in ripâ Sequa-

Sequanæ firam, nec ipsam improbè munitam. Alluitur & Essonâ.

Charantonium post transeundum ubi Matrona, *La Marné*, ponte transitar. Echo istic percipis *ἡχώ*, quæ terdecies humanam reddat vocem, ut alii observant: mihi undecies reddita fuit.

In proximo hîc est alius vicus Confluentes, vulgò *Conflans* dictus. Ubi Sequanæ se jungit Matrona. Secessus hîc est Domini Villeregii amœnissimus: in quem animi gratia Lutiæ exspaciari possis.

Redisti nunc sub hyemis initium in urbem totius Regni caput. Hyemandum hic: tempusque ira collocandum ut ne frustra in ea vixisse dicatis. Descriptionem ejus meam aliquam hic ponerem. Sed tremulus calamus rem tantam aggredi timet. Ne tamen desim tibi, magnæ hujus urbis brevem à magno viro profectam descriptionem huc transcribam. Fraudi id, opinor, mihi non erit: qui candidè auctorem, qui est Paulus Merula, laudo.

Lutiæ, vulgò *Paris* dicta, territorii, quod *Paris*. Parisium vulgò *Parisis* vocant. parsque est Insulæ Franciæ, totiusque regni est Insulæ Franciæ, totiusque regni est metropolis. Parisium complectebatur olim quicquid erat hinc à Poria Parisiensi usque ad pontem Æliæ, vulgò Pontoise; inde verò Clayam usque, verius Brienses. Nomen ferè periit, nisi quod ejus etiamnum memoria serverur cùm in quibusdam pagis, *Louures*, *Cormeilles*, *Escova*, & aliis qui cum adjectione *en Parisis* cognominantur: tum in solidis denariisquo Parisis, vulgò *Sols & deniers Parisis*, & quibusdam Parliamenti Parisiensis taxationibus. Quin etiam sunt qui portæ, quam nunc Lutiæ incolentes Parisensem vocant non aliunde nomen esse censent, quam quod ea in Parisium duceret.

Nomer. *ret.* Lutetia: Λευκοτενία, Λευκτεία dicitur: quibusdam etiam *Luettia Parisius*, non tam barbarè ut quidam hodie putant. Sic dicebatur *Santomus Mediolanum*, *Augusta Vindelicum*, *Colonia Tarquinium*, *Colonia Craviscum*, *Colonia Vojm*. Hodie *Paris* vulgò, ab ipsis hujus agri populis: quod passim per Gallias accidit, ut urbes antiquis nominibus rejectis & oblitteratis, augustiores ipsarum gentium appellationes adsumpserint. Parisios verò dictos volunt vel in Paridis Trojani Memoriam, vel à Parthasis Asiaticis, Herculis comitibus, vel ab Ifide παρ' Ἴσε, hoc est, prope templum Ifidis, cujus statuam scribunt nonnulli ad D. Germani Pratenfis paucis antè annis adhuc fuisse, *Idolum S. Germani* vocatam: sed anno 1555. sublatae crucem rubram substitutam. Lutetia quibusdam à luto, propter paludes vicinas, quarum apud Cæs. lib. 7. est mentio: earum hodieque ut ferunt, memoriam servante foro primario quod *Marchopalis* dictum, quasi forum paludosum: aliis ab gypsi fodinis proximis, quasi λευκοτεία quòd ferè tota crustario constet opere Civitatem Iulii Boethius libr. de discipl. Schol. nominat, quòd is multa fortean illic ædificaverit. Lutetia multo quondam fuit, quàm fuit, quàm hodie minor. In Insula tantum, quàm ambit Sequana. Describit eam genuinè Julianus Cæsar in Oratione, cui titulus, Ἀντιοχειαὶ ἡ Μεσσωπώγων. Cæsar vocat, oppidum Parisiorum, positum in insula Sequanae fluminis. Ammianus: *Matrona & Sequana amnes magnitudinis geminae, fluentes per Lugdunensem post circumclusum ambitu insulari Parisiorum castellam, Lutetiam nomine consociatim meant, meantesque protinus prope Castra constantia funduntur in mare.* Ex quibus patet, quàm penue tantæ urbi fuerit initium. Tanrilla insula adcreſcentem in dies hominum

num multitudinem paulatim capere non fuit poris. Ductis in utramque continentem quasi Colonius, additisque locis suburbanis, ita sensim productis variè pomeriis excrevit, ut jam totius Galliae sit maxima. In tres nunc secatur partes: quarum major eaque ad ripam fluminis dextram humilior est, ad Ortum & Septentrionem vergens Villa vulgò dicitur, *la ville*: Minor ad sinistram versas Austrum & Occidentem loco altiore, & qui per colliculos tuos nonnihil adsurgit, *Universitas* vocatur, *l'Université*: Media est *Insula*, quam *Civitatem*, antiqua appellatione, *La Cité*, nuncupant, Fluvio undique cincta: Pontibus, duobus quidem Minori, tribus verò Majori juncta. *Villa* speciem præbet Lunæ *διχοτόμος*, hinc 1. *Villa*. Sequana, illinc Moenibus, Vallis, Fossique in ejusque Hemicycli figuram circumdata. *Portas* habet *Porta*. septem, *D. Antonii*, *Templi*, *D. Martini*, *D. Dionysii*, *Montis Martyrum*, *S. Honorii* *Novam*: *Suburbia* quinque; *Templi D. Martini*, *S. Dionysii* *Montis Martyrum*, *S. Honorii*. Hujus *Vetere Urbis*. Moenia pro incrementi ratione contractiora fuere. Arcis Lupariae caput orsa, *D. Eustachii* Templum, Hospitaliaque *DD. Iacobi & Iuliani* complectebantur; juxta Sacellum Bracorum ad *D. Catharinae* Vallis Scholarium adsurgebant; *D. Antonii* Portam continebant; hinc ad Monasterium, quod *Ave Maria* vulgò, Sequanae vicinum, desinebant. Successerunt *Nova*, quibus *Suburbia* etiam inclusa fuere: Vallo atque Fossis, ex Sequana irriguis, munita; Vetrustis illis vel dejectis soloque aequatis, vel in prinatorum ædium usum conversis. *Civitas* quatuor parvulis insulis superioribus 2. *Civitas*. ordine & in linea sitis, tanquam obicibus contra vim Fluminis defenditur; primum, ut dixi propter situs commoditatem habitata; Lingneisque Pontibus adiri solita: totius Urbis veluti Cor, propter Episcopale, Regiumque Pala-

ejusque Palatium *Portas* habuisse olim videtur qua-
Porta tuor ad totidem Pontium capita : *Castelli*
 quondā *Majoris* seu *Parisiensis*, *Superiorem* quidem ad
 Pontem *Virginis*, *Inferiorem* autem siue *Inferni*
Portam ad Pontem *Trapezitarum*, *Castelli*
 & *Pon-* *Minoris* ad Pontem *Parvum*, *Quartam* denique
 ses ho- ad *D. Michaelis Pontes* habet tamquam *Alas*,
 die. dextras quidem *D. Virginis* & *Trapezitarum*,
Molitorum, qui *Villam* respiciunt ; Sinistras au-
 tem, *Pontem Parvum*, & *D. Michaelis*, quibus in
Univerſitatem tenditur. *D. Virginis* & *Parvum*
 lapidei sunt ; cæteri tignis & sublicis impositi.
 Lapidiorum, sanè *Major*, qui *D. Virgini* sacra-
 tus, olim longitudinem habebat *Lxx.* passuum,
 latitudinem *xviii* ; Ordines *xvii.* (ordo
 quivis *xxx.* Tignis constabat) *Ædes* utrimque
 lateritias, pari magnitudine & altitudine, *Lx.*
 impositas gerens *Lxxx.* post anno sub *Ludo-*
vico XII. quum mole sua corruisset, reſectus
 est summo artificio sex *Arcubus* lapideis ;
 Dominibus *Lxviii.* æqualibus superſtructis,
 Pavimentoque *Lapidibus* ſtrato, ut Pontem
 eſſe multi nesciant. *Pons Parvus* reſtauratus
 est sub *Carolo VI.* ex *Indæorum* multis.
S. Michaelis ædificatus ab *Hugone Aubrioto*,
 Præſecto *Parisiensi*, sub *Carolo VI.* quum
 anno *cio. io. xlv.* navium impetu convul-
 ſus corruisset, non multo post reſectus est ; æ-
 qualibus Dominibus lateritiis hinc inde orna-
 tus. Est & hodie *Pons* inter *Arcem Lupariam*
Auguſtinenſium Cœnobium Sextus ; cujus
 fundamentum poſuit *Henricus III. Franciæ*
Rex, Pridie *Kalend. Junii cio. io. Lxxviii.*
 In eo abſolvendo adhuc ſerio laboratur.
Civitas autem hæc *Muris* olim fuit cincta, qui
Univerſi- inferiore parte *Palatium* & *Domum Regiam*
ſitas. adhuc circumdant ; reliquis deſectis. *Univerſi-*
 ejusque *ſitas* quandam *Galeri* ſpeciem exhibere vide-
Porta. tur, quo *Caput* tantæ *Urbis* regatur quaſi, &
 ornatur, *Porta* illi ſeptem, *D. Viſteris*, *D. Mar-*
celli,

celli, D. Jacobi, S. Michaelis, S. Germani, *Bussia & Nella*, Suburbia quinque, S. Germani, S. Michaelis & Sub-
 lis, D. Jacobi, D. Marcelli, D. Victoris. Hæc *urbia*,
 Lutetiae pars Mœnibus etiam: ut Villa, est
 cincta, sed Fossis propter Loci situm siccis.
 Longum esset enumerare quæ in tribus hisce
 Patribus occurrunt, deque iis adferri possunt.
 Singularia. Brevis ero, & in Brevitate, spero,
 non obscurus. Episcopus Parisiensis Spiritua-
 libus præest. Episcopi numerantur cvi; in Lute-
 quorum ultimum novi *Petrum Gondium*. Urbis
 Regi paret, habens peculiarem quamdam *juris-*
 Jurisdictionem. Suburbis idem Ius cum Ur-
 be concessit Carolus V. Francorum Mo-
 narcha anno c15. ccc. Lxxiv. *Acade-*
 mia Rectoris unius arbitratu regitur. Ma-
 gistratu trimestri. Philippus I. Galliae Rex
 anno c15. xc. *Eschevinos* (Viros Con-
 sulares) Urbi dedit; locoque Insignium
 Navem Liliis aureis ornatam, Civibus *Urbis*
 Parisiensibus Iura *Nobilitatis* largitus est *Scahini*,
 Carolus V. cujus memini anno c15. ccclxxi. *Insignia*
 Tempia numeravi Lxix. universim: inter ea *Civium*,
 augustissimum, *Cathedrale D. Virginis*; quod, *Nobili-*
 tactis ab Philippo Augusto anno c15. cxc. *tas*.
 sub Mauricio Parisiorum Episcopo, fun-
 damentis, serio ædificari cœptum anno *Templa*
 c15. cclvii. mense Febuario, Ioanne *& in-*
 Kalensi Latomo, regnante D. Ludovico, *D. Vir-*
 ex Galliae Miraculis præcipuum. Columnis *ginis*.
 cxx. sustinetur. Longitudo Passuum clxxiv.
 Latitudo Lx. Altitudo c. Chorus Lapi-
 de cinctus; Historiis ex Veteri Novo Te-
 stamento insculptis, quas anno c15.
 cccli. absolutas, loquitur Inscriptio. In
 Ambitu habet Sacella xlv. ferreis Clathris
 munita. Universim Portæ xi. In Fronte
 tres biforæ, Statuas xxviii. Regum in-
 signes. Ad latera Turres visuntur, seu Mo-
 les verius Campanatæ, altitudine xxxiv.

K

Cubi-

Cubitorum. Campana Maxima, cui ab Maria Virgine cognomen, viginti Viros flagitat pul-
Sacella, sanda; Sonitus sereno cœlo per septem Leu-
interq; cas auditur. *Sacella* Parisiis non pauca, xlii.
ea San- circiter; inter quæ primi censendum loci,
ctum. quod in Palatio Regio *Sanctum* audit, ab D.
 Ludovico exstructum; omnium Cismonta-
 norum audacissimum, nam Sacellum Sacello
 fornicato incumbit, nullis Columnis mediis,
 sed lateralibus tantum subfutum: Porta In-
 ferior veram D. Virginis imaginem; Superior
 Jesu Christi fertur exhibere. Servantur ibi (sic
 perhibent Curiones) Corona Spinea, Toga
 Purpurea, Arundo, Spongia, Sudarium, Mappa-
 que Cœnæ ultimæ: quæ omnia à Balduino
 Imperatore Constantinopolitano Venetis op-
 pignerata. Gallus redempta ibi reposuit. *Cæno-*
bia, in- *bia* plurima (xxiv. si rectè numerum memini)
terque & ampla: *Templariorum* sane circuitum no-
ea Tem- tavi spatiosissimum, Urbis instar; *Templariis*
plariorū anno cto. cccix. è medio sublati, Bona Ho-
 spitalariis S. Ioannis fuerunt assignata. Est
Filiarū & *Cænobium Filiarum* Dei prope portam S.
Dei. Dionysii, quæ Damnatis ad supplicium du-
 cendis tres Panis bolos cum Vino porrigere
S. Victo- sunt solitæ. *D. Victoris Cænobium* Canonico-
riis. Regularium S. Augustini ab Ludovico Crasso
 cto. cxlii. victoria de Perduellionibus par-
 tæ, ædificatum; Sub Francisco I. magnificè repa-
DD. Pe- ratum. *Templum DD. Petri & Pauli* ab Hio-
tri & doveo ædificatum est, anno cccc. xcix. horta-
Pauli. tu Genovesæ, quæ ibi sepulta, anno 15xxi.
 Canonico-
 rum prius, post ab Ludo-
 vico Crasso Regularium est factum. Turris
 anno cto. ccccxciii. fulmine conflagravit.
D. Ger- *S. Germani Præfensis.* *Cænobium* Benedictino-
mani rum; ab Childeberto II. in honorem S. Vin-
Præfensis centii exstructum; post, sepulto illic D. Ger-
 mano, Episcopo Parisiensi, nomen ejus induit.
 Opulentia nuli Cænobio cedit; Privilegiis &
 Juris-

Jurisdictione liberrimum. Muris clauditur. Forum habet annum. *Collegia* adii innumera; *Collegia*, Publica xx. Privata ex amplissimorum hominum beneficio xxx. Omnium pulcherrimum *Navarra* ab Joanna Navarraea, Philippicum. Pulcri Coniuge, exstructum *Sorbonnae Collegium Sorbona*, instituit Robertus de Sorbona, Theologus, D. Ludovico Regi familiaris *Bernardinorum Colle- Bernardinorum* *gium & Templum*, à Benedicto xii. P.M. excitatum, auxit Guilielmus Cardinalis Tolosanus & Bibliotheca, & xvi. Studiosorum, qui Theologiae darent operam, stipendiis. *Officinae Mo-* *Officinae* *chanicae* in suas quasi Regionibus sunt distributae, variae, certisque locis adsignatae: *Membrariorum* sunt ad pontem D. Michaelis: *Fullonum*, prope S. Ioannem Grevensem: *Monetariorum*, prope Lupariam Arcem, ubi Mola Monetaria Sequanae sub publicis imposita: Aliorum, alibi. Apud Celestinos *Officina* est *Regia Tormentorum ensorum*. Plateae sunt supra cccc, inter Plateas, quas facile principes: Villae quidem, *Divorum Antonii, Martini, Dionysii, Honorii, Templi Veteris & Nova. Montis Martyrum, Luparia* ad ripam Sequanae, Universitatis, *Sanctorum Victoris, Marcelli, Jacobi, Germani, & aliae*; Civitatis denique, praeter Pontes ipsos, *Via* hinc ad Cathedrali, inde Palatium. Jam *Domus Parisienses*, cum Publicae, tum Privatae, universim anno cix. ix. xlix. ad x. millia sunt numeratae; exceptis Collegiis, Templis, Coenobiis, iisque, quae in Suburbis. Eminent inter reliquas *Domus Regia* vicina Palatio, *Nella,* *Domus.* *Flandra, Artesia, Aurelianensis. Albreitia, Latharinga, Nivernensis, Alenconia, Senonum, Remensis, Lugdunensis, Foscampia, Bellovacensis, Rotomagensis, Bituricensis, Heuresia, Sabauda, Claromontia, Cubillonensis, Bavara, Burgundis, Regina, S. Paulli, & aliae. Palatium Thermarum* prope D. Mathurini quidam ab C. Julio Caesare conditum volunt. Coenaculum illic est fornicatum,

nata, quorum Cadavera post in *Montem Fal-*
conum extra portam D. Martini transferun-
 tur. Restauravit Petrus Remigius, Thesau-
 rarius & Regni Gubernator sub Carolo Pul-
 chro; Reusque sub Philippo Valesio factus
 Repetundarum ibidem est suspensus. Inter
Sepulcrata prima censere soleo, SS. *Innocentium* *Sepul-*
 & S. *Joannis Grevensis*: illud amplissimum *crata.*
 est muris ab Philippo Augusto circumdatum,
 Sepulcrorum numero & Sceleris admiran-
 dam; Cadavera novem dierum spatio abstu-
 mi ajunt. *Sepulcra* vero, & præsertim Re- *Sepul-*
 gum, Principum, Ducum, Comitum, Nobi- *cra va-*
 liumque utriusque sexus quot in hac Urbe *riorum.*
 vidi! Eorum plena est enumeratio apud
Ægidium Corrozetium, cujus exstat accu-
 ratum de Parisiensis Urbis antiquitate opus.
 Variorum etiam (liceat enim hæc specia-
 tim commemorare) quorum præclara In-
 genii monimenta cum admiratione leguntur,
 quorumque fama jam volitat docta per ora
 virum, Cineres variis hic locis reverenter
 adservantur: *Petri Lombardi* in S. Marcelli
 Suburbio: *Roberti Cenalis* Episcopi Abrin-
 cantensis, Viri doctissimi, ad D. Paulum; ubi
 & *Nicolai Gillii* Secretarii Regii & Historici
 Gallorum; *Petri Berchevi* Prioris, qui fecit
 quinque Opera solennia, Dictionarium, Re-
 ductorium, Breviatorium, Descriptionem
 Mundi, & Translationem cujusdam Libri
 Latini in Gallicum, ad D. Eligii: *Petri Come-*
storis, *Hugonis Richardi* & *Ada de S. Victore*,
 ad Victoris: *Ægidii de Roma*, Archiepi-
 scopi Bituricensis, Philosophi summi, &
Philippi Cominei, Historiographi, apud Au-
 gustinianos, *Roberti*, *Gaguini*, *Ioannis de Sa-*
crobosco, *Francisci Ba'duini* I. C. ad D. Mar-
 turinum: *Pauli Æmilii Veronensis*, Hi-
 storiographi, ad Cathedralē: *Cosma Guy-*
mier, qui Glossas scripsit ad Pragmaticam

Sanctionem, in Cœmiterio Innocentium, *Guilielmi Budai* apud Maturinos: *Ioannis Ravisi Textoris* in Sacello Collegii Navarræi, *Claudii Effencei* Theologi, in Templo S. Cosmæ; *Christophori Thuani* & *Petri Signierii*, Præsidum, ad D. Andreæ Artium; Aliorum *Fontes*. alibi. *Fontes* gustavi publicos supra xvi. inter quos admiratus sum, qui Innocentum dictus, *Statua*. quique in S. Martini Cœnobio. *Statuas* etiam stupui variis locis: *Regum* omnium in Palatio Regio; *Caroli Magni* in Templo S. Marcelli; *Philippi Valesii* in primario; ubi & D. *Christophori* Gigantea, anno c 13. cccc. xiii. ab Antonio d'Essars, Equite erecta. Est ibi & effigies *Petri Cugneri*, juxta Chorum in angulo ad altare Beatæ Mariæ. Fabulantur per ludibrium positam, quum Bona Ecclesiastica nomine regio in Fiscum trahere conareretur, sub Philippo Valesio: sed frustra. *Bibliotheca*. *Bibliothecas* inspexi varias, publicas quidem, cum primis *Regiæ Majestatis*, & S. *Victoris*; privatorum autem infinitas, præcipue, CL. *Puteani*, *Pithecorum*, *Nicolai Fabri*, *Barnabe Brissonii*, & aliorum; & omnes optimis rarissimisque cum editis, tum Manuscriptis refertas libris. Quot porro *Seditiones*. *Parisiensis Urbs* *Seditionibus* agitata, quot *Incendiis* deformata, quot *Inundationibus* vastata, *Incendia*. quotque *Hostium incursionibus* fuerit concussa & laniata, copiose notant Francorum Annales. *Inundationes*. Hæc de una Urbe sufficiant. Qui plura desiderat adeat *Ægidium Corrozetium*, cujus antea *Incursum* memini, & *Jacobum Capellum*, qui de *Lutetia* singulares scripserunt Libellos. Exstat & Carmen *Hostiles*. *Eustatii à Cnobelsdorfi Pruteni*. *Franciscus Belleforestus* omnium accuratissimè *Lutetiam* delineavit.

Hæc Merula. Addam ego insuper pauxilla quædam. In templo Celestinorum posteris restatum fecit Rex potentissimus Henricus II. quanto adfectu prosequeretur Annam Mo-

mo.

morantium Comitem stabilem Franciæ, in quo voluit suum ipsiusque cor communi tumulari sepulchro, his adpositis epigraphis :

I.

*Cor junctum amborum longum restantur amorem
Ante homines, junctum spiritum ante Deum.*

II.

Pyramidi ex marmore inscriptum :

*Adfla viator, non leve pretium mora :
Hic grande parvo cor duplex jacet loco,
Regis Ducisque : Regis Henrici, Ducis
Memorantii Anna, per gradus qui singulos
Ad militaris ordinis fastigium
Pervenit, & res maximas cum maximis
Domi forisque Regibus gessit tribus,
Francisco, & Henrico, ultimoque Carolo
Sed præcipua quo singularis & fides
Inter Ducemque Regem & Henricum fores
Testata, corda jussit amborum simul
Rex ipse poni, pignus hanc dubitale,
Quod juncta eorum vita perpetuo fuit.
Hic juncta quorum mors habet vitalis.*

III.

D. O. M. S.

*Siste parum & audi viator. In Anna Monem-
vancio tanta fuit rei militaris scientia, & in tra-
ctandis & explicandis negotiis vigilantia, ut pau-
latim tanquam per scalarum gradus virtutis ergo
adscensum sibi ad honoris altissimum gradum para-
verit. Quem dum vixit tenuit honorificentissime
cum Henrici secundi Regis potentissimi approbatio-
ne maxima, qui eam ipsam amplissimam, quam à*

Rege Francisco patre consecutus erat Annas dignitatem argere si potuisset cogitabat, ut incomparabilem & panè inauditum suum erga clarissimum virum amorem declararet, eum etsi plerique Principes viri imminuere quibus poterant artificijs conarentur, augebat tamen obreftatio amorem, ut nihil penitus de jure publico aut privato statueret, quod Anna non probaretur, ut jam unum animum in duobus corporibus facillè cerneret, quæ voluntatum & animorum summa conjunctio ut posteris monumento plerisque innotesceret memorabili, voluit Henricus amborum corda in eadem jacere ade. Igitur consentientibus Carolo IX. & Catharina Regina mater ejus beatiss. femina Magd. lena conjugi, & Franciscus filius piiss. merentes P. P.

IV.

Quarta Gallica est. Annotata cum modò positis in Antiquitatibus Parisiensibus pag. 125. In quibus horum similiumque thesaurum habes.

Parisis exeundum ad loca vicina nobiliora. S. Ger- Præter Fontem bellaqueum, de quo suprà, main en visas ad fanum S. Germani 5. leucis distans: Lays. de quo P. Merula: Fanum verò S. Germani, vulgò S. Germain en Laye, sic describit idem. Oppidum non nullius est antiquitatis. Arcis fundamenta jecit, vel saltem, ut quidam volunt arcem restauravit Carolus V. Francorum Rex, Restituit eam Franciscus I. venationibus addictior. Superat omnes regias domos: aeris saluberrimi. Nullius censetur Diocesios. Sylva adjacet cædua, quercubus consita, quæ vulgò, *le bois de trahison*. In ejus angulo, qui oppidam ipsum respicit, mensa lapideâ mihi monstrata prægrandis, ad quam proditio fertur concepta: quæ qualis fuerit, & à quibus facta, malo ab aliis explicari, quàm in re

re satis dubia & incerta errare. Quod quidam narrant sylvæ rarios, si in Sequanam projiciantur, statim lapidum instar fundum petere, non ego sum expertus: ideoque nihil temere volo adserere. Hæc Merula. Quibus ego addo. Hodie novam arcem juxta veterem excitatam operis magnifici & verè regii. Xystis sive galeriis sex ornatam vidi. Notatu dignissimum, quod videas, sunt cryptæ subterraneæ, artificiosis aquarum ductibus irriguæ. Quatuor erant cum istic essem: I. Orphei. In qua statua Orphei cum cithara, qua ludit cum opus movetur. Ad sonum citharæ omnis generis feræ progrediuntur ipsumque circumstant: Arbores se inflectunt: Rex ipse post cum Delphino aliisque sequitur. II. Puellæ organo Musico motricibus aquis ludentis: hinc inde, ac si auditores suos contemplaretur, circumspicientis. Suavissimum etiâ melos fictitiæ aves admodulantur. Juxta fenestram notabis tabulam marmoream variegatam repræsentantem picturas amœnissimorum camporum. In medio rubus est ex quo, impositis diversis instrumentis diversas species unda repræsentat. In pariete interiori videbis Satyri statuam mirè elegantem. III. Neptuni: Cum movetur opus, duo angeli tuba sonitum adunt, & ad sonitum Neptunus tridente armatus currui insitens à duobus equis tractus exit: cumque paulum substitit, revertitur, & tubarum clangor repetitur. In pariete notabis officinam Vulcanicam IV. Persei Andromadem liberantis, monstrumque marinum gladio percutientis. Inter duas priores videbis adhuc quintam, Draconis: qui motis alis caput elevat, idque demittens evomit undas largissimè. Philomelis factitiis suavissimum melos accinentibus. Præter has Cryptas aquis rorantes,

videas etiam illam quam succam vocant, *La croute seiche*, locum refrigerio sub æstivos colores commodum: Tum fontem cum statua Mercurii in galeriarum una: Et tandem in cubiculo quodam Francidos effigiem plorabundæ sedentis, quàm Rex elevat, & in pristinum statum reponit.

Cum huc exis unâ operâ visere possis ad ar-
Madril. cem Madritum, tum in vicum S. Clavi, cæde
S. Clou. Henrici III. maculatum & inde celebratum
 Monumentum ejus hîc inter plura aliorum visitur, cui hi versus inscripti:

D. O. M.

Æternaque memoria Henrici III. Gallia & Polonia Regis.

*Adsta viator, & dolo Regum vicem :
 Cor Regis isto conditum est sub marmore ,
 Qui jura Gallis jura Sarmatis dedit.
 Tectus cucullo hunc sustulit sicarius.
 Abi viator, & dolo Regum vicem .*

Eodem ipsomet ita lustres etiam sanam S.
 Dionysianum, duabus leucis Lütetia distitum :
 de quo sic Merula : *S. Dionysianum*, quod vulgò
S. Denys *S. Denys en Franco*, non alia re nobilitari solet,
 quam Fano superbissimò, cui initium tenuè
 satis ab Dagoberto Francorum rege. Auxit
 mirum in modum anno cto.c.xli. aut circiter,
 Sugerus Abbas, ut ipse in sua testatur Historia.
 Servari memorantur ibi Corpora SS. *Dionysii*,
 Francorum Apostoli, *Eleutherii*, & *Rustici*;
 item *Dionysii*, Corinthiorum Episcopi (eujus
 historia Ecclesiastica subinde meminit) *Hyp-*
politii, & aliorum. Vidi hic aliquando, præter
 alia Singularia, grande *Monocerotis Cornu*, sex-
 semis pedum. *Labrum* vel *Solum* ex *Jaspide*,
 rosei coloris, quo usum ferunt in Balneis Re-
 gem Dagobertum: *Crucem auream*: *Lychnum*
penfi-

penſilem ex argento, quem pro accepto S. Eugenii corpore obtulit Philippus Hispaniarum Rex, anno c13. 13. Lxv. Servantur in Theſauro S. Dionyſii, quæ ad Regem pertinent Ornamenta, Diadema, Sceptrum, & alia; quæ quoties quis Rex conſecrandus, Remos ſolenniter deportantur. Longitudo hujus Templi cccxc. pedum; Latitudo c. Altitudo Lxxx. ad interiorem Fornicem. Nam Tectum altius multo exſurgit. Turres habet duas excelfas, quadrata forma, inque iis Campanas ex puro ære. Sunt Valvæ æreæ, auro obductæ. Locus hic à multis jam annis deſtinatus Regum aliorumque Principum Sepulcris. Siros ibi notant quam plurimos. Sunt illic, præter Dagobertum Cœnobii Conditorem, in Choro verſus Meridiem, ut nomina loquuntur: *Ludovicus*, Rex, Filius Dagoberti; *Carolus Martellus*, Rex; *Pipinus* Rex, Pater Caroli Magni: *Berta* Regina, Uxor Pipini Regis: *Kallomannus* Rex, Filius Ludovici Balbi; *Ludovicus* Rex, Filius Ludovici Balbi. Viſuntur ibidem paullo inferiore loco tres Effigies ex Alabaſtrite Lapide, cippis nigri Marmoris impoſitæ, quæ perhibentur (nam carent Inſcriptionibus) *Philippi* Regis, S. Ludovici Filii: *Iſabella Aragonia*, ipſius Conjugis: *Philippi Pulcri*, ipſorum Filii. In Choro verſus Septentrionem leguntur *Kallomannus* Rex Filius Pipini: *Hirmintrudis* Regina, Uxor Caroli Magni: *Conſtancia* Regina 11. (adſcriptis hiſ verbis. *Venit de Hiſpania*) *Odo*, Rex: *Hugo Capet*, Rex: *Robertus* Rex: *Conſtancia*, Uxor Roberti: *Henricus*, Rex, Filius Roberti: *Ludovicus Groſſus*, Rex: *Philippus* Rex, Filius Ludovici Groſſi. Ad Latus Summi Altaris Septentrionale ſitos reſtantur Effigies Titulique, *Philippum Longum*, cum corde *Joanna* ipſius conjugis: & *Carolum* cum *Ioanna* Uxore, Franciæ Navarræque Reges, *Philippi Pulcri* Filios: *Philippum Valeſium*.

Joannemque ejus filium. Ad Latus fere Matutini, ut vocant, Altaris Septemtrionale Sepulcrum est & Effigies Marmores *Ludovici Hut-
tini*, ejusque Filii *Ioannis* & Filiz *Ioanne*, Na-
varræorum Reginz. Haud procul inde Sta-
tua est *Caroli VIII.* in genua procumbentis,
cum Epiraphio non indocto. In medio
Choro, ubi Monachi cantare soliti, Sepul-
crum spectatur *Caroli Calvi* Regis & Im-
peratoris. Post Altare Matutinum Sepul-
cra sunt (quorum tamen exigua adparent
vestigia) *Philippi Augusti*: qui *Conquestor*
cognominatus, *Ludovici VIII.* *Ludovici Sancti*,
cujus Corpus postea fuit elevatum. Ante
Primum Altare positam legi *Margaretam*,
S. *Ludovici* Conjugem. Conditos idem in
Choro memorant Monachi, licet indicia de-
fint *Hlotarium III.* *Theodoricum II.* *Hloda-
ricum* penultimum Stirpi *Carolinæ* & *Al-
phonsus* Comitem *Pictavientem*, S. *Ludo-
vici* Fratrem. Isti igitur in Choro, extra
eundem, versus Meridiem quidem in Sacel-
lo *Caroli V.* sitos didici ipsum *Carolum V.*
Ioannis Filium, cum Conjuge *Ioanna Borbonis*
Petri Filia, *Carolus VI.* *Caroli V.* Filium,
cum *Isabella* Conjuge, *Stephani* *Bavariæ*
Ducis, *Comitis Palatini*, Filia: *Carolus VII.*
Caroli VI. cum uxore *Maria* *Regis Sici-
liæ* Filia: præter hos, *Bertrandum de Guesclin*,
Longæ-Villæ Comitem, *Franciæ* *Connesta-
biliun*: *Ludovicum Sancerreum*, *Franciæ* *IV.*
Virum, moxque *Connestablium*, fratrem
germanum *Comitis Sancerrei*: *Arnaldum*
Guilleniæ, *Barbabazanis* Dynastam, *Caroli*
VII. *Regis* consiliarium: *Carolus* denique
Delphinus Viennensis *Caroli VI.* *Francorum*
Regis Filium. Visitur haud procul inde
magnificum *Francisci I.* *Magni* cognomine,
ejusque Conjugis *Claudia Britanna*, *Ludo-
vici XII.* Filiz, Mausoleum: ipsorumque
Libe-

Liberorum, *Francisci Delphini*, Britanniae Ducis, *Caroli* Ducis Aurelianensis, & *Carollae* Filiae: adsculptis; praeter omnium effigies, Bellorum, Victoriarum, Rerumque ab eodem gestarumque monumentis. Ad Septemtrionem in variis Sacellis conspiciuntur Busta, in Blancae quidem Sacrario, *Mariae Blancae*, *Caroli* IV. Franciae Navarræque Regis Filiarum; *Ludovici Abrincantensis*, Stamparum Comititis, Paris Franciae; *Joanne d'Eu*, Stamparum item Comititis, Athenarumque Ducis, Rudolphi Comititis, Filiae: in S. Hippolyti, *Blancae* Francorum Reginae, Philippi Navarræorum Regis Filiae, cum *Joanna* Filia: in S. Denique Martini, *Alphonse* Comititis Evenfis, Ioannis Bainensis, Hierosolymarum Regis & Imperatoris Constantinopolitani Filii. In ipso Templo, quae Septemtrio est, visitur Monumentum ex Alabastrite, *Ludovici XII.* ejusque Conjugis *Annae Britannae*. In Novo Sacello, quod rotunda forma se extendit ad Septemtrionem in Coemiterium, magnifice positi leguntur *Henricus I L.* ejusque Filii, *Franciscus II.* *Carolusque I X.* Franciae Reges. Haec Merula. Ego nihil addo ipsis de meo, nec refero de aliis pagis, arcibus, urbibus vicinis. Scies ex aliis.

Paulo ante adpetens Paschatos festum, secundum stylum Iulianum, quem Angli observant, commodè suscipitur iter in Angliam: nec alio tempore parile operæ pretium fertur itineris eò suscepti. Sunt qui Sequanâ descendant, & hæc prætereant loca, *Chasteau Madril*, *S. Glou*, *Argenteuil*, *S. Germain en Laye*, *Paissy*, *Mante*, oppidum juxta quod Regis Franciae & Angliae statuæ conspiciuntur) *Vernon*, *Gaillon*, (Arx est magnifica, in cujus area videbis mensam marmoream à Venetis Regi Lud. XII. conditori obla-

*Iter Romanum
dimagi
duplex.*

oblatam, tum hortum vix ulli Galliarum comparandum, & in eo xystum five galeriam picturis artificiosissimis decoratam: spectat ad Archiepiscopum Rothomagensem) *Louviers*, (oppidum est naturâ & opere munitissimum) *Pont de l'arche*, (oppidum perinde munitissimum) & tandem intrent Rhotomagus Normaniæ metropolim. Alii utuntur commoditate veredorum quotidie eò abeuntium, mercede nummi aurei solaris in caput constitutâ. Potissimum, quod bidui hoc itinere transitur, est Pontæsium, vulgò Pontoise, à ponte quo Æsia transitur. Oppidum amœnum, nec improbè munitum. Hoc transito Normania incipit. Pernoctandum in oppidulo *Magny*, pariter seu leucis distante. Postridie 7. leucis transmissis præceps mons descendendus, & prandendum in pago *Fleury à l'escu de France*. Hinc 5. leucæ Rothomagus restant.

Norma-
nia.

NORMANIA, olim *Wesfria*, & corruptè *Neustria* dicta, nomen habet à populis Septentrionalibus, à quibus occupata fuit. *Nort* enim Septentrionalem plagam; *Man*, virum notat. De illorum in Germaniam Galliamque excursionibus passim Historicorum monumenta loquuntur. Maxima facta fuit Duce Rollone, tempore Caroli simplicis, qui eò tandem redactus est, ut Rolloni Christianam fidem amplexo filiam Gillam dederit uxorem, totamque Neustriam cum Britannia in dotem dederit. De illa irruptione laudat Merula verba præfationis Concilii Meldensis Anno 845. celebrati: *Quia divinus jussiones non secuta est obedientia, docet dominus ab Aquilone, unde juxta Prophetam pandetur Malum, dignos meritis nostris Apostolos, crudeles videlicet & immanissimos Christianitatis persecutores, qui Parisios usque venientes, quod jussit Dominus monstraverunt.*

Ad.

Adjacet Normaniz ab Occasu. Britannia, à Meridie, Limania; Belsia, & Francia; ab Ortu, Picardia. Ducatus in illâ Alançonius, Animalius Longævillæus: Comitatus plures, Regnum etiam sed perexiguum, vulgò *le Royaume d'Yvetot*. Titulus Regni natus sub Clotario I. qui Dominum *d'Yvetot* obruncaverat: damnatus ideo Romani Pontificis sententiâ, ut occisi heredibus jus supremataris concederet. Ita hæc provincia describitur à Roberto Gaguino lib. 7. hist. *Est Normania una metropolis & sex urbibus, quatuorque & nonaginta munitissimis oppidis atque arcibus potens, plerisque vicis frequens ad civitatum speciem constructis, quam sexto viæ die expeditus pertranseat; piscium & pecorum ferax, frumenti uberrima: pomorum atque pyrorum tam passim conferta, ut hinc potum gens sibi adfatim exprimat, & ad exteros copiosè fructus exportet. Lanifici plebs studio, & bibax etiam pomacii quod Siceram vocant. Gens omnis suapte naturâ callida, nullis exteris legibus obnoxia, moribus suis & consuetudine, quam pertinacissimè tuetur, vivit: doli quidem & litis adprimè gnara: quo fit, ut cum illa societatem aut negotium sortiri exteri reformident: alioquî doctrina & religione dedita: bello insuper idonea & fortis, cujus egregia in exteros gesta plurima referuntur. Duces Normaniz fuerunt Rollo, Guilielmus longa spatha, Richardus intrepidus, Richardus II. Richardus III. Robertus liberalis, Guilielmus Conquestor cognominatus, quod Angliæ Regnum ab Eduardo cognato sibi legatum conquiescit; sibi que armis subjecerit, Robertus II. Guilielmus, Henricus I. Stephanus, Henricus II. ductâ Eleonora herede Aquitaniz à Lud. VII. repudiatâ, Dux etiam Aquitaniz factus, Henricus III. Richardus cor leonis, Ioannes, quo patricidii in Arturum ex fratre nepotem commissi apud Philippum Franciæ Regem accusato & comparere nolente,*

pria

principatus ejus Coronæ Franciæ sunt adjudicati. Postea Ioannēs, & Carolus V. ex patentum donatione Duces Normaniæ facti sunt: ambo, parentibus mortuis, Reges Franciæ. Ab Anglis denuo Carolo VII. quem Regem Buturigum contemptim appellat excepta: qui tamen aliquanto post ex tota Gallia, Calero excepto, Anglos profligavit.

Metropolis provinciæ est Rothomagus, vulgò *Rouen* dicta. Nominis etymologiæ variaz traduntur, & haud paucæ ridiculæ. Inprimis mirum est in syllaba *magus*, Regem Magum quæri: quæ Germanis *Urbem* significabat, urbiumque nominibus adjiciebatur quemadmodum Gallis *villa*, Germanis *Stadt* aut *Städt* solet. Verior mihi videtur derivatio ab idolo *Rots* / quod his locis adorabatur: fidem etiam faciente pago ad 3. leucas distante muntroth. AS. Melone aboliturum & hunc hymnum compositum ferunt:

Exstirpato Rith idolo

Fides est in lumine:

Ferro cinctus pane solo

Pascitur & flumine:

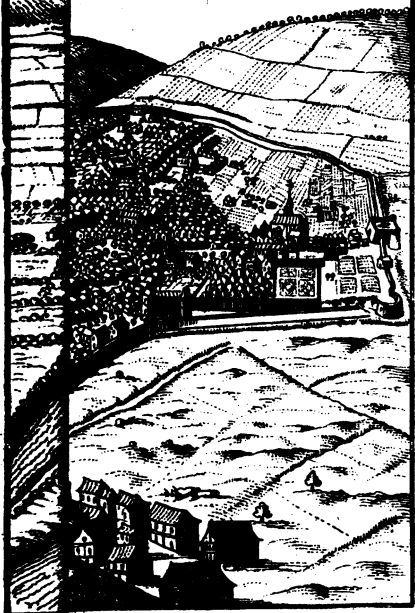
Posthac junctus est in polo

Cum sanctorum agmine.

Urbs est amplissima, elegantissima: plateas tamen habens angustiores. Ab Occasu alluitur Sequana jam æstuante: ponte artificiosissime ædificato statò, qui nunc ex parte in ruinis jacer. Naves prægrandes eo usque accedunt. Portum habet duplicem: Unum, quem Parisiensem vocant *la porte Paris*, supra pontem, ubi statio navium Lutetiâ venientium; Alterum infrà, *la quay des navires*, ubi consistunt naves in Oceano ambulare consuetæ. Ultra Sequanam planities est latissima. Montes tamen, quibus cingitur, hinc videntur. Ab Ortù & Meridie propinqui ipsi imminet

mon-

Fol.:

montes. Ac in primis Mons S. Catharinæ, in quo fortalitium olim positum fuit munitissimum: obsessum ab Henrico I V. sed non occupatum. Facta tandem pace urgentes ob causas solo æquatum. Perluitur tribus aliis fluviolis qui educendis sordibus, & moletrinarum rotis circumagendis commodant.

Templum primum est. B. Virginis exquisitæ artis & elegantis ædificium, siue exterius ex arca contigua, siue intus contempleris. Tribus turribus decoratur, S. Romani, butyracea, & pyramide. Butyracea nomen habet, quod eo argento exstructa fuerat, quod Archiepiscopus Georgius Ambrosius, ex indultu esu butyri tempore quadragesimæ exactis ab unoquoque sex nummis collegerat. In ea visitur Campana totius Galliæ maxima, 13. pedes alta, 32. lata, 11. in diametrum; 40000. librarum, crassitie magis conspicua quam granditate. Illi Gallicè inscriptum:

*Je suis nommee George d' Ambroise,
Qui plus de trente six mille pese:
Es qui bien me pesera,
Quarante mille il trouvera.*

Latine verò istud:

*Ipsa ego sum quamvis sonitu venerata Tonanti,
Prima est auctori, gloria danda meo.
Namque ter & denis cum ternis millibus aris
Obtulit hac vero dona dicata Deo.
Scilicet Ambrosium, qui sancta Georgius arma.
Cunctaque Francigenis tractat habenda
viris.
Rothomagum tanto felix antistite gaudet,
Cum sic Cardinei gloria magna chori.*

Pyramis ex ligno mirabili artificio erecta plumboque vestita hinc inde deaurata est. In fastigio etiam templi statua D. Georgii collo-

collocata est pulcherrima. In sacello ponè chorum, quod vocant d'Amboyse, visa dignissimum est Epitaphium Cardinalis Ambrosii, Domini de Bresay Seneschalli Normanis, & aliorum. Sacellum Innocentium invisum ne relinquant. In quo sepulti illi qui innocenter despicabili morte adfecti, post hac sepulti fuerunt. Historiam audies in re presenti. Prope chorum pictus est draco, qui infestissimus dicitur fuisse incolis. Obventu stolæ victus à S. Romano, (alii S Oventium successorem ejus hoc fecisse norant) cui adjuncti fuerant duo captivi capitis rei, quorum tamen unus auferat. Inde mos adhuc servatur, quod singulari privilegio Archiepiscopi & Canonici hujus ædis quotannis liberant unam ex captivis, postquam omnium confessiones audiverunt: fitque hoc in festo Ascensionis. In liberationis ab hac bestia memoriam quotannis processio celebratur, in qua captivus iste tenetur adesse per septem annos, ipse, aut, si nequeat, per alium. Aliud templum est splendidissimum & nitidissimum S.Oventii vulgò *S.Omct*, cum Cœnobio contiguo loco à Clotario Rege totius urbis amœnissimo conditum, hortosque vicinos habet perelegantes. Duas fenestras è regione sibi obversas figuram rosarum repræsentantes, alteram à magistro, à discipulo alteram structam: & magistro invidia & æmulatione laborante discipulum occisum, ipsum ob facinus hoc laqueo suffocatum, ambosque in templo prope chorum humatos narrant. In chorum hujus templi calcatribus cincti si ingrediantur, multa ipsis, ceu in palatiis, extorqueri solet. In hoc monasterio Reges Gallis, cum hac veniunt, hospitari solent.

Palatium Curis Parlamenti opus est egregium. Atria & cubicula magnifica. In primis elegantissimum est atrium, quod vocant *la cham-*

chambre dorée. Alia etiam palatia Principum, ædesque privatæ splendoris non exigui in hac urbe videntur. Palatium etiam nomine venit arx in imo urbis ad Sequanam sita, *le vieux palais*, muris turribusque non mediocriter munita.

Ornamenta hujus urbis sunt Parlamentum & Archiepiscopatus.

Hospitium hic perbonum *au quadrant de mer.* Si libeat possis hinc à recta viâ declinare & Cadomum, vulgò *Caen*, tum Portum Gratiae, *Phaux de grace*, aliaque in hoc itinere loca accedere: quæ, quia mihi non adita hic non describo,

Diepam hinc abeuntes conductitiis equis *Diepam* tabellionis Diepensis utuntur. Solvuntur pro *candi* capite 45. solidi. Quot septimanis ter abitur *commo-* Rothomago Diepam, & totidem Diepâ Rothomagum à tabellionibus. Exitur primum *ditas.* per montosa loca. Transcuntur post in plano aliquot pagi, eminns faciem sylvarum habentes, quod singulæ ædes hortis amplissimis circumdantur, viæ etiam utrinque altissimis arboribus cingantur, adeoque arborum cacumina ædes obtegant. Prandium fumitur in pago *Tosles.*

Diepa urbs est inter angustos montes in *Diepa.* faucibus quasi maris sita, quo alluitur à Septentrione. Portus hic est tutissimus, sed angustioris introitus. Navigationibus in oras remotissimas famam sibi quæfiverunt cives. Psittacos hic ex Indiis allatos magno numero videbis. Plateas habet latas, ædes elegantes, non tamen excelsas. Ad Septentrionem arx ipsi imminet probissimè munita. Exterius campum versùs & juxta mare, in quod præcipitium est, munitiones excitatæ sunt, ad vim hostilem arcendam: nullis tamen ædificiis, præter unam domum, inibi positis: Pariles sunt ultra portum versùs Ortum & prope mare,

mare, & paulo magis in continenti juxta moletrinas pneumaticas. Varia hîc conficiuntur ex ossibus balenarum & ebore. Prima hæc urbs est Galliæ, quæ Henricum Magnum agnovit dominum. Confligendum tamen hîc Regi fuit cum Duce Maynio & victoriam ab eo reportandum. Trajectus hic in Angliam est, si mediocriter ferens sit ventus, 24. horarum. Nautam habuimus virum optimum & diligentissimum, navisque instructissimæ dominum *Jan Basson*: mercede in caput coronati pactâ. Quâ in re utaris consilio hospitis tui, qui erit ex meo consilio *au fardeau*. Hinc igitur transilienda nunc magna illa fossa, qua Naturæ auctor Angliam à Gallia, & Belgio separavit, fretum Britannicum.

ITINERIS ANGLICI *brevissima delineatio.*

Angliæ quædam loca frequentius ab exteris salutarî solita, paucis attingam verbis. Nam de regno statumque & omnibus ejus partibus multa verba serere extra meum institutum est, qui non nisi indicem viarum scribo, & nunc ad finem festino.

Dover. Dubria primus Cantii portus est, vulgò *Dover* dicta. Oppidum nullis muris cinctum, cui in monte adjacet castellum naturâ loci probè munitum. Triplex ejus est munitio. Area gramine viridans latissima. Centum oves, 12. vaccæ in eo perpetuò pascuntur. Tormenta aliquot & versùs oppidum, & versùs mare, cum in summo, tum in præcipitii loco inferiori reposita videbis. Unum reliquis præeminet longitudine, quippe enim

32. est

32. est spithmarum. Id fieri fecit Henricus VIII. cum hac inscriptione: *Breck seuret al muet, ende vual bin ick geheten. Doer berch sn dal boert min bal van mi gesmeten.* Putens hic profundissimus. Ab asino. & mula, sapiente ridiculum in modum pecore, unda attrahitur. Meretur hoc exercitii videri. Atrium Regis Arturi jam nullius splendoris, ex ligno Hibernico nulla insecta venenata ferente. Hostitium commodum *a la posse*. Hinc Cantuariam tres solidi Angelici, hoc est, triginta Francici; Cantuaria Setibornam totidem; Inde Rochestram 25. Rochestra Gravesandam 15. solvuntur.

Cantuariæ templum elegantissimum omniumque Angliæ magnificentissimum. *Cartar. No-berg.* tes hic monumenta, Eduari Nigri, qui Ioannem Galliarum Regem vicit æneum: aliud Henrici IV. cum duabus uxoribus. Sepulchrum & cathedram D. Thomæ. Tabulam æneam memoriæ Reginaldi Poli suspensam. Fenestram vitream, artificiosissimè pictam.

Setiborna oppidulum est non inamœnum. *Setim-born.* Antequam huc pervenias, videbis suspensam ex arbore latronem, qui nuncium Electoris Palatini ad Sereniss. Angliæ Regem missum proditoriè occiderat, catenis & circulis ferreis adeò munitum ut injuria tempestatum supplicii exemplum non facilè sit abolitura. Hospes Setibornæ *a la posse* vir est optimus, Scotus, Latine callens.

Rochestra urbs est non in elegans, juxta *Rochestra.* quam in Medarro flumine stupendæ molis classis regia consistit. Ex maximis navibus est collecta, pleræque hominis ætatem excedunt. Des operam ut primarium, si plura nolis, videas navigium quod Principis vocant. Septuaginta dicebant id gestare tormenta, & octingentis regi nautis: mille insuper vectores recipere. Conclavia habet ele-

elegantissima. Malus grandior, spithamâ minùs gemino amplexu meo mensurabatur. Aliæ sunt *Elisabetta Ionas* olim primaria, *Vrsus albus*, *Honor*, *Triumphus*, & quæ aliis nominibus vocantur aliæ, pleræque picturis & emblematis ornatissimæ.

Gravesand.

Gravesandæ, si vis bene tibi esse, ad insigne urbis Vlissingensis divertas. Hospes est Belga, vir optimus. Hinc cum æstu marino accedente Londinum scaphâ abitur.

London.

Londinum Metropolis regni urbs est amplissima, in longitudinem juxta Tamesin si extendens, Lunæque sinuatæ figuram repræsentans. Interfluens Tamesis, in quo magnum navium numerum videbis, geminam facit: quæ in dextra tamen ripa sita pars South Warcke dicta, altera longè est minor. Pons elegantissimus arcum 19, ædificiisque obfusus utramque jungit. Videbis sub hoc tempus lorationem pedum solemnem ab Archiepiscopo Cantuariensi nomine regio tot pauperibus, quot annos Rex natus est, fieri solitam. Lotio in ordinem geminatur: pòst sexties adhuc eodem ordine circumitur, donisque, regis adficiuntur isti egeni: panno, linteis, calceis, lance prægrandi piscibus repletâ, vino, marsupio cum numismate auro, accinente interim, dum hæc peraguntur, choro Musico. Strumosos sub hoc idem tempus Rex tangit. Solemnis etiam Majoris sive Consulis cum 24. senatoribus processio in templum feria tertia Paschatos celebratur. Pridie Georgii inchoant festum suum Equites periscelidis, in sacello arcis: Postridie ceremoniis solemnibus adhibitis id celebrant. Visu digniora sunt hæc.

1. Ædes S. Pauli amplissima. Tumuli variorum in ea: inter alia Thomæ Linacri. Turris adjacet præalta, ceu specula urbis, ex qua urbs tota cum circumjacente planitie visu obiri potest.

2. West.

2. Westmonasterium in occidentali urbis angulo templum magnificentissimum : Mausoleum Regum Angliæ superbissimum. In eodem Reges inaugurantur. Plurima hîc monumenta , plarium Regum & Dynastarum , de quîs singularis liber impressus ab ædituo venditur. Triumphant inter ea , id quod Elizabethæ , & alteram quod matri suæ Mariæ Stuartæ Rex Jacobus fieri fecit. Quor diebus Dominicis pauperes hîc cibantur. Dum concio habetur , in tabula ligneâ oblongâ dispositos notabis cibos. Ex rarioribus , quæ hîc ostenduntur , est lapis in quo Abraham quieverat , cum dormienti appareret visio angelorum descendentium ex cœlo. Sub cathedra positus est , in quâ sedentes Angliæ Reges inaugurantur. Epigramma tabulæ inscriptum eâ de re leges.

3. Arx regia Whytehal , aut Weital in ripa Tamesis posita. Exteriùs si contempleris , præ se non fert magnificentiæ nimium. Intus verò , regium est Palatium. In ædificio novo atrium est capacissimum , ubi convivari solent equites periscelidis peractis ceremoniis solemnibus , ordine bini & bini adsidentes. Atria & cubicula picturis & tapetibus ornatissima monstrabuntur tibi plura. In bibliotheca custoditur libellus manu Elisabethæ Reginae scriptus linguâ Gallicâ , & parenti Henrico VIII. dedicatus.

4. Injta arcem est hortus regius amplissimus in quo & feræ & cicures bestię Indicæ , tum volatilia aquatica non hujus orbis aluntur. In eodem ædificium est hippenrico exercitio , si pluviam sit cœlum , destinatum.

5. Domus Parlamenti, sub qua cuniculi acti fuerant , pulveris tormentarii prodicionem exequendo.

6. Haud procul versùs campos abest *la maison*

ſon du Prince, ædificium amœnum & ſplendidum : olim Abbatia.

7. Vicus etiam ſeu platea Principis notari meretur, hanc ita pridem ædificiis elegantiffimis & ſibi invicem correfpondentibus ornatuſ.

8. Turris Londinenſis, caſtellum in angulo Orientali ad Tameſim ſitum. In ea eſt armamentarium regium. In areâ ſatis lata acervi ſunt globorum tormentorum bellicorum. Numerus ibi in imo diverſi generis armorum, tum tormentorum. Unum vidimus rotundum, ex quo ſeptem globi diverſis meatibus uno ictu ejiciuntur. Aliud quadratæ figuræ, ex quo tres. Duo alia lignea circulis ferreis ambita, quibus Henricus VIII. Bologniam oppugnavit. Tria ſuperiora cubacula diverſi generis armorum numerum, inter aliaque quædam ſingulari Henrici VIII. Regis, Ducis Lenceſtriæ, & Comitſ Suffolciæ continentur. Tapetes hæc pretioſiſſimi ostenduntur. In ſummo turris interioris quam Cæſaris vocant, collocata ſunt tormenta bellica capta in occupatione Gadum. Officina ibidem eſt monetaria, in qua aurei & argentei nummi cuduntur: nec enim alterius metalli moneta in uſu per hoc regnum. In circuitu hujus caſtelli aliquot ſunt turres rotundæ, carceres primariarum familiarum perſonis deſtinati. Contiguus huic caſtello eſt carcer Leonum & Leopadorum, ubi etiam aquila & lupus, hoſpes & peregrina in toto hoc regno beſtia, vituntur.

9. Burſa, ædes mercatorum, palatium eſt magnificum, in cujus area & peristyllio quotidie bis conveniunt. In ſuperiori contiguatione omnis generis mercimonia venalia habentur.

10. Theatra Comœdorum, & in quibus urſi & tauri cum canibus committuntur,
tum

rum in quibus certamina gallorum gallina-
ceorum exhibentur.

11. Collegia & scholæ diversæ. In primis
duo, juxta medium templum *tho the medel
tempel*: quæ amœnissima viridaria adjacent,
ad Tamesin.

12. Palatia aliquot magnifica in dextra
Tamesis ripâ posita.

13. Singulis mensibus executio semel fit in
damnatos ad suspendium. In carro collocan-
tur aliquot, & sub patibulum usque vehuntur.
Inibi cum omnes collo tenus funibus constricti
sunt, carrus provehitur, & penduli ipsi relin-
quantur.

Infinita sunt alia observata digna in hac
urbe: studio nunc præterita. Ad finem enim
festino. Memini me olim omnia probè con-
notata vidisse à Ken:znero.

Qui amplius quid in hoc regno lustrare
cupiunt solent interpretem conducere: quo-
rum aliquot istic operam suam locare solent.
De unius atque alterius infidelitate haut pauci
conquesti fuerant Germani. Nos uti fuimus
opera juvenis optimi nominis Friderici, Cas-
sellis Hassorum oriundi, in quem inquiri potest
ad insigne campanæ nigræ, *tho the blac bel*:
ubi etiam qui pecuniæ comparcere volet,
rectius hospitabitur quàm alibi. Plerumque
equites exire solent, quandoque conducto
curru, quandoque etiam lembo. Currus ni-
mio constant: lembo Ritschmontium, Non-
schitsum, Hantecourtum, Vindisforam &
Oxoniam iri & rediri inde potest: equo-
rum commoditate uti potes quò voles. Sunt
qui Salisberiam & Bristolam usque urbem
totius Angliæ secundam, portum versùs Hi-
berniam, excurrant, & thermas vicinas lu-
strent. Illa loca non vidi, nec igitur de iis
refero. Breviori circuitu factò ad hæc loca
visere possis.

L

1. Ritsch

*Ritsch-
mont.*

1. *Ritschmontem*, arcem regiam ab Henrico VII. exstructam. Potissimum quod hîc notes est bibliotheca Henr. VII. atq; ibi speculum ejus in quo narrant ipsum videre potuisse, quæ ubique generentur, ruptum ipso moriente: Genealogia Regum Angliæ ab Adamo: atramentarium Henr. VII. Cubiculū ejus sanguine conspersum.

*Häpton-
court.*

2. *Kingsthou* oppidum & in vicinia arcem amplissimam & magnificentissimam *Hamptoncourt*, cum viridario peramceno. Notes in hoc Sacellum perelegans; atrium cujus concameratio ex ligno Irlandico nihil venenari, atque inde necaraneas ferente; instrumentum musicum ex vitro; picturas plures elegantissimæ in galeriis superioribus, ac inter alias una Salvatoris, cum inscriptione testante Turcarum Imperatorem illam Pontifici misisse ab captivitate liberandum, nî fallor, fratrem suum; cubicula aliquot ordine tapetibus & lectisterniis pretiosissimis ornata; in illo quod Regina est Veneris notes effigiem, cui supra scriptum: *Imago Amoris*: in fronte, *procul & propè*, in verticè, *Mors & vita*; in imo. In hac poësi figurantur Proprietates amoris. Omnibus tamen præeminet *Camera Paradisi* margaritarum & unionum fulgore oculos ingredientium perstringens. Mirum est, eas esse sordes istius qui curam ejus gerit, ut licitati prius oporteat cum illo de honorario: cum tamen ex habitu quantivis pretii videatur, Infinitâ hîc prætereo.

*Non-
schitz.*

3. *Nonschitz*, omnium arcium regiarum amcenisissimam, mihi non aditam: quam viridaria contigua nimiooperè commendant.

Vindesof.

4. *Vindesorum* oppidum cum arce antiquâ & superbâ. Dignissimum visu hîc est templum Equitum periscelidis, in cujus choro insignia ipsorum omnium ab Ordinis initio cum nominibus adfixa. Imperatores, Reges & Principes extranei in isto numero haut pauci.

Epi-

Epitaphia superba aliquot notabis. Duceris per cubicula lectis lectisterniisque pretiosissimis decorata. Ostendetur tibi cornu monocerotis longitudinis 9. spithamarum. Vicinum est Vindeforo collegium Etonæ, quo visere abs re non esset.

5. Oxoniam, urbem in qua Academia. *Oxforde* Sedecim hinc sunt collegia. Unum ex iis vocatur Reginæ, in quod si visant extranei, & conspiciantur à studiosis inhabitantibus, in cornu bubulo prægrandi de cerevisia sua ipsis propinant. Laudem meretur officiosa hæc humanitas aliam, quam effrenis alibi non studiorum sed latronum in transeuntes grassantium petulantia. Bibliotheca libris & cussis & manuscriptis instructissima est in collegio novo.

6. Wotstockium, arcem antiquam, nullius *Wesstock* splendoris. Captiva hinc detenta fuit Regina Elizabetha à sorore sua. Versus Anglicos fenestræ inscripsit, qui adhuc leguntur. Ad aliquantillum ab arce spacii rudera supersunt antiqui ædificii Rosemondæ Richardi II. amasiam id habitasse, & ex arce aditum in id subterraneum fuisse perhibent.

7. Bethfort, oppidum amœnum, Comita- *Bethfort* tus titulo insignitum.

8. Cantabrigiam urbem & ipsam Acade- *Cābriz.* miâ superbientem. Ex collegiis hic splendidissima sunt Trinitatis, regio palatio par ædificium, & S. Ioannis. Bibliotheca est in Regali. Sacellum hic est singularis & vix memorandi artificii.

9. Adelinum, trium horarum itinere distan- *Adelin.* tem arcem, noviter à Dynastâ quodam Regni Anglici ædificari cœptam & bonam partem perfectam. Absolutæ non certabit ulla hujus regni alia.

10. *Thiebautes*, arcem hortis viridariisque amœnissimam. Comitum Salisberiensium ge-

nealogiam videbis in horto, & mensam marmoream, juxta quam XII. Impp. Romanorum statuae collocatae sunt. Conclavia hic duo transibis in quorum uno 40. arbores, totidem provincias Angliae referentes; in altero nobiliores Europae urbes depictae, caminus etiam cum historia Ioannis de Sitschitz & Guil. Fanacham Gallicè adscripta. Hinc Londinum paucarum horarum est reditus.

Londino revertendum Tamesi, & in transitu videnda fragmina navis, quâ Fr. Dracus orbem obiverat. Lustranda etiam arx regia Grenovicum, Elisabethae nativitate & frequenti secessu celebris. Rara quaedam alii hic vidisse se notant. Mihi comitibusque meis intrari non poterat, quòd Regina còsecesserat. Gravissandâ Dubriam revertendum viâ qua ventum tibi fuit. Caletum hinc navi abeundum, urbem non improbè munitam, cum contiguo castello fortissimo ab Henrico II. excitato, cum illam occupasset Guisus anno 1558. ducentis & amplius annis antè ab Anglis possessam: qui clavem Franciae in loculis se habere gloriabantur, quòd Domini erant hujus urbis & portus. Adjacet ipsi in mari arx Risbana, defensio & tutela portus. Duplex hinc tibi reditus est Lutetiam. Unus per circuitum, ut lustrato Belgiores, alter ut rectà tendas.

ITER

ITER CALETO RECTA

Parisiis ducens.

1. **B**Oloniam urbem duplicem, in monte unam munitissimam, alteram in imo ad portum sitam, primam accedas oportet. Urbs nobilitata in historiis bello inter Anglos Gallosque gesto. Comitatus alioquin titulo claret. Duo nobilissimi in his oris fuere portus, Iccius, & Gessoriacus. Gessoriacum navale viri docti hoc Bononienſe eſſe arbitrantur, cui Iccium fuerit Occidentalius ex dimenſione Melæ, mari fortè hauſtum cum terrâ adjacente, ut promontorio Curiano in Aquitania, inſulæ Antros dictæ, & pluribus aliis locis contigit: nedum ut Caletenſis portus cum nonnullis id eſſe putetur. Vidè accuratè hæc differentem Paul. Merulam *part.2. Coſm. lib.3. cap.20.*

2. Monſtrolium, vulgò *Montreuil. jur. mer,* ad differentiam alterius in Piſtonio ſitæ cognominis urbis. Et hæc urbs Comitatus nomine inſignita eſt. Natura & opere manuſactò non mediocriter munitur.

3. Abbatis villam, *Abbeville*, urbem amplam, elegantem, munitiſſimam, ad Somonæ, quâ interſecatur, flumen, Comitatus Pontici metropolin. Nomen huic Comitatu (vulgò *Comté de Ponthieu*) à pontium numero. Eſt enim hæc regio inter Somonam & Authyam paludibus ſtagnis & rivis plena; pontibusque reſecta.

4. Ambianum, metropolin Picardiæ re-*Picardionis*: ab Ortu Leuceburgos; à Meridie *dia.* Campanos; ab Occaſu, Normanos & Oceanum; à Septentrione, Arteſios & Hannonios habentis conterminos. Frugum feraciſſima

L 3

eſt

est regio Luteriæque horreum: Vinum non profert: quod magis incolarum socordiae quam cœli solive injuriæ adscribunt viri docti. In hac Provincia passim usu receptum, ut hospites præter hospitium vinum, panem, map-pam & vasa, nihil præstent, cibosque quos velis ex tabernis coquinaris adferri curare necesse habeas. Metropolin vulgò *Amiens*, vocant: urbem amplam, tamque probè munitam ut vix præferri ipsi possit alia. Occupata strata-gemate ab Archiduce, recepta est vi militari à Rege Henrico IV. Anno 1597. Hinc jactatur vulgò: *Amiens fut prinse en venard, reprinse en lyon*. Excitatum post in parte ejus eminē-tiore castellum fortissimum. Intersecatur aliquoties Somonâ in diversos rivos, veluti ramos, dissectâ. Templum Cathedrale omnium totius Galliae elegantissimum censetur. Sacella plurima utrinque operis artificiosissimè elaborati conspiciuntur. Hospitium tibi selige *au Cardinal*, nec præfer nonnullorum AVE acclamantium vocem.

Hinc tridui itinere per campos fertilissimos, pagos amœnissimos, transito Clarimontio op-pido Principis Godæi in colle sito, Lutetiam perfereris.

ITER CALETO IN BEL- gium & inde Lutetiam reducens.

ITer quod rectà ducit exhibui breviter. Bre-vius insuper delineabo alterum quod per Belgium te circumducet, mensis unius spacio, si velis, absolvendum. Cogites an ex re tua sit tantillum temporis terrarum tractui Arte & Marte celebratissimo impendere. Guicciardini earum terrarum descriptionem, diversis lin-guis

quis una cum urbium picturis editam, ad manus tibi esse velim. Ego plerumque præter nuda nomina locorum in hoc viarum indice nihil ponam. Hoc moneo, jam ferè ubique inveniri commoditatem curru de loco ad locum eundi: aliquando etiam, sed rariùs & cاريùs, equis meritoriis. Calero Gravelinam; oppidum munitissimum; inde Dunckerkam urbem munitam, cui portus maris contiguus, ubi, ad insigne clavium bene divertitur; post Nyportum, transitisque dunis ut vocant, sive collibus arenaceis, ad quos prælium memorabile inter Archiducem & Ordines commissum; lustrata etiam munitione Albertina & eminus conspectis aliis. Ostendam, urbem obsidione incomparabili nobilitatam, abibis. Videbis magni nominis, splendoris perexigui urbem, & miraberis tantum sanguinis effusum hujus Trojæ causa. Huc usque diei & sesqui iter est. Ostendam, Sluisam una die, pervenies. Veheris in littore maris sæpe aliquot passus in ipso mari. Transibis munitionem *Blanckenburg* dictam. Toto hoc itinere Calero usque infinitum numerum videbis cuniculorum. Sluisæ lustres arcem vetustam, tum obeas, impetrato indultu, munimenta urbis, vix adeunda, nedum expugnanda. Si tempestas sit propitia, in Selandiæ insulam potiorem. Valacriam hinc abeas, visum quadrigam urbium, Vlissingam, 1000. Anglorum præsidium habentem, nuper amplificatam, infinitarum navium stationem, propugnaculum Belgii, *Middelburgum*, urbem amplissimam *l'estappe du vin de France & d'Espagne*, (ubi inprimis visandum horologium, tum ædes mercatoris cūjuscumque magnificum in modum structæ, locus in quo & sclopetis & arbalestis se exercent cives. *Variam*, non æquè amplam sed fortissimam urbem in qua videbis tormenta aliquot, Caroli V. Imperatoris nomine inscripta, juxta portam.

tam hospitium est amœnissimum, ex quo in mare & Ziriczeam usque alterius insulæ urbem ad aliquot leucas remotam, prospectus amœnissimus; *Armuidam*, oppidum elegans, juxta quod statio navium tutissima. Delatus in hanc insulam in novam orbem venisse te putabis, adeò omnia aliam à continente habent faciem. Continentem versus, aggeribus industria humana; Oceanum, dunis ingenuis adversùs impetum sævientis maris munita est. Quin & memores incolæ magnam vicinæ Bevelandiæ partem, pagosque multos superfundente se mari cum multis millibus inhabitantium periisse, tumulos passim per insulam septem in circuitum leucarum excitant, ut qui rus habitant in eos se conferre possint irruentibus undis. Frugum feracissima est, nec lætiores ullibi videbis segetes. Quin & vinum producit. Pagum inter Vlisfingam & Middelburgum videbis cujus ædes pleræque vitibus coopertæ ad summum usque fastigium. Currus meritorii ad portas harum urbium expectant viatores, vili mercede eos vecturi. Ducenti Middelburgi solùm esse ferebantur. Ut de hac insula & vicinis ne ignarus sis, ecce magni Thuani descriptionem mutuo, & tui causa huc pono: *Inter Scaldis & Mose æstuaria Septemtrionem & Occasum versus, insule complures jacent, Mattiacorum populorum nomine à veteribus appellatæ; nunc Zelandia, quasi regiones maritimas dicas, ad distinctionem Pseumosiorum Atuatiorum & Batavorum, quibus in continenti positæ illæ prætenduntur & iis omnino numerantur, quæ tamen aliquot ab hinc annis magna damna, à superfundente se Oceano acceperunt ut magna earum pars revulsis ac dejectis aggeribus salo mersa sit. Earum hodie tres præcipue sunt, quæ cum Oceani æstu continenter luctantur, & insanis ac immensis sumptibus adversus hoc*

immense elementum agrè se tuentur, princeps Valacria ex alto in portum delatis se offert, à Gallis, ut creditur, qui Valli apud Belgas appellantur, aut à Vallis Britannis, qui & à nostratibus Gallis, quorum linguam priscam retinuerunt, denominantur, appellata, Middeburgo, & Arnhemida ei subiecta, quæ intissimum portum & stationem navibus præbet; Vlissinga præterea, & Veris insignis. Secundum hanc Scaldia recensetur à præterlabente Scaldi sic dicta Septentrionem versus, & ab ortu solstitiali Valacria opposita; in qua præcipua civitas est Zirczæa, quæ anno Christi 1349. à Lothario Cesare in civitatis formam edificari cæpta, in hanc, quam videmus magnitudinem excrevit, à Flandrorum principibus ob loci opportunitatem ambitiosè sapius bello petita; & à Guidione Dampetra imprimis infelicitè olim tentata, cum Zirczæani Philippi Pulchri opibus subnixi, qui eorum auxilio Ioannem Pedero um & Riverium Grima dum Genuensem cum trivemibus tunc primum in illo mari conspectis summiserat, ingentem Victoriæ reportavit, capto ipso Dampetra, & plerisque ex proceribus Anno Christi 1303. Idibus Sextilibus. Propior continenti & veluti inter Valacriam & Scaldiam Suituelandia exporrigitur à solo ad Austrum opposito sic denominata, quæ maximam jacturam paucis abhinc annis ab æstu passa est, ita ut dimidio jam sit angustior. Nam ab hac avulsa est Romersuahalæ undique mari cincta multis vallata pomeriis, quæ salis negotiatione sola subsistit, in occidentali insula parte sita est Goësæ civitas exigua, sed splendidè extructa, supra hanc Atuatice ferè contermina, & exiguo tantum freto discreta insula jacet, in qua Teloneum oppidum à vectigali & portorii inappellatum, quod & insule nomen dat; cui rursus alia annexa est occasum versus haut majore spatio discreta, in qua Annelandia est, & Martinianus

agger Arausimensis ditionis civitas, loco ameno & arboribus ardearum nidulatione frequentibus consito posita; cui ad ortum objacet Philippolandia ab aestu maris ante paucos annos obruta & in arenarias redacta, ex qua in Duvelandiam à columbarum frequentia ita denominatam, brevis trajectus est; qua rursus Scaldia brevi interjecto freto ferè conjungitur. Suprà Aquilonem versùs Gœveda est à fida navium statione, & in Mosa seu Vahalio, aut potius alterius Rheni brachii aestuario Briela, & Isselmonda, quæ veluti Batavorum appendices sũnt. Ingenia iis populis quamquam celo nebuloso & solo ferè palustri magis quàm mediterraneis vicinis, sũnt industria; & cùm Brabantis hilares, festivi, ridiculi, in ludicris immodici; Flandri mulierosi & intemperantes; Batavi simplices, incauti, inertes, segnes ac stolidi vulgari distectio appellentur; Zelandi callidi, vafri, subdoli, dices, & captiosi omnium consensu existimantur, quasi natura, quod illis à natali solo deest, per industriam rependente, siquidem apud eos omnia ferè incerta, nullaque regio magis rerum humanarum vices experitur, ut cujus prospera & adversa à vento, mari & arena dependeant, & fluxu denique ac refluxu, lana incrementis ac decrementis volvantur ac regantur. Itaque ex arborum apud eos memoria constat plus 100. jugurum 1000. dissipatis aggeribus mari hausta, ac rursus ejusdem maris beneficio & indigenarum industria a'ias insulas enatas & excultas, ita ut quæ ab una parte abraduntur, alteri alluvione adjiciantur, nunquam deficiente novis insulis exstruendis materia.

Ex Valeria Vlissingâ revertaris IJsendickum propugnaculum Flandriæ munitissimum, ac inde Sluisam. Hic currum conscendes, qui te transito oppido *Damme*, non improbè munito, *Burgas* vehet, urbem amplissimam & elegantissimam. Videas hic palatium *la Franche* dictum. Atrium hic in quo disceptantur causæ magnificum, & in eo caminus elegans, inferius

feriùs ex Lydio lapide, in medio, ex alabaistro, (ubi historia, 1. Susannæ à senibus sollicitatæ, 2. ad iudicium deductæ, 3. senum captivorum, 4. senum occisorum) in summo, ex ligno artificiosè sculpto, ubi statua Caroli V. Ad dextram introitus est geographica descriptio territorii circumjacentis Nyportâ Sluisiam usque in longitudinem. Adjacet huic Curia, ubi plurimorum statuarum & subscriptiones, in primis Caroli V. qui nominatur Turcarum, Indorum, Italarum, Gallorum, Saxorum, &c. victor. Turrim foro contiguam ascendas, & ex ea lustres urbem & territorium circumjacens, quin & Selandiæ insulas. Hospitium hîc *au Sauvage*.

Brugis Gandavum urbem totius Belgii maximam pergendum. Equis eò melius itur & frequentius quam curru. Primarium templum S. Joanni dicatum hîc lustres. In choro ejus ad dextram, tabulam cum inscriptione Gallica de ordine aurei velleris videbis. Castellum hic fortissimum, figuræ quadræ, quatuor ad angulos suos propugnaculorum. Et urbs & castellum, & planities latissima exturri 500. in altitudinem graduum (altior fuit, sed fulgure pars dejecta) visu obiri possunt. In Basilica orbis statuas Neptuni & Cereris; tum effigies Alberti & Isabellæ Archiducum, aliorumque plurium videbis ad dextram; ad sinistram, Maximiliani & Rudolphi Imp. Tum Fortunæ picturam, cui adscriptum: *pro virgine virgo*: & Constantiæ, cum his verbis: *pro aris & focis*: insuperque:

*Virginis æternæ muros & templa tuemur
Immota virgo armis, immota virgo sacris.*

Et paulò post.

*Quam tu olim hanc urbem cernis, non altera
santum*

Auspiciis cælo tantum caput efferet alto.

Spolia inibi dicata, intransibus ex platea à sinistra his versibus adscriptis :

I. *Ardesio obfesso & Clementi Marte subacto.*

II. *Vifo, isto, victo celeri virtute Caleto.*

III. *Hoflibus erepto Solido, atque è fluctibus Hulflo,*

Natus hic in arce aquis circumdata non tamen multum splendida, Imper. Carolus V. In quam visere, vel ob tanti Herois nomen convenit. In foris statua ipsi posita est cum quadruplici inscriptione : quarum una : *D. Carolo V. Imp. Cas. August. Pio Felici Turc Germano Gall. Ital. Geldr. Hispan. Sicil. & Ind. Regi, Flandria Comiti P. P. sacr. Imper. vindici, Quietis Auspici D. N.* Altera : *Principi potentissimo victori ac triumphatori perpetuo Magno Max. universi Christiani orbis bono Deo volente, cælo favente, huic urbi sue Flandria maxima feliciter innato.* Tertia, Alberto & Isabellæ ingredientibus facta : Quarta continet nomina illorum, qui statuiam posuerunt.

In ponte quodam duæ ex ære statuz collocatæ sunt, filii patrem decollantis, atque ob id vita donati.

Brussel. Gandavo Bruxellas eas : ubi arx, sedes Archiducis. Tempia aliquot hic magnifica. Basilica urbis ad forum non vulgaris elegantiz. In fori extremitate ostenditur locus ubi Egmondanus & Hornius Comites decollati. Turris, in qua armamentarium, meretur videri. In stabulo Principis custodiuntur exuviz equi, qui Archiducem ex prælio Nyportensi reportaverat, cauda humum vertentis, jubamque longam collo demittentis, cum his versibus :

Il cavallo noble :

Siste gradam spectator, ego de nomine dicor

Nobilis : ac præstò nobilitate rei.

Archi-

Archiduci Alberto substravi corpora quondam.

Quando prope Ostendam Martia Eryonis erat :

Illumque eripui pugnancem hostibus armis,

Cum vel ei mihi vel mors subeunda fuit.

Me magis ardebat miles : quia virginis instar

Cernebat niveam crescere fronte jubam.

Hinc ut me raperet crebro sua spicula & enses

In caput ignoti strinxerat Archiducio.

Evassi eduxique virum, meque ipse reduxi

Inculumem : nostra non erat hora necis.

Assi anno veniente die quâ evasimus ambo,

Nobilis in' eris. Cernite qualis eram.

Plurima sunt hîc Ducum & Principum palatia magnifica. Hortum & vivarium ne relinquas inaccessum ; tum cryptas cochlearum & concharum testis ornatas, aquis ad mira opera arte coactis. Videbis inter alia virginem organo Musico ludentem morricibus aquis. Hortus etiam Ducis Aumaliæ in propinquo urbis est amœnissimus. Fontes per urbem crebri & elegantes.

Bruxellis Lovanium tendas : urbem am- *Lovain.*
plam, at non ubique ædificiis occupatam. Academia hîc est celeberrima, in qua nuper docuit I Lipsius, cui successit Erycius Puteanus, vir ut eruditionis raræ, sic humanissimus. Lustras hîc arcem antiquam in colle, quam meo tempore habitabat Puteanus, ab Romanis, ut ferunt, conditam. In primario templo videbis epitaphia complura elegantissima. In Curia scalæ & petardæ ad occupandam urbem factæ suspensæ conspiciuntur : & tabula repræsentans Andromedæ fabulam cum pulchra accommodatione ad introitum Archid. Alti. In ædibus I. Lipsi picturas ad caminum observabis Mopsi, Mopsuli & Saphiri canum ipsius. Exeas hinc lustratum arcem Ducis Arschottani *Heverle*, cum templo vicino elegantissimo, hortoque amœnissimo.

Lova-

Mechel. Lovanio Mechliniam declines, urbem amplam & elegantem. Armamentarium hic Archiducis invisum ne relinquas. Mechlinia Liram urbem amœnissimam, & inde Antverpiam tendas.

dorff Antverpia, ocellus urbium totius Europæ emporiumque olim totius orbis nobilissimum, in dextra Scaldis ripa posita est. Castellum in superiore parte ad Scaldim habet munitissimum, præsidio aliquot millium Hispanorum custoditum. Plateas habet latas elegantique pavimento stratas: ædificia & palatia magnifica. Vallo cingitur vastissimo in quo dispositi tiliarum ordines, & amœnitatem & opacitatem deambulantibus præbent. Templum B. Virginis hic magnificentissimum, inque eo altaria plurima & epitaphia elegantissima, ac inprimis artificiosis picturis ornata. Turris adjacet 6: o. gradus alta, structuræque artificiosæ: Ex illa Flandriæ, Brabantiae, Selandiæque urbes plurimas conspicias.

Curiam ejusque conclavia visas: tam Bur-sam Anglicam & urbanam: ædificium lascivæ juvenuti coercendæ structum, vulgò *Das Zucht-haus*: domum Hansæ Teutonicæ: domum aliam in qua machinis aqua per urbem distribuitur: portum majorum navium: portum Cæsarianam cum inscriptione: tabernam vinariam *aux mille moyens*, *Zun tausend mit-teln*: statuam idoli saxeam ad antiquum portum juxta forum piscatorium, à cujus membro masculo abrasum pulerem si bibant fœminæ, haud pauci credunt sterilitatis vitium cessare.

Lillo. Antverpia tribus circiter leucis abest *Lillo*, olim munimentum tantum terreum: quod hodie in oppidum excrevit natura opereq; munitissimum, in Scaldis æstuario situm. Ordines fœderati id excitarunt, præsidiumque in eo habent, Navis nulla præterit, non bene prius per-

perquisita. Si qua non visitata ulterius pergere nitatur, dispositis in utraque ripa (nam & ex adversa hodie munimentum est fortissimum) tormentis impeditur. Frenum hoc libertati Scaldis impositum. Ex turri Antverpiensi hoc munimentum agnosces.

Antverpia tendendum *Bergam op Som*, urbem munitissimam, nobilitatam obsidione Ducis Parmensis fortiter sustentata. Hinc *Breda*. Bredam eundem urbem Principis Arausionensis amplam, & munitissimam. Lustres hinc arcem, in qua navis adhuc custoditur, qua intraverant milites Ordinum, cespitibus comburi hinc locorum solitis, obiecti. In atrio arcis videbis hippelaphum, equum pedes & caudam cervi habentem. Una die Bruxellas eo iri & rediri potuit, quo tamen 20. milliaria numerantur. Canem venaticum cursu superavit. Templum etiam intres, inibique monumentum magnificum contempleris Henrici Arausionensis, qui arcem ædificavit.

Gertrudi Bergam hinc pergendum, oppidum natura munitissimum, mari paludibusque undique ferè cinctum: inde navi Dordracum primam ab hac parte Hollandiæ urbem, marinis undis ferè totam circumdatam. Quod si Suisia propter tempestatem minime faventem in Valacriam non excurristi: memineris id tibi faciendum aut cum *Berga op Som* es, aut cum Dordraci. Dordraco Roterodamum, urbem amplissimam, aut navi, aut curru pergendum. Patria magni Erasmi: cujus statua in foro visitur. Hinc Delphos perelegantem & magnificam urbem: ubi lustrandum monumentum Guilielmi Arausionensis proditoriè interfecti. Hagam-Comiti-pòst, ubi Curia Ordinum contendendum. Pagus olim, nunc urbis amplæ faciem habet. Arx hinc Comitum Hollandiæ sedes, amœnitate varia incomparabilis. Exiri hinc solet Scheflingam, visum currus velis

velis ventorumque animabus celerissimo cursu euntes: tum in pagum vicinum Lausdunum, ubi in templo depicta historia Comitissæ trecentos sexaginta quinque enixæ uno partu infantes. Quæ isti tabulæ inscripta, ecce huc transcripsi:

En cibi monstruosum nimis & memorabile factum,

Quale nec à mundi conditione datum.

Margarita Hermannii Comitis Hennenbergicæ uxor, quartæ Florentii Comitis Hollandiæ & Zelandiæ filia, Guiselmi Regis Romanorum, ac postea Cesaris seu gubernatoris Imperii, atque Altheje Comitissæ Hannoniæ soror, cujus patruus Episcopus Trajectensis, avunculus autem filius Dux Brabantiae & Comes Thuringia &c. Hæc autem illustrissima Comitissa annos quadraginta circiter nata ipso die parasceves nonam circiter horam anno millesimo ducentesimo septuagesimo sexto, Trecentos & sexaginta quinque enixa est pueros, qui prius à Guidone Suffraganio Trajectensi omnes in duabus ex ære pelvibus baptisati sunt. Quorum masculis, quotquot erant Joannes, puellæ autem omnes Elizabetha vocatae sunt. Qui simul omnes cum matre uno eodemque die satis concesserunt, atque in hoc Lausdunensi templo sepulchri jacent. Quod quidem accidit ob pauperculam quandam feminam, quæ ex uno partu gemellos in ulnis gestabat pueros, quam rem ipsa Comitissa admirata dicebat, id per unum virum fieri non posse, ipsamque contumeliosè rejectit, unde hæc paupercula animo perturbata ac perculsa, mox tantum prolium numerum ac multitudinem ex uno partu ipsi imprecabatur, quot vel citius anni dies numerentur. Quod quidem præter naturæ cursum obstupenda quadam ratione ita factum est sicut in hac tabula in perpetuam hujus rei memoriam ex vetustis tam manuscriptis quàm typis excusis Chronicis breviter posicimus.

scitum & enarratum est. DEUS ille ter maximus, hac de re suspiciendus, honorandus, ac laudibus extollendus in sempiterna secula, Amen.

Hæc lege, mox animo stupefactus
Lector abibis.

Iter faciens in Hollandia hoc observes ut contrahas cum veredariis expressâ hac conditione, ut in urbem, ad quem tendis, ad hospitium usq; te deferans. Secus enim ante portam urbis descendendum tibi ex curru, & bajulus impedimentis, si quæ habes, portandis conducendus, cujusmodi genus hominum in his oris nequissimum & ne duplo quidem mercedis contentum.

Hagâ Lugdunum Batavorum, vulgò *Leiden*, fereris. Lustres hîc Academiam, bibliothecam, anatomiam, hortum Medicum. Arcem etiam, Burgum vocant, viâs antiquam, de qua jactant unicum totius esse montem Hollandiæ. De amœnitate & elegantia urbis malo re ipsa, quàm verbis meis cognoscas. Leidâ Harlemum tendenti prætereundus *Harlem* pagus cum arce amœnissima *Warmond*: Dominos agnoscit fratres *Duvenvordos*, Dynastas *de Warmond*. Natu majorem, fidissimum pectus, Biturigibus & Andegavi novaramus, ad eumque in hunc ipsorum elegantissimum secessum visebamus. Harlemi ad insigne aurei velleris divertendum, ac inde Alcmariam, (ubi templum elegantissimum, in eoque ode Alcaica parieti adscripta, referens quando conditum) Medemblicium, & propugnaculum illud Bataviæ Borealis Enchusam eundum. Magno nume- *Enchusam* ro naves hîc, utri & Vlissingæ & Hornæ, ædifican- *sen*. Salutes Paludanum Medicum, virum *Paludam* humanissimum, lustresque ejus pinacothecam *num*.
rebus

rebus rarissimis referetam. Quatuor leucarum hinc trajectus est in Frisiam, quam non aditam mihi, hic consulo prætereo. Enchusa Hornam petes: ac inde per Bempsterum, nuper lacum septem leucarum, nunc campum fertilissimum, Pomerandam curru fereris: ubi navicula conto in ripa euntis illamque gubernantis propulsa fereris per Waterlandiam ad aggerem ulteriorem, tandemque brachium maris lembo transmittes, & *Amsterdam.* Amstelrodammum intrabis: urbem canalibus intersectam: cui sæpe amplificatae, quotidie novae adhuc portiones adcreſcunt. Lustres hic Bursam, sive ædes Mercatorum, similes Antverpianis & Londinensibus: ædes duplices coercendis lascivioribus & petulantioribus, masculis unas, Das Zucht- oder Raspetthaus: foeminis alteras das Spinnhaus erectas. In templo videas epitaphium Iacob. ab Hemskerken, Ducis & thalasiarchæ Ordinum strenuissimi, in freto Herculeo partâ insigni victoriâ globo tormenti majoris percussus, ex eoque ictu mortui.

Hinc jam Lutetiam reflectendum. Quod si Coloniam etiam accedere sit animus: has ferè urbes transire possis, Ultrajectum, Renen, Arnheim, Nymegen cum munimento transfluvium Knodsenburg dicto, Graviam, (Boscum Ducum hinc ire posses & redire) Cliviam, (ad fortalitium Schenkianum lembo hinc exitur) Emmerick, Rees, Vesel, Duysseldorp, Nuys, Coloniam. Festinans nihil de his urbibus refero: uti nec de iis quæ sequuntur transeundæ: Iuliacum urbs cum castello, Aquisgranum, Mosæ Trajectum, (intres templum & spolia suspensa lustres: ex eas ad lapidicinas) Leodium, Hoya, Namurcum, (huculque navibus adscenditur) Montes Hannoniæ, Valenciæ, Cameracum: omnes urbes amplissimæ & fortissimæ, quarum hæc ultima castellum habet

bet in edicto loco situm, unum ex fortissimis totius Belgii. Possis hinc Duacum, Atrebatem, Ambianum ac inde Lutetiam ire, si velis. Ego rectè jam Cameraco tecum, nec per ambages ferar.

Peronna prima urbs Gallie est hac parte *Peronne* accedenti, natura ad Austrum, ubi Samonæ & paludibus adjacet, aliis ex partibus opere manufacto munitissima. Lustres hinc templum B. Virginis architectura admirabile. Choro ejus alius non potest comparari totius Picardie.

Roya secunda est, & ipsa munita, non æquè tamen.

Sylvanectum tertia, vulgò *Senlis*, Episcopatu *Senlis* insignis. Prælium ad eam commissum anno 1589. inter fœderatos, quorum imperator Dux Aumalus; & regios, quos ducebat Longevillæus & Lanovius. Hinc unius diei non magnum iter est Lutetiam. Mense jam medio Junio aut circiter reversus mentem subsistere, uno etiam ita Anerthum arcem elegantem, *Anerth.* Druidas (Dreux) ad fluvium Ebrum situm op- *Dreux.* pidum Comitatus titulo fulgens, prælio inter Ligistas & Henr. IV. commissio nobilitatum, Carnutes (vulgò, *Chartres*: unde territorium *Chartres* adjacens, *le pays Chartrain*) excurras, dignatres, paucorum dierum impendio loca Merula Carnutum sic describit: *Oppidum hodie non postrema loci, situm in planitie, partim in colle, frequentibus adificiis reservatum, muribus firmis cinctum, aggregibus fossisque circumvallatum, incolarum divitiis pollens. Perluit ad collis pedem fluvius, piscinis versandis commodum, qui è Perchenfibus ortus, huc usque civitatem industria derivatum, apud Luparias (Louviers) paulo supra Rothomagium in majores Sequana undas influit. Summum templum Mariæ Virgini est consecratum, in cujus Crypta puteus ostenditur Sanctorum Fortium dictus, in quem, quum Carnutes Christo votum primitus dedissent,*

magnus Christianorum numerus ab Quirino Gallie Proconsule dicitur precipitatus. Adservari hic etiam fertur ingenti pietate Sabucula Diva Virginis. Portas habet 8. quarum sex patent. Reliquas bella clausurunt civilia : quibus anno 1567. fuit obsessum oppugnatumque, sed virtute Lignerii fortiter defensum. Loquitur carmen, quod ad maiorum partem, que hostium machinis prostrata, restituta. Lapidis incisum legi :

*Dum nova Religio studia in contraria cecae
Gallorum mentes agit, & bello omnia miscet.*

CARNUTUM premitur magna obsidione, globisque

*Machina sulphureis oppugnat mœnia que nunc
Sarta & tecta vides : Salva incolamisque remansit
Urbs Duce Lignerio, populi curaque fidelis
Atque manu parvâ numerosum repulit agmen.
Quam pro Rege suo, patriaque, arisque, focisque
Sit pulchrum pugnare, atque haste cedere nut-*

*quam,
Exemplis discant Nati, serique Nepotes.*

*Dies, quo ab obsidione repulsi hostes, Festis est
adscriptum. Suos olim habuit Comites. Eorum, ni
fallor, progenitor Otho, cuius pater Theobaldus
Senior, Rollonis Normanni adgnatus, Comes Ble-
sensis, Carnutum armis adquisiverat. Otho quos-
dam habuit successores : filios Theobaldum I I.
improlem, & Stephanum, nepotem ex posteriore
Theobaldum III. & pronepotem Theobaldum
IV. improlem : post quem nihil amplius de Carnu-
tensibus Comitibus ego quidem invenio. Hæc
Merula.*

Solens jam es itinerum & laborum. Cum igitur substiteris mensem, velim vel medio Iulio repares te itineri æstuique ferundo : jucunda paulo post quiete in patria perfruiturus. Per Burgundos Lugdunum reversum oportet. Tricassium, vulgò Troye, urbem Campaniæ superioris Episcopalem, & inde Divio-

nem

nem, vulgò Dijon, Ducatus metropolin concedes: de qua hæc Merula: *Divisionis conditor habetur vulgò, mihi potius restaurator, pomeriique productor Avelianus Imperator. Nomen ab Divis, quis plurimus ibi fuit cultus, impositum putatur. Hac urbe nihil in Burgundia pulchrius. Sita est in planitie amœnissima, duobus fluminibus Suzon & Oscava (Suson & l' Ouche vernaculè) utrinque muros adiacentibus: ille quidem periculosissimis exundationibus urbem infestare consuevit, hic pisculentus admodum alveo fluic quietiore, rerum multarum usum subministrare solitus. Muri ad justam propugnandi magnitudinem in altum sunt educti: Terribus, propugnaculisque quæ nuper exstructa, maniti. Sub cænobio D. Benigni, quod ab Gregorio conditum Lingonensium Episcopo, vastum ostenditur specus, cryptas cisternasque habens, in quo Benignus vir sanctus vinctus fuisse traditur, quàm populum ad Christum traduceret, Daemonum sacris operantem. Iustitiæ ibi est tribunal & Parlamenti Sedes, unde velut ex sinu Patriæ jura petuntur. Qui in Majorum hujus oppidi legitur, non tam Honorem quàm Onus suscipere, vel invitum & veniens cogitur, jusque jurandum præstare in templo D. Virginis, præeunte verba Procuratoris regio, se Regi fidelem futurum defensurumque sua Civitati jura, libertates, & privilegia adversus quoscunque, Regem etiam, quoties flagitat necessitas. Gregorius Turonensis memoria prodit, Hilarium quemdam, Senatorem Divisionensem, adeo uxorem suam adamasse, ut, quum defuncta inferretur tumulo ipsius, qui retrò multis annis obierat, avidè jam dextrâ fuerit ejus cadaver arctissimè complexus. In vicinis urbi montibus optima crescunt vina. Hæc procul urbe versùs meridiem duo visuntur colles, in quorum uno arx Talentum, nã-Talans. una loci atque & perpetuis limitaneorum milia.*

Fontai-
nes.

*militum excubiis ad stuporem valida; in aleere
situm est castellum, cui à fontibus nomen cum pago
cognomine Bernardi qui Caput ordinis Clareval-
lensis patriæ. Hæc Merula, Memini superius
cùm de Monasteriolo agerem cranii Ioannis
Ducis Burgundiæ apud Carthusianos hujus ur-
bis custoditi.*

Divione, non abs re esset Dolam, urbem
munitissimam, & unan ex primis Comitatus
Burgundiæ, Academia & Parlamento claram;
ad Dubim positam; (ubi observes forum
quadratum amplissimum, Templum B. Virgi-
nis magnificentissimum, bibliothecam in col-
legio Hieronymiano,) tum Vefonationem hodie
Besanson, urbem Imperialem in umbilico
Burgundiæ Comitatus sitam excurrere, & inde
Ararim reverti. Pulchrè Cæsar I, de bell. Gall.
ejus situm describit, qui hodieque magnam
partem talis est. Urbs munitissima, elegan-
tissima: felicissimum terræ uber undique vi-
cinum habens. Templum primarium S. Ste-
phani. In eo sudarium Christi custoditur, &
in festis Ascensionis & Corporis Christi cir-
cumfertur solemniter. Notantur istic picturam
Monachi cujus fronti musca insidet. Templum
aliud ab hoc est S. Ioannis, juxta quod arcus
triumphalis Tiberii Cæsaris. Collegium Jesui-
tarum elegans, Basilica urbis, cum fronte &
statua Caroli V. Imp. Palatium Comitis de
Canteroi, cum horto, in quo statua Iovis Ro-
mâ allata. Campus Martius. Aquæductus.
Petra à Iulio Cæsare, cùm bellum gereret
contra Helvetios perforata Rudera statuarum
Iovis, Dianæ, Minervæ. Hæc ferè quæ Vefon-
tione videri ex aliis notavi. Ad Ararim retror-
sum inde, illoque transito salutatam Belnam,
Beaulne vulgò *Beaulne* oportet, urbs est munitissima.
Insigne hîc pietatis monumentum Xenodo-
chium pauperum & ægrotorum à Nicolao
Raulino Equite fundatum, regium palatium
referens.

Belna

Belnâ Cabillonum pergendum, *Chalon*, urbem dextra Araris ripâ positam. Horreum olim Romanorum. Majorem fuisse rudera testantur. Arari secundo hinc descenditur præterito Tinurrio vulgò *Tourneu*, Matiseono (horreo olim Romanorum) *Belleville & Francheville*.

Lugduno jam, quod superesse tibi putabis tempus, impendere potes. Hinc in Germaniam per Allobroges & Helvetios revertendum paulo per circuitum Gratianopolin, vulgi *Grenoble*, primò salutes, sedecim prægrandibus leucis ad Isaræ fluenta radicesque montis *Chalemont*, dissitam urbem: cui se in vicino jungit Dracus torrens valde vehemens, & exundationibus campos infestans, ponte unius arcus maximi stratus. Sedes hîc Parlamenti Delphinatensis. Exiri hinc solet in Cœnobium Cathusianorum in angustis montium præaltorum faucibus, 4. leucis dissitum, vulgò *la grand Chartreuse*: tum ad fontem ardentem, quem *la Fontaine qui brûle* vocant, (miraculum naturæ, quòd per medias aquas flumina prorumpuntur, uti frigere ova possis: frixa certè isto igni comedi) ad turrim eriam, qui nullum venenatum in se animal patitur; si deferas eò unum, mori oportet: tum ad arcem Marescalli *Desdiguieres*, Proregis Delphinatûs, in vicinia.

Gratianopoli quinque leucis abest *Bar-Barranc*, fortalitium anno 1597. à Duce Sabaudiaë exstructum, insequenti anno à Desdigerio occupatum. Una hinc leuca est Montmelia, urbs cum castello munitissimo, in quod non facilè ulli aditus patet. Duabus hinc leucis abest Camberiacum Ducatus Sabaudiaë metropolis.

SABAUDIA, cui unde nomen constet, Sabaud incertum est. Vide quæ de Sabatiis undis, dia. Saul-voye, faulve-voye, scribant Isacius *lin. Gal.*

Gal. Narb. pag. 28. Mer. part. 2. lib. 3. c. 43.)
 à Septentrione habet Bresciam, *les pays de*
Gez & de Vault, adeoque lacum Lemanium,
 restrictis nonnihil nuperrimè ejus finibus: ad
 Ortum, Valesiam & Pedemontium; à Meri-
 die & Occasu, Delphinates. Regio Montosa
 est: valles tamen & campos, & in iis solum
 fecundum habens. Iuxta Lemanium lacum
 vinum generosissimum producit, quod Ri-
 palium vocant ab lacus ripa. Hæc provincia
 pars est antiqui Allobrogum regni. Hodie à
 quingentis ampliùs annis Duces suos habuit,
 primò Mauriennæ Comites, qui successive
 partim armis, partim jure hæreditario alias
 atque alias regiones adjunxerunt, jam Co-
 mites Sabaudia, jam Marchiones Segasiani &
 Taurinorum, Pedemontique Principes à
 Sigismundo Imperatore facti. Vide Genealo-
 giam Ducum apud Merulam *part. 2. Cosm. lib.*
3. c. 43.

*Cham-
bery.*

Camberiacum Ducatus metropolis est,
 vulgò *Chambery* dicta. Urbs perelegans. Par-
 lamentum in ea est totius provinciae, cui præ-
 sident hodie Antonius Faber ICtus celeberrimus,
 compellantibus se humanissimus. Arx
 elegans hic Ducum Sabaudia cum horto con-
 tiguo peramœno.

Geneva.

Genevam hinc tendendum, urbem anti-
 quissimam: extremam olim Allobrogum,
 proximamque Helvetiorum finibus Cæsari
 dictam. Novissimè Comitatus & Episcopa-
 tus titulo fulsit. Urbs est munitissima, eaque
 duplex Rhodano interfecta, quarum minor
 S. Gervasii vocatur, à templo ei dicato: ma-
 jor colli adcumbit, cujus ima lacus Lemani
 irrigat. Ponte utraque pars jungitur cui
 hinc inde maximè in insula impositæ utrinque
 ædes. Specula in insula est structuræ anti-
 quissimæ. A Cæsaris temporibus superstes
 adhuc creditur. Templum primum hic D.
 Petro

Petro consecratum olim Apollinis fuisse viri docti credunt; Inscriptionibus antiquis verisimilitudinem facientibus. In muro exteriori hujus templi aquila biceps sculpturæ perantiquæ cernitur, quam signum esse perhibent liberam esse eam ab antiquo Imperii urbem. In Curia videbis tabulam fœdus Genevensium cum Bernatibus & Tigurinis, ab anno 1536. contractum, continentem. Testudinem notabis in eadem; ita factam ut equiti adscensus facilis sit: tum & urnas in ejus atrio suspensas: & subtus in conclavi quodam scalas quibus Sabaudi usi fuerant in novissimo adsultu. Armamentarium vicinum est: in quo multa suspensa trophæa. Extra portam contiguam interiorem area in colle amenissima (*la platte forme*) ex qua jucundus in subjectam planitiem hortosque & vineas prospectus. Tribus hodie intratur portis, 1. *la porte Rive*, 2. *la porte Neufve*. 3. *la porte Cornevins*: prioribus in majori, posteriori in minori Plateas nonnullas habet elegantes, in primis oblongam illam protectis contra injuriam pluviarum montam: ut cadente etiam densissimo imbre focus inambulare possis. Auratas, quas *Truites* vocant, in lacu capiunt vivariisque, quæ pali cingunt, inclusas conservant maximas; quæ videri merentur. Aurifaber in ponte habitans rupem ex diversis metallis & lapillis, inque ea urbem & arcem cum omnis generis artificibus fabricavit. Laudabis hominis industriam, cum videbis. Collegium inaccessum ne relinquant, & intres quoque bibliothecam, in qua ostendentur tibi Biblia Gallica ante 300. & quod excurrit annos versa. Cæterum urbs est Mercurialis, vigerque in primis negotiatio serica. Quin & librariâ negotiatione nobilitatissima

M

est.

est. Ad victum necessaria in hac urbe non defideres. Vinum etiam nobilissimum omni ex parte crescit. Capones optimissimos hic eficare est, qui in longinquas hinc mittuntur oras. Olerum & leguminum abunde horri & rura contigua suppeditant. Aer est purus: varia amœnitas. Inprimis contiguum pratum: *le plain palais*, jucundam præstat *l'Escluse* ambulationem. Clusa hinc quatuor miliaribus abest, in ripa prærupta Rhodani dextra, specuque imminentis rupis. Huc expacieres, & videas voraginem Rodani, qua oculis subducitur, & ad aliquantum spacium denuo prodit, postque semper conspicuus & quietior labitur.

Ab hac urbe exiguo spacio incipit Helvetia quam quum describendam mihi hoc libello non sumpserim, indicabo solum iter quoad Rhenum, à quo Argentinæ abreptus à me fuisti, te reducam.

Transienda hîc tibi hæc loca: *Verfovia*, pagus ignobilis, olim castellum: *Coppet*, oppidulum: Noviodunum, vulgò *Nyon*, oppidulum: *Rolle*, vicus amœnus, cum arce: *Morgæum* vulgò *Morges*, oppidum: *Lausanna*, urbs Episcopatu Aventico, tum concilio Basiliensi, eò translato, nobilis: (Hodie hic agit Dominus Fabricius, insignis Chirurgus, quem salutes & instrumenta artis suæ mira noviterque ab ipso excogitata, quæ olim Paterniaci vidimus, lustres. Methone, vulgò *Modon*, Germanicè *Milden*: Paterniacum, vulgò *Payerne*, Germanis *Peterlingen*, oppidum amœno loco situm. Hinc duplex iter est: I. ut Friburgum Uchtlandiæ adeas, unam ex Helvetiæ civitatibus, quas *cantons* vocant, (mirus hic urbis situs delectabit oculos tuos) & inde per sylvam amœnissimam Bernam contendas. II. Ut transeas *Wisselsburgium*, pagum in *Aventicum*. Aventici urbis amplissimæ, antiquissimæ aræ situm

fitum, cujus hodieque rudera, magnificentiae veteris reliquias, conspicias. Inde Murathum *Murathum*, ubi Carolus Burgundus ab Helvetiis & sociis cæsus: quâ de re extat inscriptio Latina & Germanica ædiculæ, in quam ossa occumbentium reposita adscripta. *Deo Opt. Max. Caroli incliti & fortissimi Ducis Burgundie exercitus Murathum obsidens ab Helvetiis casus hoc sui monumentum reliquit*, Anno 1476.

Transitâ tandem Arbergâ Bernatum hodie, olim Comitum cognominum oppido. Bernam intres. Ex bivio hoc posteriorem viam eligerem, Bernaque Friburgum irem, redirem. Bernæ (quæ urbs Arulâ ferè tota circumdata colli imposita est) lustres templum summum & trophæa inibi suspensa, tum campanam in turre pendentem, portæque imminem extremi judicii in saxo sculpturam, in qua observabis nonnulla non contemnenda. Adeas etiam Curiam & Cancellariam, contempleris turrim continentem occasionem Bernæ ædificatæ, nominisque impositi rationem. Transmisso cœnobio. *Frauenbrun*, quod prælium in vicinis, commissum nobilitavit, Salodurum pervenies, vulgò *Soloethurn* Gallicè *Salève*, Helvetiæ civitatem ad Arulam jacentem. Urbi nomen esse à solo duro nonnulli narrantur: quippe enim *Salidor* in antiqua inscriptione audit. Alii à telonio quasi *Zollentour* appellatum, à sola turri alii malunt. Urbs est antiquissima.

Templum ibi elegans, & in eo monumentum Hotomani, cujus origo ex Silesia: & nominantur *die Otman*. Unus ex iis in Galliam veniens, rebus præclare gestis ad honores e-
vectus, nominis initio literam H. addidit. Lege in eodem templo versus utrinque Altari inscriptos. Turris hîc antiquissima, cui inscriptum Latine:

*In Celtis nihil est Solodaro antiquius, unis
Exceptis Treveris, quarum ego dicta soror.*

Germanici additi insuper aliquot versus.

Legatus Christianissimi Galliarum Regis
ad Helvetios hîc residet. Primores plerique
militiæ sunt dediti, & ab ea nomen sibi quæsi-
verunt. Hinc septem miliaribus Germani-
cis prægrandibus Basileam delatum Rheno
te sisto, à cujus fluentis Argentinâ me Duce
abisti. Faxit Deus ut non solum applausu
aliorum tibi accinatur, sed & ipse ingemina-
re possis exoptatum tibi.

FELICITER.

APPENDIX
ITINERARIO
GALLIÆ ET
REGIONUM
FINITIMARUM
adjecta,
DE BURDIGALA:

Auctore

JODOCO SINCERO

Viro Clarissimo,

V A L E N T I N O
ARITHMÆO, J. U.
& Philosophiæ Do-
ctori, S.

Reves ecce pagellæ meæ
 tuum ostentant nomen, vir
 amicissime. Tuisne id aut
 illustris generosique tui Ba-
 ronis ingratiis? Neutrius.

opino r. Non illius: Cur enim, quem
 tanto adfectu, testibus qui utrumque
 norunt, complectitur, ejusdem, quâ in-
 stitutionem, Chironis; quâ itinera, A-
 chatis sui nomen nolit in eodem cum
 suo cumulari libello: cum magnus Eu-
 ropæ Monarcha, quem nôsti, & Eoi Oc-
 ciduique nôrunt, viri sibi ab officiis,
 quem, si rem probè æstimes non alio
 adfectus genere prosequeretur, vel cor
 cum suo eodem loco tumulari, epigra-
 phe rei æternum teste impositâ voluerit?
 Non tuis: Cum nôris me nec opinan-
 tem eâ humanitate à te ad mutuam fa-
 miliaritatem, cum è Rauracis reversus
 esses, plectum, quæ confundere posset

unum atque alterum sequiùs de te & me opinatum : eâque tali , ut malus sim ni velagnitione redhostiam. Argumentum libelli dispiceat, vix metuo. Juxtâ enim, quòd haut pauca ejus literas tibi amatas & cultas , à teque excultas, contingunt , volupe erit tibi ejus urbis encomia tuo nomine præmisso in vasto Famae templo consecrari , in qua ipse extremum anno superiori vidisti matrimonio coalescere duos regiarum familiarum potentissimarum surculos. Aman- do igitur audacter hoc quicquid est chartularum ad te , nec si quid præter spem pecco , aliter quàm deprecatione emendo. Vals. Lugduni , No. Aug. clo Idc xvi.

AMI-

A M I C E L E C T O R.

Nimus erat hoc itinerarium in tres libellos dispartire: ut primo, de Gallia in genere agerem: medio de itinere locisque particularibus cursim & persuntoriè loquerer: extremo, unius paulo diligentius delineate urbis exemplo monstrarem, quomodo factum oportuerit, si omnia diligenter referre instituissem. Primum librum tempore exclusus, & negotiis pressus non attigi: Secundum, quoad ejus licuit, absolvi, ejusque Appendicem feci, quæ tertius liber futura erat, Descriptionem Burdigalæ. Illam enim mihi non maximam Galliarum, sed nec ex parvis, urbem selegi: cum quòd venerandis Antiquitatum monumentis, quæ locus iste custodit, id debeo: tum quòd, excepto .eo loco in quo hæc scribo, nescio quomodo ille terrarum mihi præter omnes Angulus ridet: tum etiam, quod ad eandem ferè faciem, de eadem hæc juveni nobili olim collegeram, adeoque

A 5 magis

magis in numerato mihi erat de ea aliquid, quàm de quavis alia referre. Habe ergo tibi hoc, quicquid est, eoque utere : Et si in quo commodavi, amicè id agnosce : si quæ pecco, quod facillimum, ignosce. VALE.

J O D.

JOD. SINCERI
 ITINERARIUM
 PER GALLIAM
 ET FINITIMAS
 REGIONES

APPENDIX:
 DE BURDIGALA.

ADITA mihi per Galliarum partem peregrinanti nuper fuit Burdigala. Eam ut tester probè mihi visam, oculis non in præsentem modò urbem conjectis, sed retrò in aliquot secula flexis: ecce promam tibi illa, quæ extraneum & peregrinantem de hac urbe scire oportere censeo. Magnæ inquam urbis speciem in exiguâ tabellâ pictam exhibebo. Dabo id vel genio loci, qui is est, ut non neminem allicere ad se possit. Cui cùm olim juxta ex tot nescio quem AUGUSTUM voveris pia manus *Vid.* marmoreum saxum, an fraudi mihi fuerit si *infr. pag* eidem papyraceum hoc Christiano tamen sen-614. su dedicem monimen?

Id ut ordine aliquo faciam, his meipsum includam limitibus, ut desinam cùm Dodecadem capitum absolvero, quæ hæc sunt: *I. De Provincia in quâ nostra urbs sita. II. de Nomine urbis. III. de Antiquitate. IV. de Formâ ad quam edificata. V. de incrementis quæ successu*

temporis fecit. VI. de Loci commoditate: ubi obiter excursum in loca vicina. VII. de Edificiis nobilioribus tam sacris quam profanis. VIII. de Viris illustribus ex eâ oriundis, aut quos illa fuit. IX. de Malis, quæ exantlavit. X. de Dignitate quâ olim fulsit & nunc fulget: ubi inter alia de Parlamento & Academiâ. XI. sub quibus Dominis ab initio huc usque fuerit. XII. Quæ forma olim fuerit & sit hodieque Reip.

CAPUT I.

DE PROVINCIA IN
qua nostra urbs sita.

PROvinciam, in quâ urbs hæc sita, primo habeo loco, quam nominem & describam: ne quis exoticarum regionum & urbium imperitus sub alio quàm quo obtenditur cœlo eam quæreret. Illum quum in Aquitania constituendum habeam, res monet ut de Galliarum distributione in Narbonensem, Aquitanicam, Celticam & Belgicam præmittam, remque paulò altiùs, quanquam brevissimè, repetam. Nil nobis jam nunc rei est cum Gallis Cisalpinis (respectu urbis orbis Domine: nobis enim nunc sunt ultramontani) Insularum habitantibus olim: & herclè minùs cum Asiaticis Galatiæ, sive Gallogræciæ. In Transalpinis nunc agimus. Horum Gallia olim fuerat Bracata & Comata: Illa Australis à vestis genere nomen adepta; hæc trionibus obversa, cui studium alendi comas vocabulum dederat. Termini utriusque ferè erant juga montis Gebennici: continebanturque sub Biacatâ **LANGEDOCCIUM, PROVINCIA, DELPHINATUS, SABAUDIA**, provinciæ hodie his nominibus.

Gallia
Bracata
&
Comata.

nibus distinctæ. Atque hæc eadem ab Italia Adula, quæ hodie mons S. Godhardi dicitur & Alpibus usque ad Vari fluminis ostia disseparabatur. Harum non utriusque, sed posterioris tantum (quippe quæ sola Galliæ vocabulo temporibus, quæ Octav. Augustum antecesserunt, veniebat) divisio à Cajo Julio Cæsare, cum armis eam subegisset instituta fuit in **AQUITANICAM**, quæ fuit inter Pyrenæos, mare & Garumnâ: Celticam, quæ inter Garumnâ & Matronâ: Belgicam quæ à Matronâ usque ad Rhenum. Augustus Octavianus addidit quartam Narbonensem, quæ Bracara fuerat, & divisionem C. Cæsaris emendavit, Cælis eripiens id quod includitur omnibus Ligeri & Garumnâ, & Aquitanis, qui antea exiguam portionem, si cum reliquis duabus conferretur, tenebant, accensens.

Aquitania igitur ex tribus C. Julii Cæsaris, aut quatuor Octaviani Augusti Galliæ partibus una fuit. Eadem, cum Galliam omnem Augustus, ut eo melius gubernari posset, in XVII provincias distingueret, cœpit fieri Aquitania Prima, cujus caput Biturigum Avaricum; Secunda, cujus Bordigala; Tertia, quæ & Novem populania, (nominis rationem vide apud Merulam pag. 579. cap. 38.) cujus caput civitas Ausciorum.

Utque fines Aquitaniæ sub Augusto mutari fuere primitus: sic & post hæc semel non permanserunt iidem. Cum enim Reges **ANGLIÆ** Aquitaniam jure fendi tenerent à Rege Francorum, Augustiores erant termini illis, qui ab Augusto ponebantur: Quippe citra Garumnâ **PICTONIUM**, **SANTONIUM**, **ENCOLISMENSES**, **LEMOVICIUM**, **RUTENENSES**, **PETROCORIUM**, **AGINENSES**, **CADURCIUM**, solum nec superiores Ligeris accolæ aliosque ipsæ.

ipsis vicinos complectebatur : latiores tamen *Vid. inf.* novissimis, quos LUDOVICUS XI. cum in extre- fratri Carolo Ducatum Aquitanie jure ap- mo cap. penagii, concederet, haftenus restrinxit, ut penult. quatuor Seneschalias comprehenderet: BUR- Vinet. in DEGALENSEM, VASATENSEM, Ant. m. LAPURDENSEM ET SANTO- 4. Aqu- NIUM. Quamquam ex vicinis populis ex- tania tra jam dictas praefecturas nonnulli hodieque Lud. XI se praedicent Aquitanos: uti ante LUDO- VICI XI. tempora revera fuerant.

Hæc Aquitania toties porrectis & retrotra- ctis variata finibus, si quis scire haucat, unde hanc appellationem traxerit, sic habeat. Uti regnum Gallie ex tot provinciis constans ab unius tamen Francie nomine nomen mutua- tur suum, & FRANCIA dicitur, quod & ipsum sit in AFRICA ET ASIA. Sic AQUITANIA olim, quæ tot populos ambitu suo includebat, ab solis Aquitanis, teste Plinio lib. 4. c. 13. nomen sumpsit. Verba ejus sunt: *Gallie Aquitanica sunt Ambilatris; Ana- gnates, Pistones, Santones liberi, Bituriges liberi cognomines Vibisci, Aquitani, unde nomen provincia: Sediboniatæ, &c.* Ii Aquitani co- lebant urbem AQUAS AUGUSTAS, quæ & alio nomine AQUÆ TARBEL- LICÆ, dicta. Illo sensu stirpis Aquitanæ matrem Paulino obtigisse ait Ausonius Bur- digalensis 24. Parental.

*Stirpis Aquitana mater tibi: nam genitori
Cossio Vasatum municipale genus.*

Nempe quod A Q U I S oriunda: non quod ex Aquitania: nam sic & pater Vasatenfis Aquitanus fuisset. Oppidum perexiguum, te- ste Vineto, sed munitissimum, & cujus mœnia vetustatem non exiguam referant, uti & ve- rusta folia marmorea, A Q S hodieque di- ctum, cujus incolæ vulgò A Q U E N S E S audi.

audiant : in ripa Aturi situm , quod pluribus describit Elias Vinetus ad Auson. XXIV. *parentalium* , ex eoque Paulus Merula *Cosmog.* parte 2. lib. cap. 34. Iosephus verò Scaliger lib. 1. lect. Auson. cap. 6. easdem Aquas Tarbellicas esse has Augustas ad Arturum probè defendit contra illos qui Bigetronum Tarben eas esse negantur : quam non civitatem sed vicum fuisse ex elegantissimâ inscriptione , quàm paulo inferiùs laudo , probat , in quibus VICANI AQUENSES nominantur.

Ab hoc Latino Aquitaniz nomine descendit corruptum Gallarum la GUIENNE, *Guienne unde dicta.* quo etiam censetur hodie in eâ parte antiquâ , quam Aquitaniam esse solam voluit Ludovicus XI. Nam bona pars ejus jam Gasconia five Vasconia audit : nempe provinciæ Novempopulaniæ pars maxima, Pyrenæis montib. Languedoccio, Garumnâ, Guienna, & Oceano terminata. Nomen tractum à Vasconibus populis Pyrenæos montes incolentibus , ubi nunc Guipusci & Navarri , & qui pars erant Cantabrorum , devictis à Ludovico Caroli Magni filio , & in hæc plana loca demissis : quo de vide Vinet. *Antig. num.* 3. & ad Auson. *num.* 493. *A.* Merulam cap. 38.

Sic igitur factum est ut Aquitaniz Augusti ferè tertia pars sit Aquitania hodierna, quæ id temporis in alterâ , quàm retulimus in 17. provincias distributione , conficiebat Aquitanicam Secundam. Prima Celtica facta fuit , postquam Aquitania Duces suos habere cœpit , & ab ipsis ad Reges Angliæ devoluta fuit , magisque sub Ludovico XI. Tertia Vasconiz appellatione venit. Quamquam , quâ statum Ecclesiasticum , Augusti divisio nondum exspiraverit : Quippe enim quâ hunc Avaricum Biturigum hodieque metropolis est Aquitaniz primæ,
Bur-

Burdigala secundæ, Civitas Auscorum tertiæ.

Hujus igitur sive tertiæ Aquitaniæ partis Augusto dividente, sive totius Aquitaniæ ex novissimâ distributione Galliarum urbs primaria & ocellus est Burdigala, de cujus nunc nomine agendum.

CAPUT II.

DE NOMINE VRBIS.

DE nomine hæc notavi : Turpiter se prostituisse Domitium Calderinum, cum Burdigalam à *bardis Gallis* dictam adstruit. Cui eruditè responsum à Vineto in *antiquit. Burdigale*, n. 32. & ad *Ausonl Burdigalam* n. 208. G. cum ex eo, quòd Terentius Varro irrisus à suis fuerit, quòd Græcis verbis Latinas dederit origines, cui par sit Domitius, qui Gallicæ voci Latinam similiter dare voluerit : cum Gallos non fuisse tam vocabulorum inopes verisimile sit, ut oportuerit paupertati linguæ suæ opem quærere ab abundantia Latinæ : tum quòd si à *bardis* nomen fenerandum huic urbi, *bardum* potius Gallicè quam Latinè interpretandum, quem Gallorum linguâ significare cantorem testis sit Festus. Minus ineptiant, (quanquam & hoc longè peritum) qui Gallicam hanc derivationem agnoscant & dicunt dictam esse Bourdeaux, quasi *bord des eaux de la Garonne*. Quin & tolerandi quadamtenus qui à *Bourda* & *Fala* duobus rivulis, quorum alter proximus Burdigalæ, alter ad duos

Vinet.
Antiq.
n. 32.

lapides remotus, tractam hoc nominis voluit. Sed ne vescamur lolio, tam vili tritico. Proditâ jam dudum est eruditè viris doctis.

doctis nominis hujus etymologia, cui enucleandæ age revertamur nonnihil ad ævum superius.

Ex Strabone Ptolomæo & Plinio jamdum demonstravit vir doctus Elias Vinetus Bituriges antiquitus fuisse duplices, alteros ad Ligerim, qui hodieque nomen servant, olim Bituriges Cubos dictos: alteros ad Garumnam nominatos Bituriges Viviscos. Ad-
 dit amplius Strabo, illos qui coluerint Burdigalam dictos BITURIGES VIVISCOS, & in totâ Aquitaniâ non fuisse extraneos & Gallos (GALLI hîc, cum opponuntur AQUITANIS, ex divisione Cæsaris intelliguntur illi qui cis Garumnam habitant) præter hos ipsos Bituriges Viviscos qui non fuerint Aquitani sed Galli. Verisimilis igitur est conjectura, coloniam Biturigum Cuborum, aut, ut Isidorus in loco infra allegato loqui prætulit, Biturigum Gallorum migrasse in has sedes, magis, quia ex Livio notum est, regnante Tarquinio Prisco Ambigatum Regem Gallie (nempe qui inter Mationam & Garumnam) cum videret numero populi laborare dedicationem suam, emisisse duos exercitus, cum fœminis & liberis alterum in Germaniam, in Italiam alterum quæsitum novas quas habitarent terras: uti mirum non sic eandem ob causam eâdem ex terrâ emigrasse hos Vibiscos. Imò amplius: cum illis una movisse & Bojos vicinos, & Bojatam urbem condidisse, aque nomine suo appellasse, nominis vestigiis hodieque in BAJONÆ vocabulo extantibus. Propius adhuc accedit Bojona, quomodo Vinetus puerum se audisse appellari testatur. Vulgò etiam audiunt hi populi *Bujas*, & ager ipsorum *Buebs*. Quod eo mihi sit verisimilius, quòd testis est Livius hos & ipsos,

*Merula**p. 51.**Vinet.**Auric.**n. 12. &**ad Aus.**nu. 208.**A.**Bituri-**ges Cubi**& Vibi-**sci.**Ex quo**loco cer-**tum sit**coloniam**fuisse**Gallorū**Vibiscos.**Vin. An-**tiq. n. 30*

& ipsos, ceu de Biturigibus refert, Alpes Rhenumque transgressos, & in Italiam Germaniamque colonias transduxisse. Vide Vinet.

Vinet.

Antiq.

n. 24. &

ad Au-

son. nu.

208. G.

ad Auson. Epist. n. 566. lit. C. D. Atque ira hercle est, fuit Civitas Biturigum Viviscorum Burdigala. Præter Strabonem fidem huic rei faciunt, I. Ausonius, qui ita de se in Eidylio de Mosellâ:

Hæc ego VIVISCA ducens ab origine gentem.

At Burdigalensis fuit Ausonius. Secundò marmor antiquum in arce Tropeita inventum & nunc in Basilicâ erectum: quod, quia in mentionem ejus incidimus, ecce totum descriptum hîc promo, verbis Eliæ Vineri *ad Aus. n. 208. B.* cum suâ subscriptione novellâ. Ejus unâ in planitie hæc est inscriptio.

AUGUSTO SACRUM
ET GENIO CIVITATIS
BIT. VIV.

quisquis hic Augustus sit, ac quocunque in loco positum, & cui usui hoc monumentum quondam fuerit. In dexterâ vasis extat forma ansati, ore pedequè imò fere paribus, sed ventre latiore, ac ovi figura, quocunque veteres nomine hoc genus vocaverunt. In sinistrâ quod est incisum, lance esse videtur & discus vas escarium, quod inter sacrificalia tertium nominavit Ausonius in verso centesimo & quarto Technopagnia. Ibi rosam agnoscere mihi videor expassam. In cujus medio capitulum eminet humanum quasi quibusdam aliis ab utroque humero expassis, subiectoque quod mantile conglobatum mappæus videatur. In posticâ corona quærnea est, lemniscata. Summum verò marmor canales duos exornant cylindri, squamis quibusdam obducti, humanisque vultibus, qualem solemus Lunam pingere, in basibus insigniti, canale disparati tam alto, ut ibi quondam fuisse aliquid erectum suspicio sit, quod ornatus foret monumento. Illud igitur BIT. VIV. pro Biturigum

surigum Viviscorum vocabulo, accipio: ex eaque per antiquam inscriptionem, apud vetustos scriptores Latinos Græcosque à librariis emendo.

In basi marmoris hujus, ut nunc conspicitur erectum, hoc incisum est Elogium: H O C ANNOSUM *marmor in arce Tropeita pulvere & sordibus obsitum, impetrarunt à Jac. Matignono. Fr. Marschello & civitatis Majore Gr. Mulet. F. Bonagues. P. Desaignes. I. Thalet. I. Guichever. I. Labat, Jurati Burdigalenses, Prefectique Urbis, & G. de Larbe. R. Pichon Syndicus & Scriba civitatis, & hic in memoriam antiquitatis & nominis Vivisci locandum curaverunt.* cl. l. xc.

Ut hoc inspergam, similem inscriptionem, cum disco libatorio & simpulo Tarbæ Bigeronum invenit Scalig. Aufon. lect. 6. NUMINI AUGUSTI SACRUM SECUNDUS SEMBEDONIS FIL. NOMINE VICANORM AQUENSIIUM ET SUO POSUIT. quæ lacem dat nostræ. Sed sequamur lineam.

Terriò lapis antiquus ecfossus ex fundamentis antiquorum murorum cum hac inscriptione:

JUL. LUPUS. C.
BITURIX. V.
D. E. ANN. XXXV.
FIL. EJUS. P. C.

*Vinet.
Antiq.
25. Me-
ru. pag.
550. ad
Aufon.
208. C.*

Opinatur doctissimus Vinetus post verbum BITURIX alterum veterum Burdigalensium nomen, aut ejus saltem vocabuli principium scriptum fuisse, si quis oculatior in istum lapidem incidisset antequam imperiti quadratarii scripturam delevissent. Creditque fuisse aut VB, aut VIB. aut VIB: quarum notarum prima medium remonem habuerit triplici fungentem munere, ut esset media litera

litera litera V. litera I. integra, & pars erectior literæ B. cuiusmodi compendiis usos fuisse antiquos in scriptionibus compertum est. Recte igitur, quod QUARTUM est testimonium juxta Strabonem, ISIDORUS, quamquam persæpe nugæ gerras agens, etymologiam hanc nobis prodidit, dum ait: *Burdigalam appellatam ferunt, quod Bituriges Gallos primum habuerit colonos, quibus ante cultoribus impleta est.* Sic quidem ex MSS. legendum ait Merula pag. 551. in fin. Quod si legamus cum vulgatis BURGOS GALLOS, uti in omnibus scriptis cussque exemplaribus vidisse se Vinerus testatur, dicendum est cum ipso, BURGOS appellatos per contractionem, sicut metropolis ipsorum Burgas (BOURGES) appellatur. Potuit igitur fortean BITURIGALA appellata & nomen hoc contractum post fuisse in BURGALA.

Ant. n. Nec miram, quod non BURDIGALLA, *35. Vm.* sed BURGALA, scribitur, cum & Græcis Galatas, non Gallatas ex Gallis priscis fecerint. Firmandæ huic Etymologiæ, si alia desint, postquam constat Biturigas Viviscos hanc urbem coluisse, vel BITURIGUM CUBORUM urbis nomen facere possit, quæ & ipsa in simile quid mutavit, BOURGES dicta: quamque propius abeat. Hoc certè probat, uti in *Bourges* prima syllaba duarum vel trium vicem præstat in *Bituriges*: sic & posse in vocabulo *Bordeaux*. Amantque hoc modo Galli sesquipedalia Græcorum & Latinorum verba, cum sua faciunt, contrahere: vel unis, si desint alia, Aquis Sextiis, *Aix* nunc dictis, rei fidem facientibus.

Eviçtum jam Bituriges Viviscos Burdigalæ urbi suæ nomen dedisse. Sed & is populus (quod obiter tango) aliam habebat urbem & ipsam *Biturigum Vivischorum* dictam, NOVIOMAGUM, quæ cognomina

minica

mines plures habuit aliis in provinciis urbes.
 Cujus situm ita delineat Ptolomæus, ut
 constet in extremo Medulorum angulo ad
 ostium Garumnæ positam fuisse, ubi pa-
 gus nunc est Solacus, & vicina rupes Cor-
 dan pharo imposita nobilis, sine dubio reli-
 quum promontorii CURIANI. At istius
 urbis nunc nec vola nec vestigium exstat:
 Sicut nec insulæ ANTROS, quam ibidem
 collocat Ptolomæus. Hausta urbs ea terræ
 motu fuerit (quantus terræmotus in Vi-
 viscis fuerit anno 1427. vide in Chronica
 Lurbei.) an Oceanus Garumnæ Oceano
 nihilo mihi submerserit, (quale fatum Se-
 landiæ & Bataviæ experta non exigua
 portio,) an arena texerit, five quæ alia for-
 tuna radicitus adeo sustulerit incertum.
 Quod si non vestigia ejus supersunt adhuc *Vinet.*
 eo in lacu Medulorum, in quo narrant in-*Ant. n.*
 colæ, cum siccitas magna est & aquæ 38.
 paullo minus, videri muros & signa quæ-
 dam urbis, non indignum credita est quod
 Vineto videtur, eorum quæ diximus ali-
 quid contigisse huic urbi, quia istic ora con-
 tinentis nullis rupibus aut montibus præten-
 ditur, quibus maris allabentis impetus coer-
 seri possit: & venti à mari flantes egestam
 eximo Oceani arenam & siccitam cumu-
 latum in intimiorem propellunt terram. Mi-
 rum est quod narrat, sed oculus testis
 idem Vinetus: Ex adversa Garumnæ parte *Vinet.*
 in Arvertino Santonum litore se deambu-*Ant. n.*
 lantem notasse prominentia ex arenarum 208. F.
 montibus cacumina turrium & ædium *in*
 jam olim ad eam faciem tumulata, & *Ant.*
 quæ nuper, ventis ingestam arenam in in-
 timiora loca agentibus, ceperint fastigia
 sua ostendere, nemini incolarum ante id
 tempus visu auditu cognita: tum syl-
 vas ferè integras usque ad procerarum
 abie-

abietum cacumina arenis obrutas. Quod verbū circumfertur M. Luci & Sardicæ Epitaphium, Noviomagi mentionem faciens, quasi Solaci inventum fuerit, id Vinetus aliique commentum aliis imponere volentis adstruxerunt. Quia tamen non illepidum est, age Milesias etiam interspergamus, & fallendi temporis laudiamus fabulantes. Ita verò illud se habet:

D. M.

Flagitium maximum, Viatores, scire si id voluistis, hic sistite gressum. Ac primum M. Lucius & Sardica hoc marmore clauduntur, miseri amatores qui & unde profecti, quando hic mori non vale, faxo scieritis. Mibi Africa, huic Roma patria. Cujus in amorem illecta crentur oh si non fuisset, dum juvenem Romam cum victore exercitu sequor redeuntem, tempestate acti saeva in piratas incidimus. Hei misella, venimus ambo negotiatori quidam, ego Gallo, me qui Noviomagum transferre, hic nauclero Lusitanico, remox ut fuit: quo ministerio, oh selus, 11. annos apud hos illosque functus. Cedò Luci adesto: dum per manum traditus multis in obsequium cedit miserum, raptis demum nocte vinculis clam exit in litus, tantisper per saltus & sylvas liber, donec vagum in via latrones arripiunt, à quibus post diuturnum lacrocinalis servitutis labores exanclatos, heri mei filio vehi distrahitur per oram Dalmatia tunc fortè naviganti ei filio conjux patre hero destinabat quoi reverso, ita ut sit, occurrens bastolum impressura, at Lucium meum ponè cum sarcinulis sequentem intueor, hæreo cogitabunda sicuti humorem novam. Erat enim vultu scallido contractaque macie. Agnosco ô dilectam mi quondam faciem: minimo minus latitia in humum concidis exanimis, atque retinere labantem festinans, corculum, insic, utum vivim'? *Papa* quæ momento tunc admiratio

omni-

omnibus jussa ab hero cuncta texo ordine amorum
instruorum. Oh plaudite, miseretur herui & moum
Laciolum volt mihi patremfamilias darier, Nuptiis
dictus dies, aduortite, dum a cumbitur, puer è pro-
xima vicinia qua in adjacentis hortuli arbores
confidentem avem indispiceretur, per fenestram
interorsum arcu adactò, malè destinato ictu prob-
dolor mihi & misello huic, ehodum Luci adesto,
narranti lachryma verba sorbillant, nobis in alta-
rius conspectu utrique conuivanti vitam pectoribus
transfixis aufert. Hoc puto mea vobis Sardica
volebat farier.

Sed missam faciundum quæ periit, Viviscam
urbem : & contemplandum eam, quæ super-
stes etiamnum floret.

CAPUT III.

DE ANTIQVITATE

Burdigala.

Incunabula hujus urbis indagare difficile est,
cum non sit antiquior Strabone auctore, qui
de ea loquatur. Minimum igitur fuit ante Stra-
bonem qui sub Octav. Augusto vixit : sed
quanto temporis ipsum antecesserit intervallo,
nescitur. Cæterum si desit Strabonis testi-
monium, non deessent tamen, quæ evincere
possint, eam si non sit infimæ antiquitatis, non
esse novitiam tamen. Quorum notata à me
sunt quatuor : I. Quadratorum murorum,
Burdigalæ Ausonianæ reliquiæ. II. Redera
insignis Amphæatri extra urbem. III. Stantes
adhuc columnæ ædificii, quod hodie Palatium
Totelæ vocatur, intra urbem quidem præsen-
tem, sed extra veterem Ausonii. IV. Marmo-
ra & lapides antiqui ex terrâ haut ita pridem
eruti-

eruti, tum balnearum vestigia sub terræ cumulis inventa. Quæ singula percurram, & notatu ad ea digna notabo.

De Quadratis muris & olim cecinit Ausonius, Poëta Burdigalensis, in hæc verba :

*Quadrus murorum species sic turribus altis
Ardua, ut aëreas intrent fastigia nubes.*

Quadrnam vocat speciem : at ea non omnino quadrata fuit ad Geometrarum regulam, sed oblonga, & *irregulæ*, ut reliquias adhuc istorum murorum probant. Orientale latus ad Garumnam & Occidentale breviora fuere, & latitudinem fecere: Meridionale ad rivulum Penga. & Septentrionale versus Medulos longiora, sic ut longitudinem constituerint. At hi muri, quorum reliquias videmus, & qui non parum antiquitatis præ se ferunt, dubitari possit an sint primi hujus urbis muri, & an non aliis antea circumdata fuerit, quib. dirutis fortè hos postea acceperit. Rationem dubitandi supeditat : Quòd in fundamentis horum hîc ibi erutis numerus lapidum antiquorum inventus fuit, quos ex ruderibus templorum aliorumque ædificiorum huc translatos evidentia rei probat. Ut sunt fragmina columnarum & canalium, statuarum, Epitaphia, inscriptiones literis & verbis Romanis, & inter has etiam nomen antiquorum incolarum, ut ante exemplum JULII LUPII allatum. Quæ res facit ut putare quis possit, primam urbem cum suis muris dirutam, eque ruinis ejus & fortè aliorum ædificiorum post desolationem aliquam hujus urbis, hos muros exstructos fuisse. Adde quòd Gallos & inter hos Vibiscos antequam ab Augusto & Romanis subigerentur aliâ à Latinâ linguâ usos certum est : sic ut non solùm non ipsi muri sed nec istæ inscriptiones muris ipsis antiquiores perungant ad ipsius urbis antiquitatem

quæ

quæ floruit etiam ante Augusti tempora, certè sub eo non nascens urbs sed nobile jam teste Strabone, fuit emporium. Verum quamvis fortè non infima Burdigalæ hoc argumento probetur antiquitas. Minimum non ex hodie atque heri natis esse evincunt. Et possit quis interim cum Vineto conjicere, hæc, hæc prima fuisse Burdigalæ munimenta, primosque Burdigalenses sive Vibiscos nullis se Spartanorum exemplo sepsisse muris, ratos non alios munimentis sibi opus quàm viris fortibus, tum satis munitos ingenio loci, quippe fluvio & palustribus vliginosisque locis septos. Quæ conjectura si vera est, munitio hujus urbis ævo non multo erit grandior quàm est Ausonius.

Secundum antiquitatis indicium extra libros, superstites adhuc feci tenues magnifici Amphitheatri reliquias, extra urbem ad ipsius angulum inter Occidentem & Septentrionem prope ædem Divi Severini. Id sic describit Vinetus ad Ausonii Burdigalam num. 210. **G. PALATIUM GALIENI**, quod vocant, seu *Galima*, de quo antiquitatis ignarum vulgus egregiam fabulam commentum fuit: quam & Rodericum quemdam Toletanum referre non puduit libro quarto Hispani-
corum, id videtur potius à Galieno Augusto nomen accepisse: quo imperatore Tetricus quidam Aquitania præfectus, Burdigala fuit Imperator factus. Est autem Amphitheatrum sive potius pulchri quondam Amphitheatri tenues reliquie. Id circumdabant parietes sex: eratque extimi, qui reliquos altitudine superabat, & intimi, omnium humilissimi intervallum octoginta sex pedes, quantum quidam semirata & jacentia vetustissima monumenta nobis eo pede metiri licuit, quem Glætanus Helvetius à Budæo Parisiensi accepisse se dicebat. *Medie aree longitudo quàm excipiebant utrinque*
N porta

porta singula, ducentos & viginti quatuor; latitudo centum & quadraginta pedes patebat: ut hæc ovi figura construi moris erat. Extra urbem semper fuit, dislabatque à proximo manium Ausoniana Burdigala angulo, passus minimum quadringentor. Hæc Vinetus.

Jubet & Lurbeus in Chronicis sub annum 262. successisse ineptias Roderici Teletani & Joannis Carionis, qui putantur Caroli Magni jussa & auspiciis ab exilio Hispanico re versi in gratiam Galiena regis Galastri filii exadificatum: cum certissimum sit talia monumenta clere reliquias Romana potentia, qua adhuc in pluribus Galliarum locis supersunt, neque alibi Carolum à Pipino profugisse in Hispaniam legatur. Tam, quod antiquitus Amphitheatrum illud nomine Arenarum vocatur sit, quod se vidisse testatur in commentariis & chartis antiquis, quo nomine similia opera Nemausi, Pictavi, Biturigibus & alibi vocantur. Hodie luparum & prostibulorum istic est consistorium: sic etiam ut cum in hospitio quæreremus ubi Palatium Galieni esset, risu exsonnerint omnia & polpamentum nos quærere putarint. Tertium posui PALATIUM TUTELÆ, quo de hæc scribit Vinetus ad Ausonium dicto loco: Hoc etiam extra urbem erat, (Addit Lurbeus Chronico anno 1127. fuisse vineis circumseptum) sed propius Garumniam & juxta fossam, quâ latius urbis Septentriones spectans muniebatur: verum in ipsâ tandem inclusum est urbe, quum illa ad eam partem ampliata fuit. Perysilium est quadrangulum orthogonium, longum pedes octoginta septem, latum sexaginta tres. Pili (sic vulgus vocat) sive columnæ assurgebat striatis octo in longitudine & sex in latitudine: quæ fiebant in toto ambitu columna quatuor & viginti. Earum adhuc steterunt decem & octo. Subest verò camera antiquo artificio: in quâ vinum conditur, templum fuisse

fuisse patens quidam suspicantur; & ex ipso nominis vestigio, Dei Tutelaris fatum. Habebant enim Deos, in quorum tutelâ suas esse civitates volebant: fuit quoque apud eos ejusdem originis Tutelanus Deus cujus meminerunt Nonius Marcellus, & Aurel. August. lib. 4. de civit. Dei. Fuit & Tutilina Dea, &c. Hæc Vinetus: quorum meliorem partem refert Merula part. 2. Cosmograph. lib. 3. cap. 34. pag. 553.

QUARTUM, & quod agmen claudit, antiquitatis Burdigalensis indicium non simplex sed multiplex nominavi: Marmora, statuas, lapides, inscriptiones, balnearum vestigia. Quæ nisi quod vestigia balnearum propè portam Jovialem inventa demum obruta Vineti etiam tempore fuerunt (teste ipso in *Ant.* n. 14.) ordine percurram, duas ei rei faciundo classes: vel enim sunt in Basilica urbis, vel in horto Domini Remondi Consiliarii, viri juxta certas laudes, quas meretur, humanissimi: cui tamen accedet unicum etiam monimen ex æde D. Andreæ. Incuriâ primo loco destitutum est verus istud marmor nomen gentis VIVISCAI servans, quod cùm superius ad vivum sit cap. 2. descriptum, cramben semel coctam recoquere nil attinet. Hoc sequuntur tres statuae, duæ virorum, tertia foeminae ex candido marmore affabre factæ & politæ, quæ cum anno 1591. extra urbem in agro quopiam montis Iudalci lapides struendo ædifici ex terrâ effoderentur, & ipsæ ab opus facientibus erutæ fuerunt. Illæ hoc ordine sunt collocatæ. Proxima dicto marmori Tropeitano est statua virilis altera, proceritate sex pedum, uti omnes tres, capite truncata & brachiis sicut & altera virilis, habitu senatorio induta, cui adjecta est mutila hæc inscriptio ad latus sinistrum, eodem in loco, quo ipsa statua, reperta:

N 2

DRUSO

DRUSO CÆSA
NICI CÆSARIS
AUG. N. DIVI AUG.
PRÆF. URBIS
GUSTALI.

Hanc sequitur statua foeminæ, cujus caput adhuc restat, facie valde liberali, ut credi possit immanitatem mitigatam solo aspectu hujus simulacri fuisse, ne capite id minuerent. Brachiis tamen cubito tenus mutilata: cycladem indura, quæ sub imo tunicæ aut pallii prominet, mamillam dextram palam ostendens, capillis circum caput tortis, notatis etiam locis quibus gemmæ & uniones inferi possint. Nihil huic inscriptioni adjectum. Ab hujus sinistra sequitur tertia omnia ferè similis primæ, ad cujus sinistram pariter inscriptio mutilata posita:

RUSI. F.
C. AUGUSTO
PONT. MAX.
CS. II. PP.
C. JULIUS.

Omnes hæ statuæ dextrum brachium habent liberum & sub id pallium reductum & demissum: Sinistram verò manum levato pallio porrigunt.

Illis de antiquitatibus discursum edidit linguâ Gallicâ vir doctus, in quo ad hanc ferè faciem eas illustrat. Filium Liviae; conjugis AUGUSTI fuisse DRUSUM, huic ex Antonia natos tres liberos, filiam & duos filios GERMANICUM & T. CLAUDIUM: DRUSUM obiisse vivente adhuc AUGUSTO in Germaniâ, GERMA-

MA-

MANICUM imperante TIBERIO & ipsum esse disuisse, successisse post Tiberio T. CLAUDIUM, DRUSI filium GERMANICI fratrem, fuisseque appellatos duos istos fratres GERMANICUM & T. CLAUDIUM nepotes Augusti, nec esse ullum qui filius fuerit, Drusi & imperator simul Augustus, sic igitur reponendum videri:

DRUSO CÆSARI.
P. GERMANICI CÆ-
SARIS ET CLAUD.
AUG. N. DIVI AU-
GUSTI PRÆF. UR-
BIS AUGU-
STALI.

DRUSO *Cæsari patri Germanici Cæsaris & Claudii Augusti nepotum Divi Augusti præfecto urbis Augustali.* Nisi forte verisimilius sit interpretandum esse de DRUSO filio TIBERII & fratre GERMANICI per adoptionem, addendo in fine vocem SODALI aut FLAMINI: maxime cum certum sit quod *Sodales Augustales* fuerint instituti tempore Tiberii: quo accepto sic restituenda esset hæc inscriptio:

DRUSO CÆS. FR.
GERMANICI. CÆ-
SARIS F. TIBERII
AUG. N. DIVI AU-
GUSTI PRÆF. UR-
BIS SODALI AU-
GUSTALI.

Druso Cæsari fratri Germanici Cæsaris filio Tiberii Augusti nepoti Divi Augusti præfecto urbis, sodali Augustali. Nec tamen

constat ullqm ex his Drusis præfectum fuisse urbis. Ac aliàs titulus præfecti Augustalis non quadrat nisi in illum qui præerat Ægypto. Altera inscriptio sic restituenda videtur:

T. CLAUDIO DRUSI
F. CÆ. AUGUSTO
PONT. MAX.
COSS. II. P. P.
C. JULIUS.

Tiberio Claudio, Drusi filio, Casari Augusto, Pontifici Maximo, Consuli secundum, patri patriæ
Cajus JULIUS. Fors fuerit ut hic C. JULIUS, sit ille, qui cum esset Gallus, referente Dione, gubernat Galliam sub Nerone, dicebaturque C. JULIUS VINDEX. Cumque secundus hic Consulatus Claudii, cujus mentio sit in hac inscriptione, secundum Suetonium & Dionem, fuerit primo anno imperii Claudii, quo tempore nupta ipsi erat MESSALINA, qui ipsi vicesimâ primâ die post adeptum imperium pariebat filium, BRITANNIGUM post dictum, credibile est statuam fœminæ in medio positam esse Messalinæ imperatricis quæ id temporis Augusta & imperatoris dilectissima erat conjux: & præsidem Aquitaniz, sive quisquis statuas illas erexit, noluisse in honorem Drusi & T. Claudii insuper habere honorem Messalinæ. Quæ non solum istis consulatus tempore, sed & ad aliquot annos post magis respiciebatur per totum imperium, quam ipse maritus ejus Claudius, magis, quia memoria M. Valerij Messalæ avi Messalinæ erat in recenti memoria, qui sub Augusto cum M. Agrippâ Aquitaniam sub jugum Romanorum miserat. Hæc cum verisimilitudinem non contemnendam præ se ferant, novellæ inscriptio sub primam statuam

statuam hæc posita est à Magistratu Burdegalenfi :

M. S.

*Statuas Drusi Cæs. Claudii Imper. & Messalinæ
Gothorum injuria mutilas, è ruderibus collis Ju-
daici, M. Donzeau supp. Aquitanis prope sacellum
D. Martini extra muros, cum superioribus in-
scriptionibus anno Christi 1594. erutas Iac. de
Mancignon FR. Mareschallus, Aquitania Pro-
rex & Major civitatis, F. de Girard de Haillan
Scutifer. M. Thibaut Adu. F. Fouquet P. de For-
tage Scutifer, l. de Guerin Advoc. & l. de Guiche-
ner Jurat Burdigalenses, præf. urbis, G. de Larbe
& R de Pichon Advoc. & Scutif. Syndac. & Scri-
ba civit. hic in memoriam antiquitatis & ad
perpetuam Burdigala gloriam ponendas cura-
runt. clj. cl. xciv. MULTA RENA-
SCENTUR.*

Sub tertiam hæc verba marmorì incisa le-
gantur.

*HOC OPVS à prioribus Iuratis pruden-
ter institutum, novi istius anni Iurati, R. du Burg.
Quæst Reg. Ger. Testoris Proc. & Match. Salom,
cum reliquis ad umbilicum duxerunt. Imperante
Henrico IV. Franc. & Navar. Rege Christianissimo
Cal. Xbr. 1594.*

Suspiciendas has antiquitatis reliquias quis
locus habueris, anquisitum est inter viros etu-
ditos. Fuere qui palatium fuisse dixerunt,
qui templum, qui balnea. Non absolum di-
ctu crediturque est fuisse eo loci templum,
Jovi erectum: ideo quòd porta urbis, quâ ad
locum istam exitur, vocatur etiamnum nomine
à paganis huc usque propagato porta Jovialis,
sen Jovis, Gasconicâ lingua *Dijaux*, quod no-
men ipsi inditum esse potuit à vicino Jovis
templo. Eo in templo in honorem Claudii

imperatoris possunt positæ fuisse hæ statutz, uti Scipionis Africani collocata fuit in Capitolino Iovis templo, Catonis Censoris in templo Sanitatis in loco habendi Senatus, qui plerumque in templo aut loco consecrato conveniebat. Nisi cui placeat Templum fuisse Druso consecratum, ut Suetonius, Tacitus, & Dio memorant, vidisse se factum in ipsius favorem in Germaniâ, Galliâ, & Italia, erectis ipsi altaribus, adeò amatus toti erat populo. Geminæ huic conjecturæ fidem etiam feneratur, quod musivi operis reliquiaz hant paucæ eodem in loco inventæ fuerint. Cujusmodi ornatus non facile alibi quàm Templorum & consecratorum locorum magnificentiaz adhibitus fuit. Nec tamen inepta eorum opinio qui balnea hoc loco fuisse suspicantur: cum propter commoditatem adstrepentis rivuli DIVICIÆ, tum quia ex ruderibus colligere est ædificiū hoc in cellulas divisum & porrectum in longas porticus fuisse, ad exemplum balnearum, quarum vestigia prope portam urbis anno 1557. eruta fuerant. At verò antiqui Romani jungebant balneis gymnasia, corpori & animo exercendo, tum porticus amplas & deambulationes longas in quibus poni solebant statutz magnorum, & illustrium virorum.

Atque hæc quidem monumenta ex intimiore curiâ exeunti ad sinistram subdio sunt collocata. Intranti vestibulum Basilicæ statim ad lævam conspicitur in pariete monumentum duorum conjugum, Vir ad sinistram capitis est reiecti, foemina flameo circum caput intorto velata est, viri brachium solum sinistrum videtur, quo lagenam tenet, foeminæ utrumque & manu quidem sinistra lepusculum, vel animalculum

culum simile quod sustinet: dextra corbem fructibus & foliis farctum: Scriptura addita est, partim grandioribus literis partim minutoribus & superior quidem linea grandioribus, proxima mediocribus, tertia, quartaque minimis. Quæ ratio scribendi in pluribus veterum monumentis videtur usurpata ex doctrinâ Opticâ, ut hac ratione legentibus inferiùs litera superior par appareat inferiori. Hoc igitur scriptum istic.

D M.

TARQUINIÆ FAS.

NÆ.M. CALVENT.

SABINIANUS VIV.

SIBI ET CONJUGI.

Ubi nota VIV. potest quidem explicari VIVISCUS, cum Lurbeo in calce Chronici: sed non debet ei qui sibi hæc conjugue posuerit mens alia ex alienâ mente præter suam mentem adfingi. VIVENS sibi & conjugi hoc Sabinianus posuerat: nec erat, ut sæpe solet, à successoribus. Quod Merula monuit pag. 550. sed non primus, & post Vinetum in *Antiq. Burd.* 27.

Hæc sunt antiquitatis monumenta, quæ in Basilica Burdigalensi adservantur palam & in propatulo: Alia istic claustris observata custodiuntur, mihi non visa, prodita tamen à Lurbeo filio, vel quisquis est, in discursu, ex quo ea huc promam. Eodem in loco, ubi statuæ hæ inventæ fuerant, eruebantur fragmina complura marmoris literis Romanis inscripta, brachia etiam & pedes statuarum, lapides coctiles diversorum colorum, reliquæ operis musivi, plumbi liquefacti massæ, tum inprimis nummi Imperatorum

N 5

anti-

antiquorum & Imperatricum, Claudii, Domitiani, Antonini, Commodi, Gordiani, Victorini, Constantini, Licinii, Messalinæ, Faustinae, aliorum. Anuli ferrei cum clavibus, similes illorum qui in Belgio inventi fuerunt, expressi à Lipsio in commentariis ad Tacitum. Inter hæc omnia palmarium est sigillum Neronis exorichalco factum: in quo effigies certaminis inter Apollinem & Marsyam, & poena hujus. In cujus orbem scripta erant hæc verba: NERO CLAUDIVS CÆSAR AVGVSTVS. GERMANICVS. P. MAX. TR. P. IMP. P. P. Omnia hæc diligenter collecta & à majore urbis & Juratis inter *κμῆλαι* reposita. Hæc ita mihi non visa referre placuit.

Exeamus nunc ex Basilica urbis, & spatia faciamus in viridibus Remondi, loco Musis amato. Istic inprimis notatu digna est statua Jovis fulmen manu sinistra tenentis, & ad latus aquilam habentis, cujus tamen defractæ vix pedes adhuc cognosci possunt. Inscriptio hæc addita: DEO. INVICT. O. M. Inventa hæc fuit in area domus conjunctam prope portam Dijaux: id quod argumento insuper est fuisse templum IOVI erectum, uti modò supra dicebamus. Secundo loco ponam statuem D. Adriani cum hac inscriptione: DIVI ADRI. P. P. MEMO. L. SAB. PRO. D. D. subjunctus novissimè fuit hic versus:

Hic iterum prisca Caesar sub imagine vivit.

Tertiò duæ statuæ proceræ quorum fuerint nescitæ. Altera laureâ coronâ caput redimita faciem austeram & magnificam cum aliquanto terrore præ se ferens: Altera Consularem habitum induta. Omnia hæc atque alia insuper inserta sunt parieti domus ex eâ parte quæ hortum, adeoque Orientem spectat.

Quar-

Quarto insuper in medio horti lapis rotundus, in quo in orbem tripudiantes Dii paganorum veteres insculpti, & inter alios Phæbus lyram manu tenens. Ubi imago paret veteris lyrae. Vetusstate multa jam infracta sunt. Desuper verò in imposta columnæ scapo hujusmodi scriptura noviter incisa :

Clemente VIII. Reip. Christiana immensam molem sustinente, Errico IV. Galb. & Nau. Rege post suum adventum sacra quasi postliminio reditum, Jac. Martignino Fr. Marescallo in Aqu. prou. vices regis obtinente Flor. Remundin senburd. hanc terebrem prophytetici marmoris columnam basi ostriatam ac ritu jocoso tripudiantes veterum Deos referenti superpositam, & adjecto familia Remundee gentilitio stemmate in acutum acumen fastigiatam., ut sacrae veneranda antiquitatis reliquias, è situ & pulvere in lucem reponi curavit, An. 1594.

Præter hæc multæ sunt antiquæ inscriptiones, quæ enotari huc omnes nequeunt. Inter illas non tacendum est & hanc inveniri: **ANTINOVS EX VOTO FECIT AC IOVI. OPT. MAX. D. D.** Quem Antinum verisimile est fuisse illum Adriani familiarem quo de Casaub. ad hist. Aug. scriptor. Inscriptiones omnes, unâ exceptâ edidit Lurbeus: Ea fuit, si rectè memini. **M. IVLIO CÆS. F. VOIT SEVERO EX TESTAMENTO.** Restat unicum adhuc monumentum (quamquam jam amplius non restat), non insuper habendum, lectum in lapide qui insertus est medio ædis D. Andræ pavimento: Epitaphium macronæ cujusdam **LVCILLÆ** duobus versibus Græcis constans.

ΛΕΙΨΑΝΑ ΛΟΤΚΙΑΛΗΞ

ΔΙΑΝΜΑ ΤΟΚΟΤ ΕΝ

ΘΑΔΕΚΕΙΤΕ.

N 6

HX

ΗΣ ΜΕΜΕΡΙΣΤΟ ΒΡΕΦΗ
ΖΩΝ ΠΑΡΤΙ ΘΑΤΕ-
ΡΟΝ ΑΤΤΗ.

Quod sine dubio tempore fictum fuit quo
Græcæ Latinæque literæ Burdigalæ florebant,
ut patet ex libro Professorum Ansoni. Hic
verò sese exercuerunt viri quidam docti in
transfere^{transfere}ndo hos versus in totidem pedes
Latinos, quorum Lusus hac adscribere non
piguit:

Petrus amicus olim sic fecerat.

*Quæ peperit geminos Lucilla hic ossa quiescunt
Vix virum, extinctum hac retinet, sic pignora
secta.*

Antonius Goveanus I.C. quum sub fratre
Andrea literas in schola Burdigalensi doce-
ret:

*Hoc tumulo LUCILLA jacet enixa ge-
mellos
Illa patri superest, est comes ille tuus.*

JOANNES Riverius Burdigalensis Con-
filiarius regius:

*Hic enixa duos tegitur LUCILLA. Gemelli
Divisi, vivus patris est, matri adjacet alter.*

Martialis Monerius Lemovix Iurifcon-
sultus:

*Hic enixa duos parens gemellos
Pro Lucilla tregor, duobus hoc ius
Quod commune fuit mihi patrique
Divisum est obiit gemellus unus
Qui mecum jacet, alter ille vivit
Solamen misero patri duorum.*

Stephanus Marialdus Clericus, Medicus Bur-
digalensis:

Hic

*Hic LUCILLA jacet geminorum mater.
at ejus*

Divisa est soboles vivens patri, & altera matri.

Ioannes Guijonius Augustodunensis cum literas profiteretur in eâdem scholâ Burdigalensi.

*Hic Lucilla jacet divisis feta gemellis,
Alter enim vivens patriis fuit altera matris.*

Ioannes Rivasso Sarlatensis.

*Castâ gemellipara Lucillæ hic ossa quiescunt,
Pignora cui divisa, patri vivum alterum &
ipsi.*

ELIAS denique Vinetus, qui hæc ad finem Commentarii in Burdigalam Ansonii retulit.

*Ossa gemellipara hic sunt sita cuius
Secta fuit proles, vivens patri & altera matri.*

Doluit Vineto hoc marmore eo loci, à ne-
sciis quid cultus & reverentiæ antiquitati
debeatur, translatum, ubi sexcentis quotidie
pedibus magnam partem ferratis conculce-
tur: notavitque ita sensim id temporis (cum
ante triginta annos facile adhuc lege potue-
rit) fuisse exesum, ut paucas literas legere
potuerit. Nos vidimus quidem marmor, sed
sic nunc extritum, ut ne minimam vestigium
ullius inscriptionis appareat.

CAPUT IV.

DE FORMA AD QVAM ædificata.

Regionem, nomen & antiquitatem notavi-
mus: jam inspiciamus quâ formâ magni-
tudi-

radineque adificata fuerit, quando & quæ incrementa ceperit.

Pleraque omnes maximas urbes, ab exiguo cœperunt initio: sic ut primo vici essent, mox abirent in pagos, inde in oppida, & ex his in urbes, Romam orbis olim dominam inspicere: pastorum mapalia eam fuisse videbis. Aucta ea indies & incrementa pedetentim sumens in eam tandem crevit amplitudinem, qua magis olim, quàm nunc, conspicua erat. Sed ne caput alterius orbis adducam, *Lutetia Francorum* metropolis à parili initio profecta in tantam magnitudinem successu temporis crevit. Hujusmodi initium non habuisse *Burdigalam* fidem facit, quod teste *Ansonio* antiqua & quadrata *Burdigala* eo fuerit dispositu vicorum, ut per directas plateas invicem sibi responderint. Quæ dispositio argumento est ipsam à primis cunabulis eandem semper fuisse, nec initium sumisse à pago, & post pedetentim auctam fuisse. Qualia exempla hodie habemus in *Palma* Venetorum, *Hanovia* Comitum cognominis, *Freudenstadia* Wirtembergici, *Frankenthalia* & *Manheimio* Palati, *Bimbella* Sullani Ducis in terra Bituricensi, novo nomine *Henrichsmont* appellata. Quarum omnium antequam primus jaceretur lapis eam in modum, ad quem vel ædificatas vel ædificari cœptas videmus facta fuit delineatio. De ista verò *Burdigala* dispositione elegantissimi sunt versus *Antonii Poëtæ* *Burdigalensis*:

*Distinctas internè vias mirere, domorum
Dispositum, & latas nomen servare plateas,
Tam respondentes dijecta in compita portas.*

Ast, inquis, ubi hujus ordinis vestigium in hodierna *Burdigala*? Nullibi, nec id mirandum. Cum enim toties à *Vandalis*, *Gothis* *Sar-*

Satracenis, Normannis lacerata funditusque esset everſa cives qui quoquo modo fuga elapſi fuerant in patriæ buſtum reverſi, extranei etiam, quibus in cineribus dirutæ urbis habitacula excitare placebat, non obſervarunt priſtinam diſpoſitionem, ſed ſuo ſibi quiſque placito ædificarunt abſque ulla magiſtratus aut etiam privatorum hominum interpellatione. Id quod etiam Romæ, poſtquam à Gallis exuſta eſſet contrigiffe conſtat. Iſta igitur Auſonii vetus Burdigala quadræ fuit figuræ ſed oblongæ: ſic ut in longitudinem Elias Venetus diligenter aliquoties ſcruſatus 372. in latitudinem 230. hexapodas habuiſſe eam deprehenderit. Ex quâ colligit centum & ſeptem jugera tantum ſoli eam obtruiſſe adeoque revera fuiſſe parvam, ut appoſitè ſub initium carminis Auſonius potuerit dicere quosdam arbitrari poſſe, ſe ideo à deſcriptione & præconio patriæ ſuæ abſtinere quòd conſcius eſſet urbis, exiguæ. At cum iſtâ veterè quadratura expiravit & vetus urbis parvitas, Quadratura iſta abiit in figuram multangulam maxime à meridionali & vicino Occidentali parte, tum ab Oriente nunc ſinum quemdam, ſive mediam Lunam, ut loqui nunc vulgus amat, facit: quem olim talem non habebat, quippe cujus latitudo tanta non erat, ut iſtam curvitatē complecteretur totam: à Peugæ enim rivuli in Garumnam ingreſſu uſque non omnino ad Portam de C O R ſe porrigebat, cui jam uringus non exigua pars acceſſit.

CAPUT

CAPUT V.

DE INCREMENTIS QVÆ
successu temporis fecit.

ATque incrementa quidem sua non habuit nisi in duobus lateribus Meridiei & Trionibus obversis (nisi si hoc urbem crevisse dicendum est ab alteris duabus partibus quod murus non planè eodem cum antiquo in loco positus, sed ad aliquot pedes prolatus fuit) & illinc quidem geminum habet auctum hinc unum. Primò accessit spatium antiquæ urbis id quod inter ejus murum Australem & alterum à Porta Salinaria, juxta Basilicam ad Collegium Juridicum porrectum. Fossa, qua cingebatur, repleta nunc est, jamque est platea, juxta alteram à Septentrionali parte similiter in fossæ spacium succedentem, omnium elegantissima & latissima. Quando vero huc usque porrecta fuerit urbs dicere nequeo.

Secundò inclusum fuit pomeriis urbis id quod est extra hunc murum & extremum novissimumque, quo spatium aliquot templa & monasteria continentur: utpote S. Michaelis, S. Crucis, Augustinianorum, Carmelitarum, S. Iacobi, S. Eulaliæ, aliaque quibus accessit tandem castellum Fari. Quam urbis portionem anno 1193. & 1264. extra urbem fuisse ex diplomate Celestini tertii Papæ Rom. & instrumento contractus inter Canonicos S. Andree, Parochos S. Eulaliæ, & Carmelitanos initi probat Vinetus de Antiq. Burdig. n. 69. quo Canonici permittebant Carmelitanis in loco, quem etiamnum habitant, ædificare. Mendicantes enim Monachi non exstiterunt, nisi ad annum circiter 1200. nec ubique in
ipfis

ipsis urbibus spacia, in quibus nidificarent invenere: multarum igitur suburbia incolere. Antequam hi monachi monasteriis suis ornarent hoc, uti & alterum ad Septentriones suburbium, tanti forte non fuit ut de eo muris cingendo cogitarent. Post verò verisimile est eos cogitasse de hac etiam portione in urbem recipiendam. Idque Abbas S. Crucis petiit & obtinuit hac conditione, ut civitas certos quosdam redditus ex mercibus, (parva consuetudo dicebatur) ad C. annos caperet, quo tempore elapso reverterentur ad Abbatem. Qui tamen redditus centum annis elapsis non restituti fuere, & inde lis mota civitati, quæ pependit in pluribus curiis, donec Henricus II. cum multis redditibus privaret Burdigalam, magnamque consuetudinem juxta ac minorem suam faceret. De tempore quo circumdatum his muris fuerit hoc suburbium, amplius non constat, quam quod teste Vineto, qui hoc ex regestis antiquis habet, anno 1303. decretum fuerit ut media pars redituum civitatis impenderetur in muros & fossas suburbiorum: quod hoc anno contigisse & Lurbeus in Chronico notat.

Verisimile plane est eodem tempore alterum suburbium perinde sacris ædificiis auctum & ornatus factum urbi adcrevisse.

Hiscæ igitur incrementis acceptis urbs quæ antea non nisi centum & septem habebat jugera, jam computante Vineto, in *Ant. n. 67.* picturæ tamen & descriptioni architectorum causâ muniendi urbem in consilium vocatorum confiso, complectitur quadringenta quinquaginta: uti sic præter propter tertiam partem Lutetiam Parisiorum æquet, jamque non exiguis Gallici regni urbibus sed amplissimis accenseatur.

Portas

Porta. Portas olim minimum decem habuisse ait Vinetus ad Burd. Auf. num. 209. B. cum tres adhuc exstent in muro antiquo Meridiano, duæque in occiduo videantur, & verò Ansonius dicat portas directè sibi oppositas invicem fuisse. Alibi tamen plures fuisse opinatur, ut in *Antiq. n.* 51. ubi quinque portas in longitudinem compminiscitur: & n. 44. ubi in latitudinem quatuor: & tandem n. 57. ubi concludit octodecim aut viginti portis introitum in hanc urbem fuisse.

Hodie aduntur duodecim: Quarum septem sunt versus Garumnam, I. S. Crucis. II. S. Michaelis. III. *aux Salines*. IV. *Au pont S. Jean*. V. *Au Cailleau*. VI. *despau*. VII. *de chapeau rouge*. aut alio nomine, *porte de Cor*. Quinque aliæ sunt versus terram & quidem prima sed in nostro ordipe VIII. S. Germain. IX. *du Dauphin*, ædificata anno 1606. X. *Dijoux* quæ propter vicinum exterius fanum S. Severini nomen etiam aliud nacta S. Severini. XI. S. Eulalia XII. S. Juliani.

CAPUT VI.

DE LOCI COMMODITA-

te, ubi obiter excursus in loca vicina.

AT videamus commoditates hujus loci in quo sita Burdigala nostra, quæ credi possint permovisse non solum antiquæ urbis incolas ut istic habitandi locum seligerent, statimque urbem elegantem eam effecerint, sed etiam posteriores ut restaurarint desolatam urbem, & restauratam non semel auxerint:

Ad

Ad urbes condendas ferè illiciantur populi fertilitate loci, fluminibus navigabilibus, maris vicinitate, & tandem celebritate viarum, quæ in diversas regiones faciliè perveniri, & necessaria in eas importari & ex iisdem exportari faciliè possint: Hisque quandoque singulia quandoque pluribus aut universis. Ex his quidnam illicio fuisse veteribus Vitiscais putandum est uti hanc urbem excitarent? Puto universa aut certè pleraque.

De terræ fertilitate hoc habet Ansonius:

*Burdigala est natale solum: clementia celsi
Mitis ubi & rigus larga indulgentia terra.*

Videtur hoc Vineto ex iudicio quod affectus erga patriam præstrinxerit profectum: cum præter vinum optimum, non tam earum rerum ferax sit terra circumjacens quæ victui humano inserviunt, quam quæ nutriendis bestiis. Atque id quidem verum est, vinum eam ferre generosum & optimum: celebratissimumque est inter alia vinum *de grave*, (Quod vocabulum quamvis Vasto, non in *Vitis* tellexerat Belleforestius *V. Mer-* p. 554.) ab *Lituri* arena, quam Vascones *grave* vocant, dictum: *ca Colu* arena enim est terra prope Burdigalam, *mella &* vel ipse Strabone teste. Quod genus vini se *Plinio* quuntur alia suis quæque nominibus distincta. *lauda* Nec reperi facile urbs est in Gallia, unde plus *tar*. vini exportetur in diversas Europæ nationes. *Vinet. ad* Cui negotiationi conducit, quod secundum *Anson.* tertiumque posui, quæ alicui soleamus ad urbis 208. L. adificationem, flumen navigabile & Mare. De quæ videbo antequam alias commoditates exsequar.

Is fluvius est Garūmpa: nomine Cæsari, Straboni, Claudiano, Ptolemeo, Frontino, Anso-

Aufonio, Sidonio. Melæ, & cui non celebrato. Scaturit in Pyrenæo Australiori prope oppidum Cadalup. Melæ verba, *lib. 3.* de eo hæc sunt: *Garumna ex Pyrenæo delapsus nisi cum hiberno imbre aut solutis nivibus intumuit diu vadofus & vix navigabilis fertur: at ubi obvius Oceani exastuantis accessibus auctus est, iisdemque retro meantibus suas illiusque aquas agit, aliquantum plenior & quanto magis procedit eo latior fit, ad postremum magni Freti similis nec maiora tantum navigia tolerat, verum etiam more Pelagi sevientis exsurgens jactat navigantes atrociter utique si aliò ventus aliò unda præcipitat.* Præterfluit Tolosam atque inde naves ferre incipit: Aginnam post, Vasatas, S. Macarii fanum, Cadillacum, Rioncium, & tandem Burdigalam salutans, Blaviam præteriens, prope Royanum Oceano miscetur Aquitanico. Ad Ostium scopuli sunt, quibus Asellos nomen dedere Nautæ, alterumque septentrionalem, Australem alterum vocant: quorum huic turris imposita est pharum sustinens, uti nautæ noctu adventantes viam eo facilius tenere possint quæ vocatur *la tour de Cordan*. Quæ restaurata est, ferturque ab illis, qui ipsam viderunt, esse digna quæ adæatur & lustretur, exemplar ejus monstratur Burdigalæ in Basilica eo loci, ubi apparitores & satellites excubias agunt, conclavi cancellis circumdato. Vera fortassis est quorundam conjectura, hunc scopulum esse reliquias promontorii CURIANI, cujus reliqua, terrea fortassis, mari deglutiri potuerunt, hæc pars saxea rabiem maris vicit. Ab ostio ejus Burdigalam usque numerantur XX. leucæ quousque quævis maxima navigia per mare magnum commeantia penetrant. Ulteriùs non nisi minora adscendere solent. Quod si forte major sit navis quam

Vide
Mer p.
394. Vm
n. 273.
E. ad
Aus. ubi
Melan.
landat.

quam ut undis recedente æstu absorptis adscendere possit, paucae horæ & quatuor, aut summum quinque expectandæ sunt, dum ad 12 usque pedes angeantur aquæ, & copiam commodissimè ulterius progrediendi faciant. Alluit alicubi Garumna, cum plenus est, ipsos urbis nostræ muros, atque istic stationem etiam navibus præbet, quarum aliquot centurias ibi plerumque videre est. Æstum maris supra Burdigalam sentit ad 50. passuum millia. Inprimis verò infra confluentiam suarum & Duranii aquarum, (qui fluvius nec alveo nec æstu minor est, cum Gironde vocare incipit non alio vocabulo sed aliâ & Gallicâ vocabuli pronuntiatione: Galli enim syllabam GA. initio vocum mutant in G I. vid. Merul. p. 398. & p. 568. latissimus est, prope Blaviam duas leucas excedit, & vehementissimè æstuat: sic ut tempestate coorta æque periculosum sit istic navigare, quàm in ipso est Oceano. Nobis certè cum istic veheremur XVI. die Octobr. hujus anni 1612. penè ultima nox incubuisset: Cum primò proximè Blaviam circiter 7. vespertinam propter pertinaciam nautarum in medium reliquarum navium, quicquid omnes vectores dicebant, intrare & unicum quem in litus exponere volentium, ferè tetigissemus funem quo anchorâ navis major quædam religaverat, quo tacto everfi fuisset: Secundò cum propter vehementiam venti nescientibus nautis vela mutare, ferè fuisset impacti scopulo, quem alluit Garumna: Et tertio demum quum atrocissimam tempestatem sustineremus anchoris innixi prope insulam in medio alvei. Sex diebus post cum simili furore inhorruisset mare, navis Britannica vino onusta eodem loco absorpta fuit. Ego ita judico Garumnam
cum

cum fluvio nihil habere commune, quàm quod dulcium est aquarum & utrinque terra videri potest, quod faciem magis præbet riparum quàm littorum: Quamvis Sidonius in Burgo Paulini canat ipsum proprias ripas sibi littora facere. Verè igitur est æquoreus ut ipsum appellare amat Ausonius, non propter æstum solum, sed & propter magnitudinem. Uti etiam hodie non fluvii sed maris appellatione vocatur: Quippè enim terra inter ipsum & Duranium interjacens vocatur *le pays entre deux mers*. Atque hoc etiam esse credo quod Strabo refert Burdigalam sitam esse ad latam paludem. Nam quod Vinetus putat fuisse istic alias paludes, sed purgamentis urbis, hareris, silice, aliisque quibus sabutrari naves solent, injectis ficcatis, locumque sensim tot seculorum curriculo altiore effectum quàm ut Garumnæ æstus ipsum superare queat, verisimile mihi non videtur, nec probant Casaubonus ad eum Strabonis locum, & Metula pag. 552. Insunt in ipsum præter Duranium, qui junioribus Dordonia & Dornonia vocatur, Tarnis, Egircius, & Oldus omnes navium capaces, præter alios non navigabiles, quos numerare non attinet. Hoc fluvio adferuntur ex aliis regionibus, quæ mare patet, necessaria, aliæq; efferuntur. Qui hoc ascendere ulterius cupiunt, illi quotidie horâ unam atq; alteram antequam refluat æstus vocantur à nautis Cadillacensibus, Macarensibus, Langonensibus, aliis, qui stationem suam habent inter portam S. Michaelis & S. Crucis, solvuntque veniente æstu, ac vectores qui norum solidorum mercede solita perferunt. Ac solent imprimis exteri inde abire Cadillacum oppidum Ducis Esperonii, visum arcem quam istic ædificat magnificam, hortum adjacentem, tum sepulcrum in sacello templi quod portæ urbis contiguum

siguum est magnificè in mausolei modum superbum. Qui descendere capiunt, illis adsunt nautæ Borgenies, Blavienses, Royanenses, quibus statio est ante portam *des paux & de Chapau rouge*, usque ad suburbium *aux Charstreux*. Solvunt pleno mari & aestu jam abeunte, profecturosque horant unam atque alteram ante vocant.

Oppida ad dextram hujus fluvii ripam descendentes sunt, quæ nos viderimus sunt Burgus, Blavia, & Royana: quæ obiter hæc lustrare quid vetat?

BURGUS non tam ad Garumnæ quam Dordonium paulò supra ejus & Garumnæ confluentiam in agro Burdigalensi jacet. A Garumna tamen descendentes videri potest, uti & nos vidimus, cum præterveheremur angulum istum periculosum *le bec d'Amber*.

Oppidum est præconio C. Solli Sidonii Appollinaris nobile: quod etiam carmen *Burgum* indigetavit. Cinctum fuit muris à Pontio Leontio Paullino, ex celeberrima Paullinorum familia oriundo. Qui an idem sit cum Paulino Ausonii nomenque habuerit Pontius Paullinus Leontius, at Merula (p. 598.) arbitratur, nec improbat Vinerus (*Antiq. n. 188.*) an verò unus sit ex ipsius posteris, ut adserit Scal. 2. Auson. l. 9. five sit filius five nepos, quorum alterum fuisse minimum putat Vinerus. (*Ant. 188.*) incertum est: nos dicemus infra. An verò hoc oppidum sit illud quòd Ebromagum vocat Ausonius, non sine ratione dubitatur. Ex Lucaniaco suo in causâ Philonis procuratoris sui scribens Ebromanum Paullini appellat, Ep. 22.

*Is nunc adusque vectus Ebromanum tuam
Sedem locavit moribus.*

Cùm

Cùm igitur constet Ebromanum sive Ebromagum Paullinorum fuisse, & verò ex Sidonio denno certum sit Burgi dominos fuisse Paulinos: mihi verosimile non sit, si Burgus fuisset alius ab Ebromano locus, Ansonium non alicubi vel semel ejus meminisse. Consentiant mihi Scalig. 2. *Auf. lect. & Mer. p. 558.* Abit verò in diversum Vinetus ad d. locum *Epist. 22.* qui defessum se ait inquirendo in hanc Ebromanum & ductus nominis similitudine. credit Hebromagum Ansonii esse pagum quatuor leucis Burgo distantem infra Blaviam *Embrau* jam dictum, sive etiam *Brau*, ab illis qui ideo primam syllabam truncant, quod putant esse præpositionem IN. Mea sic est ratio, si licet eam promere magis quam premere: Ebromanum, antequam à Pontio Leontio cingetur muris & propugnaculis, Burgi appellatione appellatum numquam fuisse, ideoque nec potuisse sciri Ansonio hoc futurum loci vocabulum: non secus ac sciri non potuit ante hac Boibellæ datum iri nomen Henrichsmont quo nunc indigetatur, postquam ex ignobili pago in elegantissimam urbem ab illustri Sulliano Duce mutatum, & alia aliis. Postquam verò muris propugnaculisque cinctum fuit, exuisse vetus nomen & novum è re natâ sumtum servâsse. Videtur id innuere Sidonius qui in Phœbi vaticinio, quod fingit, fore ait ut arx illa Burgus dicatur: adeoque auguratur Ebromano quod ipsi contigit, ut propter munimentum vetus nomen deponat, & novo Burgi prædicetur

Cernere jam videor quæ sint tibi Burge futura.

Dicoris sic: namque domus de flumine surgunt.

Pendentesque sedent per propugnacula iberma.

Ex

Ex quâs verisimile sit : aliud nomen loco antè, & hoc noviter ipsi impositum fuisse. BURCI autem vocabulum, quo de dubitat VINE-TUS sub initium de antiquitate Burgi nostræ, Germanicum sit an Gallicum, à Germanis ut plurima alia mutasse non dubito Gallos, notatque in castellum siue fortalium. Glossarium vetus: *Burgus*, *turris*, *πύργος*. Vide plura apud Scalig. in *lect. Anson.*

Dubitari ego non posse crediderim (quod & Scaliger movet dicto loco) Embromanum Paullinorum esse BURGUM Sidonii, si Epistola Ansonii conferatur cum carmine Sidonii. Innuit Ansonius expectare se Ebromano annonam, & fore ut familia sua, nisi Paullinus suppetias ferat, non ad Tulli frumentariam, sed Curculionem Planti pertineat, tum ipsum caseo & sale parasse triticum, quin & se sisami Lucaniaci quæ vel Saguntinam æquaret, consulatur, Cereris & Triptolemi loco culturum. Quæ omnia eò tendant ut probent Ebromanum fuisse instar horrei & granarii vicinis aliis locis: quippe quæ propinquum habebat Santonium, terram præter alia frugum feracissimam & nulli Galliarum provinciarum cedentem, sic ut merito Straboni sterilem & arenosum eam dicenti oblocutus sit Merula, p. 558. & commoditas ei erat receptum & conditum frumentum navigiis inde in alia loca evehendi. Non secus atque in Thuringia quæ fumen Germaniæ ob uberem frugum proventum audit, & agro Anhaltino, confinisque locis frumentum Magdeburgum convehunt, unde secundo Albi Hamburgum & post in Hispaniam transportari solet: atque alia & Occidentali Thuringiæ parte evehitur in nescio quem pagum in
O ripâ

Carolo Magno litoris Britannici (de quo totaniles fabulæ ciscumferuntur) apud se natum, fuisse Comitem suum , & tandem apud se tumulatum in Ecclesia D. Romani, ense appposito, quem *Durandal* vocant , cornuque ipsius ad pedes Tumuli, quod tamen postea in Ecclesiam D. Severini Bardigalam perhibetur translatum. Vocata fuit Aufonio in Ep. 17. *Blavia militaris* , fortè quòd ea quoque tempestate præsidium istic haberetur perpetuum , uti illic Notitia Imperii quoque Romani collocat præfectum militum Carronensem sub dispositione viri spectabilis Ducis tractus Armonicani & Nervicani. Similem appellationem meretur apud Gregorium Turonensem & Aimonium Floriacensem , qui castrum eam vocant. Hodie non degeneravit ab eo , quod olim fuit , ac præsidia perpetua istic habentur, civesque ferè omnes sunt milites stationarii, qui nocte dieque non solum locum istum custodiunt , sed & veluti ex specula, quid toto latè Garumna agatur, observant , & si hostilis classis præterire conetur, eam gnauiter, quantum per fluminis latitudinem liceat, tormentis , quæ in propugnaculis disposita foris videre est , prohibeant. Nemo istic peregrinus in urbem admittitur , nec etiam permittitur curiosè fossas murosque inspicere. Hospitia sunt in suburbio. Angli Bardigalam commerciorum causa navigantes, istic appellere & machinas bellicas relinquere , tum pro uno quoque navigio coronatum exsolvere obstricti sunt: Idque ex declaratione Ludovi XI. anno 1475. Cui antè, postquam ex Aquitaniâ à Carol. VII. expulsi essent , ad ostium Garumnæ prope Solacum pagum cogerentur expectare & saluum conductum , antequam ingrederentur, impetrare. vid. Lurb. *Chron. Gallicè edicam*, sub anno 1413.

Abeſt Blavia ab oſtio Garumnæ 13. Iencis, Burdigalâ 7. Ponte 10. Santonio 14. quo euntes experiuntur viam glareoſam, nec pluvio etiam tempore, ut ipſi experti fuimus, ſicut alibi lutoſam, ſic enim Auſonius Epiſt. XII.

*Aut iteratarum qua g'area trita viarum
Fert militarem ad Blaviam.*

Obverſus ferè, niſi quòd paulò inferior eſt, Blaviæ ex ſiniſtro latere Medulico pagus Paulliacus Auſonio dictus in Epiſtola ad Theonem Poëtam Medulicum, qui in ejus viciniâ colebat Domnotinum villam an vicum incertum, nec enim ſciri nunc poteſt ubi aut quid fuerit, niſi quod in pago *Doniſſan* Burdigalæ propiore veſtigium hujus nominis agnoſcere velle videatur Vinetus (*ad Epiſt. Auſon. 7. in fin.*) verſus Auſonii ſunt.

*Stirpea Domnotonis tanti eſt habitatio vati,
Paulliacus tanti non mihi villa foret.*

Jucundæ verò lectu ſunt Auſonianæ ad Theonem Epiſtolæ, in quibus Vibico ſale ſtuporem Medulicum argutè perfricat & ironicè amicum ſuum ſolocioſiorem perſtringit. Non præterii hunc ad ſiniſtram ripam pagum, quia me cum comitibus meis hoſpitio quamquam pertenui excepit, cùm Blaviæ divertere cogitantes ventus adverſus & æſtus maris jam refluens juberet ſubſiſtere. Nec ſileo quod nobis hîc contigit. A prænſis & ſymbolas ſoluturis poſcebantur triginta ſolidi: & octo eramus. Tenuis equidem erant cibi & vinum non valde generoſum: alibi tamen apud duriores conductores oportuiſſet vel triplum numerare. Erat nobiſcum, qui eramus quinque Germani & duo Angli, Francus qui more genti recepto, non improbando quidem ſed nec etiam niſi

nisi cūm stabulariorum iniquitas poscit adhibendo, minus offerebat. Ego nihil detrahendum & quod poposcerat paupercula mulier integrum solvendum (quippe qui nec sic nos satis solvere & vix sine sacrilegio vel minimum teruncium detrahere nos posse sciebam) ingeminabam. Ille instare more suo agere, minus offerre at nescio quot solidos, forte ne videretur non indigena. Ego meis sociis optem, inquam, stabulariam nostram amplius insuper petere compntatis melius quæ nobis apposuit, quàm ante poposcerat, ut hujus iniquitas refutetur. Quid sit: Secundum hanc vocem Germanico idiomate prolata, inquit ipsa se nescio cujus oblitam & 36. solidos poscit. Conversus ego ad hominem viden' inquam falsum me non fuisse, qui nihil detrahendum urgebam. Is qui ante litem de triginta moverat confusus cogeatur in 36. consentire: & certus sum insuper, justo minus mulierculæ optimæ & simplicissimæ refusum. Certe vultur aliquis & alieno inhians duplo vix contentus fuisset. Sed relinquam Medulos & Santonas repetam.

Ultimus locus ex hac parte est Royanum, quem & noctu ingressi sumus & summo mane, circiter 3. reliquimus, sic ut nil viderimus, nec etiam referentibus aliis quicquam dedicerimus. Hoc tamen noto: Hinc viatoribus Rupellam cogitantibus non facile ulterius mari pergi angulumque Santonicum circumnavigari: quia cum periculo conjuncta est ea navigatio, sed meritorios equos conduci, & per compendium tuto itinere iri Mornacum, quod 2. distat leucis, ubi denuò naves intrantur Rupellam ad 14. leucam volantes. Itineris terrestris Mornacum, & inde maritimi Rupellam, atque adeo utriusque vecturæ merces sunt XII, asses cum dimidio: quanquam

nautæ plerumque ab ignaris, maximè cum Rupellâ solvunt, plus extorquere laborant.

Huc usque secunda est commoditas, quæ potuit invirasse veteres Vibiscos ut Burdigalam ex fundamentis excitarent: cui tertia nunc cohæret Oceanus liberior, in quem non solum Burdigalâ descenditur, sed ex quo Burdigalam Garumnâ perinde ut ipso mari cum quibusvis maximis navibus adscenditur.

Quâ hanc commoditatem ampliùs quid habuit antiqua Burdigala quàm præsens. Portum enim & stationem navium habuit intra mœnia. Quo de Ausonius canit in Burdigalâ.

*Per mediumque urbis fontani fluminis alocum,
Quem pater Oceanus reflao cum impleverit aestu,
Adlabi totum spectabis classibus aquor:*

Expressius vero adhuc auctor incertus, Burdigalensis tamen, in carmine Eucharistico:

*Tandem autem exacto longarum sine viarum
Majorum in patriam tectisque advectus avitis
Burdigalam veni, cujus speciosa Garumna
Mœnibus Oceani refluxas maris invehit undas
Navigeram per portam: qua portum spatiosum*

Nunc etiam muris speciosa includit in urbe.

Spatiosum vocat portum. An fidem habere debeam, dubito. Urbs enim ipsa tantum spatii in se vix continuit, ut portum qui hoc nominis mereatur ambitu suo continere potuerit. Sed Poetæ aliquid permissum, quod negatur historico. Ubi portus iste fuerit, nunc omnino cognosci ex nullo vestigio potest, nisi quòd ambigendum non est propter Ausonius de-

descriptionem illum fuisse in fluvio Divicia, quo de paullo post. Quod Lurbeus *num.* 309. & ex hoc Merula adferunt de ostio Peugæ, in eo falsi fuere, & confuderunt hanc stationem cum altera, quæ posterior fuit Aufoniana. Insuper enim aliud & ipsum in urbe, at non Aufoniana, sed jam primum incrementum extra Peugam fluviolum adeptâ, fuit navale, cujus vestigia cognoscere adhuc est eo loco ubi Peuga in Garumnâ sese effundit. Istic prope portam *du Caillau* duæ turres rotundæ spatio aliquo inter se disjunctæ, & remissâ catena quæ ex altera in alteram ducta fuerat, adhuc que conspici narratur, ingressum fecit navibus, & eadem machinis quibusdam adducta ingressuras & egressuras prohibuit: qualis hodieque ingressus est in portum Rupellâ, nisi quod turres Rupellæ & crassiores sunt & editiores, tum interstitio paullo majori disjunctæ. Sed & hic portus esse desit idque spacium quod dispernebat dictas duas turres tandem anno 1581. muri interducto conclusum fuit uti inscriptio adfixa memorat: cloaca verò publica ad istam muri partem posita. Nullum ergo Bardigala habet navale nunc temporis præter ipsam Garumnâ.

Præter hunc fluvium æquoreum, duo alii fluvioli interfecant Bardigalâ: alii rei quod sciam non servientes quam sordibus educendis, & profluentem eluendis linteis Ministrantes: quorum unus tantum per Aufonianam urbem labeatur, nomine DIVICIA, alter extra illam fluebat imò etiam extra urbem primitus amplificatam, cujus muros lambebat, qui tamen ultimo incremento urbis factò cum suburbia & monasteria mœnibus circumdarentur comprehensus & ipse fuit, nomine Peuga. Utrumque ortum suum habet ex fontibus

bus urbi vicinis. Quorum aquæ cum confluxere prope urbem triplici viâ Garumnæ accedunt. Pars enim fossâ mœnium recepta eo tramite ad Garumnâ pergit in eam se exonerans prope S. Crucis in extremo urbis angulo. Reliquæ duæ partes ipsam intrant, ut dixi, urbem. Altera ad sinistram sese flens, Aufonianam, prope hospitale S. Andreæ majoremque partem canali fornicato per urbem subter ædes & platearum pavementum fertur, estque hæc Divicia. Altera ad dextram cursum suum dirigens inter ædes Episcopi & castellum Phari *chasteau du Ha*, urbem Aufoniana recentiorē & primo incremento auctam cingit, id præstans olim urbis Aufonianâ junioris ideoq; mediæ incrementis, quod novissimæ præstat pars illa quam in fossas derivatam dixi.

Triplicem hunc rivulum, quorum unus sine nomine extra urbem præsentem procurrit, putem olim unicum fuisse & congrege aquarum cœtu Aufonii Burdigalam intrasse, inque depressiore urbis loco cavo alveo veluti lacu receptum stationem præbuisse navibus. Ipse certè Aufonius vocat alveum fluminis fontanempe aquarum ex dictis fontibus versus Occidentem crebriter scaturientibus collectarum: ut credam olim anonymon fuisse, quippe qui ad murum occidentalem in fluvii speciem crescens per urbem lapsus ad ima ejus extra murum Orienti obversum, quod esse nondum probè inceperat, esse desierit. Verisimile non est, si certo vocabulo appellatus eo seculo fuisset, Aufonium nomen ejus taciturnum fuisse, magisque circumscriptione eum designatarum. Unde igitur hujus fluvii sunt eadem, quæ nunc trium rivorum, nec quærendam in illas amplius. Secus se habet in fonte, quid enim verat cum commoditate fluviorum & rivulorum conjungere & hanc fontis, quamquam

quam hic non scaturientis in urbe fuerit aquæ sed arte introductæ: cum præsertim ea sub initium temporis quo conjunctas societates homines colere incipiebant, primum fuerit invitamentum: ut etiam à fontibus pagos urbibus antiquiores nominatos constet: quod Dd. solent notare cum vocabulum pagani explicant ad Institutiones Iustinianeas.

De hoc fonte nihil reliqui fecit multiplex urbis elegantissimæ desolatio. Attamen quia tantopere ab Ausonio celebratus fuit, age versus ejus huc ponam, & ex Vineto aliisque quædam huic rei cognoscendæ adferam: sic igitur Ausonius:

*Quid memorem Pario contectum marmore fontem
Euripi fervere freto? quanta unda profundis
Quantus in amne tumor? quanto ruit agmine præceps
Margine contenti bisseus per ostia cursus?
Innumeros populi non unquam exhaustus ad usus.
Hunc cuperes Rex Medæ tuis conjungere castris,
Flumina consunto quum defecere meatu.
Hujus fontis aquas peregrinas ferre per urbes
Unum per cunctas solitus portare Coaspen
Salve fons ignote ortu, sacer, alme, perennis,
Vitree, glauce, profande, sonore, illimis, opace.
Salve urbis genius, medico potabilis hauritu,
DIVONA Celtarum lingua fons addite Divis.
Non Aponus portu, vitream non luce Nemausus
Purior: equoreo non plenior amne Timavus.*

Ex quibus patet marmoris obtentu opacum fuisse hunc fontem tantaque aquæ copiâ, tam largis tubis & canalibus, ut erumpens stridorem ediderit ad Euripi morem, conclusum per duodecim ostia emanasse, uti facilius omnium pateret usui, & tandem ignotum fuisse ortu, sive per accessus subterraneos & clandestinos aquam ipsi suffectam esse: Ex quibus quatuor notis, post quam nil aliud superest, possit quis veluti per densam nebulam

videre aliquantillam hujus fontis imaginem. Dolendum erat hunc fontem non solum interiisse, sed & nomen perdidisse suum: D U- J O N A enim, antequam ex Lugdunensi manuscripto exemplari emendaret Vine- tus, lectum fuit in his versibus. Hic igitur ita emendavit morus auctoritate scripti libri, tum quod Celticam linguam, quâ nomen huic fonti inditum testatur, putet illam esse quâ AusonI tempore, h. e. postquam sub Romanorum imperio Romana lingua in has terras illata fuisset, Celtæ utebantur. Sed diligentissimus Merula falsum docet fuisse virum optimum in inquirenda Etymologia hujus vocabuli: quum eo capite, quo demonstrat veterem Celtarum linguam hodieque superstitem esse in illâ, qua Aremorici Galli & in adversâ insula habitantes, *les bas Bretons*, utuntur, hujus etiam Celtici vocabuli ex Guilielmo Cambdeno Celticam adfert originem. Nempe hodieque *Diſſ* Britannis Aremoriciis notare D E U M, & *Vonam* fontem. Gratiâ debet Burdigala viris doctissimis, pro reddita fonti, qui interierat, veri nominis verâ etymologia. Nec igitur putandum cum Josepho Scaligero magis Gallicum (Celticum inquam) sonare *Dujona* quàm *Divona*. Cui firmando nil faxit nomen urbis Caducorum primæ (*Cabors* hodie) antiquum, quod ex Ptolemæo est non *Δαίωνα* sed *Δαίονα*: quod Latini verterunt Daveona: Nec desunt qui hîc Divonam agnoscant: vide Merulam c. 35. Nam & incerta lectio hujus nominis & ut maximè hæc sit certa, incerta ejus derivatio: quæ in nostri AusonI versibus dilucida additur: & ex linguâ Britonum Aremorica commodissimè explicatur. Fecerat olim distractio harum literarum ut essent, qui propter nescio quam nominis similitudinem contenderent

Auso-

Ansonii fontem fuisse illum, qui est propè Amphitheatri reliquias, ODEJAM dictum, cujus aqua ad lavandas vestes & perficienda coria usurpatur, sed rectè huic à Veneto responsum, Ansonii fontem non extra mœnia sed in media fuisse urbe. Ignotum ortu vocat hunc fontem, quia magis subterraneis ductibus è longinquo adveniebat, & raro opere supra terram: quamquam & hoc adfuerat. Inventa enim fuere aquæductus vestigia in fabuleto extra portam D. Iulia in anno 1552. forte fortuna à Veneto de ambulante: unde etiam vicinam moletrina nomen accepisse sagaciter odoratur, *le moulins des Ares*: Arcus enim vocarunt hos aquæductus quia ex arcubus constiteret. Observata fuere ampliùs vestigia ductus hujus continuati ad perpendicularum versus urbem in eadem ista vallecula à Veneto, ut refert in *Antiq. n. 63*. Quin & octennio ante cum fundamenta jacerentur propugnaculi propè portam D. Eulaliæ ædificandi, canalem structilem affabreque factum & antique artificio quadrangula forma repertum idem & in Bardigala Ansonii, & in Antiquitatib. Bardigalæ refert. Novissimè refert Lurbeus, sive quis auctor est alius discursus de antiquitatibus montis Iudaici anno 1949. ab mercenariis Domini Langii Consiliarii regii in parlam. Bardig. cum fodi puteum curaret, inventum fuisse canalem plumbeum crassitie hominis, repletum aqua clara & fluente: qui & ipse videtur reliquus à ductu aquæ hujus fontanæ.

Summa; videtur fons fuisse plurium ortuum, aquas, inquam, ex pluribus scaturiginibus huc & edito & depresso sub terram opere deductas. Id quod soliti fuere facere prudentes antiqui, qui sciebant ad perpendicularum aquam deducendam, ut sana & bona haberetur.

retur. Ductuum hujusmodi vestigia videmus & prope Nemausum, Blæsius Lugdunum, Pictavium, Santonium, pluribusque locis.

Ast ut ne in solis fluviiis fontibusque occurrat verba unde etiam auferant, non tacendum est terram & aera proximum satis benignum esse huic urbi. Quamquam enim frugum proventus non is est in vicinia, qui laudari valde mereatur, huic tamen defectui, si ita nominandus est, optimè consulitur per flumen vicinum. Cæterum ex quadrupedum generibus quod usui & esui humano inserviat nullum ferè invenietis quod desideretur. Volatilibus etiam abundat: gallinis Numidicis, caponibus, perdiceibus, turdis, turturibus, merulis & id genus pluribus quæ enumerare longum esset. Nec longè adeò hinc absunt loca de quibus vir magnus & magno Regi meritissimo suo in deliciis, sub ficto nomine in hæc verba scribit: *Nam & vasta aliquot in Aquitania loca ne incolis quidem sunt vacua, vel ingrata: pinetis frequentibus & succo fructuque pretiosis. Avibus catervatim, provolantibus ut aeri illa plaga tantundem debeatur quantum de justo cellaris officio arena subduxit.* Turdos imprimis laudo quos istic oppidò pingues, clunesque cereas opimatos esitare est, hujusque tandem generis, ut mereantur præconium Martialis, qui ita de iis libro 13.

*Inter aves turdus, si quis me iudice certet,
Inter quadrupedes gloria prima lepus.*

Suo etiam merito obtinere ut Musa Ausoniana ipsos cantarit: quorum viginti præcipiti volatu laqueis illati captique dono missi Hesperio ab Ausonio fuere: quo de lege Epist. 10. Quis vesci convenit illos, qui extranei legi.

legitimo tempore visunt Bardigalam, ut & ostreis Medulicis Solacensibus (ut denuò ad undas revertar) quæ perinde Musa Ausoniana præclaro ditat elogio, breviter quidem Ep. 7: duobus versibus initialibus:

*Ostrea Bajanis certantia, quæ Medulorum
Dulcibus in stagnis reflui maris æstus opimat.*

Tam vero diffusius Epistola XIII. Quâ in confert inter se varii generis ostrea, omnibus verò præfert,

— *quæ Medulorum*

*Educat Oceanus, quæ Bardigalensis nomen
Usque ad Casareas tulit admiratio mensas.
Hæc inter cunctas palmam meruere priorem
Omnibus ex longo cedentibus: ista & optimi
Visceris & nivis dulci quæ tenerrima succo
Miscet æquæcum tenui salis tincta sapore.*

Cui non, qui ostrea unquam gustavit, moveat salinam tam elegans & proba descriptio? De me fatebor: Nunquam ante nisi condita aut si recentia frixa comederam, & cum fastidio Bardigalæ ut etiam Rupellæ antè adspectabam replentes se iis crudis, inprimis matutino tempore & nondum jentatos. Ast cum legissem hoc Ausoni præconium doctissimus Poeta persuadebat mihi uti vescerer iisdem ad eundem modum. Iratus tandem fui pertinaci meo fastidio, quod me defraudaverat tam optimis deliciis per tot dies. Secus potuissem cum Milone joculari. Is cum Massiliæ ubi exulabat accepisset orationem Ciceronis quâ defendebatur, sed aliam quàm recitârat pro rostris longeque meliorem & vehementiorem: Bene se habere, rescripsisse Ciceroni traditur, quod non uti eam post scripserat sic & antè dixisset: secus enim se non vesci tam bonis & sapidis nullis

nullis. Ego inquam potuissem me solari qui propter morbum amicissimi mei Coleri fidi Acharis in hoc itinere cum meis subsistere ad XV. dies cogebar, & dicere : Bene habet quod scæva fors hanc mihi remeliginem obicit : secus enim non vesceret tam bonis & sapidis ostreis. Quin & ejus pretii habitæ fuerunt, ut vivaria ipsis Burdigalæ olim fecerint. Sidon. 8. *epist.* 12. uti olim in Italia : Plin. *lib.* 9. Causa bonitatis earum videtur esse aqua dulcis, quæ opimiores eas reddere putatur. Vinet. *ad Epistol. Auson.* 13. Plinius *lib.* 32. sic de iis scribit, *Gaudent dulcibus aquis & ubi plurimi influunt amnes.*

Hæc de commoditatibus quibusdam, inprimis quâ victum reruli, non omnibus. Nec enim omnes referre ejus est qui pauculos vix dies eam inhabitavit. Minimum oporteat te totum anni orbem istic exigere, ut quæ quoque tempore inventu sint recenscas.

Mantissæ loco huic capiti addo adversam Garumnæ ripam collibus. adfurgere amœnissimis, vestitam omni arborum genere, ac inprimis vite. Qui sunt, ut putat Vinetus, ex quo hoc transcribo, quæ juga frondea dixit Ausonius in Burdigala :

*Ver longum brumaque breves, juga frondea
subfunt.*

In iis collibus clivus est in urbem & meridiem obversus, pervetusto cupressino laco, qui nunc vix est 7. jugerum, olim longè major fuit inprimis visendus. Cupressus enim arbor in Gallia satis rara est : Quamobrem hoc se cupresseto valde jactant Burdigalenses. Quin jam inde antiquitus duravit hic mos usque ad nostra tempora, ut quicumque Burdigala vinum asportaturi sunt, solvere antea ipsis

ipsis non liceat quàm cupressinum ramum à magistratu acceperint : pro quo pendit quælibet navis drachmæ duas septimas partes. Hactenus Vinetus. Addo ego pulchrum ibi esse ambulatorium, eoque cum sudum est sæpe exspatiari illos, qui spatiis conficiendis delectantur.

Nec prætereundum, aream ludi, qui *bale-maille* dicitur, esse extra urbem, proximè fossam & arcem Tropeitam, à latere Medulico, in suburbio *aux Chartreux* elegantissimo : ubi in proximo habitant Hollandi qui cerevisiam optimè coquunt eamque desiderantibus vendunt victoresque exteros tolerabili pretio menstruo recipiunt.

CAPUT VII.

DE ÆDIFICIIS NOBILIORIBUS, tam sacris quàm profanis.

Sunt Burdigalæ duæ Ecclesiæ collegiatae, quarum una est metropolitana : XII. paræciæ : Octo cænobia monachorum, unum Sacrarum virginum & collegium Jesuitarum, institutum anno c. 15. 15. LXXXI, cura & liberalitate Fr. Baulonii Senatoris Burdigalensis. Tempa elegantiora sunt DIVI Andree, & S. Michaelis : illud tribus turribus, hoc una sed eminentiore, insignè. Illud laquearibus lapideis obductum, nullisque columnis fultum. Exeunti ex choro ad dextram picturam videbis resurrectionis Dominicæ, ubi Christus aquilæ insidens cælo vehitur. Ajunt fuisse antea Ganymedis, sed mutatam. Mihi id non fit verisimile propter alteram picturam Purgatorii huc

huic simillimam. In medio templi marmor
visitur, cui olim distichon Græcum inscriptum
de Lucilla gemellipara. Vicinum huic tem-
plo est Nosocomion, in cujus introitu exstat
monimentum liberalitatis domini Candalæ:
vocatur ibi *François Monsieur de Foix de*
Candale, Captal de Buchs, Evêque d'Ayre,
Comwendeur de l'ordre de milice de S. Esprit.
Quingentes annuas libras testamento reliquit
Nosocomio. Vixit annos 81. menses 5. Duo-
rum aliorum liberalitas ibidem laudatur in
tabulis parieti adfixis. In templo hujus No-
socomii medium chori locum obtinet epita-
phium Boërii, cujus inscriptionem sevo can-
delarum id & penus aliis maculatam legere
non potui. In pariete monimentum est Ste-
phani & Petri Burgiorum: quorum posterior
vixit hoc tetra distichon cineribus suis dedi-
caverat:

*En ce lieu loing d'envie
J'ay voulu estre mis mes os.
Mon frere je te prie
Laisse les en repos.*

Cœmiterium inprimis visu dignum est S.
Severini extra portam *Dijaux* prope Amphia-
theatrum, cum ideo, quod antiquius reliquis,
tum quod ibi visuntur cavi lapides sepulchris
impositi, in quibus secundum Lunæ incre-
mentum aqua augefcit & minuitur. Multi
hic Equites quos sub Car Magno conspiratio
extinxerat humati. Legatur tabella in templo
suspensa sic incipiens: *In mundo duo sunt cœ-*
miteria, &c.

Arx fuit olim *Burdigalæ* nomine *Umbra-*
ria, Regia antiquorum Aquitaniz Ducum.
Vocabulum suum inde habuit quod *Aquifo-*
lio & aliis arboribus umbram facientibus
undique circumdata erat. Ipsa arx restat
adhuc

adhuc domenque priscum servat, etsi istam arborum umbram propterea quod ædificia in ipsarum locum posita fuere, perdiderit, & jam sedes est Parlamenti Regii: quo de inferius loquar.

Duas alias arces seu castella anno 1454. excitavit Carolus VII. Francorum Rex, uti hoc veluti gemino freno coerceret urbem ne de-
 nuo descisceret, ut aliquoties ante fecerat, ad Anglos. Alteram ad Occidentem, in loco palustri: ad angulum urbis Medulicam in Garumnæ ripa alteram. Quæ ad Occidentem ædificabatur nomen habebat Castellum Fari, sive *Château de Ha*: eratque vicina Ædi D. Andreæ. Arx fortissima: Extrinsecus tuta præter crassissimos muros & propugnacula, paludibus circum sese diffundentibus. Nunc temporis maximam partem inprimis urbem versus solo æquata, unicam adhuc eamque quadrangulam & crassam ostentat turrem. Pauci sunt anni, & crediderim octo præter præter, cum hoc fatum hinc urbi ingruit. Causa in vulgus notissima, nec hinc memoranda.

Quæ ad Garumnam posita est TROBEI-TA vocatur, quæ etiamnum restat. Habetur istic statum præsidium 150. militum. In area arcis aliquot tormenta majora collocata videntur. Versus Garumnam est atrium in quo Mareschalli d'Ornano vita Gallicè in trabibus descripta. Imagines Pontificum Romanorum & Regum Galliæ cingunt atrium. Ipse Ornatus in contiguo cubiculo poplitibus flexis B. Virginem adorans pictus conspicitur. Tapetes & omnia ornamenta, cum istic essemus, remota erant. Nec visebatur amplius pinacotheca Domini d'Ornano, quam pulcherrimis rarissimisque rebus refectam fuisse audiebamus, sed tum nescio distra-

distractam an translatam. In hac arce inventum fuit marmor istud in quo restat nomen Viviscum.

Tribus his arcibus rectè conjungi potest Podium Paulini. *Ædes* inquam ad arcis instar (arcem appellat *Vinetus ad Auson. profess. carm. 20.*) in medio Ausonianæ Burdigalæ Septentrionali muro ædificatæ, hoc nomine jam olim censæ. Podium appellari indubiè cœperunt ideo, quòd in editione urbis loco sitæ instar fuere podii theatralis, unde in ipsam urbem veluti in theatrum prospectus erat. Podia enim erant projecta sive mœnia excelsiora, unde commodius quæ in theatro gerebantur arbitrari licebat. *Vitruv. lib. 5. c. 7. Juvenal. Sat. 2. Sava. ad Sidon. lib. 8. Epist. 9. & ibid. ad carm. XXIII. pag. 104.* Paullinorum familia, princeps omnium Aquitanicarum teste Sidonio, *pag. 540.* & Fortunato, olim has tenuisse creditus, qua de inferius, cùm de viris præclaris ex hac urbe oriundis, vel qui istic vitam egerunt suam. Tenuerunt has ædes hant ita pridem Candalæ Comites, familiæ Anglicæ & sive anno 1451. Anglis Aquitania expulsis Francorum Regi Carolo homagium præstitit. Qua ex familia ultimus obiit Franciscus Flussas Candala quo de & ipso paullo inferiùs eodem quo de Paulinis capite. Nunc per conjugem Candaleam fato functam hæ ædes uti alia ad illustrissim. Ducem Espernonium devenerunt. Ipsum ædificium antiquitatis parum præ se fert, nisi quòd incubat antiquis Ausonianæ urbis muris, indice etiam Vineto. Visitur in ejus atrio in sinistro pariete teste Vineto & Petro Appiano, tum Bartholomæo Amantio, imago Sedati Rhetoris Burdigalensis: viri, inquam, capillo & barbâ crispâ, librum manu tenentis imago cum hac inscriptione.

D.M.

D. M.

S E D A T U S.

Equidem valde laborabam uti ingredi has æde mihi liceret, verum ostiarius reponebat sibi severissimè ab illustriss. Domino suo injunctum ne cui nato fores paterent, quin ne suum se parentem (verba erant ipsius) intrmittere posse: verè an secus, & sin verè, quo consilio prohibitus nescio. Aliena igitur hoc fide referendum fuit. Quam aliam in vicinæ domus janua ad superum limen iidem conspici ajunt inscriptionem, nec ex aliis ubinam sit ista janua rescire potui.

Succedat nunc Basilica urbis sive curia, quæ posita est ad muros Australes urbis primum post Ausonianam incrementum adeptæ: duabus turribus subter quos porta exitur in novissimam urbis accessionem, conspicua: quæ etiam turres in urbis insignibus ostentantur, ædificatæ anno 1449. teste Lurbeo in chronico. In hac visuntur memorandæ, quas supra notavi, antiquitatis reliquiæ, & mox in atrio effigies Domini de Roquolauro, Dn. Goffredi, d'Arnout de S. Simon, Equitis, &c. & juratorum urbis ad vivum in pariete in dignitatis suæ habitu expressorum. In aditu curiæ apparitores xvi. armati præstolantur, qui peregrinos & intrantes, oculisque ea quæ istic visuntur obeuntes. QUI, UNDE, & CUI REI veniant, rogare solent. Basilicæ contiguum est Armentarium, cujus solum titulum jannæ inscriptum videre contigit. Nec igitur de intimioribus quidquam addo.

Collegia in hac urbe vidi tria: JURIDICUM

CUM non procul ab æde D. Andreæ: in speciem non magnificum, sed situ & pulvere magis quàm aliis ornamentis superbum, fenestrisque linteo lumen transmittentibus conspicuum: quod tamen Professores doctissimi recitationibus præclaris ornant. AQUITANICUM in vico Basilicæ contiguo: cujus novem sunt classes, & præterea lectio Mathematica, Physica, Græca, Logica, Rhetorica. Doctores sunt XIV, Gymnasiarcha nunc temporis Robertus Balfureus, cujus in Cleomedem exstant lucubrationes, compellatus à me, Professor Mathematicus Candaleus. Referebat quandoque hujus Collegii discipulos fuisse ad 2500. sed jam numerum imminutum, propter alia quæ suppullularint Collegia. In aditu ad dextram visitur hæc inscriptio in tabula ænea: *Franciscus Fluscas Candala, Illustrissimus Princeps Bojorum Capitalis & Episcopus Adurensis in literarum gratiam & matheseos illustrationem mathematicam lectionem perpetuam & solemnem in Gymnasio Aquitanico instituit, atque annuo 500. librarum st. pendio dotavit anno Domini 1591. 14. Cal. Aug.* Addita his sunt nomina magistratuum istius anni quæ non exscripsi.

In medio ædificiorum area est latissimè patens cui ornamento etiam sunt duodecim ulmi quas Elias Vinetus, quo de & ipso inferius, Vivisci hujus Lycei præfectus, sua manu seris umbram facturæ nepotibus plantaverat.

JESUITARUM tandem Collegium Burdigala habet, ex alterâ parte Basilicæ adversum, ædificatum extra muros mediæ urbis in platea quæ fossa olim urbis fuerat. Ædificium est pulcrum, & locus peramœnus ulmis & istic umbram latè projicientibus.

Privata civium ædificia, prætereunti solùm exterius visa, & hinc prætereo, nisi quòd monendum

dam elegantiora quàm exteriorem adspèctum
visà mihi in utraque urbis fossa, quæ in plateas
abiere. Meridionali, inquam, ubi à Collegio
Jesuitarum Garumnâ versùs descenditur,
& Septentrionali, ubi imprimis magnificus
adspèctus ædium in quib; Princeps Condæus
diverti solet cùm Burdigalæ agit. Quæ ambæ
plateæ revera sunt id quod dicuntur, latissimæ
scilicet, & ut Poeta Burdigalensis ait, nomi-
nis sui servantes.

Habent etiam non paucæ ædes contiguos
eosque amœnissimos hortos & viridaria. Ex
quibus in primis dignus quem floridiores
Masæ inhabitent quem colit vir ampliss. Dn.
Ræmundus Consiliarius Regius in Parlamen-
to Burdigalensi, ex quo excerpti antiquitates
suprà dictas: cui contiguam habet pinaco-
thecam picturis elegantissimis (uti harum est
cum paucis amans) & quæ Zeuxidos & Proto-
genis manus provocare possint, referendissi-
mam.

Ast ne potissimum urbis quàm ædificia orna-
mentum præteream, meminsens quod anti-
quus ex Græcis Poeta dixit, ornamenta ur-
bium esse *piæros & turres*: velut apicem ædi-
ficiis Burdigalensibus impositurus addo, emi-
nus hanc urbem turribus præaltis, & in Pyra-
midis figuram Fastigiatis superbè nîtere:
Omnibus verò altiùs caput efferre exstructam
turrem in cœmiterio S. Michaelis nulli ædifi-
cio contiguam, ex quâ despicienti, si quis de-
super urbem lustrare velit, tota urbs vago obli-
vi potest visu. Hæc verò adspèctus superbia
quam editæ faciant turres imprimis Garumnâ
ascendentibus, ad duas circiter leucas, sese in-
geret.

CAPUT VIII.

DE VIRIS ILLUSTRIBUS

*ex ea oriundis, aut quos illa
fovit.*

Hic verò amplissimum ingredior campum. Quippe enim tam fecunda præclarorum virorum genitrix, tamquam alma nutrix fuit Burdigala, ut si quis dignè exsequi hoc caput velit, singularem ad Sammartani exemplum elogiorum commentarium scribere eum oporteat. Sufficiat in præsentiarum præcipuos quos excerpere, & in hoc nostro velut pegmate conspiciendos destituere. In primis verò seu sidera fulgent duo Consules Romani coevi, PONTIUS PAULLINUT & AUSONIUS: Ille quidem natus minor, & hunc tanquam parentem perpetuò colens, sed (quod & Ausonii modestia celebrat) fastorum titulo consularique prior. De Paullinorum ergo familia & imprimis nostro Ausonii Paullino ex variis, & imprimis, ex Vineti commentariis, *ad Epist.* 19. *Ausonii* sic habet.

Oriundos verisimile est, adstipulante Vineto, Paullinos ex urbe Roma, cum & Plinius initio naturalis historię Suetonium Paullinum vidisse se Consulem dicat, qui primus Romanorum ducum Atlantem montem sic transgressus, & Plinius junior Valerium Paullinum, Suetonius Lolliam Paulinam Caligulę conjugem memorent. Hęc familia in Aquitaniā, quā primum occasione incertum, sedem sibi fixit & inter alias omnes emicuit. Sic quidem Fortunatus cecinit ad Leon-

Leontium Bardigalensem Episcopum scribens.

*Inferiora velut suus flumina cuncta Garumna
Non alter vobis subjacet omnis apex.*

Et Sidonius lib. 8. Epist. 12. *Eccis jam Leontius
vrem facillè princeps Aquitanorum, ecce jam pa-
rùm inferior parente Paullinus. Quin & Am-
bros. lib. vi. Epistolarum Paullinum splendore
generis in partibus Aquitania nemini secundum
dixit.* Possidebatur his præter alia Ebro-
manum, quod postea à Pontio Leontio ex
Paullinorum familiâ oriundo muris cinctum
& propugnaculis munitum, à renatâ Burgus
vocari cœpit. Hæc familia præclaros viros
multos tulit cognomines, sic ut quamvis mul-
torum memoria ad nos superstes pervenerit,
ægerimè tamen inter paucos discerni hodie
possit. Quod nōsse debebant familiæ ho-
diernæ, quæ non nisi unum idemque perpe-
tuum nomen admittunt, quo fit, ut si quis
unus præ reliquis præclara quæ edat facino-
ra, post unicum etiam seculum à reliquis
discerni nequeat. In primis verò tulit ea
Pontium istum Paullinum Romæ consu-
lem (quo anno incertum, quia non inter
ordinarios sed suffectos fuisse probat, quod
in fastis non invenitur, vide Vinet. *ad Auson.
Epist. xx.*) & Ausonio cocœvum, etsi ætate
paullò minorem, ut ipsi instar filii fuerit:
quem etiam patronum, præceptorem, paren-
tem cum alibi tum in Jambis Epistolæ ad
Ausonium secundæ subjectis appellat. Vir
fuit eruditissimus, Poëta optimus; teste præ-
ter ingenii monumenta, quæ exstant Au-
sonio Epist. xx. ubi ait ipsi palmam obtrigisse
lemniscatam, sibi simplicem. Consulatus ho-
nore ante Ausonium & juvenis adhuc fun-
ctus fuit, postea aliquanto tempore, ut potat
Vine-

Vinetus in *Antiq. Bardigala* n. 86. Christo nomen dedit, lustralibus undis ablatus à Delphino Episcopo Bardigalensi. Uti autem religioni Christianæ liberius vacaret, Barcinonem Hispaniam secessit (vid. Anson. *Epist.* 21. 23.) ibique Presbyter factus, Nolam tandem Campaniæ urbem profectus, ad Episcopale culmen erectus fuit. Vir ditissimus omnia sua reliquerat pauperibus, conjux Therasia ad viri exemplum composua fida proficiscentis lateri comes hæsit: teste D. Ambrosio lib. 6. *Epist.* 86. ad Sabinum. Locum Sulpicii Severini in vita B. Martini non possum quin hoc transcribam: *Prestantissimumque nobis presentium temporum il' astris viri Paullini exemplum ingererat: qui summis opibus abjectis, Christum secutus, solus penè his temporibus Evangelica præcepta complèssset. Illum nobis sequendum, illum clamabat imitandum: beatumque esse præsens seculum, tanta fidei virtutisque documento, cum secundum sententiam Domini dives & possidens multa, vendendo omnia, & dando pauperibus, quod erat, factò impossibile possibile fecisset exemplo. Vidit & indoluit à Gothis Nolam vastari, anno 412. quæ post 44. annos, annonempe 456. denuo à Vandalis ex Africâ in Italiam irrudentibus direpta fuit. Quâ tempestate Paullinûm Episcopum quicquid habebat pecuniæ in redimendos captivos insumpsisse tradunt, & cum deficeret pecunia, viduæ pauperis, cujus filius in Africam captivus asportatus fuerat, lacrimas miseratum, in Africam cum ea trajecisse, & sua captivitate ibi captivum redemisse, ipsum tamen postea ob eximiam perspectamque pietatem à Barbaris liberatum, Nolamque cum suis omnibus remissum. Vix tamen est, ut credam hunc eundem Paullinum fuisse, cum inter consulatum Ansonii antequam ipse*

ipse Paullinus consul fuerat, & Vandalicam istam direptionem minimum anni 74. (at quanta hæc vitæ humanæ portio) intercedant, & verò constet etiam alios Paullinos propter splendorem generis & Paullinum nomen postea Nolanos Episcopos factos, Savaro ad Sidon. 8. *Epistol.* 12. pag. 193. Nisi dicendum Gregorium in hoc falsum fuisse, quòd Vandalicam istam direptionem pro Gothicâ dixerit: sed ut ut se habeant ista singularis exempli vir hic fuit, uti Ambrosio, Hieronymo, Augustino tot locis laudari meruerit. Campanarum usum ab ipso inventum quidam tradunt: at rectius dicitur, inventum jam olim earum usum ab ipso in Ecclesiam inductum: quo de vide Pancirolum in novis repertis. Esse verò hunc Ausonii Pontium Paullinum eundem cum Pontio illo Leontio Sidonii Apollinaris, cui carmen de BURGO inscripsit, etsi Vinetus non improbet, alii adferant, ego ut credam adduci non possum. Floruit enim Pontius Paullinus noster sub Theodosio majore (quamvis ipsis ipsi quoque supervixerit) & consulatum gessit ante annum 382. qui erat natalis Imperii Theodosio, consularis dignitatis Ausonio. Sidonius verò Apollinaris natus sub Theodosio juniore floruit sub Zenone, circa annum 480. quum jamdudum esse desisset noster Paullinus, & longius adhuc ante Aquitaniam reliquisset, Barcinonemque concessisset, & inde Nolam, ubi vidit Gothicam direptionem, quæ incidit in annum Christi 1412. Fuisse autem hunc Leontium filium aut nepotem (quorum alterum, si negemus ipsum Paullinum esse, minimum fuisse, Vinetus alibi in antiquitate Burdigalæ adserit) refutat Ambrosius lib. 6. *Epist.* 36. ubi ait:

P

Soboles

Soboles eis (Paullino & Therasiæ) nulla , & ideo meritorum posteritas desideratur. Tutius igitur fuerit dicere, unum ex posteris fuisse sive ex fratre descendentem (cujus meminit extrema Epist. 23.) sive quem alium ejusdem familiæ.

De Ausonio multa dicere nil attinet , cum ipsius vita cum ab aliis , tum in primis à doctissimo Vineto eleganter sit descripta , & verò ipse ingenii sui simulacra, quò seris etiam nepotibus videri posset sibi finxerit in doctissimis scriptis suis. Nec tamen omnino tacendum. Ejus fuit æstimationis , ut Imp. Valentinianus ipsius disciplinæ commiserit filium Gratianum , qui Imperator factus , ut Minervæ persolveret præceptori suo , ipsum ad consularem dignitatem evexit , quâ Romæ floruit anno Christi 382. quo pro munere prolixè ipsi gratias agit : quæ gratiarum actio inter Idyllia legitur. Notandum ex eâ Imp. Gratianum ipsi Ausonio cum eum eveheret ad Cons. dignitatem scripsisse : *Solve se quod debebas , & dabiturum quod solvisses* : exemplo in tanta fortunâ memorabili : & quod cyclopes nostri seculi haud paucos , longè adhuc ab illo fastigio absentes , confundat. Theodosius Major Ausonium tanti fecit , ut parentem suum nominârit , suâ manu præter Imp. morem ad ipsam scripserit : & opera ejus sibi communicari flagitarit , cujus Epistolæ exemplum , ut in Ausonii opere ab initio visitur, quin adscribam non possum.

THE-

THE O · D O S I U S

Augustus Aufonio pa-
renti salutem.

Amor meus, qui in te est, & admiratio ingenii atque eruditionis tue, quæ multò maxima sunt fecit, parens iacundissime, ut morem principibus aliis solitum, sequestrarem: famula remque sermonem autographum ad te transmitterem, postulans pro jure non quidem regio, sed illius privata inter nos caritatis, ne fraudari me scriptorum tuorum lectione patiaris. Quæ olim mihi cognita, & jam per tempus oblita, rursum desidero, non solum ut, quæ sunt nata recolam: sed ut ea, quæ fama celebri adjecta memorantur accipiam. Quæ tu de promptuario scriniorum tuorum, qui me amas, libens impertiare, secutus exempla auctorum optimorum, quibus par esse meruisti: qui Octaviano Augusto veram potenti certatim sua opera tradebant, nullo fine in ejus honorem multa condenset. Qui illos, haud sciam, an aequaliter, ac ego te, admiratus sit, certè non amplius diligebat. Vale, parens.

Quis requirat Aufonianæ gloriæ testem alium præter hunc Augustum? vivis adhuc Aufoni, vivis, & vives dum literæ erunt & qui literas amant. Perque te vivit prisca Burdigala, parens tua: quæ nisi tantæ eruditionis sobolem genuisset, ultra quas sustinuit calamitates, sui etiam perditura, & decoris magnificentiaque suæ erat memoria.

Complurimi illustrium virorum, qui literas
P 2 & ar-

& artes professi Bardigalæ fuerunt, sive cive essent, sive extranei, tum etiam civium qui alibi Musarum mystæ egerunt, numerum videre est in Professoribus Aufonii, & D. Hieronymi, Ensebiique, Chronicis, Sid. Apollinaris *Epist.* 11. 12. *lib.* 8. & *lib.* 9. *Epist.* 13. & in Fortunati carminibus. Chronico Lurbei sub anno 337. Excerptam præcipuorum nomina: Tiberius Victor Minervius, præceptor Aufonii, Latinus Alcimus Alethius, Luciolus, Attius Patera, Attius Tiro Delphidius, Alethius Minervius, Leontius Beatus, Jucundus Leontii Frater, Macrinus, Concordius, Phœbicus, Ammonius Anastasius, Pomponius Maximus Herculanus, Thalassius, Clitarius Siculo Syracusanus, Censorius Atticus Acræcius, Nepotianus, Æmilius Magnus Arborius avunculus Aufonii, Exuperius, Marcellus, Sedarus de cujus statua superius, Staphyllius, Crispus, Urbicus, Victorius, Dynamius, Attilius Glabrio, Leo Poeta, Lampridius Orator, & Rhetor Græcus & Latinus. Pleisque horum, eo quo recensui ordine sua dat elogia Aufonius, in libello professorum singulari: ad quem cum scripserit docta (ut omnia sunt hujus viri opera) commentaria. Elias Vinetus, stultus labor esset futurus, prolixè hæc actum agere.

Nostro seculo notissimi fuerunt professores Collegii Aquitanici Andreas Goveanus, Ioannes Gelida, M. Antonius Muretus, Ioannes Costanus, Georgius Buchananus, Nicolaus Gruchius, Guilielmus Guerentæus, Iacobus Tevius, & tandem unum præ aliis prælustre Bardigalæ decus (quamquam ex Santonibus oriundus) Elias Vinetus: per quem antiqua Bardigala novissimè nitidum exservit caput: Burgus item, Santonum Mediolanum, & Enculisma. Quin si verum dicere licet, cui

cui tota Gallia multum nitoris sui debet. Eruditionis & ingenii testes sunt scripta quæ edidit in humanioribus & Mathematicis.

Nuper Bardigalæ ex Candalarum familiâ fides illustre editum fuit Franciscus Foxius Candala, dignus princeps qui possideret ædes Paullinus antiquis possessas, quem hîc novissimum subjungam, ut velut fulgurans amethystus extremum ornet digitum. At elogium ejus non esto meum, sed viri clarissimi Scævola Sammarthani Pictoris quod sic habet:

Pulcrum tibi fuit, Candala heros excellentissime, ex illâ gente oriri quâ vix ullam nobilitatem aut antiquiorem sibi arrogare quisquam audeat. Pulcrum autem & longè me hercule pulcrum indefesso quodam mentis vigore ed æque in literis processisse ut nemo fuerit qui summum in illis ætate tuâ principatum (præcipuè in Mathematicis & reconditâ philosophiâ) tibi non merito concesserit Hujus rei testis erit apud posteror optimus Trismegistus ille non tibi solum Latine Galliceque redditus, sed etiam illis commentariis illustratus, qui auctoris obscurissimi sensa quamlibet abstrusa legentibus aperiant & ob oculos constituant. Testis Euclides, multaque præterea cælestis ingenii tui argumenta, & salutare illud inprimis Elixir (sic enim Antidotum admirabili solertiâ tibi repertum & appellas) cujus compositionem & usum ne posteritas nimio sumptu deterrita negligeret aut amitteret, annuam in id pecuniam de tuo legare non piguit. Quid quod & pari liberalitate publicam Matheseos professionem honestaque professori stipendia Burdigala paucis ante mensibus quam de vitâ decederes instituisti? Jure igitur tanto alumno superba latatur Gallia: hoc abunde per te consecuta,

ut Italia suos Mirandulas invidere jam designat, Quos cum virtutibus omnibus antecires, aut certe aequares factorum etiam indulgentiâ superasti. Nonagenarius enim eras cum eodem illo mense, quo Christianissimus HENRICUS IV. cœlestis oleo apud Carnutes inungitur, humano carcere liberatus ad cælum evolsisti.

Hactenus Sammarthanus de ultimo Candala. Tumulatus est is in templo Augustianorum, ubi jam à multis annis Mausoleum est Candalarum: vide Lorb. in Chron. n. 1287. Monumentum istuc ex marmore, & ære videre est magnificum & superbum. In angulo templi hant inde procul pyramis visitur cum inscriptione, in qua ætas annusque, & dies mortis Candalæ: positum à Maria sorore. Cumque ibi cor fratris sepultum esset, restatur inscriptio, voluisse eam, ut suum quoque ipsius ibidem poneretur, uti cineres eorum qui concordēs vixerant, mortuorum etiam juncti essent. In quo notandum quod ex quatuor scœminarum statuis æneis, quæ circumdant monimentum, illa quæ Orientem & altare respicit effigium refert uxoris ejus qui id architectatus est: uti referebat nobis Monarchus qui nos eo ducebat. Similia sæpè à pictoribus & sculptoribus fieri solent. Et quid vetat fraternæ charitatis specimen in illustri familia illustre hoc ponere, & pyramidi inscripta huc transcribere?

Francisco Flufs Candala Principi B.R.P.N. genere & ingenio clarissimo doctrina & virtute maximo, fratri charissimo ex oculis hominum non ex memoriâ erepto, Maria Flufs Candala, soror materis hoc monumentum posuit in eodem cor illius clausit, ac suum quando esse desierit, uni concludi voluit: ut cineres etiam fraternæ concordia

*cordia specimen praebeant, & concordēs post facta
jaceant, qui concordēs semper vixerant. Vixit
annos 81. mens. 5. dies 20. Obiit anno Salutis 94.
5. Febr.*

CAPUT IX.

DE MALIS QUÆ
sustinuit.

HÆc urbs tam antiqua, tamque eleganti
olim structura condita, istis commoditati-
bus pollens, & tantorum virorum genitrix,
non minùs hæc ob nomina felix & fortuna-
ta dici potest, quàm ob causas alias misera
& calamitosa. Ut enim præteream eas ca-
lamitates, quas fortè sustinuit, sin minus
Publio Crasso Iulii Cæsaris legato in Aquit-
taniam cum exercitu profecto, & magnam
ejus partem Romanis subjiciente, certè tem-
poribus Augusti Marco Agrippa, & M. Va-
lerio Messala totam Aquitaniam in provin-
ciam redigentibus: Primò, cùm Gothis in
Italiam sub Honorio irrumpentibus Roma-
ni, ut humanitate averterent à se barbarum
furorem, cederent Aquitaniam & vicinas
provincias: miserrimè afflicta & vastata
fuit Burdigala, ut flammæ etiam ipsorum
fenserit sub Artulpho Rege: Lurb. in *Chron.*
sub ann. 418. Quin & piissimi viri ab
Arianam hæresim profitentibus miserè ha-
biti, excruciat, & trucidati fuere, que-
rente id sæpius Sidonio Apollinari in epi-
stolis.

Quam tamen gentem manu armatâ con-
fecit, & Burdigalam Franciæ reddidit

Francorum Rex Clodovæus : *Lurb. sub an. 509.*

Tribus ferè seculis pòst, cùm Aquitani fo-
cordiam regum Galliz non ferentes ele-
gissent sibi ducem Eudonem, Sarraceni, qui
sub annum 720. ex Africâ in Hispaniam tra-
jecerant, eamque totam, excepta Gallicâ, sub-
jugârant, decreverant ipsi ulterius in Galliam
ire & meliores sibi istic quærere sedes. Id
cùm Eudo dux, proximus Hispaniz subodo-
raretur, & verò non posset Francis ab altera
& Saracenis ab hac parte simul semelque
resistere, simulans se nihil de ipsorum in Gal-
liam irrumpendi consilio intellexisse, obtu-
lit ipsis ultro, quod, si petiissent, denegare non
quisset, transitum per Aquitaniam & in ea
hospitalitatem. At Barbara gens superatis
Pyrenæis, anno 730. eam se gessit erga hospi-
tes ut se non gerere potuisset aliam erga ipsos
hostes: interque alia Burdigalam nostram,
quæ portas ipsi occluserat, & occupabat, &
igne immisso in favillam redigebat. Adeò ut
Eudo tandem Francis hostibus sejungeret, &
prope Cæsarodunum Turonum junctis cum
Carolo Martello viribus suis agmen hoc latro-
num confecerit.

Similem tempestatem uno seculo post per-
tulit, sub annum 653 Normannis piratis oram
Aquitaniae populantibus, qui ipsam per vim
ceperunt, occisoque Seguino Caroli Magni
præfecto, trucidatis miserabilem in modum
civibus, diripuerunt & incendio pessum dede-
runt. Hi Normanni sub Carolo magno &
antea, testantibus Sidonio, & Eutropio, oras
santum maritimas invadebant, at post sub
aliquot regibus in mediterranea etiam penetra-
bant & maximis, cladibus Galliam adscie-
bant, inprimis Santonium Pictonium & Incu-
lismensem terram depopulabantur: Cumque
essent

essent idololatræ, sacras ædes funditus evertebant.

Non adeò vehemens damnum (quaquam damnum & hoc fuit) patiebantur à Navarris qui anno 1179. Burdigalensem agrum populabantur, & suburbia incendebant, ab urbe sibi temperare & retrogredi coacti.

Inprimis verò huic solum urbi, sed toti etiam Aquitanie, imò pleræque Gallie multum negotii faceffivit imperium Anglicum: quod quando cœperit, paulò post dicendi erit locus, cum de magistratu & quibus paruerit, loquar. Quæ turbæ cum per aliquot secula protractæ, nec simplices fuerint, nec tandem solum hanc urbem, sed communiter plurimas adfecerint, satius est nihil de iis quam parum dicere.

Novissimum vulnus, quod pertulit Burdigala & tumultus anno 1548. ortus eumque secutus tristis & deformis tantæ urbis status. Quod huc pono verbis non meis, sed Lurbei.

Aquitani, ut sunt natura liberi & tributorum impatientes, cœperant ob insolitum salinarum vectigal tumukuari, & cùm apud Pictones, Santones, Engolismenses hoc malum radices egisset, nescio quo fato Burdigalam excurrat, ubi spreto senatu, & XII. viris juratis, atque ipso prorege Monentio nimis populari & indulgenti, perditii quidam homines concitata plebs arma corripuit, basilicam municipale spoliant & exarman, in aliquos cives honestos & Reipubl. amantissimos seviunt, Magistratum fugant, & tandem post multa facinora ipsum Monentium proregem trucidant. Nec tanti facinoris sperabatur finis, nisi primores senatus & civitatis conspiratione lectissimorum civium facta, sed nimis serò tumultuantem populum repressissent.

P 5

Indo

Inde post biduum sedato tumultu, quæri ceptum, æst de seditionis & cadis proregis auctoribus plures atrocibus suppliciis enecati, absentibus aqua & igni interdictum, restitutaque principi senatui & juratis sua auctoritas. Henricus Burdigalensibus frustra præteriti facinoris culpam deprecantibus, Annam Mommorantium magistrum equorum, cum exercitu Burdigalam misit: qui Comite Duce Guisio, Burdigalam portis patentibus & vicis in signum lætitiæ ornatis capetis & frondibus ingreditur. Hinc statim civibus arma, & privilegia omnia adepta, jus collegii juratorum, nec non civitatis sublatum, campana è turribus sacris & profanis dejecta, ædes publica deformata non diruta, de præfectis urbis & arcium etsi optimis & infensibilibus viris quasi negligenter in officio versatis supplicium sumptum, nec non de pluribus aliis infimæ conditionis hominibus. Corpus Monentis proregis ex ade Carmelitarum apud D. Andream cum maxima funeris pompâ translatum, senatus denique interdictus, missis è Parisiensi, Tolosano, & Rothomagensi senatu iudicibus, qui populo jus dicerent.

Hæc ita Lurbeus de miserrimo urbis hujus statu, in Chronico suo. Sed non multò post quàm detonuerat hic imber, lætissimus sol resplenduit, cum Rex Henricus sententiam Mommorantii sequenti anno abrogavit, & Burdigalenses in pristinum, exceptis paucis, statum restituit.

Hæc fuere insigniores clades, quæ principem hanc Aquitanix Cæsarianæ & Regiæ urbem affecerunt. Leviores prætereo, uti & illas, quæ lue pestilentiali immissa magnum hominum numerum absumpserunt. Duo non possum quin addam: quia & ipsa in malis numerari possunt. Unum de lapidibus, qui anno 582. urbem mero meridie intraverunt

verunt spectanteque populo canes devorant. Cujus prodigii memoria hodieque existat in nomine vici à lupis istis indito. Alterum Pauli Merulæ verbis hoc est : *Est in plerisque Aquitania locis* (est hoc & extra hanc urbem ad paucos passus extra portam D. Eulaliæ , & ferè in suburbio) *hominum genus qui nunc Capots nunc variante Dialecto Gaches appellantur. Detestandi sunt suis : eorumque commercia fugiuntur. Habentur pro lepra infectis. Quasi essent, vel quod interdicta sint iis civitates & oppida, incolere coguntur suburbia, locaque semotiora. Adsignata sunt & iis sue in templis stationes. Creduntur alios inficere. Plerique fabri sunt lignarii & viatores, aliisque artibus mechanicis dediti : laboris patientissimi. In facie & actionibus illorum quiddam paret, quod eos contemptui detestationique reddidit obnoxios. Fæmininus sexus liberali satis forma. Omnium habitus & os grave olet, unde ingrati quid odoris manat in constantes & conloquentes. Quicquid sit maledictionis perhibetur genus, quod ab majoribus in posteros manifestissimis indiciis derivatur. Pauperiores semper in diem vivunt, diurno labore Servorum censentur loco, ne ausi quidem mutire, si quid injuriæ inferatur vel ab vilissimo. Si quis eorum fortè ditior, liberi tamen non sunt heredes, nisi mobilium, quæ omnes tamquam certam luem averfantur. Cùm Tolosam transiremus, incidimus in virum juvenem, doctissimum, humanissimum, quem laudavi in itinerario : ab illo habui, quod gens hæc nuper petierit, ut liceret sibi cum quibus vellet se matrimonio jungere, demonstrarintque apertis venis & sanguine ducto nihil impuritatis sibi in sanguine consistere : id quod de ipsis jactatur. Verisimiliorem causam, quod separati fuerint ab aliis ego hanc puto : quod Gothorum, quæ*

Aquitaniæ olim dominabantur, sint reliquæ,
& ob tot mala aliis illata superstites huic quasi
servituti damnati fuerint. Nec abludit valde
nomen *Cabets, Cabots.*

CAPUT X.

DE DIGNITATE, QV A
olim vultit & nunc fulget: ubi inter
alia de Parlamento &
Academia.

SED moveamus à rutâ ad pulegium, & in
malis hæctenus occupati, ad bona revertamur:
videamusque quâ fulserit dignitate, &
in quo prærio fuerit habita præ aliis hæc urbs
jam olim ad præsens usque tempus.

Ordiamur inde, unde per historiam ordiri
possumus. Subjugata & in provinciam redactâ
totâ Aquitania, hoc Bardigalæ à Romanis
indultum fuit, ne esset tributaria, sed pristinâ
libertate frueretur, viveretque legibus & moribus
suis, nec ipsi præscriberentur alia noviter
à Romanis: testante hoc Strabone, innuente
etiam Plinio, lib. 4. *Natur. histor.* his
verbis: *Aquitanica sunt Ambulatri, Anagnizes,
Pictones, Santones liberi, Bituriges liberi cognomento
Vrovisci Aquitani, &c.* Quâ libertate cecidit
cùm sub Gothorum venit imperium, quo de jam dictum,
& dicetur sequenti capite. Sub Gallis tamen &
Anglis eandem, certè qua immunitates à tributis,
recepit.

Quin eo sese porrexit hæc libertas, ut Senatus
ad instar Romani constitutus, consules-

fulcsque creati fuerint annui. Unde & Ausonius jactat se consulem in ambabus fuisse urbibus, ROMA & BURDIGALA. Quod facere non quisset, nisi Burdigalensis civitas ad Romanæ instar constituta fuisset. Idem Senatum procerum laudat initio carminis de Burdigalâ, ex quo similiter colligit Vinerus, Burdigalensem Senatum speciem habuisse aliquam Romani.

Digna præterea habita fuit ut Augustorum statux in ea conspicerentur : tum quòd cum aliis multis commune habuit, uti Amphitheatrale prope eam surgeret ædificium, cum superbo & admirandi operis tutelarium Deorum templo. Et quamquam multum imminuebatur libertas ejus sub Gothis, non potuit tamen non in hoc servari dignitas ejusdem, quod regia sedes selecta fuit : uti colligere est ex ea Sidoni Epistola, quâ scribit se apud Gothorum Regem Burdigalæ fuisse. Quali præeminentia fuit etiam temporibus Ducum Aquitanix, quorum arcem Umbrariam etiamnum superstitem superius laudavi.

Carolus magnus inter viginti metropoles imperii sui, quibus testamento bona in pauperes eroganda reliquit, Burdigalam quoque habuit.

Metropolitana præterea jam à multis seculis fuit. Quâ de appellatione sic sciendum : Urbes tantum esse in quibus nulla nec Episcopi, nec Archiepiscopi sedes. Urbes, civitates, & metropolitanas in quibus Archiepiscopus residet. Ac postquam Aquitania jam olim in primam & secundam divisa fuit ab Augusto, ut supra monui, factum inde fuit, ut Avaricum Biturigum, Metropolitana primæ Aquitanix, Burdigala secundæ habita fuerit. Quæ appellatio primæ
Aqui,

Aquitaniæ peperit titulum primatus Aquitaniæ, & inde secutam controversiam inter Archiepiscopum Bituricensem & Burdigalensem, uter esset primas Aquitaniæ, quæ jam quatuor secula in curiâ Romanâ pender, nec adhuc dum decisa est. Mentio fit hujus controversiæ primo & secundo decretalium libro. Et Clemens quidem V. ante Bertrandus Gothus dictus, exque Archiepiscopo Burdigalensi Pontifex maximus anno 1305. creatus altero Pontificatus sui anno Burdigalensi contra Bituricensem Primatum adseveruit: *idque optimo jure*, inquit in suo Chronico Lurbeus, *quidquid dicat Massonius*: qui etiam hîc consulendus. Cùm Aquitaniæ Anglico teneretur imperio, & turbis hæ regiones feruerent tantum non perpetuis, inita fuit arcta societas inter alias vicinas urbes, inprimis verò Burgum & Burdigalam, quò se faciliùs defendere valerent. Quo in fœdere primæ reservatæ fuerunt urbi Burdigalensi, eo usque ut ingruente bello Major & Jurati Burdigalenses è civium numero aliquos selegerint, quos reliquis urbibus & castris præficerent. Inde factum ut Burgus, Blavia, Liburnia, S. Æmiliani, Castillionum, Cadillacum, S. Macarii, Rioncium, filiolæ dictæ fuerint civitatis Burdigalensis. Quod fœdus & ex fœdere præ eminentia Burdigalæ duravit ad extremum usque Anglici imperii diem. Exiguum etiam minimè fuit quod Philippus Francorum Rex huic urbi concessit jurisdictionem & imperium, non solum in urbe & suburbiis, sed etiam circumcirca ad primum lapidem. Rescriptum quo hoc ipsis indultum, Philippina constitutio vocatur, & religiosè adservatur etiamnum in ærario publico: jus verò illud Banleuca: vide uberius Paul. Mer. part. 2. Cosmogr. lib. 3. p. 354. & Lurb.

No-

Novissimè tres sunt factæ ad priscam dignitatem accessiones major Seneschallatus, Parlamentum, & Academia.

Magnus Seneschallus, qui Bordigalæ est, ideo dictus fuit initio, quia revera erat magnus. Complectebatur enim quinque Diceses, Burdigalensem, Adurensem, Vasatensem, Tarbellicam, & Lapurdensem: cum hodie solam habeat Burdigalensem, secundaque & tertia fecerint aliam Seneschalliam Vasatensem: quarta & quinta item aliam Lapurdensem: nempe, cum Ludovicus XI. noviter hoc constitueret eo tempore quo fratri Carolo promissum Ducatum Aquitaniz jure Apennagii cederet. At quamquam hujus Seneschalli ditio nimis quàm sit imminuta, & minimus omnium dici posse videatur viro docto, remanet tamen appellatio magni Seneschalli. Adeò etsi Principes mutant terminos ditionum & dignitatum, non possunt tamen abolere memoriam rerum.

At videamus de Parlamento. Gnarum est fuisse olim in regno Gallico, uti nunc imperio est Romano Germanico, unicum tantum judicium supremum ad quod causæ alibi disceptatæ per appellationem devolvi possent: idque in metropoli regni Lutetiz Parisiorum. Verùm postquam pomeria regni prolata fuerunt, è re ipsius futurum putarunt Reges Christianissimi plura hinc inde hujusmodi dicasteria constituere, ut eo facilius adiri possent, à regni subditis. At Carolus quidem VII. Tolosanum, Burdigalense, & Gratianopolitanum aperuit; Ludovicus XII. Aquense, Divionense, & Rothomagense; Novissimeque Henricus II. Redonense in Britonibus Aremoricis.

De Burdigalensi nunc meum est agere;
sepo.

sepositis reliquis. De eo imprimis subjectionis conditionibus inter Burdigalenses & Comitum Dunensem CAROLI VII. Legatum agebatur anno 1451. Sed quia Anglicæ factionis populares denuò Carolo rebellarent, urbe novissimè armis receptâ hoc privilegio cives privavit Carolus, & à decuria Senatus Parisiensis jus accipere coegit. LUDOVICUS tamen XI. decennio post hoc ipsis restituit, & die XII. Novembris cœpit haberi Parlamentum. Hoc decennii interstitium fecit ut Burdigalense Parlamentum, quod Gratianopolitano antiquius erat, posterius censeretur & quartum in ordine haberi cœperit. De eadem antiquitatis prærogativa cum Burdigalensi certavit post Divionense: sed rescripto Henrici secundi Burdigalensis Senatus Divionensi antiquior declaratus fuit, anno 1553. Ab hoc parlamento jus petierunt Provinciæ, Burdigalensis, Valatensis, Agennensis, Condomiensis Landarum, Armeniacensis, Cadurcensis, Lemoviciensis, Petrocoriensis, Angolismensis, Santonensis, & Rupellensis. Postea tamen provinciæ, Armeniacensis, Angolismensis, Rupellensis & major pars Cadurcensis distractæ sunt, accesseruntque Parliamentis Parisiensi & Tholosano.

Cùm autem septimo post institutionem primam anno Rex Ludovicus Aquitaniam (at novis circumscriptam limitibus) jure Apennagii, legeque fiduciæ Carolo Fratri cecidisset, Parlamentum mutato loco ad Pictones fuit translatum: sed mox anno 1472. Carolo mortuo omni Aquitania ad Ludovicum reversa, Calendis Junii solemniter, unde moverat, reductum, & non multo post à Carolo octavo tribus præsidibus decemque & octo Consiliariis edicto anni 1483. 4. Decembr. est

est compositum. Adjecit anno 1519. mense Majo Franciscus I. novam Senatorum Decuriam, quæ judiciis causarum criminalium præesset, quam Tornellam vocant.

Novissimis temporibus calamitas illa quam huic urbi ingruisse supra inter ejus mala memoravi, juxta pleraque omnia privilegia & hanc prærogativam Parlamenti ademit, anno 1540. Quum Annas Momorantius Equitum Magister accipere cives coegit è Parisiensi, Tholosano, & Rothomagensi Senatu Indices qui populo jus dicerent: quibus denno anno sequente regredi jussis, amplissima Senatus dignitas ab Henrico II. civibus in gratiam receptis est restituta. Propter pestilentiam quandoque sicut fit sedes Parlamenti mutata fuit. Liburniam sæpius translatum refert Lurbeus: anno 1473. 1515. 1546. 1555. Bergeracum 1496. S.Æmilianum, 1501. Habuit hoc Parlamentum inter alios Præsidem Nicolaum Boërium, cujus scripta in Themidos sacrario jam diu consecrata æternæ sunt memoriæ: Is Burdigalæ obiit, legata Senatui bibliotheca. Monumentum ejus adhuc exstat in Xenodochio publico, prope D. Andream, ab ipso ædificiis aucto & locupletato. Visitur in medio choro templi splendoris exigui, & cujus literæ propter sordes incubantes vix cognosci possunt.

Videamus nunc tertium decus ex recentioribus, A C A D E M I A M. Non loquar nunc de prisca schola Burdigalensi, in qua tot viros Doctos bonas artes jam olim professos supra dixi: quæ nulla laude inferior fuit Massiliensi & Augustodunensi, tot nominibus celebratis Lycæis. Sed de illa, quæ paullo ante quàm Aquitania ad Francos debellatis Anglis reverteretur, rescripto Eugenii Pontif. Max. ad exemplum Tholosanæ erecta

erecta est VII. Id. Maj. 1441. & post confirmata privilegiisque aucta variis anno 1572. à Ludovico XI. Francorum Rege. Quo factum ut quem antiquitus thesaurum possidebant Burdigalenses, & quem per tot barbarorum direptiones & vastationes amiserant, beneficio optimi Principis recuperarent: rem non in postremis habendam. Eo rescripto Pontificio Major & Jurati Burdigalenses Academiæ patroni fuerunt constituti, Archidiaconus verò Major Medulicus ad D. Andreæ perpetuus Cancellarius. Sub idem tempus anno 1442. Petrus Archiepiscopus & religionis & studiorum amantissimus Collegium Burdigalæ nomine S. Raphaëlis instituit, plurimisque reditibus dotavit, in quo XII. pauperes cum Priore collegii literis profanis & sacris per decem annos imbuantur, jussitque sex Scholasticos ex Medulico solo, reliquos ex Burdigalensi Diœcesi eligi, jure patronatus relicto Archiepiscopis Burdigalensibus: eâ conditione, ut pauperes illi studiorum cursu peracto, aut prius, si velint, & ætatis sint legitimæ, sacris initiarentur. Hæc non contemnenda fuit institutæ Academiæ sequela. De Collegio Aquitanico, quod non minima Academiæ pars est, suprâ fusiùs, & quantum satis esse potest, discerni.

CAPUT

CAPUT XI.

SVB QVIBVS DOMINIS

ab initio huc usque fuerit.

Sed jam diu debebam describere eam, quæ nunc est magistratus, à quo regitur, adeoque Reipub. formam : ne non tam exteriora sive ædificiorum, sive dignitatis, commodatisve consideremus, sed & magis intima, & veluti ipsam animam. Idque faciam si prius dixerò quàm sæpe mutaverit Dominos suos cùm tota Aquitania, tum inprimis Bardigala, totius Aquitaniz ocellus.

Ab initio ~~Bardigum~~ Vibiscorum fuit urbs, de quâ supra. Sub Augusto à Romanis devicta, in pristina tamen libertate & dignitate relicta, sub Honorio circiter annum 400. Gothis cecit. His expulsis, postquam cæsus in Pictonibus Alaricus, & qui restabant propè Burdigalam in campo Atriano (inde appellato) deleri, in Francorum pervenit ditionem. Ast cùm res Galliarum socordes esse inciperent, Aquitani circiter annum 727. Ducem sibi Endonem eligebant, seque jugo Francorum subducebant. Filius ejus Endonis fuit Caifrus, qui desertus à suis occidebatur anno 767. sepulcrum nactus extra urbem in palustri loco, è regione arcis Fari: ubi nunc temporis Capucini habitacula sibi moliantur.

Hunoldum etiam Ducem sibi fecerant Aquitani, sed à Carolo magno profligatus, & Aquitania à Francis recepta fuit : dispositique sunt à Carolo hinc inde per Aquitaniam

niam, ei in officio retinendæ, Comites, & in primis Bardigalæ relictus Siguinus Comes Aquitaniz pater Hugonis Burdigalensis, quo de tot fabulæ narrantur. Nec potuit tamen prævideri ne denuo Aquitani se eriperent regibus Galliz. Nam Azonem, Aquitaniz præfectum, Ducem sibi fecerunt: quem tamen Aldebrandus & Donatus Ludovici Regis legati conferunt.

Ast verò post obitum Regis Caroli caluit demum consensu Regum, Duces suos habuerunt Aquitani, regni Franciz vasallos, quorum novem ordine Aquitaniam tenuere: 1. Arnulphus. 2. Guilielmus. 3. Ebleus. 4. Eblens secundus. 5. Guilielmus II. 6. Guilielmus III. dictus *Tesle d'estouppes*. 7. Guido. 8. Guilielmus Godefredus. 9. Ultimi hujus filia heres ultimi Ducis parentis sui nupta Ludovico VII. Francorum Regi secum ad eundem transtulit Aquitaniam: post verò repudiata anno 1152. & nupta Henrico Normaniz Duci futuroque regi Angliz ad eundem totam Aquitaniam transtulit, inque eam nostram Burdigalam.

Hoc initium fuit imperii Anglici in Aquitania, quod postea secuti fuere tot tumultus. Id duravit usque ad Caroli VII. tempora quamquam interruptum suo Philippo Francorum Rege, qui per Arnulphum magistrum equitum ob non præstitam fidem & obsequium Burdigalam, & reliquas Aquitaniz urbes subegit. Utque eo arctius Burdigalenses sibi devinceret, populum jam olim ab Aboriginibus libertati adsuetum ejusque pertinaciter amantem, liberalitate in officio costringere ipsos satius putavit quam metu, & insignibus privilegiis donavit: concessis collegio Majoris & Iuratorum urbis omni Imperio, & jurisdictione, non solum in urbe & suburbiis, sed
etiam

etiam in terris , ultra primum lapidem , seu territorio quod Banleucam vocant , cum omnimodâ potestate , sibi tantummodo jure Imperii supremi recepto , & jurisdictione civili in extraneos exercenda per præpositum Umbrariæ. Hinc fit etiam hodie , ut in supremi Imperii notam , & tanti beneficii memoriam , etiamsi præpositi Umbrariæ nulla sit Jurisdictio, & ab Seneschallo exerceatur , sententiam capitalem ab juratis latam & ab Senatu confirmatam , non prius exequi , & lege agere in damnatum liceat , quam reus ante castrum Umbrariæ ductus sit , & ibi à Lictore ter nomen præpositi Umbrariæ , etiam nemine respondente proclamatum fuerit. Constitutio ea , qua hoc Burdigalensibus concessit , Philippina vocatur , & religiose tanquam thesaurus præstantissimus in ærario publico adservatur : exemplum ejus Lurbeus in Chronico ad annum 1295. posuit : ex quo hæc etiam retulit Paullus Merula *Cosmogr. part. 2. lib. 3. c. 34.* Hactenus ergo interruptum fuit Imperium Anglicum in Aquitaniâ , donec anno 1308. pactis initis inter Philippum & Eduardum Anglum ad Anglos denuò reverteretur. Qui in eo rebus suis minimè consulebant , quòd insolitis vectigalibus liberum populum onerare incipiebant : uti etiam mox biennio post Philippus Eduardum literis suis monuit ut vectigal insolitum , quod Maletostam vocabant , penitus revocaret. Ea res postea & sub Philippo Valesio & sub Ioanne Francorum Regibus bellum ingens peperit , quorum hic post infelicem in Pictonibus pugnam à Principe Walliæ , Eduardi Regis filio , captivus Burdigalam & inde in Angliam ductus fuit. Tandem Comes Armeniacus & alii quidam Aquitanie proceres , cum ob insueta vectigalia Carolum Fran-

Francorum Regem QUINTUM hujus nominis, appellâssent, mittitur, Caponellus cum Hostiario, qui principi Walliæ diem diceret eumque Parisios citaret exhibitis literis patentibus Regis: quarum exemplum est in Lurbei Chronico, sed Gallicè scripto sub anno 1369. Ab eo tempore incipiebant in pejus ruere res Anglorum in Aquitaniâ, donec post varias pugnas anno 1451. Burdigala ipsa à Carolo VIII. caperetur, & tandem ad Anglum relapsa denuò redigeretur in potestatem anno 1453. & in sequente anno duobus castellis Fari & Tropeitz excitatis veluti compedibus constricta subducere se Francis ampliùs nequireret.

Sic igitur tota Aquitania & sub ea Burdigala denuò membrum regni Gallici effectum fuit. Concessit postea Aquitaniam sed hanc paullo restrictiorem & ad 4. Seneschallias redactam LUDOVICUS XI. Carolo fratri anno 1469. Sed triennio post satis functo Carolo denuò reversa ad Regni corpus, ab eodem post separata nunquam fuit. Hos Dominos hæcenus habuit Burdigala.

CAPUT

CAPUT XII.

*QVÆFORMA OLIM
fuerit & sit hodieque Rei-
publicæ.*

Administratio Reip. quæ hodieque est Bur-
digalæ cœpit institui sub Henrico Angliæ
Rege & repudiata à Ludovico Eleonora
marito. Qui anno 1173. concesserat ut ci-
ves liberè sibi eligerent Senatus Principem,
quem Majorem, urbis vocare solent: quem
primum nominarunt Dominum de Monodei.
Jus hoc in Principem transtulerunt cives in
gratiam Eduardi Henrici regis promogeniti,
anno 1260. Atque hi Majores ab initio erant
annui, donec tandem Carolus VII. Fr. Rex anno
1454. primum Ioan. Burellum perpetuum
constitueret, quod postea ad fatalem anni
1548. tumultum duxerit: Sic ut licuerit ma-
jori quotannis è numero juratorum sub ma-
jorem unum eligere: qui eo absente Colle-
gio juratorum præesset. Henricus secundus
Burdigalensibus in gratiam receptis, hoc in
Majore mutavit ne esset perpetuus, sed bien-
nis. Juxta hunc Majorem sunt jurati, quos
vocant: qui ab initio quinquaginta ad 24.
reducti, & sub Eduardo anno 1378. denuò
contracti ad 12. fuerunt: pro numero regio-
num urbis, quas numerat & nominat Lur-
beus sub dicto anno. Ast novissimè ab Hen-
rico II. ad sex juratos descensum fuit, eosque
biennes: sic ut singulis annis tres jurati mu-
tentur, per totum verò biennium continetur
dignitas majoris. Huic Majoris & Juratorum
Collegio in exercenda præfectura urbis addi-
tuna

tum est Consilium 30. civium selectorum, ad-
jectis si de re maximi momenti agatur, insuper
trecentis.

Jurati ex rescripto Eduardi Anno 1278. non
poterant fieri ii qui ex nobili familia erant o-
riundi: non aliter quàm Romæ lege sacrata
non nisi plebeis patebat aditus ad tribunatum.
Sed post anno 1392. Ioannes Dux Lancastri-
cæ præfectus Aquitaniz civium consensu, hanc
constitutionem abrogavit, & civibus libera
jussit esse suffragia.

Atque hætenus Burdigalam lustravimus &
lustrandam aliis animo, quibus oculis non li-
cet, descripsimus.

INDEX

INDEX EORUM QUÆ

hoc Itinerario con-
tinentur.

A.

A Bbeville	225
Acidula Bituricensis	37
Bougensis	57
Adelin	223
Agen	102
Aigues mortes	122
Ainay	44
Aisnay	171
Aix	143
Alcmar	237
Alkermes	119
Amboise	63
Amiens	225
Amphitheatra : Dovensse 73. Santonense	86
Pictaviense	91
Petrocoriense 106. Nemausense	123
Arelatense 135 Viennense	160
Lugdunense	177
Ampulla sacra, Rhemensis	16
Marmonsteriensis	68
Amstelrodanum	238

Q

Aneib

I N D E X.

<i>Anetb</i>	239
<i>Angers</i>	74
<i>Angoulesme</i>	95
<i>Anion</i>	73
<i>Anna Mommorantius</i>	202
<i>Antverpia</i>	234
<i>Aqueductus</i>	13.62.91
<i>Aquitania, vid. Append.</i>	
<i>Ara Lugdunensis</i>	170
<i>Arar</i>	168
<i>Araufio</i>	150
<i>Arcus Marii</i>	151
<i>Argentoratum</i>	4
<i>Arles</i>	130.132
<i>Armuyda</i>	228
<i>Arvernia</i>	51
<i>Atacinorum colonia</i>	114
<i>Atacinus Varro</i>	ibid.
<i>Attila ubi cæsus</i>	11
<i>Avaricum Biturigum</i>	35
<i>Aubenas</i>	105
<i>Avenio, Avenionensis Comitatus</i>	146
<i>Aventicum</i>	246
<i>Augusti templum Lugduni</i>	169
<i>Augustodunum</i>	185
<i>Aulnis</i>	80
<i>Aurelia</i>	24
<i>Aurence</i>	150
<i>Aurum Tolosanum</i>	108

B. Ba-

I N D E X.

B.

B Alaine	156
Bar le Duc	10
Barrault	243
La Bastie	160
La Bastille à Paris	200
Bearm	245
Beaucaire	127
Beau lieu	69
Beaulne	242
Begays	122
<i>Belgica peregrinatio sequatur Gallicam</i>	1.2
Bellac	96.104
Belloquadra	128
Belsia	24
Berceau S. Hilaire	90
Berg-op-som	235
Bergerac	101
Berna	247
Besançon	242
Beth-fort	223
Bezieres	117
Billardus	50
Bituriges	35
Bituriges Cubi.	} vide append.
Vivisci.	
Blanc en Berry	44
Blancmont	5

I N D E X.

<i>Blavia, Blaye, vide Append.</i>	
<i>Blaye</i>	84
<i>Bloys</i>	60
<i>Bogency</i>	59
<i>Boibelle</i>	41
<i>Bolaine</i>	156
<i>Bolonia</i>	225
<i>Bonnivet</i>	92
<i>Borbonia</i>	45
<i>Borbonii Duces</i>	46.47.48
<i>Bongues</i>	57
<i>Bourbon Archambaut</i>	45
<i>Bourdeaux</i>	84
<i>Bourges</i>	35
<i>Breda</i>	235
<i>Bresay</i>	71
<i>Brißac</i>	77
<i>Britannia</i>	78
<i>Brovage</i>	83
<i>Brugæ</i>	230
<i>Bruxella</i>	232
<i>Buduacus Rex Aruernia</i>	155
<i>Burdigala vide append.</i>	
<i>Burgus vide Append.</i>	
<i>Buzy</i>	62

C.

C <i>Acarota</i>	99
-------------------------	----

Cabinet

INDEX.

Cabinet, à Tours	67
Poitiers	91
Arles 136 Aix	143
Cabillonum	243
Cadillac, vide Append.	
Cadomum	508
Caën	<i>ibid.</i>
Cabors	97
Camargues	133
Cambritz	223
Cameracum	238
Campania	15
Campi lapidei	137
Campus Marii	133
Cantabrigia	217
Canterberg	217
Capito Massiliensis	143
la Carbonniere	121
Carcassonne	112
Caroli Burgund. Ducis Epitaphium	90
Castelnaux d'Arry	112
Catalaunici campi	11
Catelanus	119
Cave gouttiere	68
Chaalons	11
Chalon sur Saone	226
Chambourt	59
Chambery	244
Champhonnet	49
Champigny	93

Q 3

Chan-

I N D E X.

Chantelou	19
Charanton	193
la Charité	57
Charleville	15
la grande Chartreuse	243
Chartres	239
Chasteaudum	63
Chasteauroux	43
Castelraut	93
Château d'Is.	141
Castres	239.19
Chaumont	63
Chenonceau	64
Chinon	69
Christianus Pistorius	123
Cimbri triumphati	151
Clarus	89
Clarimentium	51
Clusa	246
le Cluseau	98
Colonia Saliorum & Sextanorum	131
Comites Carnutum 240	Campanie 15
Tolosani	98
Conflans	57.193
Constantina urbs	131
Contius	38
Cordray	43
les Craux	137
Crypta subterranea	98.142.148
Cujacius	38
Curia-	

I N D E X.

Curianum promontorium. Vid. Append.

Curus ventis proVecti 236

D.

D <i>Ecise</i>	57
<i>Decumanorum colonia</i>	114
<i>Delft</i>	235.
<i>Delphinatus, Delphinus</i>	157
<i>Dianæ templum fons</i>	125
<i>Diepa</i>	215
<i>Dijon</i>	241
<i>Dirona, vide Append.</i>	
<i>Dole</i>	242
<i>Dovay</i>	72
<i>Dover</i>	216
<i>Dreux</i>	239
<i>Duarenus</i>	38
<i>Duo Amantes</i>	178
<i>Dunkerka</i>	227
<i>Direttus</i>	50

E.

E*Bromanum, vide Append.*

<i>Echo Cbarantoni</i>	193
<i>Enchuyfen</i>	237
<i>Encenys</i>	78
<i>Encolisma</i>	95
<i>Erycius Puteanus</i>	233

I N D E X.

l'Escluse	246
Etain	14
Estampes	24

F.

F Ames Sancerrana	58
la Fargue	97
la Feste de Dieu à Angers	94
la Fleche	70
Florales ludi Tolosani	109
Fœmine Sancerrana	58
Fontaine b'Leau	188
Fontaines	242
Fortresse S. Jean	141
Forviere	162.172
Fossa Mariana	133
la Fosse de S. Pierre	95
Friburga Vchilandia	246
Frontignac	121
Fronsac	100

G.

G Allula Roma	131
Gandavum	231
Garumna, vide Append.	
Gaulminus	50
Gedunum	59
Genabum	24
Geneva	244
Ger-	Ger-

I N D E X.

Gertrudenberg	235
Gergeau	32
Gessorivacus portus	225
Giere fl.	159
Gironde, vide Append.	
Glastum	97
Gravelina	227
Gravesand	218
la Guyenne unde dicta vid. Append.	
Grenoble	243
Grenovicum	224
Grimodiere	95
la Grosse tour de Bourges	39
Guillotiere	181
Gyan	59

H.

H Aerlem	237
Haga	235
Hamptencourt	222
Henrichsmont	42
Hubertus Giphanius	28

I.

I Ccius portus	225
Ienaille	32
Iovy	13
Isatis	97
Isendick	230

Q s

P'ste

I N D E X.

<i>l'Isle Barbe</i>	172
<i>Isle de Rays & Oleron</i>	83
<i>Iffouldun</i>	42
<i>Istagela</i>	122
<i>Judæi, Auenionenses</i>	149
<i>Julius Pacius Ictus</i>	120

L.

L <i>Acus mirabilis</i>	63
<i>Languedoccium</i>	104
<i>Laterra</i>	120
<i>Lates</i>	<i>ibid.</i>
<i>Lansanna</i>	246
<i>Leiden</i>	237
<i>Leyraut</i>	118
<i>Lemovicium</i>	98
<i>Lesignan</i>	113
<i>Leuci</i>	8
<i>Liburna</i>	100
<i>Lilla</i>	100
<i>Lillo</i>	234
<i>Limoges</i>	96
<i>Limosin</i>	96
<i>Liuron</i>	156
<i>Loche sur Indre</i>	69
<i>Londen</i>	218
<i>Loriaut</i>	156
<i>Lorris</i>	33
<i>Lotbaringia</i>	6
<i>Lotio</i>	

I N D E X.

<i>Lotio pedum Anglicana</i>	218
<i>Lovanium</i>	233
<i>Loudun</i>	71
<i>Loumas</i>	144
<i>Louvre</i>	200
<i>Lugda , legio</i>	163
<i>Lugdunum</i>	160
<i>Lugdunum Batavorum</i>	237
<i>Luneville</i>	6
<i>Luparia</i>	200
<i>Lusſaldus</i>	92
<i>Lusſignan</i>	88
<i>Lutetia</i>	193
<i>Lyon</i>	160

M.

<i>les M Abreaux</i>	97
<i>Madril Chasteau</i>	206
<i>Maguellone</i>	120
<i>la Maison carree à Nimes</i>	124
<i>la Maison rouge</i>	11.96
<i>Mamillaria</i>	130
<i>Marche ville</i>	10
<i>la Marche de Limosin</i>	96
<i>Marmunde</i>	102
<i>Marmonstier</i>	68
<i>Martius Narbo</i>	114
<i>Massilia</i>	139
<i>Massiliargues</i>	121

Q 6

Ma-

I N D E X.

<i>Mastricht</i>	238
<i>Mazieres</i>	15
<i>Meaux</i>	17
<i>Mechlinia</i>	234
<i>Mediomatrices</i>	8
<i>Meduana</i>	70
<i>Mebun Loyre</i>	59
<i>Melun</i>	192.42
<i>Mets</i>	12
<i>Middelburgum</i>	227
<i>Mirbeau</i>	94
<i>Miremont</i>	98
<i>Moissac</i> 103 <i>Molimes</i>	95
<i>Monceau</i>	11
<i>Moncontour</i>	94
<i>Mons Seti</i>	121
<i>Monstreul</i>	225
<i>Montargis</i>	32
<i>Montelimar</i>	156
<i>Mont-louys</i>	64
<i>Mont-ferrant</i>	51
<i>Montensier</i>	100
<i>Mont-pont</i>	100
<i>Mont-auban</i>	103
<i>Montejan</i>	78
<i>Montpellier</i>	118
<i>Mont-majour</i>	133
<i>Mont-melian</i>	243
<i>Monron</i>	44
<i>Mornac</i>	84.156
	<i>Mosa</i>

I N D E X.

Mofa	7
Mosæ trajectum	238
Mosella	7
Moulins	48
Mours	113
Mouffidans	100
Mousson	14
Muratum	247
Murta	8
Muscat de Frontignac	104

N.

N Ançay	34
Nancy	8
Nantes	80
Natio Germanica Aurelia	27
Narbo	113
Nemausus	123
Nerac	101
Nêson	97
Nevers	52
Neufuy	34
Neustria	6
Niclasburg	6
Nimes	123
Nonschitz	222
Normannia	210
Nostre Dame d' Ardillier	70
Nostre Dame de la garde	141

Novio-

I N D E X.

Noviomagus, Biturigum Viviscorum urbs,
vide Append.

Nyene 52
Nyportum 227

O.

O *Leros insula* 83
Olives 34
Orcheza 62
Orenge 150
Orleans 24.59
Ostenda 227
Oxonia 223

P.

P *Aludanus* 237
Pali Castrum 101
Paris 18.193
Parium 194
Partus 365. infantum 236
le Passe Lourdin 91
Pastel 97
Paterniacum 246
Pau & Bearn 101
Paulinorum familia, vide Append.
Paulmy 69
Pays d'Aulnis 80
Pays entre deux mers, vide Append.
Perigord 97
Perigueux 98
Pero-

I N D E X.

Peronne	239
es Perrieres d'Angers	77
Petit niort	84
Petrocorium	97
Petrus Eifemberg	175
Pezenas	118
Pfatlzburg	5
Piage	158
Picardia	225
Pistonium	88
Pistavia	89
la Pierre levée	91
Pierelate	156
Pierecise	167
Pierrefuit	34
Pindariſer	26
Pipet	160
Pleſſacum.	85
Pleſſis	68
Plotina Baſilica	124
Poiſſiers	89
Polonia Rex ex Monacho	147
Pons Rhodani Lug. & Avenionenſes	179
Pons Araris Lugd.	180
Pontamouſſen	12
Pontereau	25
Pont de Sé	73
Pont. Lunel	121
Pont du Gard	126
Pont du S. Eſprit	156
Pons	

I N D E X.

Ponts	85
Portus Rupellanus 82. <i>Massiliensis</i>	140
<i>Tolensis</i> 143. <i>Iccius</i>	225
Provincia	129
Puella Aurelianensis	31

R.

R <i>Attoneas</i>	141
<i>Reims</i>	16
Reole	95
Rion	51
Ritschmont	222
Rhodanus	167
Rhodana	176
Rhodani vorago	168
Roana	52
la Rochelle	81
Roche fort	78
Rocheſter	217
les Rolphies	99
Roth, idolum	212
Rothomagus	ibid.
Roterdam	235
Roven	212
Ruffee	43
Rupella	80

Saban-

INDEX.

S.

S <i>Abaudia</i>	243
<i>S. Auby</i>	10
<i>S. Savin</i>	43
<i>S. Amande</i>	44
<i>Sainctesoy</i>	101
<i>S. Gilles</i>	122
<i>S. Florian</i>	70
<i>S. Malo</i> 78 <i>S. Michel</i>	<i>ibid.</i>
<i>S. Nicola</i>	6
<i>S. Iean d' Angely</i>	87
<i>S. Macaire</i>	95
<i>S. Oinēt</i>	214
<i>S. Estienne en Forest</i>	51
<i>S. Tubery</i>	118
<i>S. Martin</i>	138
<i>S. Charnas</i>	<i>ibid.</i>
<i>S. Andre, prope Avenionem</i>	150
<i>S. Germain en Laye</i>	204
<i>S. Clou</i>	206
<i>S. Demys</i>	206
<i>S. Dieu</i>	59
<i>Sainctes</i>	86
<i>Salines de Begais</i>	122
<i>Salon de Craux</i>	144
<i>Sanctē Trophimi crypta</i>	133
<i>Sanctum sacellum Borboniense</i>	45
<i>Parisiense 198. Bituricense</i>	39
<i>San-</i>	

I N D E X.

<i>Sancerre</i>	57
<i>Santones, Santonium</i>	85
<i>la Saone</i>	168
<i>Sar, Saravus</i>	7
<i>Saraceni caesi</i>	134
<i>Sarberg</i>	5
<i>Saulmur</i>	69
<i>Schenkenschantz</i>	238
<i>Sedan</i>	14
<i>Seelandia</i>	227.228
<i>Senlis</i>	239
<i>Seti</i>	121
<i>Setinborn</i>	217
<i>Smot</i>	95
<i>Siron</i>	43
<i>Sluifa</i>	227
<i>Soisme</i>	34
<i>Solodurum</i>	247
<i>Solonia</i>	34
<i>Stega</i>	5
<i>Sylvanecum</i>	239

T.

T <i>Aillebourg</i>	83
<i>Tain</i>	158
<i>Talant</i>	241
<i>Tarasco</i>	128
<i>Tauri sylvestres prope Arelatem</i>	136
<i>Tecto</i>	

INDEX.

<i>Festisagi Volcæ</i>	95
<i>le Temple</i>	95
<i>Theline</i>	130
<i>Therma Borbonicæ</i>	45
<i>Tbiebaultz</i>	223
<i>Tolon</i>	143
<i>Tolosa</i>	105
<i>Tovars</i>	72
<i>Tournon</i>	158
<i>Tourrimagne</i>	123
<i>Tourremille</i>	<i>ibid.</i>
<i>la Tour de Cordovan</i>	84
<i>Touvre</i>	95
<i>Tours</i>	64
<i>Troye</i>	240
<i>Tullum</i>	10
<i>Turania</i>	65
<i>Turris Constantiæ</i>	122
<i>Tuille</i>	96
<i>Tuviers</i>	97

V.

V <i>Alacria</i>	217
<i>la Vale</i>	50
<i>Valentia</i>	157
<i>Vaucluse</i>	150
<i>Vendosme</i>	63
<i>Venissæ Comitatus</i>	144
<i>Veneris</i>	

I N D E X.

<i>Veneris templum Lugduni</i>	371
<i>Veria</i>	227
<i>Verger</i>	78
<i>Vesuna</i>	99
<i>Vidourle</i>	121
<i>Vienne</i>	158
<i>Ville Franche,</i>	112
<i>Pinte,</i>	112
<i>Visci</i> vid. <i>Append.</i>	fol. 277
<i>Vivaraïs</i>	98
<i>Vits volans</i>	124
<i>Vlissinga</i>	227
<i>Volæ Teſſoſagi, Arecomiti</i>	105
<i>Vſarche</i>	96
<i>Vuzonne</i>	99
<i>Vxelodunum</i>	104

W.

W <i>Eithal</i>	219
<i>Westria.</i>	6
<i>Westmunſter</i>	219
<i>Wiſſelsburg</i>	246
<i>Windeſor</i>	222
<i>Woſtock</i>	223

Yvetot

INDEX.

Y.

Y *Vetot*

211

Z.

Z *Abern.*

4

FINIS.

